

Strateški plan BiH
za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane
i ruralnog razvoja

SESMARD EU, RADNI DOKUMENT

AKRONIMI i SKRAĆENICE	6
Predgovor	8
Zahvale:.....	9
1. SADAŠNJA SITUACIJA U SEKTORU	10
1.1. Poljoprivreda, prehrana i šumarstvo u ekonomiji.....	10
1.1.1. Značaj sektora u ukupnoj ekonomiji.....	10
1.1.2. Poljoprivreda i njena uloga u neformalnoj ekonomiji	11
1.1.3. Šumarstvo i proizvodi šumarstva	11
1.1.4. Prehrambeno-prerađivačka industrija.....	12
1.1.5. Potrošnja hrane	13
1.2. Geografski regioni i društveno-ekonomska situacija BiH	15
1.2.1. Administrativna područja	15
1.2.2. Ruralna područja.....	16
1.2.3. Prostorne karakteristike	17
1.2.4. Karakteristike manje povoljnih područja.....	19
1.2.5. Ruralne demografske karakteristike	21
1.2.5.1. Opća demografija	21
1.2.5.2. Jednakost spolova u ruralnim područjima.....	23
1.2.5.3. Situacija u obrazovanju u ruralnim područjima.....	23
1.2.5.4. Ulaganja u infrastrukturu i kvalitet stanovanja u ruralnim područjima	24
1.2.5.5. Ruralni turizam	26
1.2.5.6. Omjeri demografske ovisnosti.....	30
1.3. Kvalitet i iskorištenost poljoprivrednog zemljišta i agro-okolišna situacija	36
1.3.1. Kvalitet i iskorištenost poljoprivrednog zemljišta.....	36
1.3.2. Agro-okolišna situacija	37
1.4. Struktura i vlasništvo gazdinstava i agro-industrijskog kompleksa	39
1.4.1 Poljoprivredna gazdinstva - struktura i vlasništvo	39
1.4.2 Prehrambena industrija – struktura i vlasništvo	41
1.5. Zaposlenost i prihodi u poljoprivredi i šumarstvu.....	43
1.5.1. Prihodi u poljoprivredi i šumarstvu.....	43
1.5.2. Zaposlenje u poljoprivredi	43
1.6. Poljoprivreda i proizvodnja hrane (glavni proizvodi)	44
1.6.1. Proizvodnja i prerada mlijeka i mliječnih proizvoda	44
1.6.2. Proizvodnja mesa	51

1.6.3.	Proizvodnja i prerada ribe.....	60
1.6.4.	Ratarske kulture - općenito	62
1.6.5.	Žitarice i industrijske kulture	62
1.6.6.	Voće i povrće -proizvodnja i prerada	68
1.6.7.	Proizvodnja bezalkoholnih i alkoholnih pića.....	76
1.6.7.1	Proizvodnja vina i vinogradarstvo.....	76
1.6.7.2.	Bezalkoholna i druga alkoholna pića	78
1.6.8.	Drugi poljoprivredni proizvodi ili metode zemljoradnje	79
1.6.8.1.	Medicinsko i aromatično bilje	79
1.6.8.2.	Organska poljoprivreda	81
1.7.	Poljoprivredna i trgovinska politika.....	89
1.7.1.	Trgovinski sporazumi:	89
1.7.2.	Opšti trgovinski pokazatelji.....	89
1.7.3.	Trgovinski pokazatelji u poljoprivredi i šumarstvu	90
1.8.	Upravljanje politikom sektora i administracija	95
1.8.1.	Nadležnost institucija na nivou BiH	95
1.8.2.	Institucije entiteta i Brčko Distrikta	97
1.8.3.	Kantonalna i općinska administracija	98
1.9.	Službe podrške u sektorima poljoprivrede, prehrane i šumarstva	99
1.9.1.	Službe finansijske podrške	99
1.9.2.	Istraživanje, obrazovanje, savjetodavne i informacijske službe	100
1.9.3.	Veterinarske službe.....	106
1.9.4.	Službe za zaštitu zdravlja bilja.....	107
1.9.5.	Službe sigurnosti hrane.....	109
1.9.6.	Šumarske inspekcijske službe	110
1.9.7.	Vodoprivreda	111
2.	PREGLED PROPISA, PODRŠKA POLJOPRIVREDI I RURALNOM RAZVOJU I PRED-PRISTUPNE PRIPREME	113
2.1.	Zakonodavstvo	113
2.1.1.	Poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo.....	113
2.1.1.1.	Zakoni na nivou države	113
2.1.1.2.	Zakoni FBiH	118
2.1.1.3.	Zakoni RS	120
2.1.1.4.	Propisi Brčko Distrikta	123
2.1.2.	Propisi zaštite okoliša i agro-okoliša	125
2.1.2.1.	Zakoni na državnom nivou.....	125
2.1.2.2.	Zakoni FBiH	125
2.1.2.3.	Zakoni RS	126

2.1.2.4. Zakoni BD BiH	126
2.1.3. Ostali propisi	127
2.1.3.1. Zakoni na nivou države	127
2.1.3.2. Zakoni FBiH	128
2.1.3.3. Zakoni RS	128
2.1.3.4. Zakoni Brčko Distrikt BiH	129
2.2. Podrška poljoprivredi i ruralnom razvoju	130
2.2.1. Podrška raspodjeli i odgovornosti	130
2.2.2. Proizvodne subvencije	131
2.2.3. Kapitalna ulaganja.....	133
2.2.4. Podrška dohotku.....	134
2.2.5. Ruralni razvoj	135
2.3. Pripreme BiH u pred-pristupnom periodu	136
2.3.1. Trgovinska saradnja	136
2.3.2. CEFTA/Regionalna saradnja	136
2.3.3. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju.....	136
2.3.4. EU Cards/IPA program	137
2.3.4.1. EU/Cards.....	137
2.3.4.2. Instrument za predpristupnu pomoć.....	137
2.3.5. Projekat ruralnog razvoja, Svjetska banka	138
2.3.6. Druga multilateralna i bilateralna pomoć.....	139
2.4. Harmonizacija sa EU (BiH)	142
2.4.1. Tržišna podrška	142
2.4.2. Ruralni razvoj	143
2.4.3. Veterinarski sektor.....	143
2.4.4. Fitosanitarni sektor	146
2.4.5. Prehrambeni sektor	146
2.4.6. Sektor ribarstva.....	147
2.4.7. Sektor vode	147
2.4.8. Sektor šumarstva	147
2.4.9. Ostalo.....	147
2.5.1. Kratki pregled SWOT analize.....	148
2.5.2. Pod-sektorske SWOT analize	153
2.5.2.1: SWOT analiza – mlijeko i mliječni proizvodi	153
2.5.2.2: SWOT analiza – meso i mesni proizvodi	154
2.5.2.3: SWOT analiza- žitarice	155
2.5.2.4: SWOT analiza – industrijske kulture (duhan, uljarice itd.).....	156
2.5.2.5: SWOT analiza – voće.....	157
2.5.2.6: SWOT analiza - povrće	158

2.5.2.7: SWOT analiza – vino i	159
vinogradarstvo.....	159
2.5.2.8: SWOT analiza – drvo i drveni proizvodi	160
3. CILJEVI I PRIORITETI HARMONIZIRANOG STRATEŠKOG PLANA BiH	161
3.1. Opšti razvojni ciljevi BiH.....	161
3.2. Opšti ciljevi za poljoprivredu, prehranu i ruralni razvoj u BiH.....	161
3.3. Specifični ciljevi Harmoniziranog strateškog plana za poljoprivredu prehranu i ruralni razvoj (2008–2011.) 162	
3.4. Zajednički okvir prioritetnih područja i mjera	162
3.4.1. Prvo prioritetno područje: Uspostaviti zahtijevani institucionalni kapacitet, koordinaciju i implemencijske mehanizme na svim nivoima	163
3.4.2. Drugo prioritetno područje: Podići kvalitet i sigurnost domaćih proizvoda uz konkurentnu prednost u proizvodnji, preradi i trgovini.....	166
3.4.3. Treće prioritetno područje: Podržati primarnu proizvodnju uz mjere direktne podrške poljoprivrednim gazdinstvima kako bi se postepeno izjednačile i usaglasile sa mehanizmima EU.....	171
3.4.4. Četvrto prioritetno područje: Povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora kroz mjere indirektnu podršku	172
3.4.5. Peto prioritetno područje: Zaštititi ruralni okoliš BiH kroz podršku agro-okolišnim programima.....	173
3.4.6. Šesto prioritetno područje: <i>Diverzifikacija</i> aktivnosti i poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima	175
3.5. Zajednički okvir prioritetnih mjera	175

AKRONIMI I SKRAĆENICE

AFRD	Poljoprivreda, prehrana i ruralni razvoj
BiH	Bosna i Hercegovina
CAP	Zajednička poljoprivredna politika Evropske unije
CEFTA	Srednjoevropski sporazum o slobodnoj trgovini
VM	Vijeće ministara
DAFWM	Odjel za poljoprivredu, šumarstvo i vodoprivredu Brčko Distrikta
DB	Distrikt Brčko
DEI	Direkcija za evropske integracije
DFID	Britanska agencija za međunarodni razvoj
DLAFRD	Nacrt zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju
EC	Evropska komisija
ECD	Delegacija Evropske komisije
EPPU	Jedinica za planiranje ekonomske politike
EU	Evropska unija
FAO	Organizacija za prehranu i poljoprivredu (UN)
FBiH	Federacija Bosne i Hercegovine
FBiH MoA	Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva F BiH
FR	Funkcionalni pregled sektora poljoprivrede u BiH
FSA	Agencija za sigurnost hrane
FTA	Sporazum o slobodnoj trgovini
BDP	Bruto domaći proizvod
GMO	Genetički modificirani organizmi
HACCP	Analiza rizika po kritičnim kontrolnim tačkama
HBS	Anketa o budžetima domaćinstava
HRM	Upravljanje ljudskim potencijalima
IFI	Međunarodna finansijska institucija
IT	Informaciona tehnologija
LFA	Manje povoljno područje
MAFRD	Ministarstvo poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja
MIS	Tržišni informacioni sistem
MoF	Ministarstvo finansija
MoFTER	Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa

MTDS	Srednjoročna razvojna strategija
OECD	Organizacija za ekonomsku saradnju i razvoj
OHR	Ured visokog predstavnika
OVI	Objektivno provjerljivi indikatori
PAR	Reforma javne uprave
PCM	Upravljanje projektnim ciklusom
PIU	Jedinica za implementaciju projekta
PRSP	Srednjoročna razvojna strategija / Dokument o strategiji za smanjenje siromaštva
RDP	Plan ruralnog razvoja
RS	Republika Srpska
RS MoA	Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede Republike Srpske
SAA	Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju
SAFFRD	Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj (MVTEO)
SESMARD	Podrška za uspostavu državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja
SME	Mala i srednja preduzeća
SoV	Izvori verifikacije
SPH	Strateški plan za harmonizaciju (poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja)
SVO	Državni ured za veterinu (BiH)
UNMAC	UN centar za uklanjanje mina
UPOV	Međunarodna unija za zaštitu novih vrsta
USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj
VAT	Porez na dodatnu vrijednost
WB	Svjetska banka
WHO	Svjetska zdravstvena organizacija
WTO/STO	Svjetska trgovinska organizacija

Predgovor

1. Uvod:

Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO) pripremio je nacrt Strateškog plana za harmonizaciju poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja (u daljem tekstu: Strateški plan), uz podršku SESMARD projekta koji finansira EU. Ovaj dokument pruža:

- (i) Detaljnu osnovnu analizu poljoprivrede, šumarstva, prehrane i ruralnih područja BiH
- (ii) Detaljnu analizu institucionalnog, pravnog i političkog okvira PPRR na državnom i entitetskom nivou
- (iii) Detaljnu analizu prednosti, slabosti, prilika i prijetnji za sektore poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja u BiH
- (iv) Strateški okvir za poljoprivredu i ruralni razvoj u čijem se okviru mogu odrediti prioriteti politike i operativni programi na državnom i entitetskom nivou za period 2008-2011. godine

Ključni cilj Strateškog plana je obezbjeđivanje okvira za postepenu harmonizaciju politika, programa, institucija, zakona, provedbenih propisa, sistema i službi u BiH sa uslovima koji su po ovim elementima na snazi u EU. Namjera je da ovaj plan obezbijedi platformu i okvir za implementaciju pred-IPA-RD aktivnosti koje će se preduzimati počevši od 2008. godine, što bi trebalo da omogući da se do 2011. godine uspostave temeljni uslovi za prihvatanje fondova EU namijenjenih za ruralni razvoj. Također je namjera da Strateški plan pruži opsežan izvor informacija o sektoru u cjelini. Nadamo se da će sadržaj i preporuke izvještaja stimulirati, na informacijama zasnovanu i u većem stepenu fokusiranu, debatu među interesnim grupama u sektoru o trenutnim i budućim prioritetima politike i aktivnostima koje će osigurati da sektori poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja budu u 21. vijeku efektivno konkurentni.

Strateški plan (2008-2011.) predstavlja okvir u koji se mogu uvoditi neophodne reforme javnog sektora u cilju jačanja koordinacije i upravljanja sektorom, jačanja uloge i značaj izvršnih agencija odgovornih za sigurnost hrane, veterinarstvo i zaštitu zdravlja bilja, kao i u cilju ubrzanja zakonodavne i institucionalne reforme za osiguranje postepenog prilagođavanja međunarodnim standardima. Plan također predviđa jačanje kapaciteta za podršku ruralnom razvoju. Nove javne odgovornosti će zahtijevati nove organizacione strukture i nove poslove sa zahtjevima za novim znanjima i vještinama. Očekuje se da će određene javne funkcije biti ukinute ili biti prebačene u privatni sektor, dok će se druge proširiti, kako na državnom tako i na entitetskom nivou. Da bi Strateški plan bio uspješan u ovim područjima, biće potreban do sada neviđen stepen saradnje između različitih javnih i privatnih institucija i organizacija koje su u sektor uključene na svim nivoima.

Strateški plan predlaže povećanu (razdvojenju) podršku ulaganja u privatni sektor, fokusiranu na jačanje sektorskog poljoprivredno-prehrambenog tržišnog lanca, kao i poboljšanje pristupa proizvođača i prerađivača modernoj tehnologiji. Odluke o tome kakve će se vrste mjera i aktivnosti podržavati biće zasnovane na njihovom potencijalnom doprinosu profitabilnosti, generisanju prihoda i povećanju mogućnosti zapošljavanja. Kao rezultat novih konkurencijskih pritisaka koji nastaju integracijom regionalnog tržišta postepeno će se mijenjati struktura poljoprivredne proizvodnje.

Proizvodnja i prodaja nekih od tradicionalnih poljoprivrednih proizvoda u BiH će biti povećana, dok će proizvodnja drugih roba biti smanjena. Da bi se dao podsticaj ovim promjenama, okviri politike će biti prilagođeni.

Integracija regionalnog tržišta će imati značajne implikacije za ruralnu ekonomiju BiH. Neki proizvođači i prerađivači neće moći iskoristiti mogućnosti koje pruža poboljšanje pristupa većem tržištu njihovih proizvoda. Manje efikasni poljoprivredni prerađivači i proizvođači, kao i oni koji imaju loš pristup prodajnim mjestima, manje kvalitetno zemljište i nedovoljan obim proizvodnje, će imati poteškoća u postizanju konkurentnosti sa uvoznim proizvodima. Ove poteškoće će uticati na mogućnost dugoročne održivosti mnogih ruralnih zajednica. Ruralni razvoj će, prema tome, postati sve značajniji element poljoprivredne politike, a naročito kreiranja i implementacije mjera kojima bi se ruralnom stanovništvu pomoglo da nađe alternativne izvore prihoda i zaposlenja koji nisu vezani za poljoprivredna gazdinstva, jer će se sveukupno zapošljavanje u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji smanjivati. Strateški plan pruža okvir sa kojim se to može postepeno postići.

2. Informacije i izvori podataka:

Učinjeni su svi napori da se u ovom izvještaju koriste pouzdane i provjerene informacije i podaci, pri čemu je primarna odgovornost za njihovu pouzdanost na Sektoru poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja u MVTEO-u. Za pisanje ovog izvještaja korišteni su službeni izvori podataka (primarno izvori BiH i entitetskih zavoda za statistiku), uz dopunjavanje procjenama tamo gdje nije bilo dovoljno podataka. Uz uvažavanje činjenice da tačnost podataka ne mora, u nekim slučajevima, u potpunosti odražavati istinsku situaciju u sektoru, nadamo se da su predstavljene informacije dovoljne za identifikaciju osnovnih trendova u proizvodnji, preradi i trgovini, te da su one dovoljnog nivoa tačnosti za usmjeravanje kratkoročnog i srednjoročnog planiranja i sektorskog razvoja. Važno je naglasiti da Strateški plan kao jedan od prioriteta prepoznaje potrebu da se ažuriraju dostupni izvori podataka o sektoru putem ciljanih anketa kao i poboljšanja kvaliteta postojećih sistema za prikupljanje podataka.

Zahvale:

Veliki broj osoba i institucija bio je uključen u pripremu Strateškog plana. Ministarstvo želi odati priznanje i izraziti svoju zahvalnost za angažman i doprinos Evropske unije, naročito projekta SESMARD, koji implementira Vakakis International (Grčka), a koji je inicirao i usmjeravao pripreme glavnog dokumenta i analiza koje dokument sadrži; entitetskim ministarstvima poljoprivrede i Odjelu za poljoprivredu Brčko Distrikta BiH; raznim izvršnim agencijama koje rade u sektoru, a koje su dale svoj značajan doprinos; Twinning projektu EU iz oblasti veterinarstva kao i osobama iz mnogih drugih institucija koje su dale neprocjenjiv doprinos, informacije i komentare o različitim aspektima Strateškog plana, uključujući: Agenciju za statistiku BiH i entitetske zavode za statistiku; Privredne komore BiH i Poljoprivredno-prehrambeni fakultet Univerziteta u Sarajevu. Vjerujemo da su oni svojim angažmanom značajno poboljšali kvalitet dokumenta.

1. SADAŠNJA SITUACIJA U SEKTORU

1.1. Poljoprivreda, prehrana i šumarstvo u ekonomiji

Ovo poglavlje donosi pregled ekonomskog značaja sektora unutar sveobuhvatne ekonomije BiH, obezbjeđujući informacije o poljoprivredi i njenom značaju u okviru neslužbene ekonomije BiH, o značaju šumarstva i šumskih proizvoda, značaju prehrambene industrije, kao i pregled općih poljoprivredno-prehrambenih potrošačkih trendova.

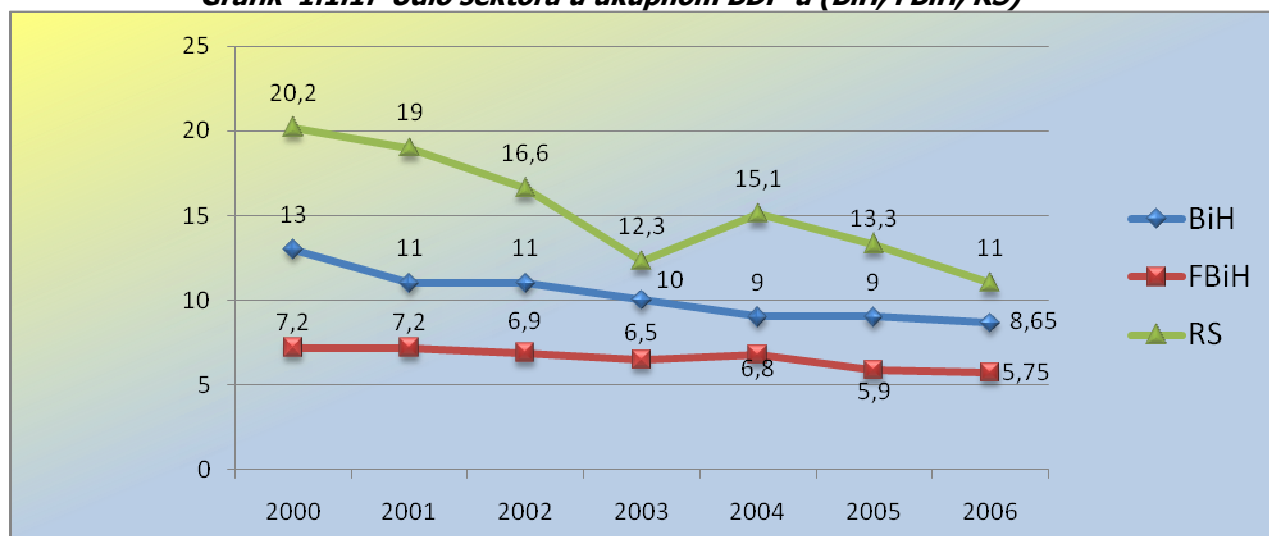
1.1.1. Značaj sektora u ukupnoj ekonomiji

Tokom proteklih pet godina, godišnja stopa porasta bruto domaćeg proizvoda (BDP) u ukupnoj ekonomiji BiH ostala je manje više konstantna, na oko 5%. Pri sadašnjim cijenama, BDP je u 2006. godini iznosio 16,160 miliona KM, što iznosi 4,100 KM po glavi stanovnika. Primarni izvori ekonomskog rasta tokom proteklih pet godina su se desili u privrednom sektoru, sa povećanim naglaskom na sirovine i srodne prerađivačke sektore, što je stvorilo novu dodatnu vrijednost. Povećana proizvodnja u ovim sektorima, kao i povećanje cijena roba je pozitivno uticalo na porast BDP.

Procenat BDP-a koji se može pripisati primarnim djelatnostima (uključujući poljoprivredu, lov, šumarstvo i ribarstvo) se postepeno smanjivao proteklih godina (od 35,7% u 2004. godini do 35,4% u 2005 godini). Za razliku od toga, sektor usluga je bio u porastu (od 67% u 2004. godini do 67,89% u 2005 godini). Procenat doprinosa javnog sektora ukupnom BDP-u se konstantno smanjivao tokom zadnje tri godine, i sada iznosi oko 22%.

Iako je udio poljoprivrede, šumarstva i ribarstva u ukupnom BDP-u tokom proteklih pet godina smanjen (grafikon 1.1.1), sektor je još uvijek dosta značajan. Procjene zasnovane na službenim statistikama ukazuju da primarna poljoprivredna i šumarska proizvodnja nose oko 10% BDP-a. Sektor je značajniji za ekonomiju Republike Srpske (RS) nego za ekonomiju Federacije BiH (FBiH). Udio poljoprivrednog sektora u ukupnom BDP za RS je u padu proteklih godina, ali je još uvijek visok u poređenju sa drugim evropskim zemljama i procjenjuje se da je iznosio više od 12% u 2006. godini (13,3% u 2005. godini), dok je u Federaciji nivo ostao relativno nepromijenjen, na oko 6% BDP-a.

Grafik 1.1.1: Udio sektora u ukupnom BDP-u (BiH, FBiH, RS)

Izvor: Agencija za statistiku BiH, Zavod za statistiku FBiH, Republički zavod za statistiku RS

1.1.2. Poljoprivreda i njena uloga u neformalnoj ekonomiji

Udio poljoprivredno-prehrambenog sektora (poljoprivredne proizvodnje i prerade hrane) u ukupnoj zaposlenosti u cijeloj BiH je službeno procijenjen na 7.4%. Međutim, grafikon 1.3.2 pokazuje da je primarna poljoprivredna proizvodnja od strane mnogih analitičara procijenjena kao najznačajniji sektor ekonomije BiH po pitanju pružanja mogućnosti za neformalno zapošljavanje. Uzimajući u obzir podatke u vezi sa samodovoljnim poljoprivrednim gazdinstvima, kao i poljoprivredna gazdinstava djelimično orijentisana na tržišnu proizvodnju, procjenjuje¹ se da sektor obezbjeđuje između 20% i 50% ukupnog (formalnog i neformalnog) zapošljavanja u BiH.

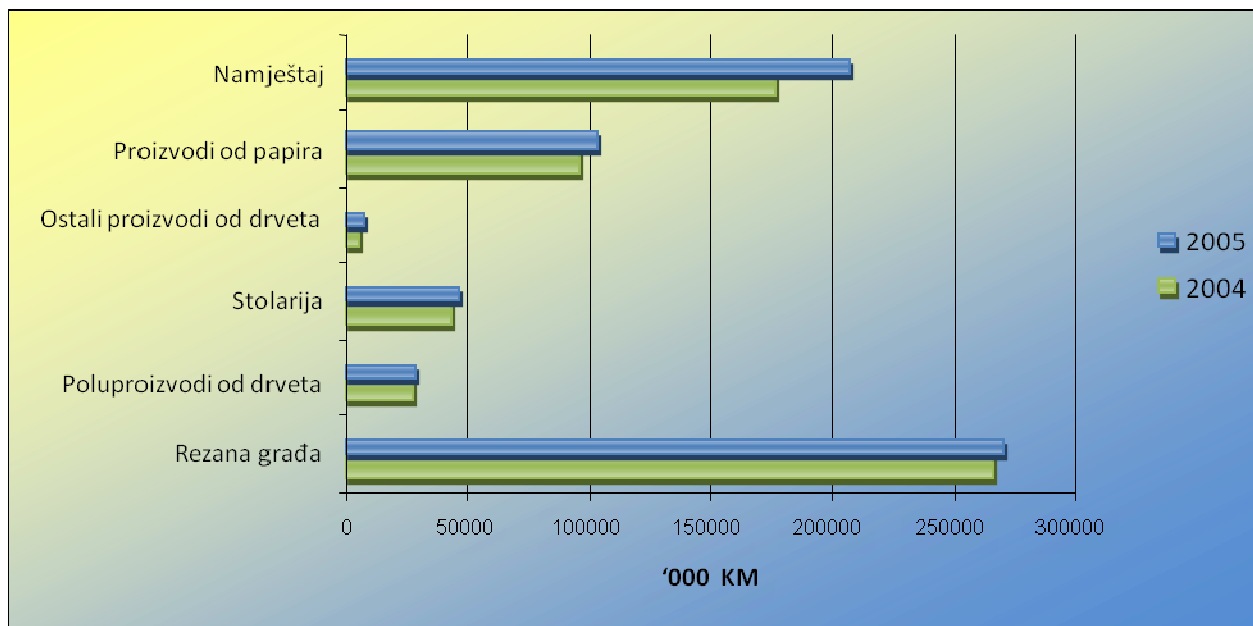
Neformalni sektor ekonomije doprinosi ekonomskoj aktivnosti preventivno kroz razmjenu roba ili kroz novčane transakcije koje nije lako prikazati u službenim statistikama. Procjenjuje se da bi tačno mjerenje neformalne ekonomske aktivnosti moglo dodati čak 60% službenom nivou BDP-a, a doprinos sektora poljoprivrede bi iznosio jednu četvrtinu ove vrijednosti. Uvođenje poreza na dodatnu vrijednost i njegovo sistematsko sprovođenje bi trebalo progresivno smanjiti nivoe nezabilježene ekonomske aktivnosti i pružiti bolje statističke informacije za izračunavanje BDP-a. Međutim, činjenica da je manje od 1.000 poljoprivrednih gazdinstava registrovano kao poslovni subjekti govori da će sprovođenje registracije i prikupljanja PDV-a u sektoru poljoprivrede biti skupo i dugotrajno te da će se vjerovatno bilježiti samo neznatno povećanje u prikupljenom porezu u poređenju sa drugim sektorima. Znatno broj poljoprivrednih proizvođača se bavi proizvodnjom za svoje potrebe, što im omogućava da izbjegniju najgore posljedice siromaštva, ali i da ostanu izvan registrovanih tokova ekonomije. Ovo kao i drugi faktori će osigurati da sektor poljoprivrede ostane značajan dio u sjeni ekonomije i u narednom pretpostavljenom ekonomskom razvoju BiH.

1.1.3. Šumarstvo i proizvodi šumarstva

Šume pokrivaju oko 50% površine zemlje i predstavljaju značajan izvor zapošljavanja u održavanju i eksploataciji šuma, drvnim industrijama (drvena građa, ogrevno drvo) i drugim proizvodnjama vezanim za šumarstvo (sakupljanje gljiva, šumskog voća i bilja), lov i nekim drugim vidovima rekreacije. Ne treba posebno naglašavati značaj šuma u održavanju dobrog stanja okoliša, a posebno u zaštiti od poplava. Šumarstvo je značajan pod-sektor ekonomije Bosne i Hercegovine. Doprinos šumarstva BDP-u u 2004. i 2005. godini procijenjen je na nekih 4%, sa bruto proizvodnjom vrijednosti 615 miliona KM u 2004. i 663 miliona KM u 2005. godini. Grafikon 1.1.2 pokazuje da veliki dio proizvodnje zauzimaju trupci bez ili s vrlo niskom dodatnom vrijednošću. Treba, međutim, primijetiti da je proizvodnja drvnih proizvoda koji imaju višu dodatnu vrijednost, kao što je namještaj, porasla za 6,6% u FBiH i preko 25% u RS-u u 2005. godini. U 1990. godini, šumarstvo i drvena industrija su obezbjeđivali oko 36.000 radnih mjesta. Noviji podaci o zapošljavanju u sektoru šumarstva i drvne industrije nisu bili dostupni.

¹ Procjene u izvještaju Svjetske banke u 2004. godini prikazuju brojke gazdinstava koji proizvode za svoje domaćinstvo i onih koji djelimično proizvode za tržište, ukupno oko 190,000, od kojih ih je u RS oko 60%, a u FBiH 40%

Grafik 1.1.2: Vrijednost proizvodnje šumarstva i drvne industrije (2005. i 2004. godina)

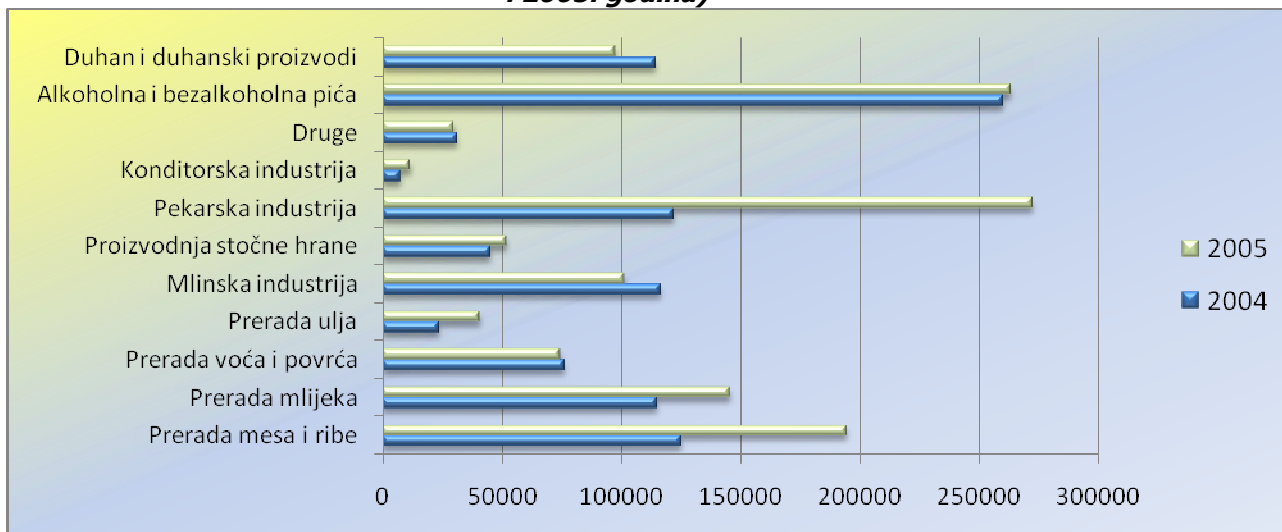
Izvor : ASBiH, Industrijska proizvodnja 2004, 2005. godina

1.1.4. Prehrambeno-prerađivačka industrija

Proizvodnja hrane i prehrambeno-prerađivačka industrija su značajno doprinijele ukupnom BDP-u. Vrijednost bruto proizvodnje hrane i pića je u 2004. godini iznosila 1.035 miliona KM, a u 2005. godini 1.283 miliona KM. Procijenjeni doprinos sektora ukupnom BDP-u povećan je sa 7% u 2004. godini na 8% u 2005. godini. Vrijednost proizvodnje u 2005. godini povećana je za 24% u poređenju sa 2004. godinom, što pokazuje određeni oporavak industrije i što se naročito odnosi na privatizirane kompanije koje su imale koristi od direktnih stranih ulaganja (FDI) ili partnerstva (npr. Meggle, Dukat, Vegafruit, Klas Sarajevo, Coca-Cola, Vitaminka Banja Luka, Mira Prijedor, Mlijekoprodukt, Bimal Brčko i Lijanovići).

Međutim, mnoga državna preduzeća sa zastarjelim opremom rade na mnogo manjem nivou od svog maksimalnog instalisanog kapaciteta (pogledati ispod). Veoma mali broj preduzeća primjenjuje procedure izrade, procesa ili upravljanja (npr. HACCP) koje mogu ispuniti higijenske i zdravstvene zahtjeve utvrđene od strane EU i drugih mogućih inostranih kupaca prehrambenih proizvoda iz BiH. I dalje se bilježi značajan spoljnotrgovinski deficit, što je pogoršano time što BiH za domaće tržište uglavnom proizvodi proizvode koji imaju nisku vrijednost (npr. sterilizirano mlijeko, polu-pasterizirano mlijeko), a uvozi proizvode koji imaju visoku vrijednost (npr. fermentirane mliječne proizvode, skupe sireve itd.).

Grafik 1.1.3: Vrijednost proizvodnje prehrambene industrije i industrije pića u BiH (2004. i 2005. godina)

Izvor: ASBiH, Industrijska proizvodnja za 2004, 2005. godinu

Grafikon 1.1.3 pokazuje da je najveći porast vrijednosti proizvodnje zabilježila pekarska industrija, mesna industrija (naročito proizvodnja polutrajnih proizvoda) te prerada ribe i mlijeka. Vrijednost proizvodnje je nastavila opadati za duhan i duhanske proizvode, kao i za mlinsku industriju, koja je izgubila svoj primat na domaćem tržištu. Industrija voća i povrća je u istom periodu stagnirala.

Tradicionalno, alkohol kao i bezalkoholna pića daju jedan od najvećih doprinosa bruto proizvodnji prehrambene industrije, ali su prošlih godina doživjeli nizak godišnji porast (osim za pivo), što je rezultat povećane konkurencije uvoznih proizvoda.

Dalje informacije i analize za osnovne prehrambeno prerađivačke sektore u BiH su predstavljene u dijelovima teksta koji se odnose na prikaz stanja sektora.

1.1.5. Potrošnja hrane

Navike u potrošnji hrane su se promijenile tokom prethodnih godina, a potrošači su postali sve zahtjevniji po pitanju sofisticiranosti, higijenske ispravnosti i, u manjim razmjerama, pogodnosti. Uprkos povećanju proizvodnje, domaća prehrambena industrija još uvijek nije u stanju zadovoljiti potražnju, naročito za visoko prerađenim ili inovativnim prehrambenim proizvodima. Domaće tržište i dalje predstavlja veliki potencijal za domaću proizvodnju, ukoliko se proizvodne tehnologije, higijenska ispravnost, upravljanje i marketing unaprijede do nivoa koji postoji u konkurentnim zemljama.

Prosječna godišnja potrošnja žitarica u BiH se procjenjuje na 122 kg/po osobi (USAID, 1999) ili više, i veoma je visoka u poređenju sa drugim zemljama. Ukupna potrošnja žitarica iznosi 500.000-545.000 t. Potrošnja mlijeka u BiH procijenjena je na 300-400 miliona litara godišnje, ili minimalno oko 100 litara/osobi. Ovo je znatno povećanje u poređenju sa potrošnjom neposredno nakon rata. Većinu ovog povećanja je pokrila proizvodnja BiH, naročito za UHT mlijeko. Vjeruje se da potrošači imaju više povjerenja u higijenu i kvalitet ovog nego drugih vrsta mlijeka koje se proizvode u BiH. Također je došlo do povećane potrošnje voćnog jogurta, vrhnja i svježeg sira, koji se većinom uvoze.

Krajem 1990-ih potrošnja mesa je opala i u 2000. godini je procijenjena na 70 kg/ po glavi stanovnika. Struktura potrošnje mesa se također promijenila i rezultirala je u smanjenju potražnje za skupom teletinom, junetinom i jagnjetinom, dok je potrošnja relativno jeftinog pilećeg mesa povećana za oko 50%. Procjenjuje se da se u BiH godišnje konzumira oko 380 miliona jaja.

Kroz rast kupovne moći i podizanje svijesti potrošača, u kombinaciji sa povećanom dostupnošću svježeg voća i povrća, potražnja za ovim proizvodima se može dodatno povećati. Isto se odnosi i na prerađeno voće i povrće (voćni sokovi i konzervirano ili smrznuto povrće), te na smrznutu ribu. Potrošnja bezalkoholnih pića, mineralne vode, slatkiša i snek proizvoda je povećana tokom posljednjih pet godina, zahvaljujući boljoj snabdjevenosti (uglavnom uvoz), kao i intenzivnim marketinškim akcijama. Potrošnja vina, rakije i piva djeluje relativno stabilno.

1.2. Geografski regioni i društveno-ekonomska situacija BiH

Ovo poglavlje donosi pregled situacije u ruralnim područjima BiH, uključujući i pregled administrativne strukture, glavnih geografskih karakteristika (uključujući i definiciju manje povoljnih područja), ruralne demografije, službi i usluga za podršku ruralnom razvoju, ruralnog turizma i drugih društveno-ekonomskih faktora koji imaju uticaja na ruralna područja. Ove informacije su korištene za analizu ruralnih karakteristika i za definisanje klastera koji se mogu koristiti u svrhe ruralnog planiranja.

1.2.1. Administrativna područja

Teritorija BiH čini oblast od oko 51,000 km² koju čine dva entiteta (Federacija Bosne i Hercegovine - FBiH i Republika Srpska - RS) i Brčko Distrikt BiH (BD). Statistički gledano, u BiH postoji 6.129 naseljenih mjesta koje ulaze u sastav 142 općine. U sastavu FBiH je 79 općina koje su grupisane u 10 kantona, dok se RS sastoji od 63 općine (mapa 1.2.1). Administrativna struktura uspostavljena za podržavanje ovog okvira predstavlja visoko decentraliziran, kompleksan i zahtjevan upravni okvir.

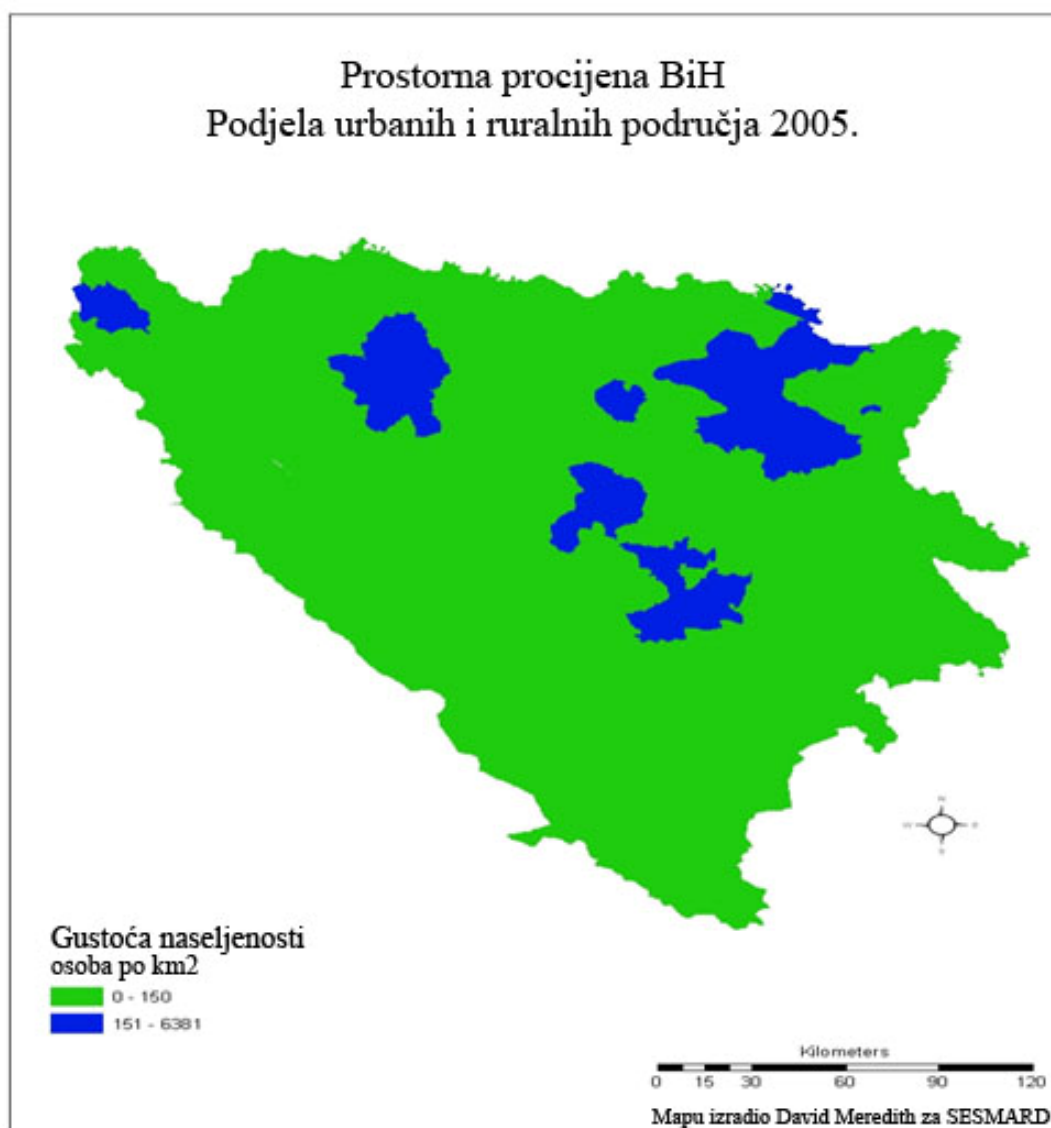
**Mapa 1.2.1: Administrativna struktura
BiH**

1.2.2. Ruralna područja

Ruralna područja BiH su utvrđena primjenom definicije ruralnih područja koju koristi OECD, prema kojoj se ruralnim smatraju područja sa manje od 150 stanovnika po km². Primjenom OECD definicije, a prema podacima iz 2005. godine, 81% ukupne površine zemlje i 61% ukupnog broja stanovnika se može klasificirati kao ruralno (Mapa 1.2.2). Stotinu četrnaest općina se klasificiraju kao ruralne i one imaju 2,372,162 stanovnika. U poređenju sa procjenama iz 2000. godine, ukupan broj stanovnika u ovim općinama je smanjen za 0.54%.

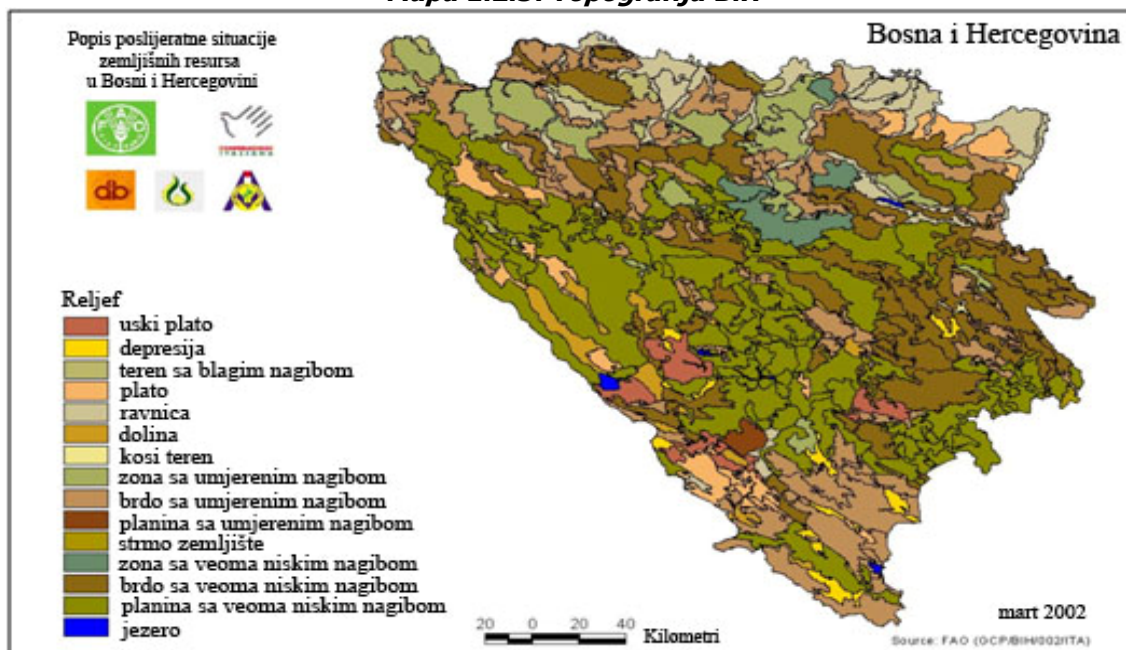
Mapa 1.1.2: Urbana i ruralna područja u BiH (2005. godina)

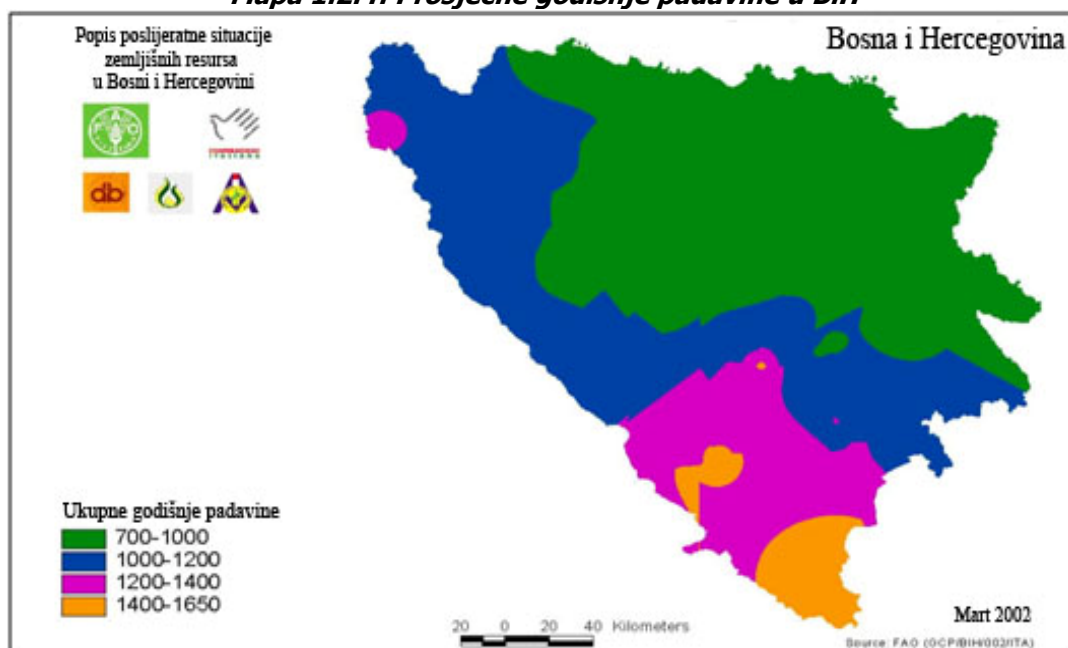
1.2.3. Prostorne karakteristike

Brdsko-planinski karakter osnovno je obilježje ruralnih područja Bosne i Hercegovine. U BiH na brdsko-planinska područja otpada 66% ukupne površine. Oko 5% teritorije se klasificira u ravničarske predjele i oko 29% kao krš. Geografski, ravničarska područja se nalaze na sjeveru, dok je region krša predominantno lociran na jugu zemlje, (Mapa 1.2.3). Planinska i brdska područja se protežu u lancu od sjeverozapada, preko centralnog dijela, do jugoistoka zemlje i imaju značajan uticaj na klimu, naročito na padavine, različitih oblasti (Mapa 1.2.4). Prosječne godišnje padavine su najviše na zapadu i jugozapadu BiH, kako prevladavajući vjetrovi usmjeravaju kišne oblake u ove, zbog svog brdsko-planinskog karaktera, visoke oblasti. Rezultat je veoma visok nivo padavina kao i postojanje kišnog vela u sjevernim područjima BiH gdje ima manje padavina.

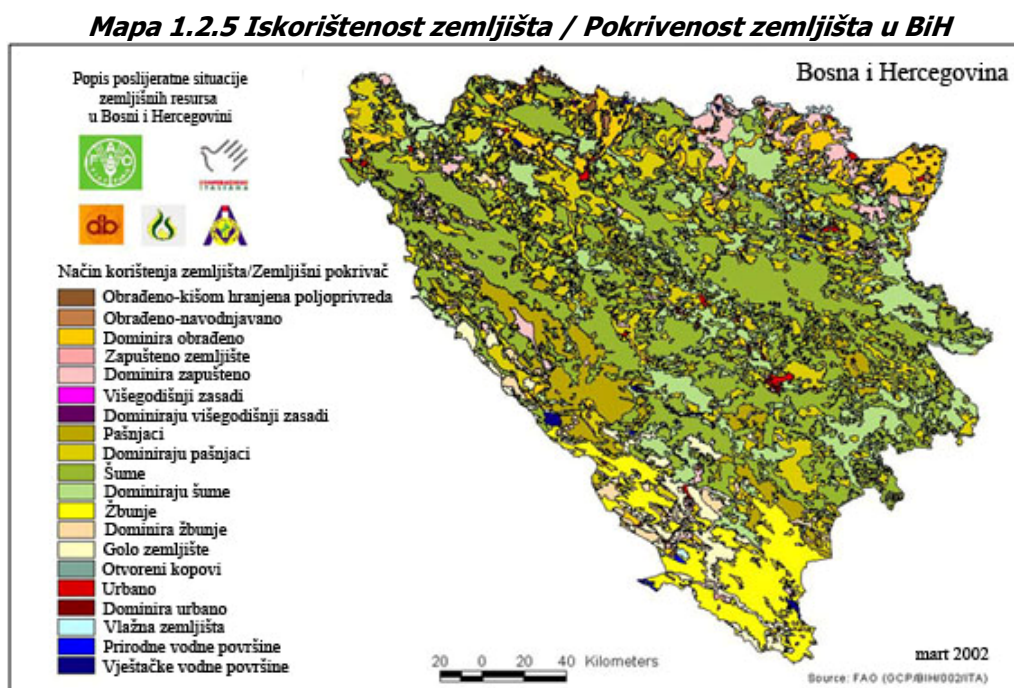
Mapa 1.2.3: Topografija BiH

Mapa 1.2.4: Prosječne godišnje padavine u BiH

Kombinacija topografije i klime sa pedološkim svojstvima tla pridonose kompleksnom modelu korištenja zemljišta. Područja visokih planina, kao i brdovita područja, očekivano su u velikom svom dijelu pokrivena šumama pod kojima se u BiH nalazi oko 2.7 miliona hektara. Obradivo zemljište se uglavnom nalazi u sjevernim područjima zemlje, iako se manja područja obradivog zemljišta također mogu naći u dolinama rijeka. Na jugoistoku zemlje je, uz visok nivo padavina, dominantan biljni pokrivač od grmlja i niskog rastinja. Zapad zemlje karakterišu značajne površine pod visokim pašnjacima. (mapa 1.2.5).

Detaljnija analiza mape 1.2.5 pokazuje da postoji značajna površina napuštenog zemljišta na sjeveru BiH. Ovo zemljište je uglavnom u ravničarskim regionima i plodno je. Međutim, prisustvo mina i neeksplodiranih ubojitih sredstava spriječava korištenje ovog zemljišta za proizvodnu poljoprivredu. Zagađenje iz rijeke Save također ima negativan uticaj na poljoprivrednu produktivnost ovog regiona. Fizička geografija zemlje ima značajan uticaj na raspored ekonomskih aktivnosti i stanovništvo kao i transportnu i komunikacijsku infrastrukturu koja se većinom nalazi u dolinama rijeka koje presijecaju zemlju.

1.2.4. Karakteristike manje povoljnih područja

Manje povoljna područja u BiH se klasificiraju prema slijedećim kriterijima:

- a) Svo zemljište iznad 800 metara nadmorske visine
- b) Svo zemljište od 600 – 800 metara nadmorske visine sa prosječnim nagibom iznad 16°
- c) Svo zemljište između 300 – 600 metara nadmorske visine, sa prosječnim nagibom većim od 25°

d) Sve općine gdje je gustoća naseljenosti manja od 45 osoba po kvadratnom kilometru

Koristeći ove kriterije za klasificiranje, veliki dio zemlje se može svrstati u nepovoljna ili manje povoljna područja. Mapa 1.2.6. pokazuje područja koja su klasificirana kao manje povoljna. Tabela ispod sadrži statistički pregled svakog od ovako svrstanih područja. Iako se veliki dio sjeverne oblasti zemlje ne klasificira kao manje povoljno područje, treba imati u vidu da su veliki dijelovi zemljišta u ovim i drugim regionima i dalje rizični zbog prisustva mina i neeksplozivnih eksplozivnih sredstava (vidi mapu 1.2.7). Ova područja se također mogu smatrati manje povoljnim područjima imajući u vidu ograničenja koja na njima postoje za razvoj poljoprivrede.

Mapa 1.2.6: Manje povoljna područja u BiH (2005. godina)

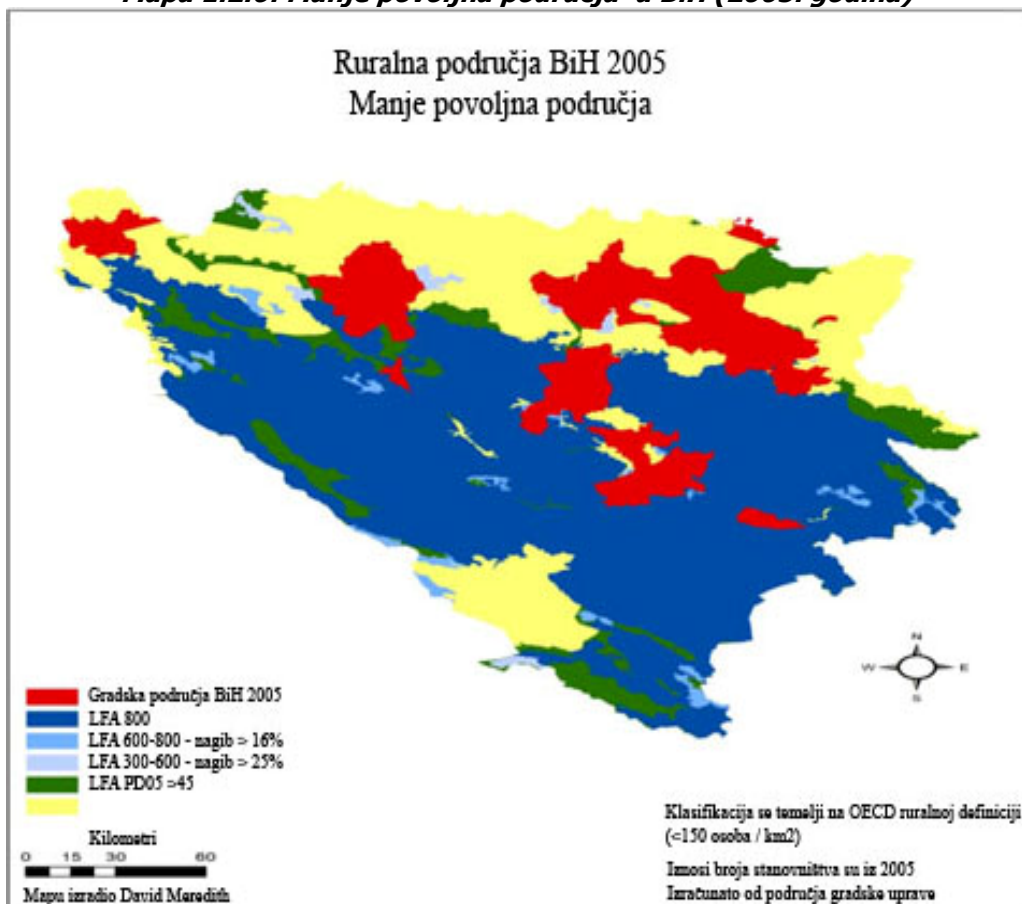
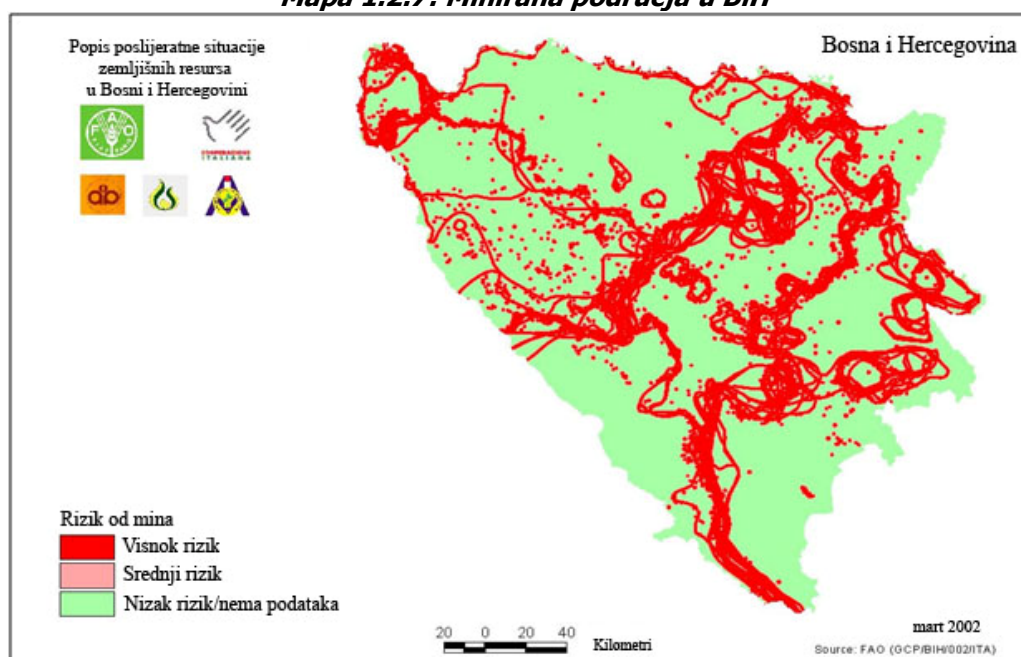

Tabela 1.2.1: Statistički pregled manje povoljnih područja u BiH

Kriteriji za određivanje manje povoljnih područja (MPP)	područje (km ²) MPP	% Ukupno MPP	% od ukupne površina zemljišta
Zemljište između 300 – 600 metara n.v. sa nagibom >25% (km ²)	660	2.33	1.29
Zemljište između 600 - 800 metara n.v. sa nagibom >16% (km ²)	1,004	3.54	1.96
Zemljište iznad 800 metara n.v. (km ²)	26,685	94.13	52.13
Ukupno zemljište MPP (Km ²)	28,349		55.38
Gustoća naseljenosti <45 osoba po km ²	24,467		63.00

Mapa 1.2.7: Minirana područja u BiH

1.2.5. Ruralne demografske karakteristike

1.2.5.1. Opća demografija

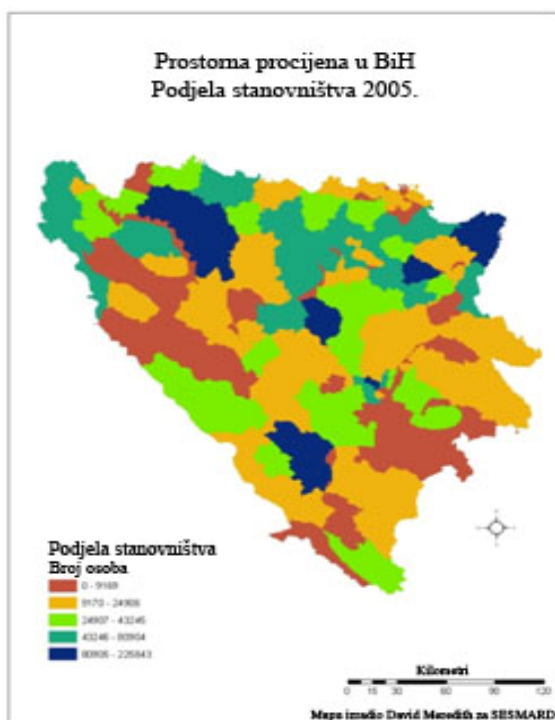
Demografske analize u BiH su ograničene nedostatkom novijeg popisa stanovništva (posljednji popis održan je 1991. godine). Agencija za statistiku BiH, kao i entitetski zavodi za statistiku iznose samo procjene broja stanovnika. Međutim, postoje znatne razlike između osnovnih grupa podataka koje spriječavaju detaljnu demografsku analizu.

Agencija za statistiku BiH izvještava da je broj stanovnika u BiH u 2005. godini iznosio 3.842,537 što predstavlja porast od 2,4% od 1996. godine kada je potpisan Dejtonski mirovni sporazum. Postoji sporo, ali ravnomjerno povećanje u procijenjenom broju stanovnika od 2000. godine, sa porastom od prosječnih 0,46% godišnje. Usporedba broja stanovnika iz 1991. godine sa brojem iz 2005. godine, ističe opseg emigracije tokom 1990tih, koje skorije povratne migracije još nisu uspjele značajnije amortizovati.

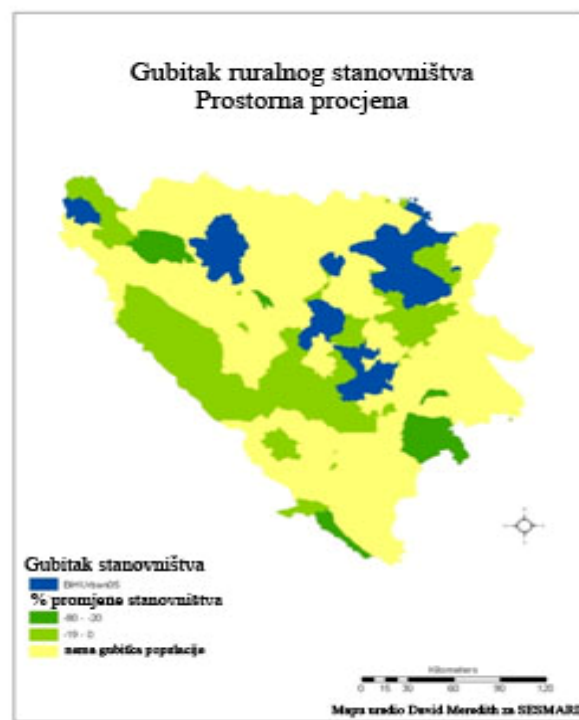
Za procjene promjena u raspodjeli stanovništva u BiH u periodu od 2000. do 2005. godine korišteni su općinski podaci o stanovništvu, prikupljeni od strane entiteta i Brčko distrikta. Iako ovako prikupljeni podaci o ukupnom broju stanovnika ne odgovaraju podacima dobivenim od Agencije za statistiku BiH, ovo su jedini dostupni podaci i koriste se kao informacije kod analiza vezanih za raspodjelu stanovništva na općinskom nivou.

Prostorna procjena pokazuje da je veliki dio stanovništva koncentrisan u, i oko glavnih urbanih centara. Unatoč tome, znatan dio (61%, ukupnog stanovništva) nastavlja da živi u ruralnim područjima. Sjeverni dio BiH koji se uglavnom poklapa sa gore spomenutim ravničarskim i suhim područjima je gušće naseljen od ostalih dijelova zemlje. Izuzetke od navedenog predstavljaju općine sa većim urbanim centrima, npr. Mostar.

Mapa 1.2.8 Stanovništvo u općinama BiH 2005. godine

Mapa 1.2.9 Općine koje su doživjele opadanje broja stanovnika u BiH: 2000 – 2005. godine

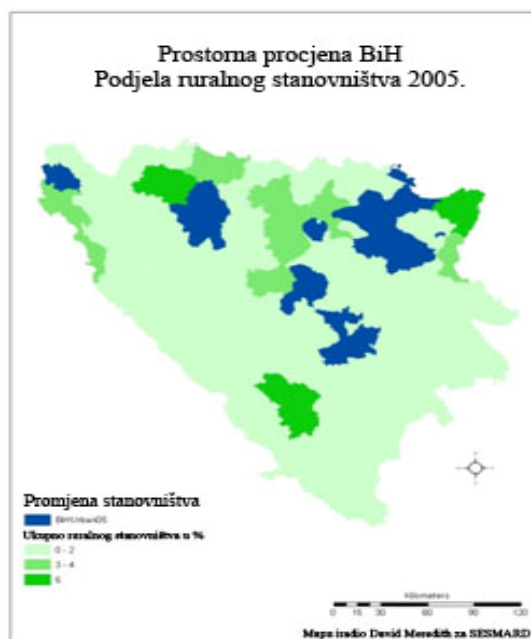
Procjene promjena u ruralnom stanovništvu pokazuju da je 28 općina izgubilo ukupno 32.000 stanovnika, dok je 86 općina dobilo ukupno oko 125.000 stanovnika. Općine koje gube stanovnike uglavnom se nalaze u brdsko-planinskim područjima sa lošom saobraćajnom infrastrukturom.

Tabela 1.2.2: Procjena promjena u ruralnom stanovništvu

	Broj	Osobe	Prosječne promjene u stanovništvu	% Ruralnih općina
Općine u kojima se broj stanovnika smanjuje	28	32,255	-1,152	24.56
Općine u kojima se broj stanovnika povećava	86	124,787	+1,451	76.11

Procjene razmještaja ruralnog stanovništva naglašavaju koncentraciju stanovništva u ograničenom broju općina. U pet općina, Gradiškoj, Bijeljini, Mostaru (4), Prijedoru i Bihaću, živi 20% ukupnog ruralnog stanovništva i 10% ukupnog stanovništva BiH. Nedostatak podataka o urbanom stanovništvu na općinskom nivou predstavlja prepreku za kreiranje tipologije ruralnih područja, koju je razvio OECD, a koja općine dijeli na predominantno ruralne (PR), srednje ruralne (IR) ili predominantno urbane (PU). Međutim, zasnovano na podacima koji su korišteni u tabeli 1.2.2, razumno je pretpostaviti da se one općine koje imaju više od 5% ruralnog stanovništva mogu klasificirati kao PU i da će te općine putem prirodnog porasta kao i putem migracija postati potpuno urbanizirane u narednim godinama. Isto tako se može očekivati da one općine koje imaju 3 – 4% ruralnog stanovništva, koje se potencijalno mogu klasificirati kao srednje ruralne, dožive nagli porast, naročito kada se ima u vidu njihova blizina općinama koje se klasificiraju kao urbane. Zbog toga postoji mogućnost da i one postanu predominantno urbane ili čak urbane. Područja koja se mogu smatrati predominantno urbanim ili srednje ruralnim imaju karakterističnu geografiju. Ove općine su uglavnom, sa izuzetkom Mostara, smještene u sjevernom regionu. Općine koje su predominantno ruralne su raštrkane po teritoriji cijele zemlje, sa predominantnom zastupljenošću u južnim dijelovima BiH. U nekim od ovih općina bilježi se znatan porast stanovništva (mapa 1.2.11). Općine koje doživljavaju najveći porast stanovništva uglavnom se nalaze na jugu.

Mapa 1.2.10: Koncentracija ruralnog stanovništva u 2005. godini

Mapa 1.2.11: Promjene u ruralnom stanovništvu u BiH (2000. – 2005. godina)

1.2.5.2. Jednakost spolova u ruralnim područjima

Kvantitativne informacije o pitanjima vezanim za jednakost spolova u ruralnim područjima su trenutno limitirane. Međutim, primjeri kao i kvalitativne studije sugeriraju da su žene disproportionalno pogođene negativnim društvenim i ekonomskim promjenama koje su se desile u ruralnim područjima u protekloj deceniji. Pomenute studije također pokazuju da je opstanak porodica tokom perioda konflikta kao i post-ratnog perioda uglavnom postignut kroz povećanu radnu aktivnost žena u kući i na porodičnim gazdinstvima. Povećan pritisak i teškoće u kojima su se žene našle su ozbiljno uticale na njihovo zdravlje, što se pokazuje smanjenjem očekivanog životnog vijeka žena kao i u povećanom broju žena koje obolijevaju od raka. Uprkos tome, u BiH nisu uvedene konzistentne politike da bi se poboljšala jednakost spolova ili razvijene afirmativne akcije za rješavanje problema žena u ruralnim zajednicama. Iako su žene bile i još uvijek su u velikom broju uključene u sektor nevladinih organizacija, danas su one još uvijek veoma loše predstavljene po pitanju službenog donošenja odluka, u lokalnom samoupravljanju kao i planiranju strategija ruralnog razvoja. Sa uvođenjem tržišnih reformi, pojavili su se i novi načini diskriminacije, koji se odražavaju u sve većoj nezaposlenosti žena, povećanju vertikalne segregacije poslova, sve većoj razlici u nivou plata, sve većem prelasku žena iz sektora formalne ekonomije u sektor neformalne ekonomije, iz javne sfere i plaćenog rada u privatnu sferu i neplaćeni rad (porodica i briga o djeci), neadekvatne prakse planiranja porodice kao i službe za reproduktivnu zdravstvenu zaštitu kao i uvijek prisutna kombinacija nasilja u kući i seksualnog iskorištavanja kojima je izložen veliki broj žena.

Siromaštvo postaje sve više feminizirano, naročito u ruralnim područjima i ima izrazitog uticaja na žene iz manjinskih grupa, samohrane majke, itd. Žene su također bile isključene iz procesa privatizacije u poljoprivredi (vlasništvo zemlje, vlasništvo poljoprivrednih preduzeća) kao i iz donošenja odluka na lokalnom nivou (učesće u lokalnim/općinskim organima samouprave) te imaju puno manje koristi od muškaraca kod pristupa resursima i službama ruralnog razvoja (pristup tržištima i tržišnim informacijama, veterinarskim i stručnim službama, službama za zdravlje životinja, poljoprivrednoj tehnologiji, novčanim naknadama za poljoprivredu i ruralni razvoj). Ova ograničenja se mogu riješiti kroz programe ruralnog razvoja, i osigurati pristup njihovom kreiranju i implementaciji. Postoji potreba da se da podrška učesću ženskih članova organa lokalne samouprave i predstavnika ženskih nevladinih organizacija u procjeni trenutne situacije kao i procjeni posebnih potreba, što će voditi ka formulisanju regionalnih planova ruralnog razvoja, kreiranju pilot projekata/programa, formulisanju pilot mjera ruralnog razvoja, obuci, razvoju pokazatelja za monitoring. Uvođenje kvota za raspodjelu sredstava za mjere ruralnog razvoja za isključivo podržavanje projekata za žene bi se trebalo razmotriti u konsultaciji sa ženskim nevladinim organizacijama i drugim ženskim predstavnicima, uz kreiranje posebnih indikatora za probleme vezane za spolove i nadgledanje rada u ovoj oblasti.

1.2.5.3. Situacija u obrazovanju u ruralnim područjima

Obrazovanje u BiH je propisano zakonodavstvom na različitim nivoima vlasti. U RS predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje, kao i više/visoko obrazovanje su regulisani sa četiri odvojena seta propisa na entitetskom nivou. U FBiH obrazovanje je regulisano propisima na kantonalnom nivou. Svaki od deset kantona ima sopstveni zakon o predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju. Kantoni koji imaju univerzitete takođe imaju i zakone o višem/visokom obrazovanju.

U RS, Ministarstvo za obrazovanje i kulturu odgovorno je za monitoring, planiranje i provođenje politike u oblasti obrazovanja. U FBiH, ova uloga pripada kantonalnim ministarstvima obrazovanja i Federalnom Ministarstvu za obrazovanje i nauku na entitetskom nivou. Federalno Ministarstvo za obrazovanje i nauku djeluje uglavnom kao koordinirajuće tijelo za obrazovnu politiku između kantonalnih institucija. Agencija za standarde i evaluaciju opšteg obrazovanja na međuentitetskom nivou, te Koordinacijski komitet za više obrazovanje postoje kako bi formulisali koherentan okvir obrazovne politike.

Pravila i propisi za planiranje finansiranja osnovnog i srednjeg obrazovanja slični su u FBiH i RS i bazirani su na principima javnog finansiranja. Nijedan entitet ne daje dovoljne fondove za finansiranje obrazovanja. Totalni udio bruto domaćeg proizvoda u obrazovanju je 6,4%, što je više od prosjeka u ostalim evropskim zemljama (EU i CEE). Međutim, bruto domaći proizvod u BiH jako je nizak u poređenju sa mnogim drugim zemljama, obrazovni sistem je loše organizovan. Kao posljedica toga, finansijska pozicija obrazovanja ostaje loša u mnogim školama, a situacija u ruralnim područjima često je i mnogo gora od situacije u školama koje se nalaze u urbanim zonama ili u blizini urbanih zona, sa velikim brojem škola koje nisu u stanju finansijski pokriti ni najosnovnije aktivnosti. Postoji velika potreba za unapređenjem sistema upravljanja i finansiranja obrazovnih institucija, kao i potreba za unapređenjem pristupa i povećane uključenosti u sve nivoe obrazovanja, pogotovo u ruralnim područjima.

U 2003. godini bilo je oko 606.000 studenata u BiH. Oko 367.000 pohađalo je 1.836 osnovnih škola, a oko 172.000 učenika pohađalo je 295 srednjih škola. Postoji sedam univerziteta sa 95 disciplina koje pohađa 67.000 redovnih studenata.

S obzirom na slabosti postojeće obrazovne strukture, nivo obrazovanosti ruralne populacije u BiH je relativno nizak, sa visokim nivoom nepismenosti u cijeloj zemlji. Podaci koji proizilaze iz istraživanja mjerenja životnog standarda (2001.) pokazuju da od ukupne muške populacije starije od 25 godina; 25% nije završilo osnovnu školu; dakle, nemaju formalno obrazovanje, 22% ima samo osnovno obrazovanje; 48% je završilo srednju školu i 5% ima završeno univerzitetsko obrazovanje sa kvalifikacijom. Što se tiče ženske populacije iste starosne dobi: 48% nema formalno obrazovanje; 26% ima samo završenu osnovnu školu; 22% je završilo srednju školu i 4% ima univerzitetsku kvalifikaciju.

Tabela 1.2.3: Procenat rasprostranjenosti ruralne populacije starije od 25 godina po uzrastu, polu i nivou obrazovanja u BiH

Starost	Muškarci				Žene			
	Nikakvo	Osnovno	Srednje	Više	Nikakvo	Osnovno	Srednje	Više
25-29	3.4	27.3	66.3	2.9	2.1	40.7	53.5	3.8
30-34	1.0	26.5	70.8	1.9	2.6	49.5	46.1	1.8
35-39	4.3	22.5	67.1	5.6	15.2	36.3	37.3	11.3
40-44	7.2	28.6	56.5	7.1	25.9	42.2	24.4	7.4
45-49	14.4	21.7	59.6	4.3	43.5	27.8	22.6	6.2
50-54	27.1	24.2	40.8	7.9	61.6	19.1	15.6	3.8
55-59	44.5	22.9	27.3	5.2	76.3	12.4	9.9	1.4
60+	63.1	13.6	19.3	3.9	86.2	10.4	2.6	0.8

Izvor: LSMS 2001

1.2.5.4. Ulaganja u infrastrukturu i kvalitet stanovanja u ruralnim područjima

Pored uticaja koji je rat imao na stanovništvo zemlje, znatna šteta je izazvana i razaranjem materijalnih dobara, posebno u oblasti saobraćaja i infrastrukture te komunikacija i energetike. U 2007. godini još uvijek se u velikoj mjeri susrećemo sa posljedicama ratnih razaranja. Ova situacija dijelomice derogira značajan angažman i investicije koje su uložene za poboljšanje kvaliteta stanovanja i infrastrukture od prestanka ratnih dejstava, odnosno od potpisivanja Dejtonskog mirovnog sporazuma. Što se tiče stambenih jedinica, Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice u svom izvještaju 'Uporedna analiza pristupa pravima izbjeglica i raseljenih osoba' detaljno opisuje uticaj rata na stanje stambenih objekata u BiH. U periodu od 1992. – 1995. godine oko 452.000 stambenih jedinica je djelimično ili u potpunosti uništeno, što predstavlja polovinu od ukupnog broja stambenih objekata prije rata. Procijenjeno je da je 2005. godine bilo još oko 180.000 stambenih jedinica kojima je potrebna popravka. Ministarstvo nastavlja implementirati programe za pružanje pomoći u

rekonstrukciji kuća čiji je cilj povratak onih stanovnika koji su raseljeni kao rezultat konflikta, sa naglaskom na stvaranje uslova za povratak izbjeglica u svoje zajednice. Naglašavajući stvaranje uslova za povratak izbjeglica u svoje zajednice, mnoge ruralne oblasti su profitirale kroz povratne migracije.

Domaća transportna i komunikaciona infrastruktura. Procjenjuje se da u BiH postoji oko 20.000 km puteva; u prosjeku 2.5 kilometara puteva po km², uključujući autoputeve, te regionalne i lokalne puteve. Lokalne ceste čine 60% ukupne dužine puteva, regionalne čine daljih 23% dok državne iznose 17%. Razvijene zemlje u prosjeku imaju 100 – 150 km regionalnih i državnih puteva na 100 km², a procjena je da BiH ima 25 km puteva po 100 km².

Nedovoljna ulaganja u BiH prije rata, kao i šteta načinjena tokom rata, rezultirali su ozbiljnim nedostatkom infrastrukture koji ima uticaja na domaće kao i na međunarodne mreže transporta. Kvalitet putne infrastrukture se polako popravlja sa popravkom državnih autoputeva, kao i sa unapređenjem glavnih saobraćajnih linija. Međutim, uprkos ovim naporima ostaju veliki izazovi. Pregled strategija za regionalni razvoj u BiH, finansiran u okviru EU RED inicijative, ističe ozbiljne nedostatke u transportu koje je potrebno prevazići. Kratak pregled svakog od pet izvještaja koji pokrivaju BiH ističe trenutno stanje infrastrukture puteva na lokalnom i regionalnom nivou. Sinteza ovih izvještaja dovodi do zaključka da su putevi u BiH u veoma lošem fizičkom stanju što spriječava komunikaciju između ekonomskih centara. Zahtjevni topografski uslovi koji su karakteristika velikog dijela zemlje znatno povećavaju troškove održavanja i unapređenja postojeće putne infrastrukture. Procjenjuje se da je godišnji trošak održavanja mreže državnih i regionalnih puteva oko 40 miliona eura ili oko 5.000 eura po km. U nekim slučajevima kombinacija neadekvatnih puteva i topografije spriječava direktne veze naročito sa morem i međunarodnim okruženjem uopće, znači sa potencijalnim tržištem za robe i usluge za BiH. Primjećuje se i nedostatak saradnja sa susjednim zemljama u rješavanju ovih problema što predstavlja prepreku razvoju zapadnog Balkana i BiH.

RED izvještaji su ukazali na nizak nivo sigurnosti cestovnog saobraćaja kao i nedostatak jasno određenog pravnog okvira koji upravlja pitanjima održavanja i sigurnosti puteva. Širenje urbanih područja oko mnogih većih gradova doprinosi povećanju zakrčenosti i predstavlja prepreku budućem razvoju putne infrastrukture, jer se stambene jedinice grade na zemljištu koje je potrebno za proširenje i razvoj puteva. Povećan obim saobraćaja nagovještava potrebu za modernizacijom postojeće mreže puteva, a sigurnost na regionalnim i lokalnim putevima mora biti unaprijeđena.

Infrastruktura međunarodnog transporta i komunikacija: Dok je državna i regionalna transportna mreža, bez obzira na to koliko je još nerazvijena, ipak u razvoju, međunarodne veze, transportne veze i komunikacije su izrazito neadekvatne. Ova situacija se može popraviti izgradnjom puteva koji će biti povezani sa Evropskom međudržavnom drumskom mrežom. Trenutno, međudržavni regionalni autoputevi zaobilaze BiH i to predstavlja veoma značajnu prepreku razvoju ekonomije na državnom i ruralnom nivou. Ovaj nedostatak odbija međunarodne investicije u region i na taj način ograničava porast izvoza koji je potreban za povećanje zarade sa inostranih tržišta.

Pristup energiji: BiH trenutno generiše samo 60% svojih energetske potrebe što iziskuje potrebu uvoza električne energije iz susjednih zemalja. Razvoj ekonomije će iziskivati dalji uvoz energije, što stavlja dodatni pritisak na državne, entitetske, općinske budžete kao i na budžet Brčko Distrikta. Iako i ovdje postoji nedostatak podataka i informacija, tumačenjem sadržaja izvještaja o regionalnom ekonomskom razvoju postaje očigledno da postoji ograničeno snabdijevanje trofaznom strujom u ruralnim područjima što predstavlja prepreku razvoju srednjih i velikih preduzeća.

Željeznički prevoz: BiH ima mrežu željeznica, ali su urgentno potrebne znatne investicije za popravku osnovne infrastrukture željeznica kao i za zamjenu voznog parka. Kao i sa mrežom puteva, sistem željeznica je ograničen zahtjevnom topografijom BiH. Međutim, ulaganja u željeznice će značajno doprinijeti razvoju nekih ruralnih područja putem poboljšanog pristupa.

1.2.5.5. Ruralni turizam

Podaci o obimu i značaju domaćeg i međunarodnog turizma su malobrojni i sa nizom ograničenja. Bez obzira na to, pregled RED izvještaja i turističkih vodiča kroz BiH koje je napisao i uredio Tim Clancy ističe potencijal BiH kao lokacije za turizam zasnovan na aktivnostima, kulturi i naslijeđu. Fizička topografija koja predstavlja izazov drugim razvojnim aktivnostima je možda najveća vrijednost koju BiH u ovom pogledu ima. Zemlja ima ogroman neiskorišteni potencijal da se razvije kao destinacija za turizam zasnovan na aktivnostima tokom cijele godine, što predstavlja jedan od segmenata globalne turističke industrije koji bilježi najveći porast. Doprinos ovom potencijalu je i tekući razvoj osnovne infrastrukture na lokalnom nivou potrebne za razvoj turističkih aktivnosti i atrakcija. Ruralna područja imaju značajne lokalne resurse, npr. pejzaže koje mogu koristiti. Štaviše, BiH ima dugu i fascinantnu istoriju vezanu za međunarodni politički i kulturni razvoj, pa je i u tom pogledu turistički zanimljivo odredište.

Postoje brojni izazovi razvoju ruralnog turizma u BiH, među kojima je posebno značajna percepcija da je ovaj region još uvijek opasan za turističke posjete. Reklamna kampanja, koja bi inicijalno ciljala evropska i tržišta Srednjeg Istoka potrebna je da bi se naglasila sigurnost područja kao i fizički, prirodni i kulturni resursi BiH te njeno naslijeđe. Efikasnost ovakve kampanje se može poboljšati kroz saradnju sa susjednim zemljama.

Ostale poteškoće koje treba prevazići uključuju nedostatak infrastrukture koja omogućava pristup turističkim atrakcijama kao i uslugama koje ruralna područja nude. Potreban je strateški plan koji će identificirati tačke pristupa, destinacije i atrakcije.

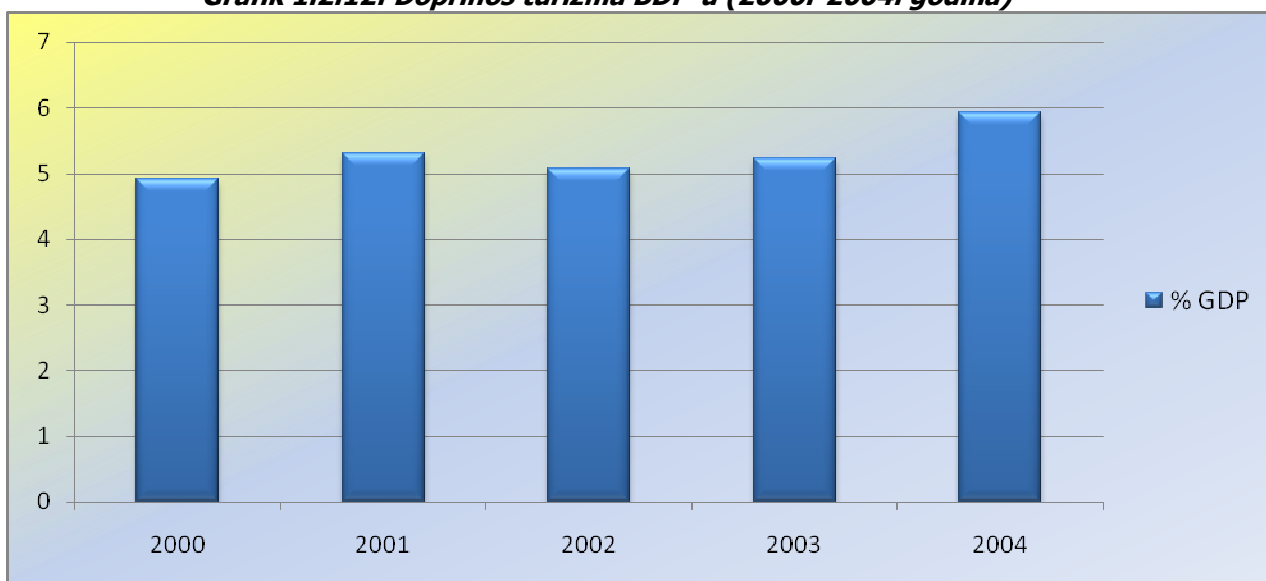
- *Tačke pristupa:* Ove tačke podrazumijevaju mjesta gdje se turisti inicijalno okupljaju. U većini slučajeva to mogu biti veći gradovi u zemlji. Međutim, u slučaju BiH, postoji niz značajnih tačaka pristupa izvan granica zemlje (npr. Dubrovnik), koje trebaju biti uzete u obzir u svakom budućem strateškom planu turizma u ruralnim područjima, određujući načine po kojima potencijalni turisti mogu biti ohrabreni da posjete ruralna područja u BiH.
- *Destinacije:* Postoje lokacije koje se 'moraju vidjeti' ili 'moraju posjetiti'. One možda mogu biti tačke pristupa, ali isto tako bi mogle biti područja izuzetne ljepote, ili lokacije koje su interesantne iz razloga naslijeđa i/ili kulturnih razloga. Destinacije treba da kombinuju niz atrakcija i aktivnosti koje su od interesa za turiste ruralnih područja (rafting u brzacima, te historijska mjesta).
- *Atrakcije:* Ovo su uglavnom mjesta sa jedinstvenim izvorom interesa za turiste, npr. spektakularni vodopadi, festivali, ili sajmovi. Od ključnog značaja za njihov razvoj je infrastruktura koja ih povezuje sa tačkama pristupa i destinacijama.

Žene i razvoj ruralnog turizma: Informacije prikupljene pretragom interneta naglašavaju značaj uloge žena u razvoju turističke industrije. Ovo nije neočekivano, jer međunarodna literatura o ruralnom turizmu, diverzifikaciji poljoprivrednih gazdinstava i ruralnom razvoju ukazuje na značaj žena u mobilizaciji ljudskih, kulturnih, ekonomskih i društvenih resursa.

Turizam i ugostiteljstvo u BiH: Zahvaljujući svom geografskom položaju, geološkim karakteristikama i biodiverzitetu, brzim planinskim rijekama, diverzitetu geotermalnih voda, zajedno sa niskom gustoćom naseljenosti, BiH ima odlične preduslove za razvoj turizma. S druge strane, nedavni rat, politička nestabilnost, loša infrastruktura (naročito putevi), neadekvatno poznavanje stranih jezika, kao i nedostatak sistematskog pristupa u ovom sektoru usporava njegov razvoj. Podsektori turizma koji imaju najveći potencijal uključuju zimski turizam, zdravstveni turizam i ruralni/eko turizam.

Prema procjeni UNWTO (Svjetska turistička organizacija Ujedinjenih nacija) očekuje se da će turističke aktivnosti i aktivnosti putovanja u BiH rasti po stopi od 5,2% godišnje u periodu od 2006.-2015. godine. Međutim, doprinos cijelog sektora turizma ukupnom bruto domaćem proizvodu ostaje skroman, na oko 5,8% udjela u od ukupnog BDP. U turizmu i ugostiteljstvu je zaposleno oko 22.000 osoba što predstavlja 1.5% ukupnog zaposlenja u BiH.

Grafik 1.2.12: Doprinos turizma BDP-u (2000.-2004. godina)

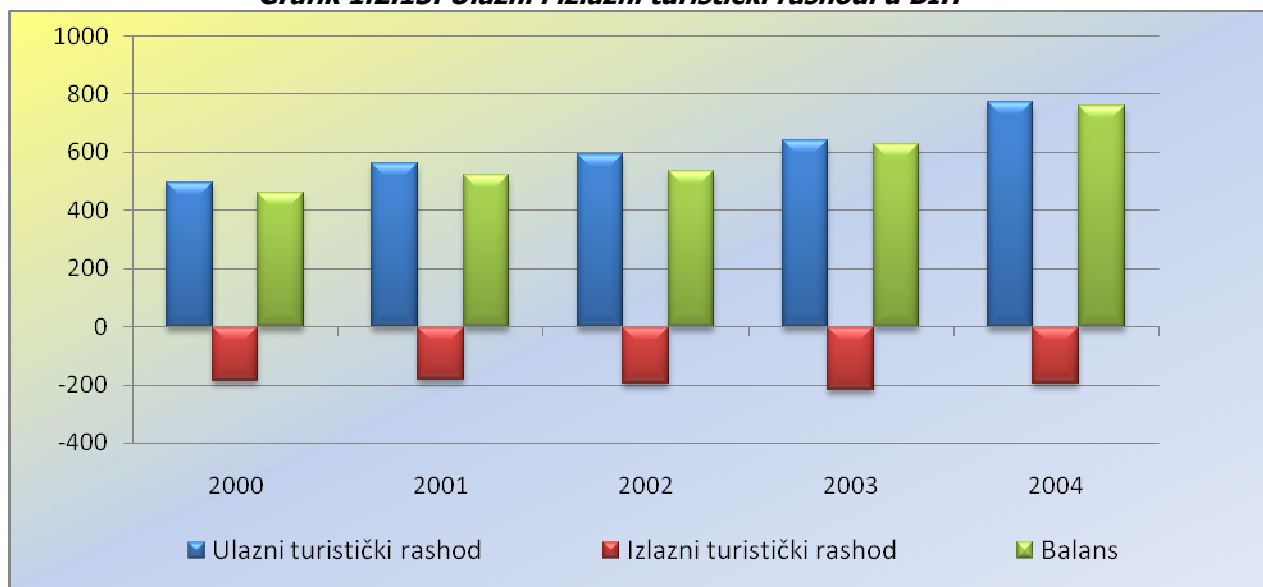
Izvor: USAID (2006.) – Satelitske turističke statistike

Međutim, radi izuzetno visokog prisustva sive ekonomije u turizmu i ugostiteljstvu, službeni podaci mogu u velikoj mjeri predstavljati neadekvatan prikaz značaja sektora². Službene statistike se fokusiraju samo na prikupljanje broja turista i broja noćenja u zemlji. Ovi podaci nisu dovoljni da bi se stekle informacije o istinskom doprinosu sektora kao i o njegovom značaju za platni bilans zemlje. Prema nekim istraživanjima koje je sproveo USAID (2006.), sektor ima odličan učinak koji se mjeri odnosom ulaznih i izlaznih turističkih rashoda.

Prema službenim statistikama, pozitivni trendovi u turizmu BiH su u velikoj mjeri unaprijeđeni tokom 2006. godine u poređenju sa proteklm godinama. Došlo je do znatnog povećanja broja turista i broja noćenja. BiH je posjetilo 486.000 turista, dok je registrovano 5 miliona noćenja zabilježenih u 2006. godini, što predstavlja povećanje od 5% u broju turista. Ovaj trend se može pozitivno ohrabriti kroz usvajanje više integrisanog programa ruralnog razvoja za BiH koji će uključiti podršku za diversifikaciju i promociju agro-turizma u odabranim područjima.

² Javna saopštenja turističkih udruženja FBiH ukazuju da skoro milion stranih hodočasnika godišnje posjeti Međugorje. Ako je ovo tačno, onda je zvanični podatak o posjeti 250.000 stranih turista u 2006. neispravan.

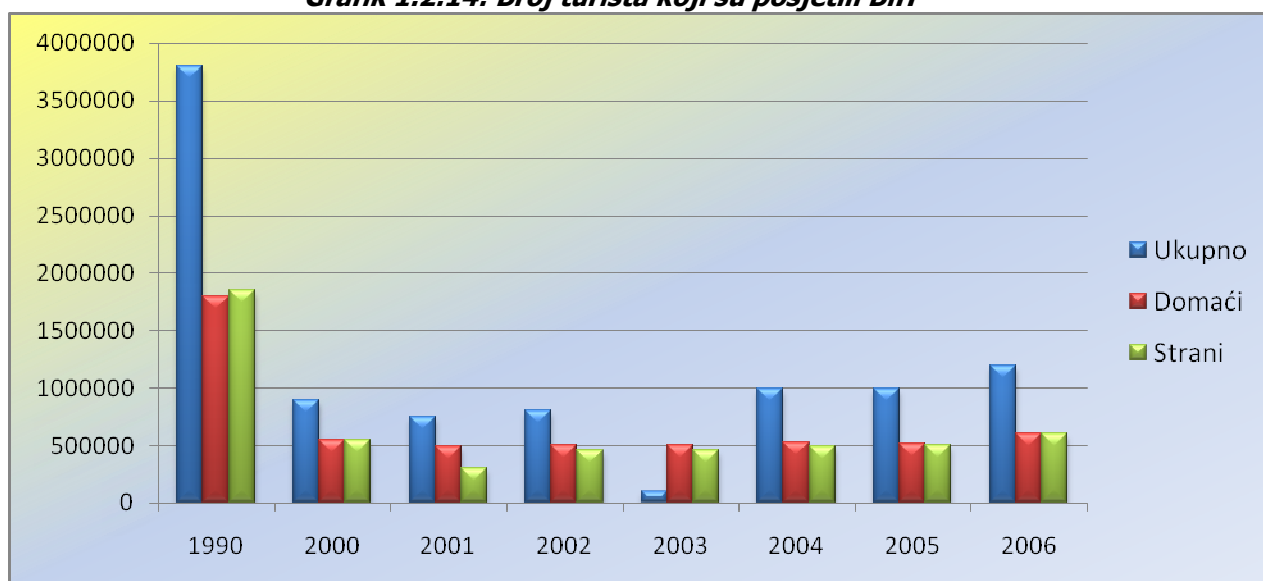
Grafik 1.2.13: Ulazni i izlazni turistički rashodi u BiH

Izvor: USAID (2006.): *Satelitske turističke statistike*

U svakom slučaju, u poređenju sa predratnim značajem sektora, postignuti i prezentirani rezultati su veoma skromni, i još uvijek predstavljaju samo oko 1/3 predratnih obima i rezultata.

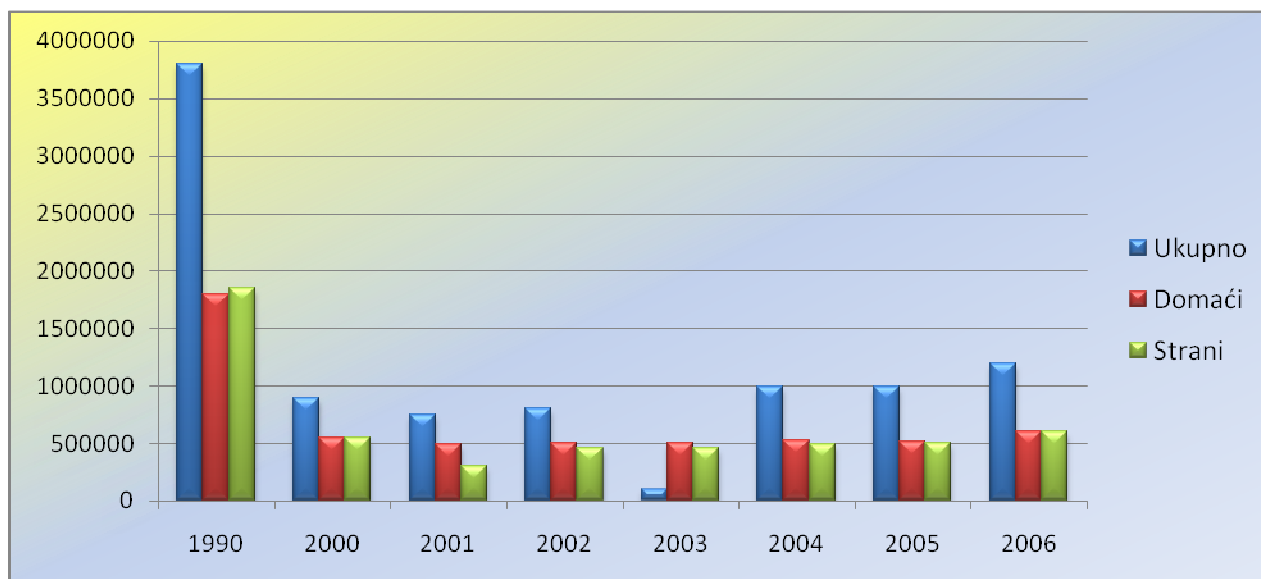
Grafik 1.2.14: Broj turista koji su posjetili BiH

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Struktura turista u 2006. godini je ostala gotovo nepromijenjena u poređenju sa prethodnim godinama. Ipak, inostrani turisti polako počinju prevladavati, tako da je njihov udio u 2006. godini po prvi put bio veći od 50%. Veliki porast od 33% u broju inostranih turista u RS u 2006. godini (porast je u 2005. godini iznosio samo 3%, a u 2004. godini samo 7%) je doprinio ovom rezultatu, tako je ukupan broj inostranih turista u BiH porastao za 8% (ubrzanje rasta za 6 posto, u poređenju sa 2005. godinom, tj., za 4 posto, u poređenju sa 2004. godinom).

Grafik 1.2.15: Noćenja turista

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Turisti iz bivših Jugoslavenskih republika (Srbija, Crna Gora, Hrvatska, Slovenija i Makedonija) čine 5% ukupnog broja inostranih turista. Srbija i Crna Gora prednjače, sa 50% udjela u ukupnom broju svih inostranih turista u RS. Porast u broju turista iz ovih zemalja je imao učešće od 9,6% u ukupnom broju stranih turista u 2006. godini. Hrvatska je slijedeća (5,5% porasta u 2006. godini), Slovenija (3,9%), Njemačka (6,6%), Poljska (6,6%), Turska, itd.

Za poljoprivredu i za prehrambeno-prerađivačku industriju, kao i za šumarstvo ugostiteljski sektor je veoma značajan zato što može obezbijediti odlično tržište na kojem konkurentnost BiH nije ugrožena u mjeri kako je to na drugim tržištima. Trendovi registrovani u sektoru ugostiteljstva uglavnom prate trendove vezane za broj turista. Prema nekim procjenama (EPPU, 2007. godine) porast u sektoru ugostiteljstva je bio ubrzan u poređenju sa proteklm godinama. U prva tri kvartala 2006. godine, ukupni prihod u sektoru ugostiteljstva je iznosio 2,4 miliona KM. FBiH je u Q-3 registrovala godišnji porast od više od 9%, dok je u RS u trećem kvartalu porast bio 28% viši nego u istom periodu u 2005. godini. Hoteli su ubjedljivo najdominantniji oblik smještaja u FBiH, kako za domaće, tako i za strane turiste. U 2006. godini, 89% turista je odsjelo u hotelima, tako da je u prva tri kvartala 2006. godine, hotelski smještaj predstavljao 67% ukupnog ugostiteljskog prihoda realiziranog u FBiH. Situacija je najvjerovatnije slična i u RS³. Dostupni podaci ne pružaju mogućnost razdvajanja rezultata u sektoru prema granama turizma. Prema tome nije moguće napraviti procjenu dinamike ruralnog turizma.

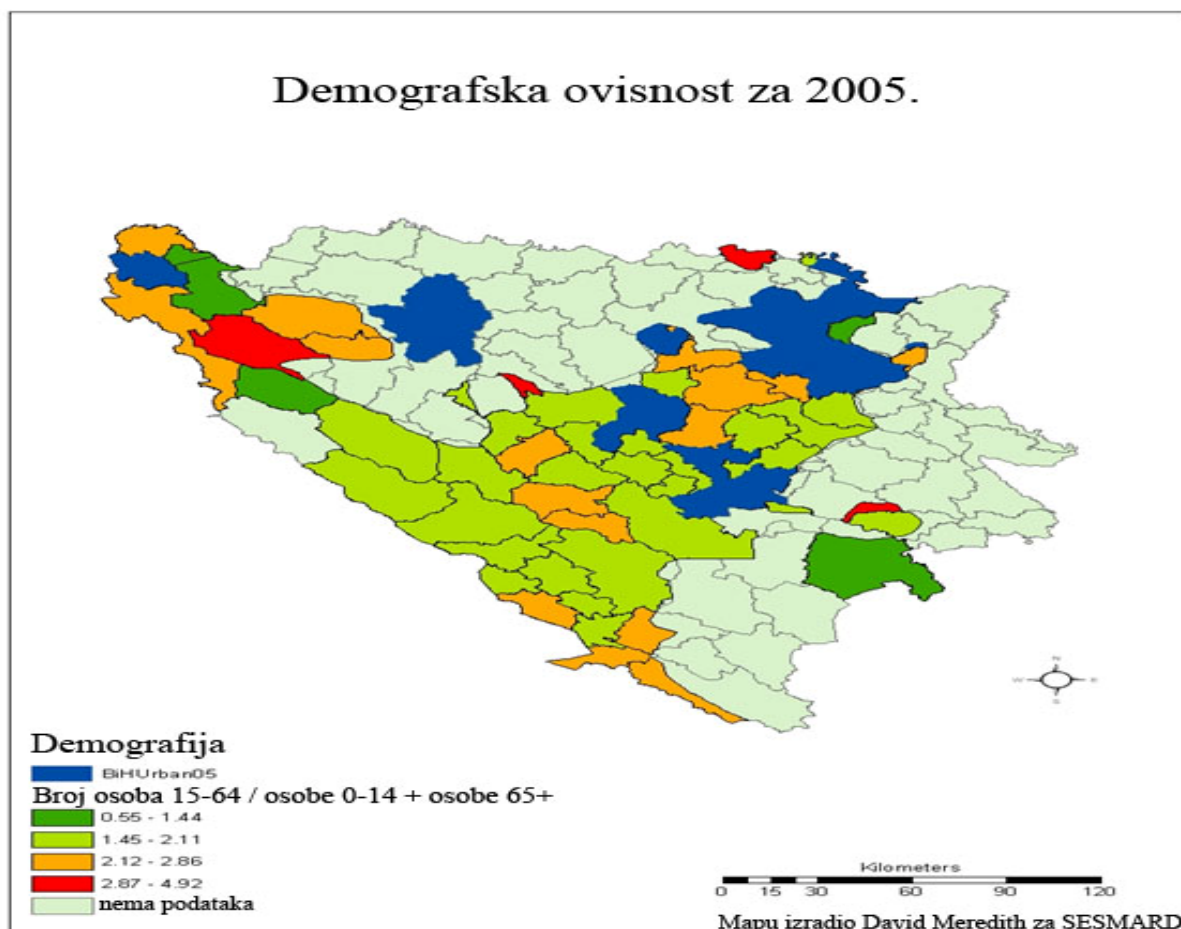
³ EPPU, 2007. godine

1.2.5.6. Omjeri demografske ovisnosti

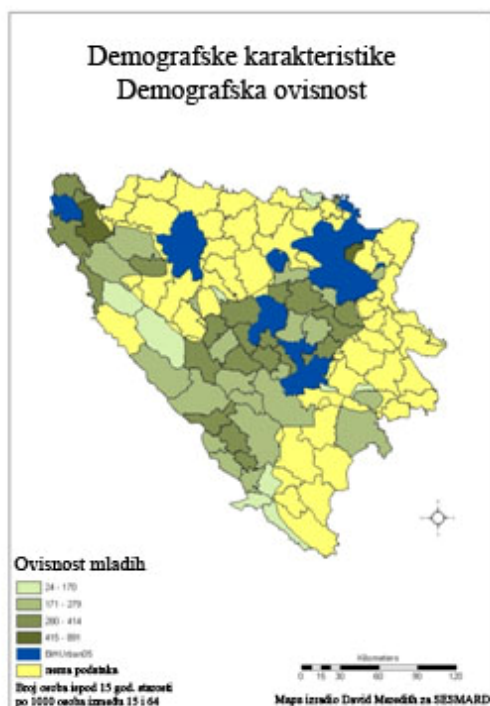
Procjena demografske ovisnosti (broj osoba koje imaju manje od 15 godina i osoba koje imaju više od 64 godine u odnosu na dio stanovništva starosne dobi između 15 i 65 godina), pokazuje da je, sa izuzetkom pet općina (označenim tamno zelenom bojom u Mapi 1.2.16 dole) omjer ovisnosti veoma visok u većini općina za koje su podaci dostupni. Nažalost, podaci nisu dostupni za cijelu BiH, što otežava izračunavanje nacionalnog prosjeka. Međutim, za one općine za koje su podaci dostupni, čini se da postoje grupe općina, naročito na sjeverozapadu zemlje i oko urbanih centara, gdje živi relativno mali broj ljudi iznad 64 godine starosti. U mnogim područjima je broj starijih osoba visok u odnosu na broj stanovnika starosne dobi između 15 i 64 godine.

Podaci prikazani u mapi pokazuju da u ruralnim područjima živi relativno mali broj mladih ljudi. Ovo predstavlja veoma značajan izazov održivom razvoju ruralnih područja. Međutim, moguće je odrediti dva karakteristična klastera općina. Na sjeverozapadu i u općinama koje okružuju Sarajevo, Zenicu i Tuzlu stanovništvo je relativno mlado. Međutim, stanovništvo planinskih područja koja se nalaze južno i zapadno od ovih područja imaju visok procenat starijih osoba, npr. Livno i Titov Drvar. Nažalost, podaci nisu dostupni za sve općine što stvara poteškoće u procjeni prostorne raspoređenosti različitih starosnih grupa i kao rezultat toga identificiranje stvarnih klastera općina koje dijele slične demografske karakteristike.

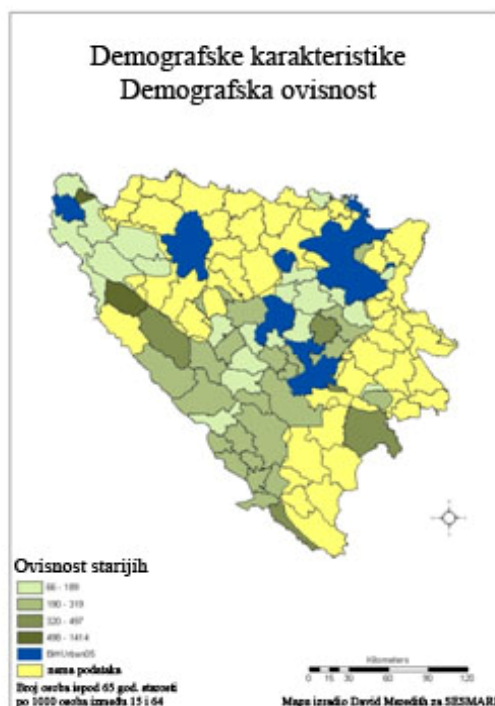
Mapa 1.2.16: Omjeri demografske ovisnosti za BiH (2005. godina)

Mapa 1.2.17: Omjer ovisnosti mladih osoba

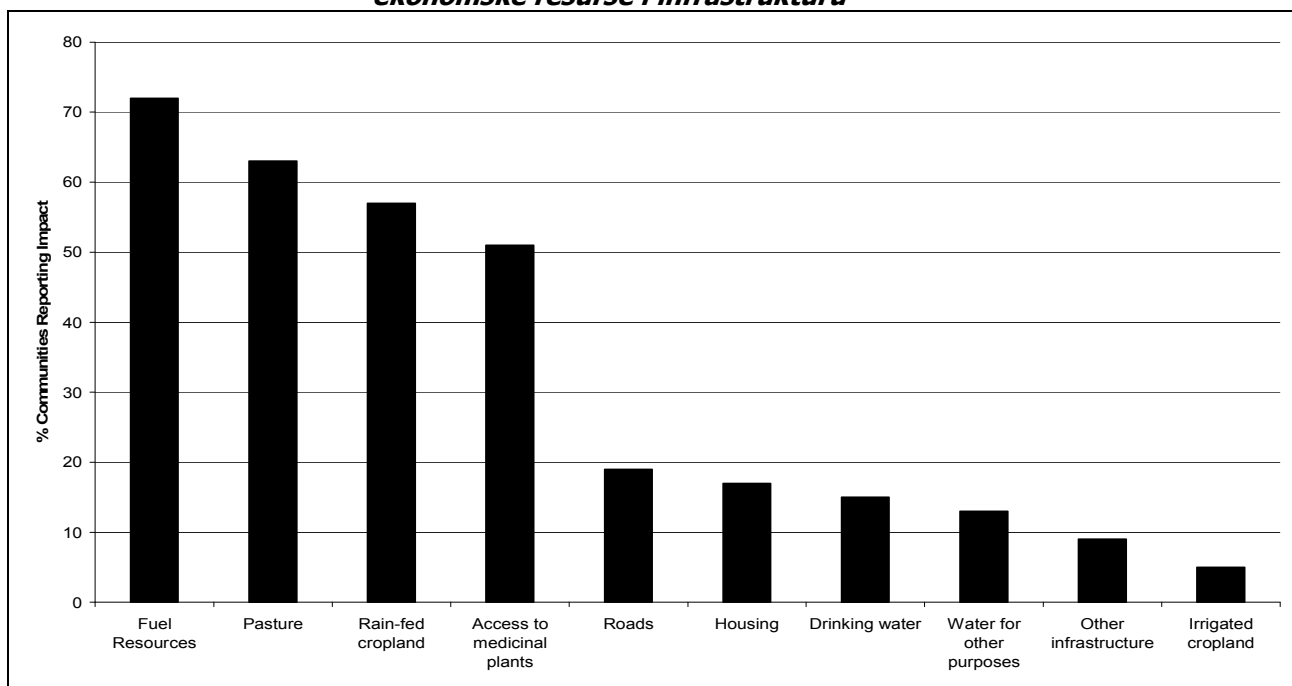

Mapa 1.2.18: Omjer ovisnosti starijih osoba

Mine i neeksplozirana ubojita sredstva: uticaj mina i neeksploziranih ubojitih sredstava (UXO) na ruralno stanovništvo je znatan. Izvještaj 'Studija o uticaju mina' (2003.) daje analizu društveno ekonomskih efekata mina i neeksploziranih ubojitih sredstava (UXO) na zajednice u BiH. Analiza ističe činjenicu da mine i UXO uglavnom utiču na ruralne zajednice, sela i manja mjesta koja čine 88% ukupnog broja (1,366) pogođenih zajednica. Iako nivo uticaja varira između zajednica, uobičajeno je da je pristup vitalnim ruralnim resursima, npr. zaliham goriva i zemljištu blokiran. Problem kontaminacije minama i neeksploziranim ubojitim sredstvima je prema tome od ključnog značaja i mora se rješavati ukoliko se želi da ruralni razvoj bude uspješan. Prostorna analiza pokazuje da postoji veza između opadanja u broju stanovnika, karaktera fizičkog predjela i kontaminacije minama. Također, smatra se da je prisustvo mina i neeksploziranih ubojitih sredstava u ruralnim područjima prepreka povratnim migracijama. Štaviše, dalje prisustvo mina i UXO predstavlja prepreku ekonomskom razvoju, što rezultira iseljavanjem mlađeg stanovništva, i u konačnici dovodi do većeg nivoa ovisnosti u ruralnim područjima.

Grafikon 1.2.19: Procjena uticaja mina i neeksplodiranih ubojitih sredstava na ekonomske resurse i infrastrukturu

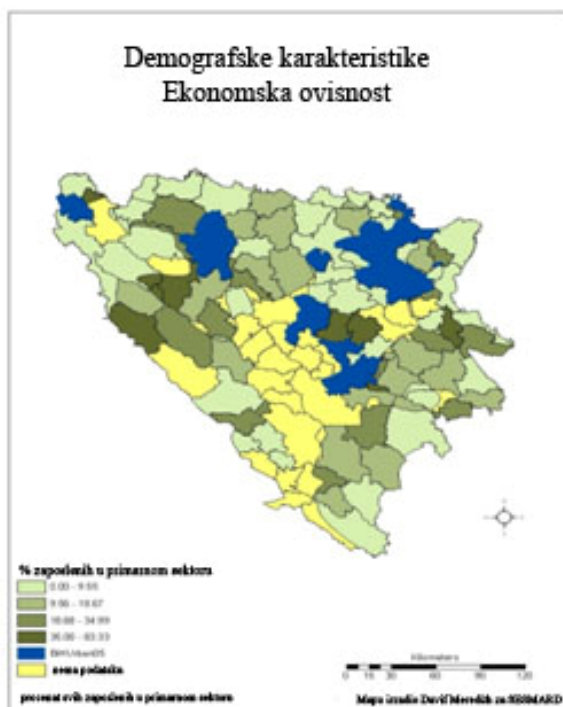

Izvor: Studija o uticaju mina BiH (str. 33)

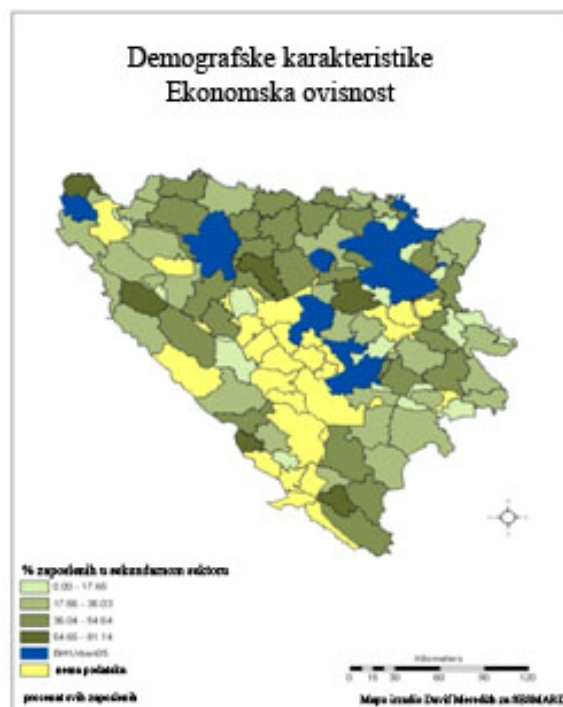
Dok su današnji omjeri ovisnosti povoljni, ako ne i pozitivni, u BiH se rađa nova geografija stanovništva, prije svega kroz smanjenje broja stanovnika u ruralnim područjima kao rezultat zahtjevnih društvenih i ekonomskih uslova. Za očekivati je, u skladu sa međunarodnim iskustvom, da će se stopa opadanja ruralnog stanovništva rapidno povećati sa razvojem industrije, izgradnje i usluga u i oko glavnih urbanih centara. Općine koje trenutno doživljavaju visok nivo ovisnosti mlađeg stanovništva (osobe mlađe od 15 godina kao procenta stanovništva starosne grupe od 15 – 64 godine) će doživjeti selektivno iseljavanje mlađih, visoko obrazovanih osoba, što će za rezultat imati povećanje u nivou ovisnosti starijeg stanovništva (osobe starije od 65 godina kao procenat stanovništva starosne grupe od 15 – 64 godine). Iako detaljni demografski podaci potrebni za kreiranje projekcija stanovništva na općinskom nivou nisu dostupni, može se očekivati nastavak opadanja u broju ruralnog stanovništva u budućnosti, naročito za one oblasti gdje je procenat osoba starijih od 65 godina visok, npr. Drvar, Trnovo i Buzim.

Dostupni podaci o zapošljavanju pokazuju da je u primarnom sektoru zaposleno između 10% i 20% ukupnog broja zaposlenih na sjeveru BiH, gdje su locirani najbolji zemljišni resursi. Grafikon 1.2.21 ističe značaj sekundarnog sektora zapošljavanja na ovom području, što odražava vezu između poljoprivredne proizvodnje i prerađivačkih aktivnosti. Općine koje se nalaze blizu granice sa Srbijom i Crnom Gorom pokazuju nizak nivo ovisnosti o poljoprivredi, pa ipak i one zavise od sekundarnog sektora. Smatra se da je to odraz intenzivnih poljoprivrednih aktivnosti, hortikulture i vinogradarstva, koje podržavaju veliku prerađivačku industriju. Procjena raspoređenosti zaposlenja u tercijarnom sektoru pokazuje da općine koje se nalaze blizu urbanih centara, a naročito one u Unsko Sanskom kantonu koji okružuje Bihać (sjeverozapadna BiH), gdje živi veliki broj mladih ljudi, ovise o tercijarnom sektoru. Detaljnija analiza ruralnih područja je moguća kroz procjenu prostorne raspoređenosti društveno ekonomskih karakteristika u svakoj općini, kroz npr. broj farmi, prosječnu veličinu farmi, broj hotelskih kreveta, dužinu glavnih cesta u svakoj općini, broj bolničkih kreveta itd. Međutim, veliki dio podataka nedostaje. Uprkos tome, mape daju bar površno razumijevanje raznolike raspoređenosti ekonomskih aktivnosti i infrastrukture.

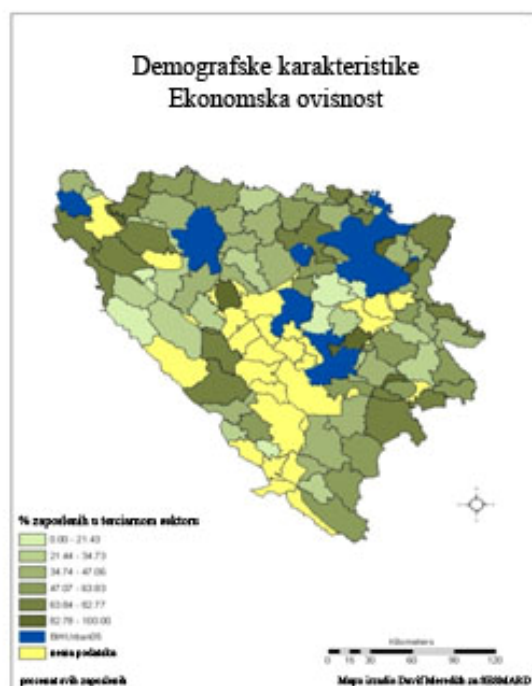
Mapa 1.2.20: Nivo ovisnosti u primarnom sektoru

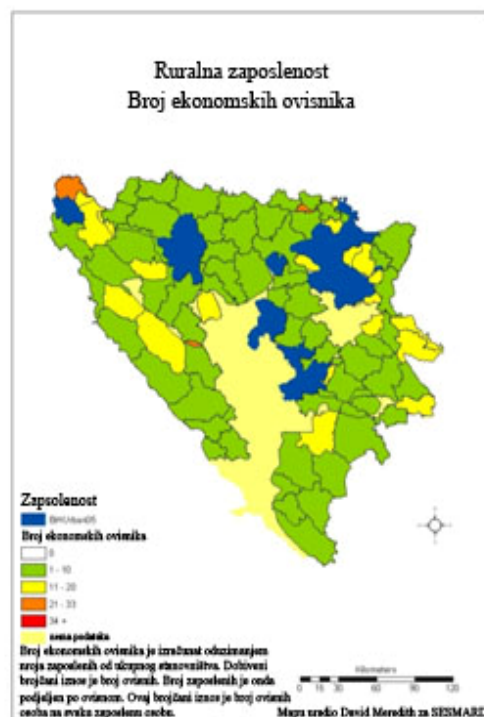
Mapa 1.2.22: Nivo ovisnosti u sekundarnom sektoru

Mapa 1.2.23: Nivo ovisnosti u tercijarnom sektoru

Mapa 1.2.23: Ekonomska ovisnost

U nedostatku jakih statističkih podataka, korištena je analiza kvaliteta kako bi se izvršila procjena veličine poljoprivrednih gazdinstava, biljne i životinjske proizvodnje, proizvodnje voća i povrća, strukture ekonomije svake općine, te značaja sektora turizma. Ovo je korišteno za određivanje grupa ruralnih područja, uz dodatak geografskih kriterija, uključujući topografske i demografske indikatore, ukupne količine padavina zabilježene za svaku općinu te udaljenost između centara svake općine i Sarajeva, Banja Luke i drugih gradova u BiH. Ovi podaci su dalje analizirani (uz korištenje SPSS-a, softverski paket statističkih analiza). Ova analiza vodi ka određivanju pet preovladavajućih faktora:

- (a) Općine koje imaju razvijenu stočarsku proizvodnju (goveda i perad) kao i proizvodnju poljoprivrednih prehrambenih kultura. Zbilježena je geografska koncentracija ovih općina na sjeveru BiH, što i nije začuđujuće, imajući u vidu da se najbolje zemljište u smislu tla i nagiba nalazi u ovom regionu.
- (b) Općine u kojima se proizvode industrijske kulture, npr. duhan, soja, uljarice te druge kulture za proizvodnju bio-goriva, i u proizvodnji svinjetine. Prisustvo svinjogojstva u ovim područjima ne čudi imajući u vidu prirodu intenzivnosti ove proizvodnje, i vjerovatno korištenje soje kao krmnog bilja. Općine gdje su ove aktivnosti značajne su uglavnom locirane na sjeveru zemlje. Međutim treba također spomenuti klaster općina u zapadnoj Hercegovini i dijelove Hercegovačko-neretvanskog kantona, gdje su ove aktivnosti od značaja iako nisu toliko značajne kao u nekim od općina na sjeveru zemlje.
- (c) Općine koje su pod jakim uticajem urbanih centara. Ruralne općine koje se nalaze u blizini ili u većim urbanim centrima, kao što je to slučaj za Mostar, su u većoj mjeri ovisne o sektorima koji nisu vezani za poljoprivredu, nego se više odnose na proizvodnju i pružanje usluga (uključujući turizam).
- (d) Općine koje su primarno posvećene proizvodnji voća i povrća su grupisane na jugu BiH i također oko većih urbanih centara.
- (e) Općine čija ekonomija ovisi o aktivnostima mliječne industrije, ovčarskih i šumskih aktivnosti. Ove aktivnosti uobičajeno nisu povezane jedna sa drugom. Uvriježeno je mišljenje da specifična kombinacija brda i planina sa plodnim dolinama rijeka unaprijeđuje ovakvo geografsko područje. Šumarstvo i ovčarstvo su koncentrisani u visinskim područjima dok se proizvodnja mliječnih proizvoda odvija u dolinama i nizinskim općinama.

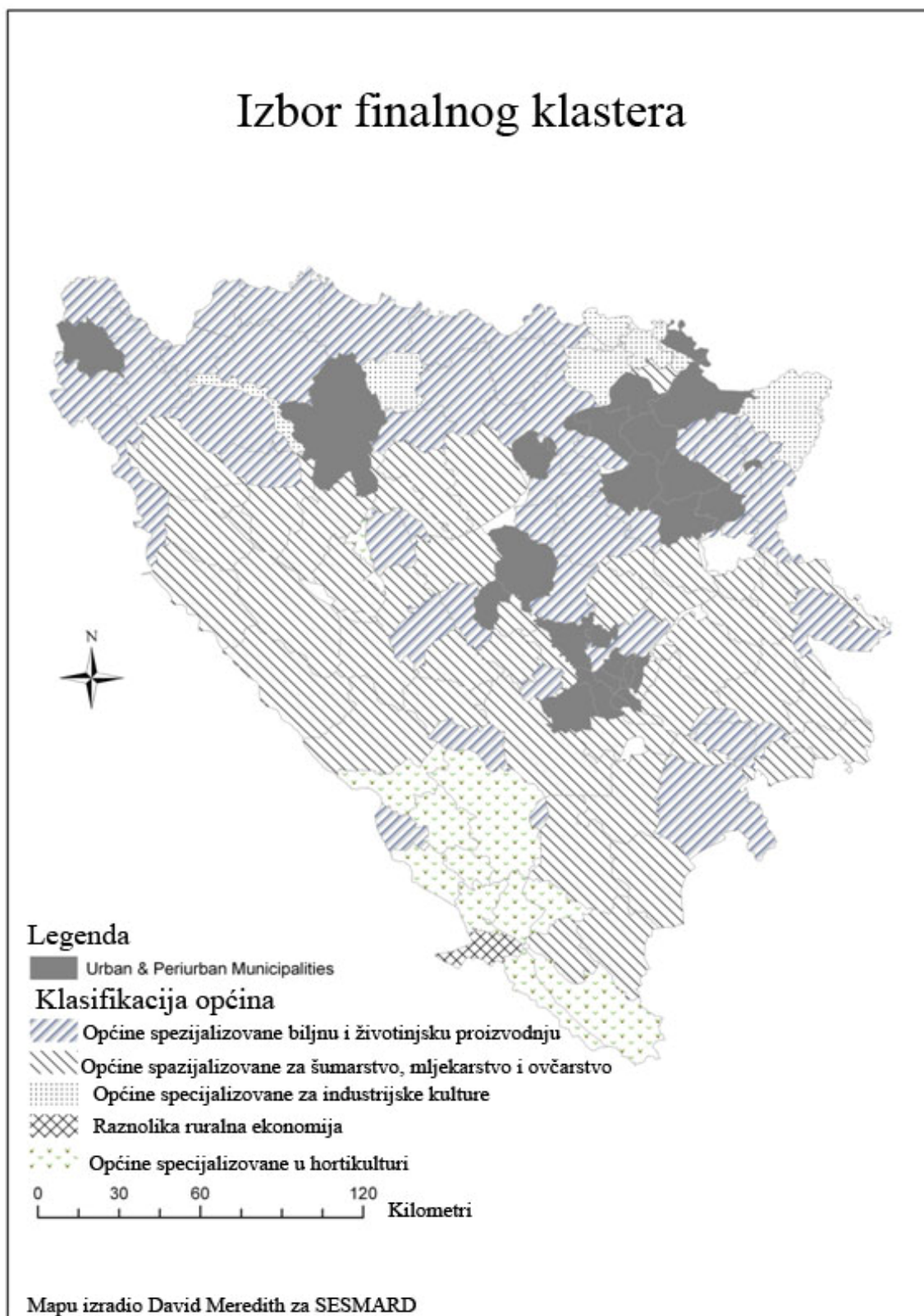
Analiza klastera, urađena na osnovu izvedenih komponenti prethodno navedenih faktora je otkrila broj različitih opcija u određivanju podesne regionalizacije BiH u smislu ciljeva planiranja ruralnog razvoja.

U nastojanju da se dođe do razumljive podjele došlo se do izbora od šest klastera u BiH:

- (a) Općine posvećene biljnoj i životinjskoj proizvodnji;
- (b) Općine posvećene šumarstvu, mliječnoj industriji i ovčarskoj proizvodnji;
- (c) Općine posvećene proizvodnji industrijskog bilja;
- (d) Općine posvećene proizvodnji povrća;
- (e) Raznolika ruralna ekonomija;
- (f) Općine u urbanim područjima.

Postoji samo jedna općina, Neum, u kategoriji raznolike ruralne ekonomije. To ukazuje na značaj nepoljoprivredne aktivnosti u ovom regionu, uglavnom turizma. Trebalo bi biti prepoznato da općine kategorisane kao urbane, imaju visoko raznolike ekonomije u kojima su poljoprivreda, proizvodnja, turizam i administracija osnovne postojeće aktivnosti. Klasteri koji su određeni, a zasnovani su na ovoj analizi, su ilustrirani na slijedećoj mapi (mapa 1.2.24):

Mapa 1.2.24: Potencijalni ruralni klasteri u BiH (2005. godina)

1.3. Kvalitet i iskorištenost poljoprivrednog zemljišta i agro-okolišna situacija

Ovo poglavlje nudi pregled zemljišnih resursa u BiH i njihovog kvaliteta, kratki pregled pitanja vlasništva nad poljoprivrednim zemljištem i reviziju trenutne agro-okolišne situacije.

1.3.1. Kvalitet i iskorištenost poljoprivrednog zemljišta

Ukupna površina Bosne i Hercegovine iznosi 5.113.000 ha od kojih je 50,3% poljoprivredno zemljište (2.572.000 ha), a 48,3% je pokriveno šumama (2.470.000 ha). Površina ukupnog obradivog zemljišta u Bosni i Hercegovini iznosi 1.585.000 ha (ili 62% poljoprivrednog zemljišta): 765.000 ha u Federaciji BiH i 820.000 ha u Republici Srpskoj. Oranice zauzimaju 1.018.000 ha ili 19,9% ukupnog zemljišta, od kojeg je 478.000 ha ili 47% trenutno neobrađeno. Po glavi stanovnika dolazi oko 0,59 ha poljoprivrednog zemljišta, od čega 0,36 ha čine oranice i vrtovi.

U tabeli 1.3.1 prikazane su klase kvaliteta zemljišta, kao i struktura zemljišta po ovim klasama za cijelu BiH. Najbolji kvalitet zemljišta (klase I do III) čine 14,0% teritorije Bosne i Hercegovine, klasa IV čini 17,9%, klasa V 16,7%, klasa VI 31,8%, a klase VII i VIII 19,4.% (prema podacima državne Agencije za statistiku).

Tabela 1.3.1: Klase kvaliteta zemljišta u Bosni i Hercegovini

Klasa tla	ha	%
I – III	717.600	14,04
IV	917.500	17,94
V	856.000	16,74
VI	1.628.400	31,83
VII – VIII	994.400	19,45
Ukupno	5.112.900	100,00

Četrdeset i pet posto poljoprivrednog zemljišta je brdovito (od 300 do 700 metara nadmorske visine), srednjeg kvaliteta i podesno za polu-intenzivno stočarstvo. Planinska područja (preko 700 metara nadmorske visine) čine daljih 35% poljoprivrednog zemljišta. Međutim, velika nadmorska visina, nagib kao i neplodnost tla ograničava korištenje ovog zemljišta za ispašu stoke samo u periodu proljeća i ljeta.

Manje od 20% poljoprivrednog zemljišta (polovina od ukupnog obradivog zemljišta) pogodno je za intenzivnu poljoprivredu, a uglavnom se nalazi u nizinskim područjima na sjeveru zemlje i u dolinama rijeka. Prema nevedenom, zemljišna osnova za poljoprivredu je po pitanju kvaliteta i kvantiteta veoma limitirana.

Prirodni vodni resursi su obilni, sa mnogim nezagađenim rijekama i dostupnim podzemnim vodama. Uprkos obilju vode, snabdijevanje vodom je limitirajući faktor za proizvodnju u mnogim oblastima. Oko 10.000 ha (0,1 procenat obradivog zemljišta) je navodnjavano prije rata. Područje koje se danas navodnjava je znatno manje od ovoga zbog šteta izazvanih ratom, minskih polja, nedostatka održavanja, krađe, itd. Kako bi se podstakla saradnja sa privatnim sektorom, ulaganje i upravljanje sistemima navodnjavanja, kreirana je nova organizacija u oblasti odgovornosti upravljanja vodama, što bi moglo (ukoliko se osiguraju sredstva) rezultirati znatnim povećanjem površina koje se navodnjavaju.

Vlasništvo nad zemljištem: U BiH je danas oko 94% poljoprivrednog zemljišta u privatnom vlasništvu i obrađuje se od strane privatnih poljoprivrednika. Prijeratnim propisima je bilo zajamčeno pravo svojine na obradivom poljoprivrednom zemljištu u površini od najviše 10 hektara po

domaćinstvu, a do 15 hektara u brdskim krajevima. Ova pravna ograničenja prava vlasništva već odavno više nisu na snazi ali su bili jedan od osnovnih razloga za postojanje ovolikog broja malih, fragmentiranih gazdinstava u cijeloj zemlji. Manje od 5% obradivog zemljišta je u državnom vlasništvu. BiH ima kompleksan sistem evidencije na nekretninama (zemljišna knjiga i katastar) čije podatke je prijeko potrebno harmonizirati i modernizirati. Osnovni aspekti ovog sistema su opisani u nastavku:

- *Zemljišna knjiga:* Tehnički, zemljišna knjiga i upis nekretnina i prava na nekretninama se još uvijek održavaju na osnovama starog Austrougarskog premjera, uspostavljenog u periodu 1886-1910. godine koji je dalje pravno uredila Kraljevina Jugoslavija, a čija pravila su se održala i do danas. Samo na malom dijelu teritorije BiH uspostavljen je katastar nekretnina zasnovan na novom katastarskom premjeru. Vođenje, održavanje i uspostavljanje zemljišnih knjiga, te upis nekretnina i prava na nekretninama je propisano odvojenim i harmoniziranim entitetskim zakonima o zemljišnim knjigama⁴.
- *Katastar:* U oba entiteta su u periodu 2006/7. godine izrađeni novi, uzajamno harmonizirani zakoni o premjeru i katastru nekretnina. U RS je ovaj zakon već usvojen dok je u FBiH još uvijek u proceduri usvajanja. Ovim zakonima, katastar će obezbijediti opis nepokretnosti u smislu njenog oblika, položaja i veličine, a ove informacije treba da služe zemljišnoknjižnom uredu kao jedan od osnova za upis prava na nekretninama. Ovim zakonima se uvodi nova podjela zadataka u zemljišnoknjižnom i katastarskom sistemu, uz promoviranje korištenja modernijih tehnologija, osiguravajući pri tome harmonizaciju pravnih akata oba entiteta.

Ipak, u BiH podaci iz katastra i zemljišne knjige nisu harmonizirani. Uprkos činjenici da je upis prava na nekretninama kao i njihovih promjena obavezan (čl. 8 Zakona o zemljišnim knjigama), mnogi ovu odredbu ne poštuju. Za nepoštivanje ove odredbe nije predviđena nikakva sankcija. Usljed ovako postavljene pravne odredbe, te izbjegavanja plaćanja poreza i taksi, slabog znanja i svjesnosti građana o važnosti upisa vlasničkih prava, neprovođenju rješenja o nasljeđivanju, te gubitcima isprava u toku rata⁵, mnoga vlasnička prava u BiH ostaju neupisana ili ona koja su evidentirana ne odražavaju trenutno stanje.

1.3.2. Agro-okolišna situacija

Danas u BiH postoji niz ozbiljnih agro-okolišnih problema. Ovi problemi predstavljaju ozbiljnu opasnost za zdravlje ruralnog stanovništva i ekosistema, a takođe su uzrok uništavanja prirodnih resursa i lošeg kvaliteta poljoprivrednih i stočarskih proizvoda. Ovi problemi uključuju nepodesno i nekontrolirano korištenje pesticida, neadekvatno upravljanje plodnošću zemljišta i korištenje mineralnih đubriva (iako je njihovo korištenje u opadanju od ranih '90-ih), neadekvatno upravljanje okolišom na velikim stočnim farmama, poljoprivredne prakse i prakse uzgoja stoke koje pospješuju eroziju tla, te nizak nivo svijesti među poljoprivrednim proizvođačima o okolišu.

Uprkos relativno niskom nivou mineralnih i organskih đubriva i pesticida koji se trenutno koriste na poljoprivrednom zemljištu, postoji ozbiljan rizik širenja zagađenja iz mineralnih đubriva i korištenja stajskog gnojiva. Glavni izvori poljoprivrednog zagađenja su identifikovani kao: nepodesno korištenje

⁴ Zakon o zemljišnim knjigama u Federaciji Bosne i Hercegovine ("Službeni glasnik FBiH" br. 19/03 i 54/04) i Zakon o zemljišnim knjigama RS ("Službeni glasnik RS", br. 67/03, 46/04, i 109/05). Oba zakona su uzajamno usklađena. U skladu sa ovim zakonima, oba entiteta su usvojila slijedeća tri pravilnika: *Pravilnik o elektronskom načinu vođenja zemljišnih knjiga*; *Pravilnik o postupanju u zemljišnoknjižnim stvarima*; *Pravilnik o obrazovanju i stručnom ispitu za zemljišnoknjižnog referenta*.

⁵ Tokom četiri godine rata preko 2 miliona od 4,4 miliona stanovnika zemlje je bilo u izbjeglištvu ili su prognani iz svojih domova. Mnoge od ovih porodica poticale su iz ruralnih područja i naseljavale su poljoprivredna zemljišta. Oko 600.000 raseljenih lica i izbjeglica se vratilo u Bosnu i Hercegovinu, ali uglavnom u urbane centre. Međutim, neki od ovih povratnika se postepeno vraćaju i u ruralna područja.

mineralnih đubriva, loše korištenje stajnjaka, neadekvatno skladištenje stajnjaka, nepodesno korištenje i skladištenje pesticida. Prema tome, promjene poljoprivrednih praksi, naročito u vezi sa korištenjem i skladištenjem stajnjaka i pesticida, će imati ključnu ulogu u smanjenju zagađenja izazvanih poljoprivrednom djelatnošću.

Trenutno postoje problemi vezani za dostupnost i pouzdanost podataka, što sprečava efektivno kreiranje agro-okolišnih mjera. Posebno zabrinjava nedostatak pouzdanog izračunavanja bruto margine (na osnovu kojih bi se mogle zasnivati agro-okolišne isplate), nedostatak tačnih informacija o nivou korištenja nitrata (kao osnovne informacije) i limitirane informacije o iskorištenosti zemljišta. Ove činjenice, zajedno sa nedostatkom bilo kakvog uspostavljenog koda dobre poljoprivredne prakse (CGAP) na kojem se zasnivaju šeme za poboljšane prakse obrađivanja zemljišta, kao i visoko fragmentirana struktura poljoprivrednih gazdinstava u BiH koja bi značila veći broj potencijalnih korisnika bilo kojih budućih agro-okolišnih šema, predstavljaju glavne prepreke pilotiranju agro-okolišnih šema u bliskoj budućnosti.

Ostali problemi vezani su za nedostatak održivog upravljanja šumama što je dovelo do prevelike, često i nelegalne sječe, šumskih požara i jakih napada patogenih i štetnih insekata. Zagađenost vazduha i vode predstavlja prijetnju određenim jedinstvenim vrstama flore i faune u BiH, sa različitim stupnjevima opasnosti, ali su detaljne informacije o ovim problemima veoma ograničene. Ovo je primarno uzrokovano lošim sistemom za upravljanje okolišem, kako institucionalno tako i pravno. Postoji nedostatak monitoringa i kapaciteta za sprovođenje vladinih organizacija, nedovoljan pristup javnosti okolišnim informacijama, kao i nedostatak pristupa kapitalu za bolju tehnologiju. Monitoring i uvođenje standarda i regulativa su oslabljeni fragmentiranim institucijama i nedosljednom prirodom pravnog i organizacionog okvira, sa limitiranim mandatima, nedovoljnim brojem osoblja, nedostatkom moderne opreme za inspekciju i malim kaznama. Postoji hitna potreba da se pitanja agro-okoliša integrišu u proces planiranja ruralnog razvoja.

1.4. Struktura i vlasništvo gazdinstava i agro-industrijskog kompleksa

Ovo poglavlje nudi prikaz strukture i vlasništva nad poljoprivrednim gazdinstvima, kao i strukturu prehrambene industrije i vlasništva u BiH.

1.4.1 Poljoprivredna gazdinstva - struktura i vlasništvo

Informacije o broju i strukturi gazdinstava su vrlo šture. Posljednji objavljeni službeni podaci u vezi sa strukturom gazdinstava su iz poljoprivrednog popisa 1981. godine (Tabela 1.4.1). Poljoprivrednim popisom iz 1991. godine prikupljeni su podaci o ukupnom broju gazdinstava (569.581 gazdinstava), ali nisu prikupljeni podaci o njihovoj strukturi prema veličini gazdinstva.

Tabela 1.4.1: Struktura gazdinstava (1981)

Veličina gazdinstva	Gazdinstva		Iskorišteno poljoprivredno zemljište	
	Broj	Struktura (%)	ha	Struktura (%)
Ukupno	540.301	100,00	1.639.921	100.00
Do 2 ha iskorištenog poljoprivrednog zemljišta	291.593	53,97	254.584	15.52
Od 2 ha do 5 ha	159.263	29,48	547.109	33.36
Od 5 ha do 10 ha	73.776	13,65	527.142	32.14
Od 10 ha do 100 ha	15.669	2,90	311.086	18.97

Izvor: Republički institut za statistiku, Statistički bilten 101, 1983.

S obzirom na uticaj koji je rat imao na ruralna područja ovi podaci se ne smatraju pouzdanim. Procjenjuje se da u BiH ima preko 500.000 gazdinstava (uz naznaku: samo službena evidencija upisa poljoprivrednih gazdinstava je upisana u registar označavanja životinja, što trenutno iznosi 135.000 gazdinstava u 2007. godini u BiH). Također se procjenjuje da je preko 50% ovih poljoprivrednih gazdinstava manje od 2 ha i preko 80% je manje od 5 ha (vidjeti Tabelu 1.4.2).

Tabela 1.4.2: Procjena struktura gazdinstava

Zemljište	Broj gazdinstava	%
Ukupno	515.000	100,0%
Do 2 ha iskorištenog poljoprivrednog zemljišta	250.000	48,5%
Od 2 ha do 5 ha	150.000	29,1%
Od 5 ha do 10 ha	90.000	17,5%
Od 10 ha do 100 ha	20.000	3,9%
Preko 100 ha iskorištenog poljoprivrednog područja	200	0,0%

Napomena: Neslužbene procjene koje je napravio neovisni konsultant iz Poljoprivrednog instituta u Sarajevu.

U tabeli 1.4.3 su prikazani podaci o klasifikaciji poljoprivrednih proizvođača koji su registrirani kao poljoprivredna preduzeća, i to prema vrsti vlasništva. Ovi podaci se trebaju razmatrati sa oprezom jer veliki broj poljoprivrednih gazdinstava nije registrovano kao preduzeće (samo 1.000 privatnih gazdinstava se registriralo do tog datuma).

Tabela 1.4.3: Vrsta gazdinstva i vlasništvo

Šifra *	Vrsta djelatnosti	Državno vlasništvo	Privatno vlasništvo	Zadružno gazdinstvo	U vlasništvu gazdinstva	Ukupno
01.120	Povrće, ukrasno bilje, kamioni	1	211	10	1	223
01.131	Vinogradi	2	18	1	1	22
01.211	Stočarstvo i proizvodnja mesa	2	81	5	1	89
01.212	Mljekarstvo i uzgoj stoke	-	216	13	-	229
01.221	Ovce i koze	1	128	4	2	135
01.230	Svinje	3	40	-	-	43
01.240	Peradarstvo	14	188	10	1	213
01.250	Pčele, med i vosak	-	80	8	-	88
01.252	Gazdinstva sa uzgojem drugih životinja	-	28	1	-	29
Ukupno		23	990	52	6	1.071

* Međunarodna standardna klasifikacija zanimanja (ISCO-88); Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH

Mala privatna gazdinstva su često podijeljena na 7 do 9 manjih parcela što predstavlja veliki problem u smislu unapređenja produktivnosti i ukupne efikasnosti poslovanja. No, iako veličina obrađenog zemljišta pojedinačnih gazdinstava može biti veća, velika fragmentacija zemljišta u izuzetnoj mjeri ograničava usvajanje modernijih poljoprivrednih sistema. Za razliku od malih privatnih farmi državna gazdinstva su obično mnogo veća. Međutim, bivša državna gazdinstva uglavnom ne rade ili su u teškoj, a često nezavršenoj fazi privatizacije (neki su izdali zemljište privatnim vlasnicima). Zbog toga nisu u mogućnosti privući privatni kapital, ulagati i poboljšati upravljanje.

Rast komercijalnog poljoprivrednog sektora koji može proizvesti značajne količine i efektivno se natjecati na rastućim domaćim i međunarodnim agro-prehrambenim tržištima je trenutno ograničen u BiH. Jasna je potreba da se podstakne konsolidacija fragmentiranih gazdinstava u održivije ekonomske jedinice. Osnovni zakoni i procedure postoje u oba entiteta kako bi se obezbijedile proceduralne osnove za razvoj tržišta zemljišta. Međutim imajući na umu slabost domaćeg tržišta i nedostatak odgovarajućih podsticajnih politika i sigurnosti, možemo reći da trenutno ne postoje značajni podsticaji za vlasnike zemljišta da ukoliko ne koriste zemljište isto prodaju ili bar iznajme. Drugim riječima, vlasnici zemljišta nemaju motiva da se potrude i «aktiviraju» zemljišne resurse na način da ih prodaju ili iznajme, što za posljedicu ima nizak stepen korištenja obradivog zemljišta.

1.4.2 Prehrambena industrija – struktura i vlasništvo

U tabeli 1.4.4 dat je prikaz klasifikacije registriranih preduzeća za preradu hrane, a prema vrsti vlasništva.

Tabela 1.4.4: Vrsta i vlasništvo preduzeća za proizvodnju hrane

Šifra *	Vrsta djelatnosti	Državno vlasništvo	Privatno vlasništvo	Zadružno gazdinstvo	U vlasništvu gazdinstva	Ukupno
05.010	Uzgoj ribe	0	10	1	0	11
05.020	Riblje farme i ribnjaci	6	43	3	1	53
15.120	Proizvodnja, prerada i konzerviranje mesa peradi	0	25	1	0	26
15.200	Proizvodnja, prerada i konzerviranje ribe i ribljeg mesa	1	0	0	0	1
15.930	Pivo	4	10	0	0	14
15.981	Mineralna voda	2	27	0	0	29
15.982	Bezalkoholna pića	13	52	0	0	65
15.510	Mljekare i prerađivači mlijeka	0	68	9	1	78
15.520	Sladoledi i mješavine leda	3	17	0	0	20
15.610	Mliječni proizvodi	16	58	0	2	76
15.330	Proizvodnja i konzerviranje povrća	11	31	0	2	44
15.410	Sirovo ulje i masnoća	0	1	0	0	1
15.420	Rafinirano ulje i masnoća	0	7	0	0	7
15.310	Krompir	1	6	0	1	8
15.710	Stočna hrana	22	27	0	0	49
15.720	Hrana za kućne ljubimce	0	0	0	0	0
15.810	Hljeb i pekarski proizvodi	39	787	0	0	826
15.820	Tost, biskvit, kolači	1	42	0	0	43
15.830	Šećer	0	13	0	0	13
15.840	Kakao, čokolada, slatkiši	0	10	0	1	11
15.860	Kada	11	386	0	0	397
15.880	Homogena i mliječna hrana	0	2	0	0	2
15.890	Ostali prehrambeni proizvodi	9	34	0	0	43
15.910	Alkohol (destilirani alkoholni proizvodi)	2	21	0	0	23
15.930	Vino	1	28	0	0	29
15.940	Jabukovača, voćne rakije	0	1	0	0	1
19.100	Koža	2	9	0	0	11
15.130	Mesni proizvodi	9	104	1	1	115
15.320	Sokovi od voća i povrća	4	33	0	0	37
15.620	Škrob i škrobna masa	1	0	0	0	1
15.812	Svježa pasta i kolači	2	112	0	0	114
	Sušena pasta	1	35	0	0	36
15.870	Začini i prehrambeni aditivi	3	3	0	0	6
Ukupno		164	2,002	15	9	2.190

* Međunarodna standardna klasifikacija zanimanja (ISCO-88); Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH

Ove podatke treba posmatrati sa pažnjom jer i dalje nije sigurno koliko se kompanija još nije registrovalo. Sve ove kompanije, a posebno one u državnom vlasništvu ne rade punim kapacitetom. Ne postoje sveobuhvatni podaci koji bi to pokazali, ali statistika FBiH za odabrane sektore prerađivača hrane, prikazana u sljedećoj tabeli 1.4.5., može poslužiti kao pokazatelj tog nepovoljnog nivoa korištenja kapaciteta.

Tabela 1.4.5: Kapaciteti i rezultati u proizvodnji hrane u FBiH

Vrsta djelatnosti	Broj	Izlazni kapacitet*		
		Maksimalno	2004.	2005.
Mlinarska industrija	25	367 500	53 681	100 989
Prerada voća i povrća	5	36 000	8 136	8 060
Biskviti i kolači	3	15 400	6 417	7 977
Čokolada i poslastice	4	15 200	1 021	841
Pivo u hl	4	1 900 000	643 000	662 000
Vino u hl	33	265 000	67 221	49 848
Mineralna voda / bezalkoholna pića u hl	86	500 000	142 181	902 842

* u tonama osim ako drugačije nije naznačeno, izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH

1.5. Zaposlenost i prihodi u poljoprivredi i šumarstvu

Ovo poglavlje daje pregled trenutnih nivoa prihoda i zaposlenosti u sektorima poljoprivrede i šumarstva u BiH.

1.5.1. Prihodi u poljoprivredi i šumarstvu

Prosječna neto primanja su porasla za 2,9% u decembru 2005. godine, u usporedbi sa prethodnom godinom, sa većim povećanjem primanja u RS nego u FBiH, što doprinosi smanjenju razlike u nivou primanja. Nažalost, trenutno ne postoje pouzdani podaci o dohodku farmi, ili općenito o nivou dohotka u sektoru poljoprivrede i šumarstva BiH.

1.5.2. Zaposlenje u poljoprivredi

Nezaposlenost je najveći ekonomski i društveni problem Bosne i Hercegovine i ima istu važnost kako u urbanim, tako i ruralnim područjima. Ovo je jedan od glavnih razloga zašto se BiH ubraja u jednu od najsiromašnijih zemalja u CEE⁶. Prema službenoj statistici (Tabela 1.5.1), u 2005. godini, 43,4% od ukupnog broja registrovanih radnika (1.113.103) je bilo nezaposleno što predstavlja najvišu službenu stopu nezaposlenosti u regionu⁷.

Tabela 1.5.1: Prijavljeni zaposleni (službeno), nezaposleni, radna snaga i stope nezaposlenosti u Bosni i Hercegovini, 2003-2005. godina

Pokazatelji	2003.	2004.	2005.
Registrovani zaposleni	621.820	622.755	630.484
Registrovani nezaposleni	437.264	449.681	482.619
Registrovana radna snaga	1.059.084	1.072.436	1.113.103
Stopa nezaposlenosti (%)	40,3	41,9	43,4

Izvor: Radna snaga, zaposlenost i nezaposlenost u BiH, EPRU radni dokument br. 1, Mart 2006.

Više od pola (61%) stanovništva BiH živi u ruralnim područjima. Poljoprivreda u ekonomiji Bosne i Hercegovine još uvijek predstavlja jedan od najvažnijih ekonomskih sektora i pruža sigurnost prehrane za značajan dio brojnog ruralnog stanovništva. Veliki dio aktivne radne snage ostaje u ruralnim područjima gdje poljoprivreda ima krucijalnu ulogu. Pošto je stopa nezaposlenosti ostala velika, a alternativne prilike za zaposlenje su ograničene, oslanjanje na rad i prihode u poljoprivrednoj djelatnosti je poraslo. Poljoprivredni sektor je postao izvor socijalne sigurnosti za mnoge u ruralnim područjima.

Međutim, prema službenim izvorima podataka, samo 3,1% radne snage zaposleno je u poljoprivredi. No, taj udio uključuje uglavnom one koji su službeno zaposleni u velikim kompanijama u bivšem državnom vlasništvu i zadrugama, a ne u privatnoj poljoprivrednoj proizvodnji. Alternativne procjene govore da je udio poljoprivrede u ukupnoj zaposlenosti oko 18% kada se u obzir uzme neprijavljena zaposlenost na privatnim gazdinstvima, a raste na više od 40% kada u obzir uzmu druge aktivnosti koje se zasnivaju na poljoprivredi i prehrani.

U ovom trenutku postoji samo nekoliko alternativnih sektora koji pružaju formalno ili neformalno zaposlenje za ruralno stanovništvo. Sektori proizvodnje, gradnje i trgovine su sljedeći najznačajniji izvori zaposlenosti, ali svaki od navedenih čini jednu trećinu zaposlenosti u odnosu na poljoprivredu.

⁶ Indeks ljudskog razvoja za Bosnu i Hercegovinu je 0,718 i 27% niži od prosjeka EU (0,914). Prema Bisogno i Chong (2002.) u BiH 27,3% stanovništva živi na nivou ispod opće linije siromaštva (koje je na 60% sredine prihoda po glavi stanovnika) i 11,5 ispod ekstremne linije siromaštva (postavljeno na 30%).

⁷ U 2004. godini stope nezaposlenosti bile su: Srbija i Crna Gora 32,0%, Makedonija 37,2%, Albanija 14,4%, Hrvatska 18,0%, Bugarska 12,2%, Rumunija 6,2% (Izvor: ALDI, Prijedlog ciljeva za građansku platformu u Bosni i Hercegovini, finalna verzija, 2006., str 48.).

Problem se dodatno usložnjava zbog nepovoljne obrazovne strukture ruralnog stanovništva. Prema anketama zaposlenih njih 18% nije imalo formalno obrazovanje, 47% imalo je srednju školsku spremu, 2% je imalo osnovno obrazovanje, dok je 4% imalo završen fakultet.

1.6. Poljoprivreda i proizvodnja hrane (glavni proizvodi)

Ovo poglavlje donosi prikaz glavnih pod-sektora u poljoprivredi i prehrambenom sektoru u BiH.

1.6.1. Proizvodnja i prerada mlijeka i mliječnih proizvoda

Mlijeko: Više od 80% zemlje ima povoljne uslove za stočarstvo; postoji izobilje nedovoljno iskorištenih prirodnih pašnjaka (930 hiljada ha. ili 36.7% poljoprivrednog zemljišta); postoji tradicija stočarstva; i stočarstvo je najčešći oblik djelatnosti, te zapošljava većinu ruralnog stanovništva.

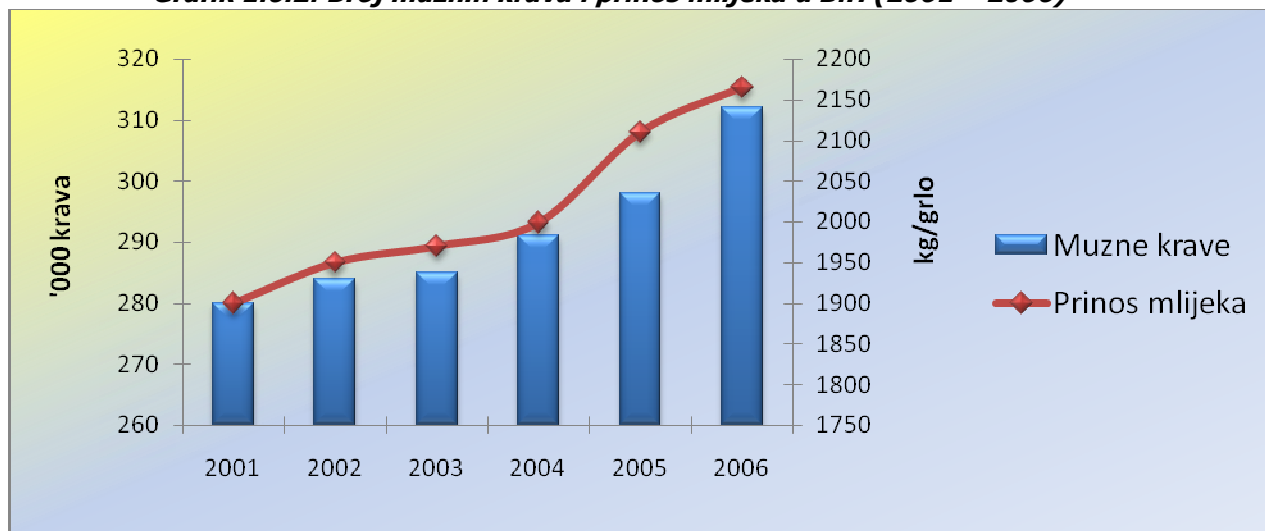
U prema oficijelnim procjenama iz 1991. godine ukupni broj krava u Bosni i Hercegovini bio je 623,000, a proizvodilo se 875 miliona litara mlijeka (1,410 litara po kravi). U periodu 1992 - 1995, broj krava je opao za 60% i ukupna proizvodnja mlijeka i prosječan prinos su također pali. Šta više, broj aktivnih farmjera-mljekara je opao. Procjena je da je 80% gazdinstava pretrpilo ratnu štetu, a pristup poljoprivrednom zemljištu koje je pogodno za stočarstvo ograničeno je zbog brojnih minskih polja.

Sektor se postepeno oporavlja, ali još je dug put do dostizanja nivoa iz 1991. U 2006, bilo je 332.000 krava muzara koje su davale 653 miliona litara mlijeka (vidi grafikone 1.6.1. i 1.6.2) – povećanje od nekih 5% u odnosu na 2005. Ovo povećanje broja mliječnih krava, uz povećanje prinosa mlijeka na 2.165 litara po kravi, održalo je stopu rasta u proizvodnji koja se postiže od 2003. Međutim, produktivnost proizvodnje mlijeka u BiH još uvijek je značajno ispod prinosa u EU (trenutno 6 186 l/po grlu)

Grafik 1.6.1: Proizvodnja mlijeka u BiH (2001 – 2006)

*Ovčije mlijeko je procijenjeno; Izvor: Agencija za statistiku BiH

Grafik 1.6.2: Broj muznih krava i prinos mlijeka u BiH (2001 – 2006)

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Treba istaći da se pojavljuje značajna razlika u nivoima produktivnosti između dva entiteta (prema popisu podataka USAID LAMP projekta prosječni prinosi u RS bili su 2,900 litara i 1,948 litara u FBiH). Jedan od razloga ovih razlika u prinosu mlijeka između entiteta jeste poboljšani uzgoj i ishrana stoke koji je uz podršku vlade uveden u RS, kao i razlika u načinu ishrane i uzgoja (u planinskim regijama FBiH, ishrana se bazira na sijenu i stočnoj hrani).

Tabela 1.6.1: Profil proizvodnje mlijeka BiH

		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Stada za mljekarstvo grla	'000	281	280	284	285	291	298	306
Godišnji prinos u litrima	Godišnje	1921	1785	1950	1900	1999	2110	2165
Proizvodnja u litrima	Miliona	540	500	520	542	582	629	653
Potrošnja na gazdinstvu u litrima	Miliona	22	25	28	27	29	31	33
Hrana za stoku u litrima	Miliona	84	84	85	86	87	89	91
Utrživi output gazdinstva u litrima	Miliona	434	391	407	429	466	508	529
Procijenjene potrebe u litrima	Miliona	537	553	564	576	587	599	611
Samodovoljnost/saldo litara	Miliona	-103	-162	-157	-146	-122	-91	-82
Vrijednost proizvodnje €	miliona	96	90	98	107	116	132	137
Prosječna cijena proizvođača po litru	€	0,22	0,23	0,24	0,25	0,25	0,26	0,26

Izvor: CEEC Agripolicy (2006): Izvještaj o mlijeku, te kalkulacija autora zasnovana na procijenjenoj potrošnji mlijeka od 135 kg/po glavi stanovnika sa stopom povećanja od 2% godišnje

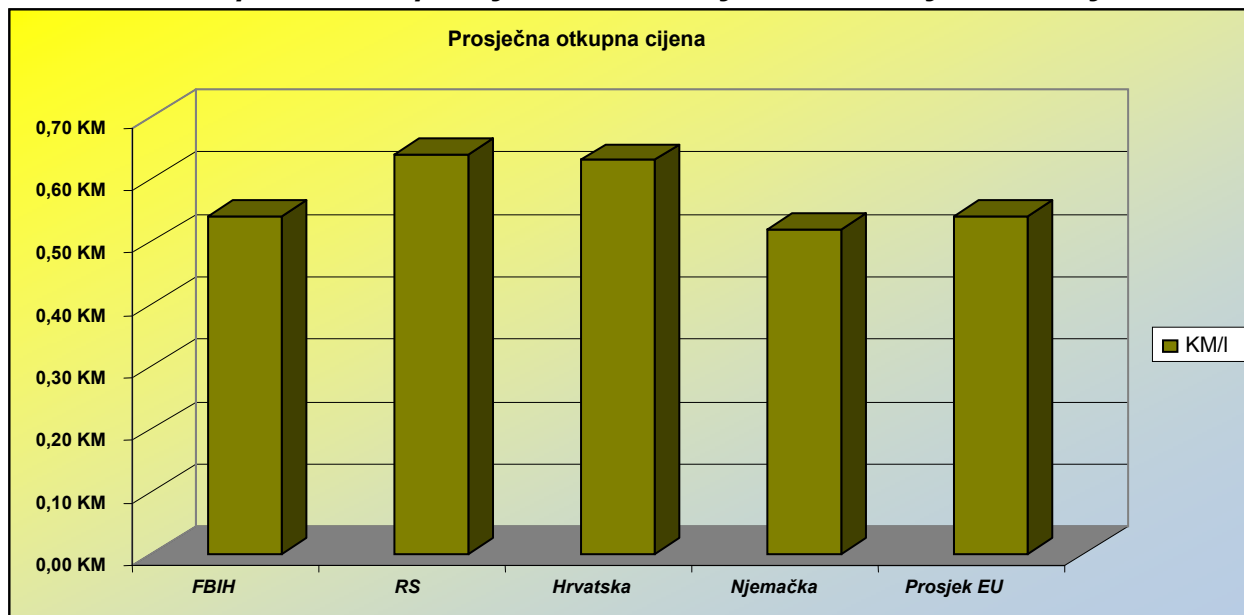
Prema nekim procjenama (Selak, 2006), 80% mljekarskih gazdinstava u Bosni i Hercegovini su gazdinstva koja proizvode samo za svoje potrebe ili su polukomercijalna gazdinstava sa tri ili manje krava. Drugim riječima, samo mali broj farmi su komercijalno održivih gazdinstava (sa 25 ili više krava muzara). Još jedan faktor koji doprinosi lošoj produktivnosti mljekarskog sektora je pasmniška struktura stada, gdje preovladavaju pasmine koje daju relativno nizak prinos (većinom mješavine lokalne buše sa sivom tirolkom, smeđom švicarkom ili simentalkom) i staromodne tehnike uzgoja (samo 32% poljoprivrednika koristi vještačko osjemenjivanje).

Kada govorimo o higijenskoj ispravnosti proizvedenog mlijeka, tada možemo reći da je kvalitet mlijeka je loš. Prema BiH standardima dozvoljen broj bakterija u svježem mlijeku je 1 milion po mililitru, što je 10 puta više od EU standarda od 100 000 bakterija/ml. Većina mljekara plaća premiju za kvalitet prema sadržaju masnoće umjesto broju bakterija ili somatskih ćelija što smanjuje motivaciju poljoprivrednika, te ulaganja u poboljšanje higijene i kvaliteta.

Pored niske produktivnosti i kvalitete mlijeka, proizvođači mlijeka BiH suočavaju se sa problemima loše strukture transporta i komunikacija, neadekvatnim rashladnim uređajima i vozilima, te ustezanjem komercijalnih banaka da daju kredite za poljoprivredne investicije.

Cijene mlijeka su relativno stabilne i visoke u poređenju sa susjednim zemljama (Grafik 1.6.3.). Svaki entitet utvrđuje minimalnu cijenu za tečno mlijeko (0,5 KM za litar mlijeka sa sadržajem masnoće od 3,6% ili više). Međutim, plaćanje (od strane mljekara) ove garantirane cijene nije finansijski podržano od strane entiteta niti se zakonski sprovodi. Neka mljekarska preduzeća naplaćuju trošak prikupljanje mlijeka poljoprivrednicima što smanjuje otkupnu cijenu. Kako bi stimulirali poljoprivrednike da mlijeko prodaju mljekarama umjesto na neformalnim ili zelenim pijacama, entitetska ministarstva poljoprivrede plaćaju premiju za mlijeko isporučeno mljekarama. Međutim, premije se ne plaćaju na redovnoj osnovi i često kasne zbog kašnjenja u dogovaranju godišnjih budžeta vlade. Visina premije se značajno razlikovala između entiteta do 2008 godine. Trenutno premija u F BiH 0.14 KM/po litru kao i u RS 0.14 KM po litru s tim da entiteti plaćaju jos po 0,06 km/l po osnovu elementarne nepogode (za prvi i zadnji kvartal) izvori podataka su entitetski programi raspodjele sredstava namjenjenih za poticanje poljoprivredne proizvodnje. Nema studija o efektivnosti ovih premija.

Grafik 1.6.3: Uporedne otkupne cijene za tečno mlijeko u BiH i susjednim zemljama

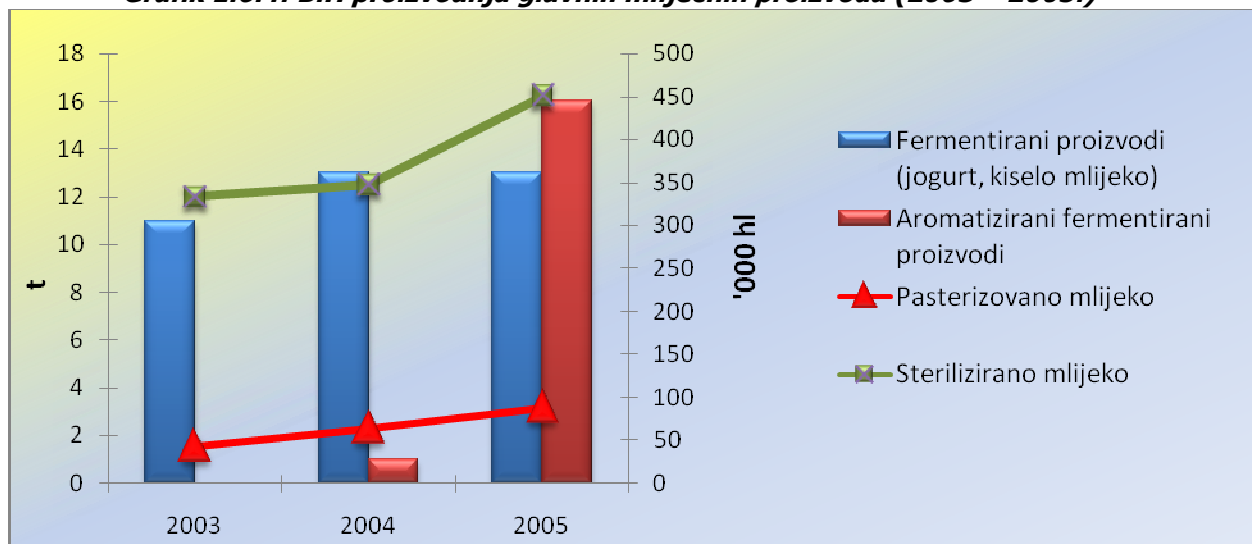
Izvor: USAID LAMP 2005

Prerada mlijeka u BiH: Postoji veliki broj mljekara, više od 100, a samo 45 može obraditi više od 1000 litara dnevno i 10 više od 100 000 litara dnevno. Postoji značajni prekomjerni kapacitet – u prosjeku samo oko 30% instaliranog kapaciteta se koristi iako postoje značajne razlike između najboljih i najgorih mljekara.

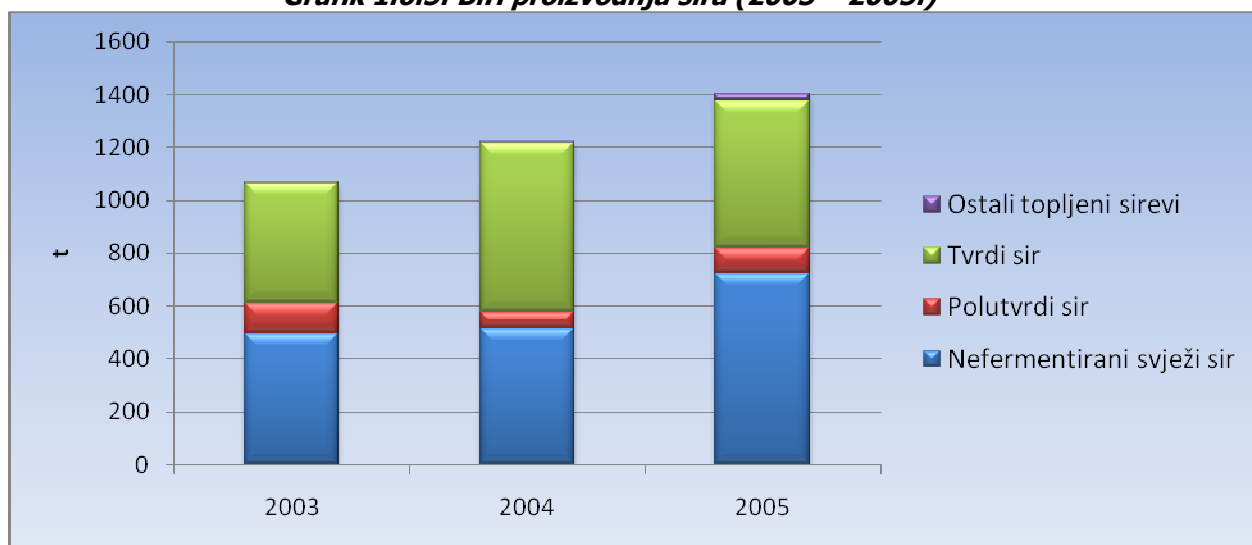
Pored ove neekonomične distribucije i upotrebe kapaciteta, industrija ima samo ograničen asortiman proizvoda i to se fokusira na proizvode sa nižom dodatom vrijednošću (UHT, pasterizirano mlijeko,

itd.). Najviše proizvoda sa višom dodatnom vrijednosti (zahtijevaju visoke standarde upravljanja, istraživanja proizvoda, ulaganja i stroge kontrole kvalitete i higijene tokom komercijalnog distribucijskog lanca od proizvođača do maloprodavca) se uvozi (Slike 1 1.6.4., 1.6.5. i 1.6.6.). Mljekare koje imaju staromodan proizvodni program i koje nisu inovativne gube tržišni udio jer ne mogu odgovoriti na brze promjene zahtjeva potrošača u BiH. Tako se sofisticiraniji zahtjevi potrošača zadovoljavaju iz uvoza

Grafik 1.6.4: BiH proizvodnja glavnih mliječnih proizvoda (2003 – 2005.)

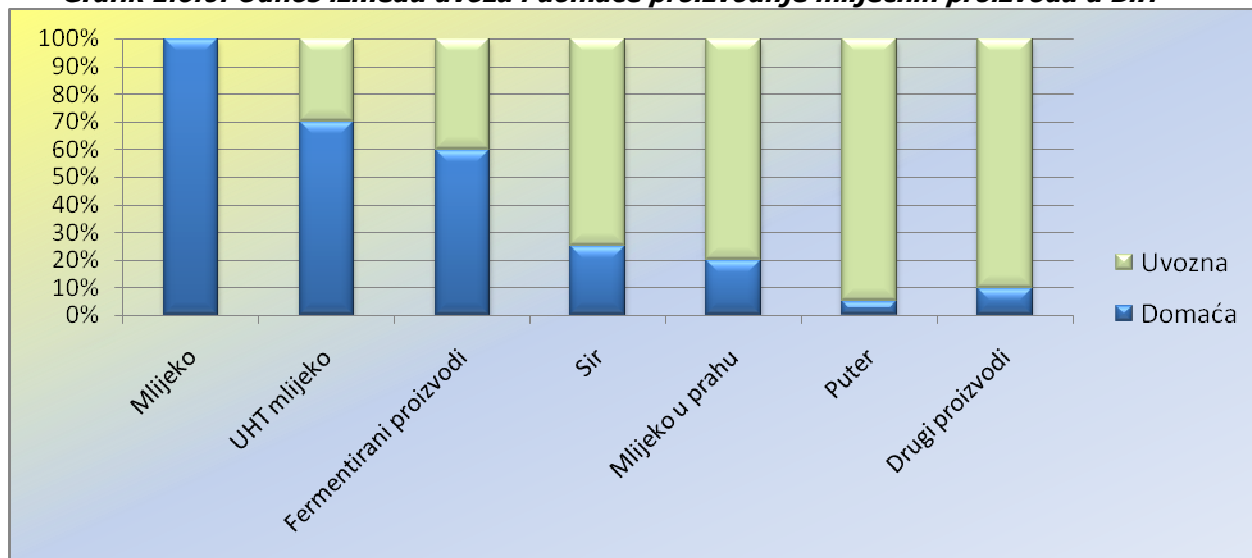

Grafik 1.6.5: BiH proizvodnja sira (2003 – 2005.)

Izvor: Agencija za statistiku BiH, prvo izdanje: Industrijska proizvodnja 2005, 2006.

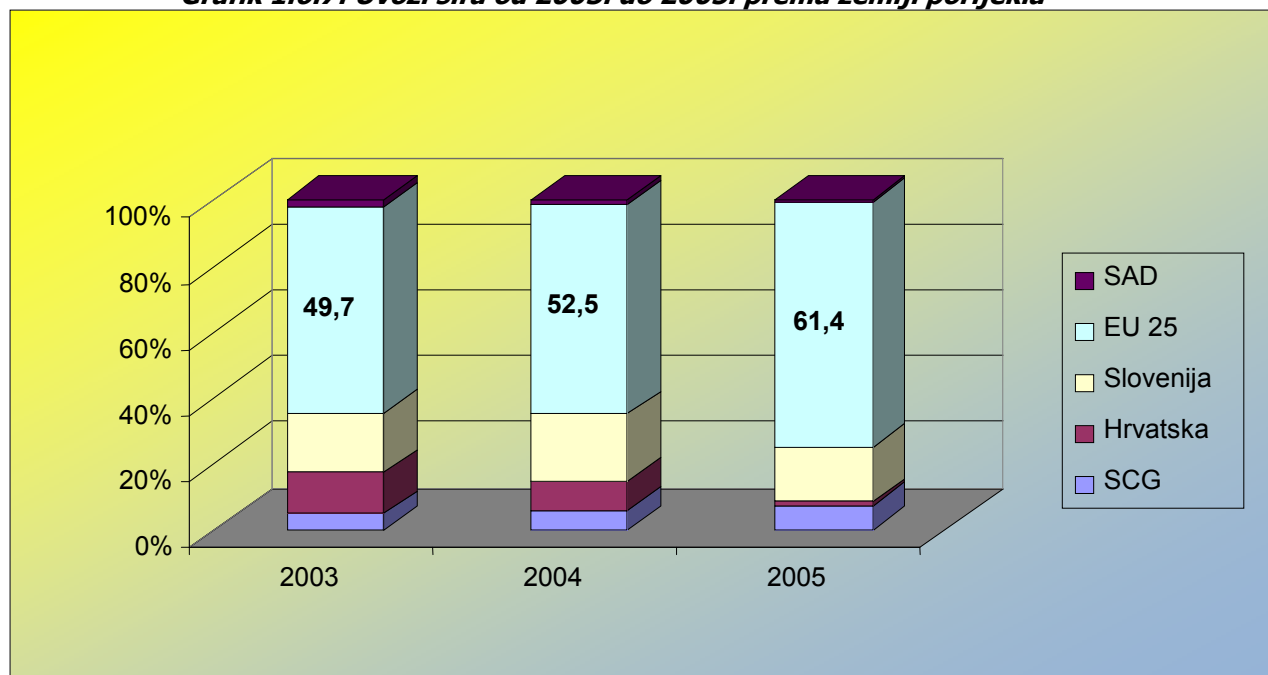
Grafik 1.6.6: Odnos između uvoza i domaće proizvodnje mliječnih proizvoda u BiH

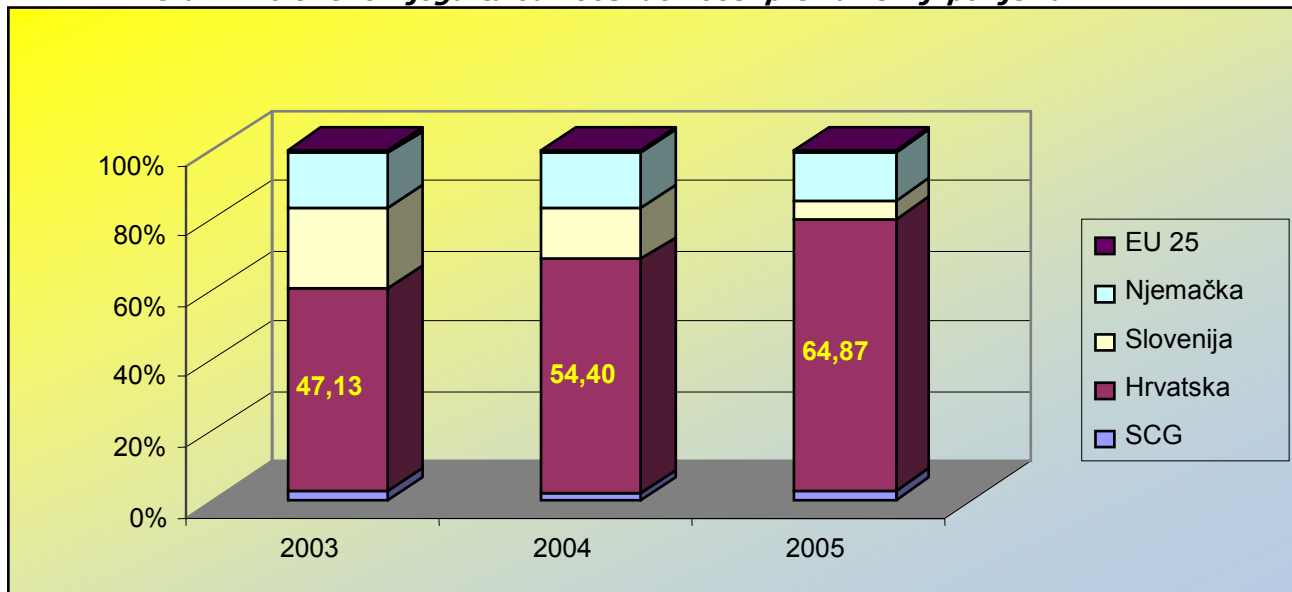
Izvor: Centralna banka BiH

Sir i jogurt: Grafikon 1.6.6. pokazuje omjer između domaćih i uvezenih nabavki svih vrsta sira i drugih mliječnih proizvoda. Dalje informacije vezane za porijeklo uvezenih sireva i fermentiranih mliječnih proizvoda uvezenih 2003, 2004. i 2005. Godine prikazane su na grafikonima 1.6.7. i 1.6.8. koji se nalaze ispod.

Grafik 1.6.7: Uvozi sira od 2003. do 2005. prema zemlji porijekla

Grafik 1.6.8: Uvozi jogurta od 2003. do 2005. prema zemlji porijekla

Potrošnja mlijeka: Ne postoje pouzdani podaci o potrošnji u BiH, ali prema nekim izvorima, potrošnja mlijeka i mliječnih proizvoda je niska. Prosječna godišnja potrošnja mlijeka i mliječnih proizvoda po glavi stanovnika bila je otprilike 167 litara (mlijeko i ekvivalenti mlijeka) u 2007⁸. Ovo je vrlo nizak nivo u usporedbi sa prosjekom EU u potrošnji mlijeka i mliječnih proizvoda od 355 litara po glavi stanovnika godišnje; Slovenijom (222,2 litra po glavi stanovnika godišnje) ili tranzicijskim ekonomijama (Bugarska sa 163,8 kg godišnje po glavi stanovnika⁹). Potrošnja je također značajno niža od potrošnje u Hrvatskoj (162 litara po glavi stanovnika godišnje) i Srbiji i Crnoj Gori (179 litara po glavi stanovnika godišnje). Glavni razlog za ovako nisku prosječnu potrošnju je nizak dohodak građana u BiH. Općenito govoreći, potrošači BiH preferiraju domaće brendove. Povjerenje u kompaniju je najvažniji razlog za kupovinu određenog mliječnog proizvoda¹⁰. Preferencije potrošača u BiH za lokalnim mlijekom za koje se vjeruje da je zdravije zadržat će se i možda rasti u budućnosti.

Od rata je potražnja za svježim pasteriziranim mlijekom u padu dok raste potrošnja UHT mlijeka. U usporedbi sa prijeratnom situacijom, ovo predstavlja značajnu promjenu. Pasterizirano mlijeko sada predstavlja samo 5% ukupne potrošnje slatkog mlijeka u usporedbi sa 60% prije rata. Većina kompanija se odlučuje da ulaže u neophodno UHT pakovanje i opremu uprkos relativno niskim profitima od ovog proizvoda. Niska profitabilnost i nedostatak sigurnosti i koletarala sprječava većinu ovih kompanija da investiraju u razvoj i marketing proizvoda više vrijednosti.

Važno je naglasiti da je prije rata potrošnja svježeg jogurta, aromatiziranog mlijeka i probiotičkih mliječnih napitaka bila vrlo niska. Sektor mljekarstva u BiH trenutno proizvodi vrlo male količine ovih proizvoda; domaća potražnja za takvim proizvodima je skoro zadovoljena uvoznim proizvodima.

Stvarna prilika za mljekarsku industriju leži u interesu potrošača da konzumiraju kvalitetne proizvode i u izraženoj preferenciji prema proizvodima sa označenim porijeklom ili geografskom oznakom, organskim proizvodima itd. Ovaj trend treba dodatno ojačati razvojem turizma i ugostiteljstva. Treba istaći da iako kreće sa vrlo niskog nivoa, izvoz mliječnih proizvoda značajno raste u 2004. i 2005.

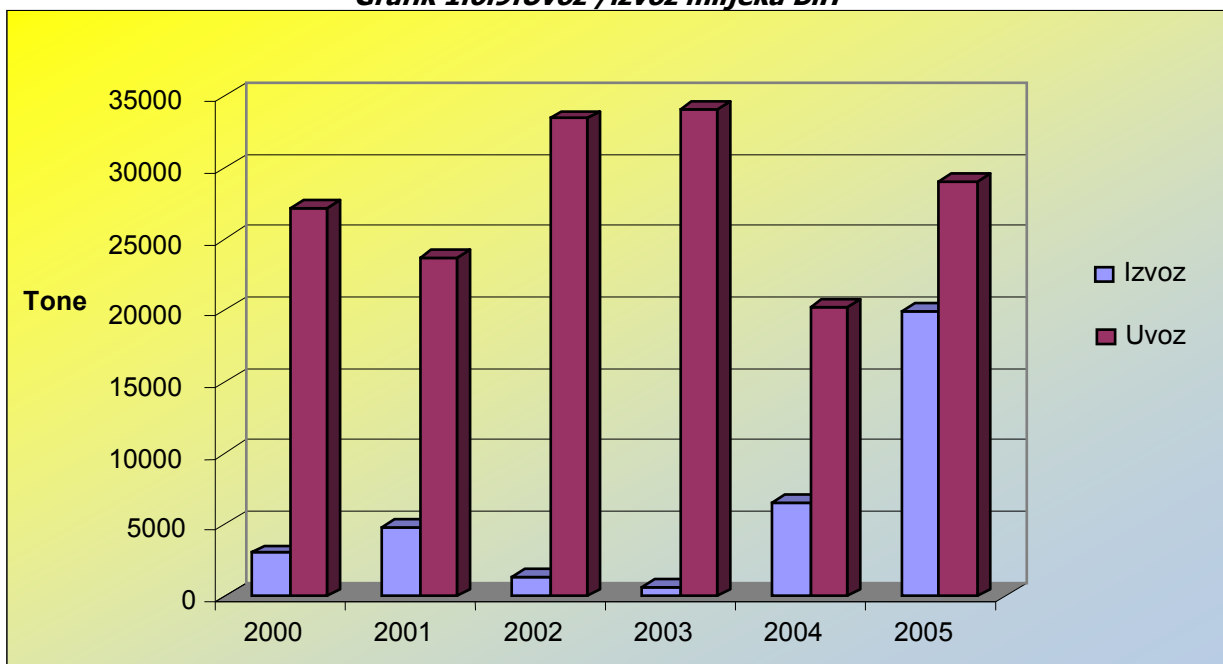
⁸ Udruženje proizvođača i prerađivača mlijeka, procjena vanjskotrgovinske komore BiH.

⁹ Agra CEAS Consulting (2004): Studija o potražnji za mliječnim proizvodima, www.ceasc.com

¹⁰ USAID LAMP: studija UHT mlijeka, 2005.

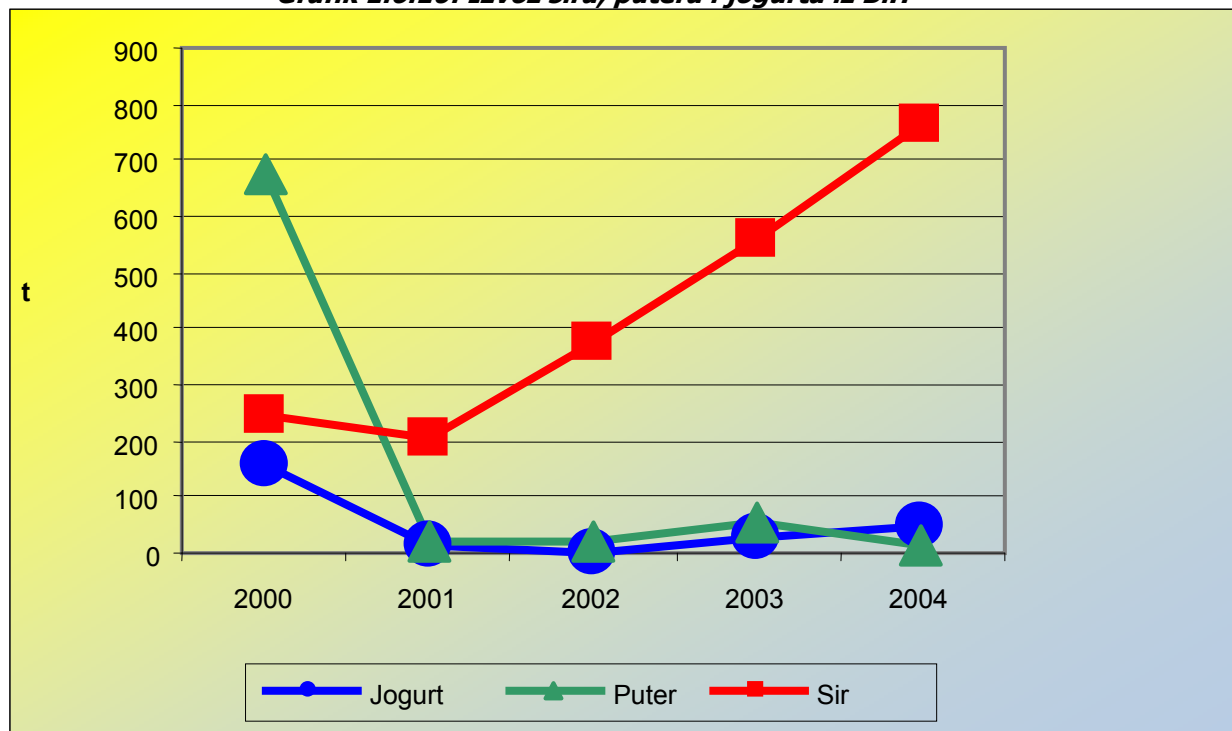
godini. Izvezena količina je još uvijek niska, ali godišnje stope rasta su vrlo visoke. Održanje ovog trenda ovisit će o mogućnosti mljekarske industrije BiH i vladinih institucija te laboratorija da usvoje standarde kvalitete i sigurnosti hrane iz EU.

Grafik 1.6.9: Uvoz /izvoz mlijeka BiH

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH

Grafik 1.6.10: Izvoz sira, putera i jogurta iz BiH

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH

1.6.2. Proizvodnja mesa

Sektor mesa je među sektorima poljoprivrede koji se najsporije oporavljaju. Do 2000, broj stoke je rastao brzo, ali se onda stopa rasta značajno smanjila, te je za goveda i ovce pala u 2000 i 2001. Od 2001. godine broj stoke raste po niskoj stopi u svim podsektorima (tabele 1.6.5. (goveda) 1.6.6. (ovce i koze), 1.6.7. (svinje) i 1.6.8 (perad)).

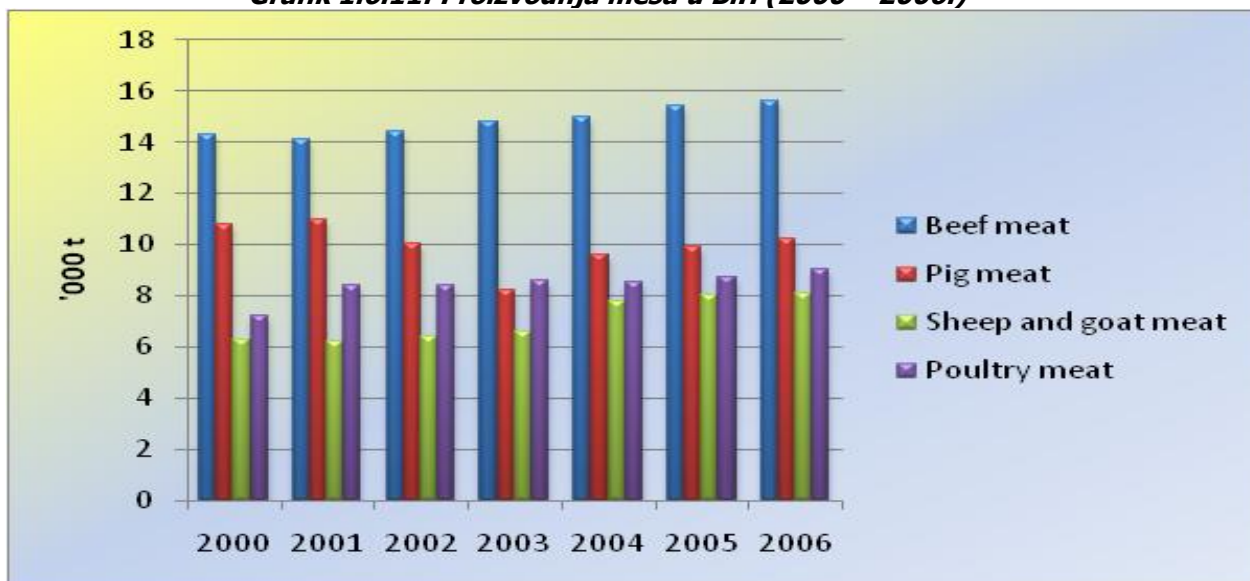
Sektor mesa u BiH ima prilično stabilnu proizvodnju tokom posljednjih 6 godina (grafik 1.6.11 i tabela 1.6.2.). Međutim, postoje značajne razlike između podsektora u pogledu strukture stada, obima i vrijednosti proizvodnje, te stepena samodovoljnosti (tabele 1.6.5. (goveda), 1.6.6. (ovce i koze), 1.6.7. (svinje) i 1.6.8. (perad)). U 2006. godini je proizvedeno 15,500 tona govedeg mesa, 10,200 tona svinjskog mesa, 9,300 tona mesa peradi i 8,100 tona ovčijeg i kozjeg mesa.

Uspoređujući podatke o proizvodnji sa podacima o potrošnji koje je procijenio FAOSTAT (grafik 1.6.12, tabele 1.6.3. i detaljne tabele za pod-sektore kako je navedeno ranije), jasno je da je BiH daleka od samodovoljnosti u sektoru mesa. Godišnja potrošnja govedine (i teletine) procjenjuje se na oko 20,000 tona. Isto se odnosi na potrošnju svinjskog mesa. Potrošnja mesa peradi je otprilike 15,000 tona. Samo podsektori ovčijeg i kozjeg mesa ostvaruju dovoljnu proizvodnju za podmirenje domaćih potreba.

Ukupna vrijednost uvezenih pripremljenih mesnih proizvoda u 2006. bila je 180 miliona KM, vrijednost mesa u 2006. iznosila je oko 120 miliona KM i ukupna vrijednost uvezenih živih životinja u 2006. bila je 80 miliona KM. Sektor mesa u 2006. je sa ukupno 380 miliona KM vrijednosti uvezenih proizvoda činio skoro 20% od ukupne vrijednosti uvezenih poljoprivrednih prehrambenih proizvoda. To je bilo naglo povećanje u usporedbi sa već visokim vrijednostima uvoza u 2005. godini. Izvoz pripremljenih mesnih proizvoda i živih životinja (skoro da nema toga) iznosio je 35 miliona KM u 2006.

U praksi, trgovinski bilans i nivo samodovoljnosti je vjerovatno gori nego što to pokazuju službeni statistički podaci o uvozu i izvozu, a zbog postojanja nelegalnih uvoza mesa (uglavnom govedine, svinjetine i u manjem obimu mesa peradi) iz zemalja kao što su Hrvatska, Srbija, Crna Gora i Mađarska. Iz ovog razloga, podaci predstavljeni u ovom izvještaju zasnivaju se na trgovinskim izvorima i neovisnim međunarodnim izvorima kao što su FAOSTAT.

Grafik 1.6.11: Proizvodnja mesa u BiH (2000 – 2006.)

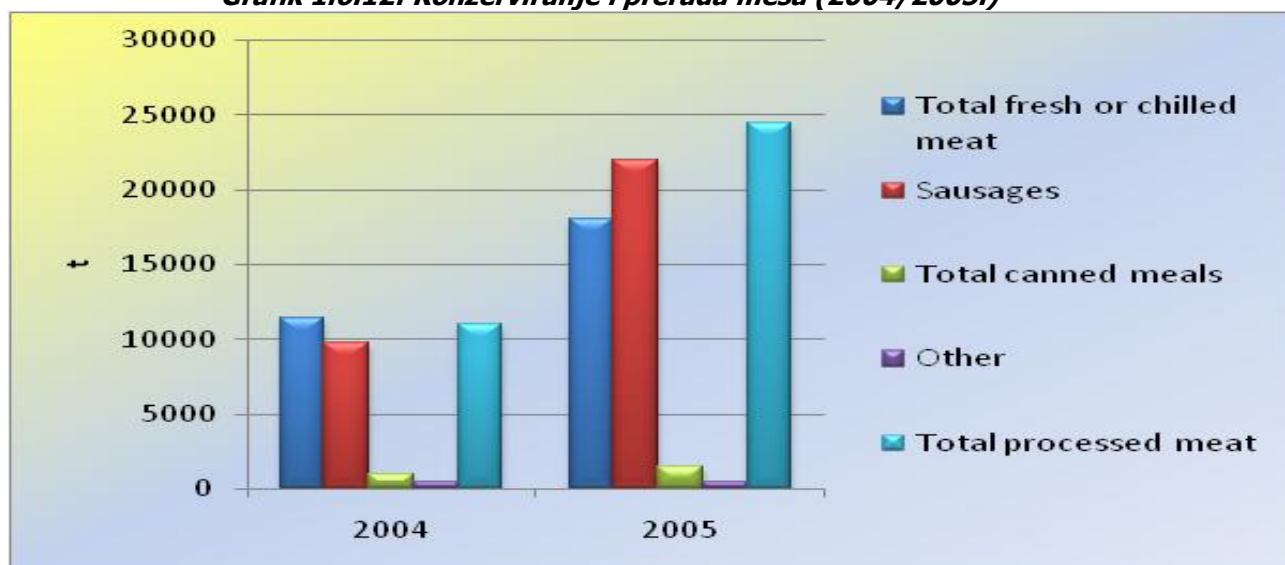
Izvor: FAOSTAT

Tabela 1.6.2: Proizvodnja mesa i njena struktura u BiH (2000 – 2006.)

	Jedinica	Godina						
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Goveđe meso tona	'000	14,3	14,1	14,4	14,8	15	15,4	15,6
Svinjsko meso tona	'000	10,8	11	10	8,2	9,6	9,9	10,2
Ovčije i kozje meso tona	'000	6,3	6,2	6,4	6,6	7,8	8	8,1
Meso peradi u tonama	'000	7,2	8,4	8,4	8,6	8,5	8,7	9
Ukupna proizvodnja mesa u tonama	'000	38,6	39,7	39,2	38,2	40,9	42	42,9
Goveđe meso	%	37,05	35,52	36,73	36,73	36,67	36,67	36,36
Svinjsko meso	%	27,98	27,71	25,51	25,51	23,47	23,57	23,78
Ovčije i kozje meso	%	16,32	15,62	16,33	16,33	19,07	19,05	18,88
Meso peradi	%	18,65	21,16	21,43	21,43	20,78	20,71	20,98
Ukupna proizvodnja mesa	%	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Izvor: FAOSTAT

Službeni podaci pokazuju da se proizvodnja mesa i mesnih proizvoda povećala u 2004. i 2005. (Grafik 1.3.15. i tabela 1.3.16). Proizvodnja kobasica pokazuje najveće povećanje tokom ovog perioda; udvostručila se u vrijednosti, od 40 miliona KM na 87 miliona KM.

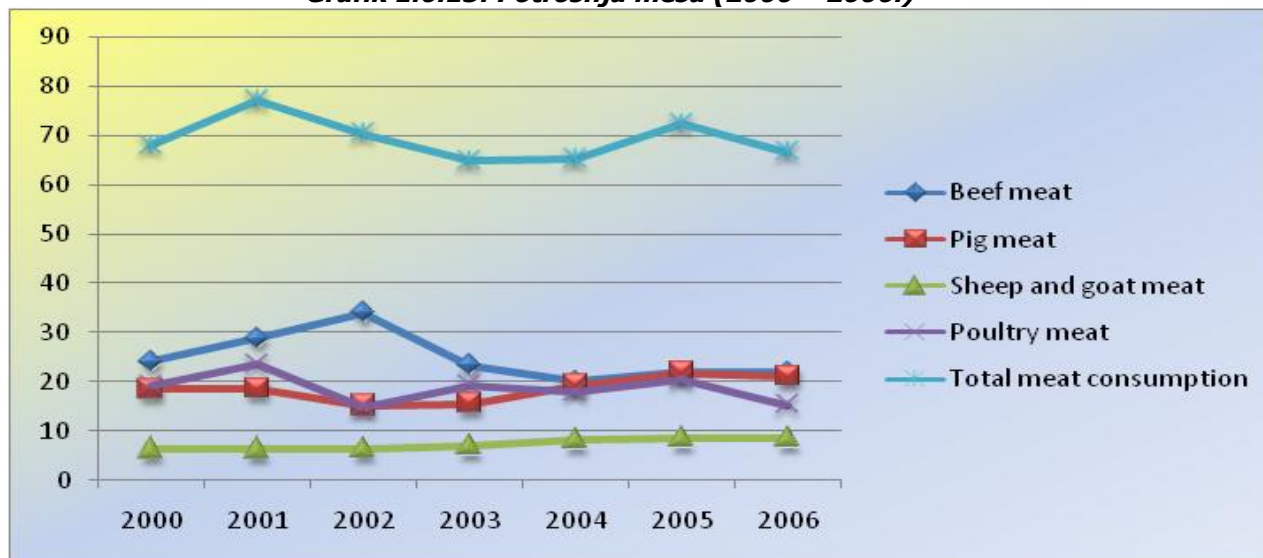
Grafik 1.6.12: Konzerviranje i prerada mesa (2004/2005.)

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, Tematski bilten. Industrijska proizvodnja 2004. i 2005.

Ukupna potrošnja mesa stabilizirala se u rasponu od 62, 000 do 72, 500 tona (svi proizvodi) godišnje, ali postoje značajne neobjašnjene fluktuacije iz godine u godinu unutar ovog raspona (grafikon 1.6.13. i tabele 1.6.3. i 1.6.4.). Potrošnja ovčijeg i kozjeg mesa relativno je stabilna od 2003. Bilo je malih godišnjih povećanja za svinjsko i goveđe meso, ali potrošnja goveđeg mesa značajno je manja

nego u 2000- 2002. Potrošnja mesa peradi se kreće oko 20,000 tona godišnje. U 2006. godini, po prvi put u nekoliko godina, potrošnja mesa peradi nije pratila trend kojim se kretala potrošnja svinjskog mesa, odnosno potrošnja je neznatno opala.

Grafik 1.6.13: Potrošnja mesa (2000 – 2006.)

Izvor: Kalkulacije zasnovane na FAOSTAT i podacima iz Vanjskotrgovinske komore

Tabela 1.6.3: Potrošnja mesa i njena struktura u BiH (2000 – 2006.)

Vrsta mesa	Jedinica	Godina						
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Goveđe meso u tonama	'000	24,1	28,8	34,0	23,3	20,0	21,9	21,9
Svinjsko meso u tonama	'000	18,4	18,6	15,1	15,5	19,3	21,7	21,1
Ovčije i kozje meso u tonama	'000	6,3	6,3	6,4	6,9	8,1	8,4	8,4
Meso peradi u tonama	'000	19,2	23,4	14,9	19,3	17,8	20,5	15,3
Ukupna potrošnja mesa u tonama	'000	68,0	77,1	70,4	65,0	65,2	72,5	66,7
Procenti								
Goveđe meso	%	35,5	37,4	48,3	35,8	30,7	30,3	32,9
Svinjsko meso	%	27,0	24,1	21,4	23,8	29,5	29,9	31,6
Ovčije i kozje meso	%	9,3	8,1	9,1	10,6	12,4	11,5	12,6
Meso peradi	%	28,2	30,4	21,2	29,8	27,4	28,3	22,9
Ukupna potrošnja mesa	%	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Izvor: Kalkulacije zasnovane na FAOSTAT i podacima iz Vanjskotrgovinske komore

Tabela 1.6.4: Bilans nabavki u sektoru mesa u BiH (2000 – 2006.)

	Jedinica	Godina						
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Proizvodnja mesa (cwe) ¹¹ tonama	'000	38.6	39.7	39.2	38.2	40.9	42	42.9
Uvoz mesa (cwe) u tonama	'000	29.9	37.9	31.9	27.1	24.6	30.9	24.0
Izvoz mesa (cwe) u tonama	'000	0.476	0.452	0.665	0.364	0.341	0.4	0.175
Domaća potrošnja u tonama	'000	68.0	77.1	70.4	65.0	65.2	72.5	66.7
Samodovoljnost	%	56.76	51.47	55.66	58.79	62.74	57.94	49.63
Vrijednost proizvodnje mil.	€	107.7	114.6	118.6	115.4	113.5	120.4	121.4
Vrijednost uvoza ¹² mil.	€	61.0	76.0	92.1	73.1	63.6	75.7	55.0
Vrijednosti izvoza ¹³ mil.	€	1.3	2.1	2.6	1.1	1.4	1.5	1.1
Trgovinski bilans mil.	€	-59.7	-73.9	-89.4	-71.9	-62.2	-74.2	-53.9

Izvor: Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine za uvoz i izvoz; FAOSTAT za proizvodnju; Potrošnja, samodovoljnost i trgovinski bilans su izračunati

Ukupna vrijednost uvezenih pripremljenih mesnih proizvoda u 2006. godini bila je 180 miliona KM, vrijednost uvezenog mesa u 2006. iznosila je otprilike 120 miliona KM i ukupna vrijednost uvezenih živih životinja u 2006. iznosila je 80 miliona KM. Sektor mesa u 2006. predstavljao je ukupno 380 miliona KM uvezenih proizvoda ili skoro 20% ukupne vrijednosti uvezenih poljoprivrednih prehrambenih proizvoda. Ovo je bilo naglo povećanje u usporedbi sa uvozom iz 2005.

Generalno rečeno Bosna i Hercegovina trenutno značajnije nego ranije zadovoljava svoje potrebe za mesom iz uvoza (grafik 1.6.14 i tabela 1.6.15). Najvećim dijelom meso se uvozi iz susjednih zemalja sa kojim BiH ima sporazume o slobodnoj trgovini (Hrvatska, Srbija i Slovenija). Nizak nivo samodovoljnosti i nedovoljno iskorišteni kapaciteti klaonice i fabrika za preradu mesa uz potrošačke preferencije prema domaćem mesu može predstavljati priliku za razvoj sektora u cjelini. Međutim, troškovi i vrijeme koji su potrebni klaonicama i mesno prerađivačkom sektoru kako bi bili u stanju ispoštovati propise BiH i EU, a u vezi sigurnosti hrane, ne treba podcijeniti.

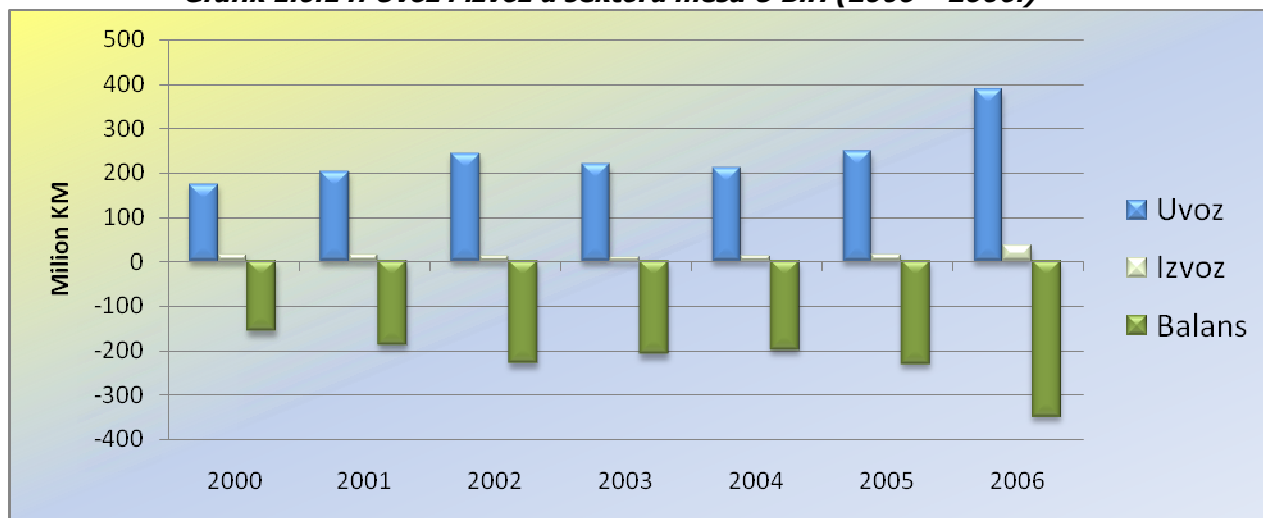
Izvoz mesa je opao kao udio u ukupnom izvozu u periodu 2000. - 2005. Međutim, uočeno je pozitivno povećanje u 2006 kada je izvoz pripremljenog i svježeg mesa, te živih životinja iznosio oko 35 miliona KM – manje od jedne desetine ukupnog uvoza mesa. Ovaj nivo izvoza mesa činio je više od 13% ukupnog poljoprivrednog izvoza u 2006. Ovako visok postotak možda više govori o vrlo niskom općem nivou poljoprivrednog izvoza, nego o oporavku izvoza sektora mesa. Povećanje se uglavnom desilo zbog povećanog izvoza mesnih prerađevina i ribljih proizvoda. Glavni problemi u vezi sa zdravstvenim i higijenskim standardima, te nizak nivo kvaliteta i dalje predstavljaju ograničenje za izvoz živih životinja i svježeg, ohlađenog ili zaleđenog mesa.

¹¹ Prava težina

¹² Uključujući uvoz živih životinja

¹³ Uključujući izvoz živih životinja

Grafik 1.6.14: Uvoz i izvoz u sektoru mesa U BiH (2000 – 2006.)

Izvor: Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine

Režim tarifne zaštite: Na određeni broj mesnih proizvoda koji se uvoze u BiH naplaćuje se carina od 5% ili 10%. Na druge proizvode se primjenjuje nulta carinska stopa. Međunarodni i bilateralni trgovinski sporazumi koje je BiH zaključila u proteklm godinama ograničavaju opseg do kojeg BiH može povećati uvozne tarife ili broj na koji se aplicira tarifna zaštita. Trgovinski sporazumi u pripremi ili pregovori će dalje ograničiti uvozne dadžbine i možda će zahtijevati progresivno smanjenje postojećih uvoznih poreza. Kao što je gore navedeno, trgovinske kompanije čvrsto vjeruju da značajne količine mesa ilegalno ulaze u BiH te se na taj način izbjegava oporezivanje i zdravstvena kontrola.

Većina proizvodnje mesa odvija se na velikom broju malih gazdinstava koje karakterišu mala produktivnost, nedostatak obrtnog kapitala, loše znanje poljoprivrednika, loša i staromodna oprema na gazdinstvu, loša praksa ishrane i zanemarivanje dobrobiti životinja. Primarna efikasnost proizvodnje i profitabilnost proizvodnje mesa u Bosni i Hercegovini značajno zaostaje za drugim zemljama u regionu i Evropi te pokazuje veliku razliku u nivoima koji su se u BiH postizali prije 15 godina.

Proizvodnja govedine: Imajući na umu vezu sa proizvodnjom mlijeka (postoji samo nekoliko gazdinstava koja su se specijalizirala za govedinu) i s obzirom na veliki udio u ukupnoj proizvodnji i potrošnji mesa, podsektor proizvodnje goveđeg mesa je najvažniji sektor stočarstva i općenito poljoprivrede.

Tabela 1.6.5: Profil zemlje u pod-sektoru goveđeg mesa (2000 – 2006.)

	Jedinica	Godina						
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ukupno stoke grla	'000	462	440	442	445	453	460	515
Krava muzara grla	'000	297	283	244	279	339	344	356
Proizvodnja mesa – (lwt) ¹⁴ u tonama	'000	26.4	26.1	26.7	27.4	28.2	28.4	28.7
Proizvodnja mesa (cwe) ¹⁵ u tonama	'000	14.3	14.1	14.4	14.8	15	15.4	15.6
Uvoz (cwe) u tonama	'000	10.00	14.82	19.64	8.49	5.06	6.72	6.37
Izvoz (cwe) u tonama	'000	0.19	0.09	0.004	0.008	0.054	0.194	0.032
Domaća potrošnja u tonama	'000	24.11	28.83	34.03	23.28	20.006	21.93	21.94
Samodovoljnost	%	59.32	48.92	42.31	63.56	74.97	70.22	71.09
Vrijednost proizvodnje mil	€	40.80	52.89	61.10	59.67	56.4	60.37	60.15
Vrijednost uvoza ¹⁶ mil	€	31.62	40.60	63.99	49.85	36.25	39.99	29.46
Vrijednost izvoza ¹⁷ mil	€	0.44	0.90	0.018	0.042	0.064	0.324	0.092
Trgovinski bilans mil	€	-31.2	-39.7	-63.9	-49.8	-36.18	-39.7	-29.4
Produktivnost kg	po kravi	89	92	109	98	83	83	80

Izvor: Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine za uvoz i izvoz; FAOSTAT za proizvodnju; Potrošnja, samodovoljnost, trgovinski bilans i produktivnost su izračunati

Produktivnost i rast broja goveda je nizak jer poljoprivrednici hrane i drže životinje prvenstveno kako bi proizvodele mlijeko. Krave i bikovi prodaju se klaonicama nakon što se više ne mogu koristiti za mlijeko ili uzgoj. Telad koja se ne zadržavaju za širenje proizvodnje, mlada i sa malom kilažom bivaju prodana za klanje. Ova neproduktivna praksa je rezultat nemogućnosti većine poljoprivrednika da se odreknu prihoda od mlijeka (prosječno stado je manje od 3 krave), kao i/ili neprofitabilnosti ishrane teleta koncentratom.

Prema službenim podacima, samodovoljnost u sektoru govedine iznosila je 70% u 2006. godini. Međutim, procjene koje su nedavno prezentirane u srednjoročnoj strategiji poljoprivrednog sektora F BiH navode niže nivoe u F BiH u iznosu od 27%.

Ovčarstvo: BiH ima dugu tradiciju u proizvodnji ovčijeg mesa. Ovo je bio vrlo važan sektor stočarstva u pogledu broja životinja, proizvodnje mesa, te potrošnji i proizvodnji visokokvalitetnog bijelog sira. Međutim, i pored toga podsektor nije nikada dobio odgovarajuću podršku države. Zbog toga se broj ovaca smanjivao i prije rata. Sve ovo zajedno sa posljedicama ratne štete rezultiralo je lošom situacijom podsektora sredinom 1990tih kada je započela njegova rekonstrukcija.

Od sektora stočarstva u BiH, samo su se ovčarstvo i proizvodnja ovčijeg mesa značajno oporavili poslije rata. Broj ovaca je još uvijek 76% od predratnog broja, ali proizvodnja i potrošnja su skoro u ravnoteži. U periodu 2000.-2006. godine broj ovaca porastao je za 55%, proizvodnja mesa za 27.8% i potrošnja za 33.6% (tabela 1.6.6.). U proizvodnji je još uvijek najzastupljenija tradicionalna pasmina „Pramenka“. Nivoi i vrijednosti uvoza su mali; uglavnom su to žive životinje iz Rumunije i Mađarske. Produktivnost (kg žive vage po ovci) je niska i podjednaka za cjelokupni period 2000 i 2006.

¹⁴ Žive vage

¹⁵ Prave težine

¹⁶ Uključujući uvoz živih životinja

¹⁷ Uključujući izvoz živih životinja

Tabela 1.6.6: Profil zemlje za podsektor ovčijeg i kozjeg mesa (2000 – 2006.)

	Jedinica	Godina						
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ukupno grla	'000					893	903	1.044
Ovce grla	'000	479	464	486	497	653	690	744
Koze grla	'000	74	80	82	88	92	73	76
Proizvodnja mesa (lwt) ¹⁸ u tonama	'000	11.5	11.2	11.7	12.0	13.2	14.6	14.7
Proizvodnja mesa (cwe) ¹⁹ u tonama	'000	6.3	6.2	6.4	6.6	7.8	8.0	8.1
Uvoz (cwe) tona	'000	0.01	0.071	0.003	0.259	0.297	0.373	0.343
Izvoz (cwe) tona	'000	-	-	-	-	-	-	0.011
Domaća potrošnja u tonama	'000	6.31	6.27	6.40	6.86	8.10	8.37	8.43
Samodovoljnost	%	99.84	98.86	99.95	96.22	96.33	95.54	96.06
Vrijednost proizvodnje mil	€	32.05	31.72	28.86	34.37	32.1	34.24	34.55
Vrijednost uvoza ²⁰ mil	€	2.52	2.86	4.93	2.82	1.24	2.44	2.56
Vrijednost izvoza ²¹ mil	€	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.00	0.02
Trgovinski bilans mil	€	-2.52	-2.86	-4.93	-2.82	-1.24	-2.44	-2.54
Produktivnosti kg	ovce	24	24	24	24	20	21	20

Izvor: Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine za uvoz i izvoz; FAOSTAT za proizvodnju; Potrošnja, samodovoljnost. trgovinski bilans su izračunati

Kozarstvo: U periodu 2001 - 2006. ukupan broj koza smanjio se sa 80,000 grla na 72,000. Obično su to ukrštanja između Balkanske koze i mliječnih Saanens i drže se zbog proizvodnje mlijeka i mesa.

Svinjogojstvo: Iako broj krmača i ostalih kategorija svinja naglo raste u periodu 2000 - 2006., nivo proizvodnje mesa pada tokom prvog dijela ovog perioda, kao i nivo produktivnosti i samodovoljnosti. Postoje znaci da se proizvodnja mesa stabilizira ili čak lagano povećava u posljednje 2-3 godine, ali svinjogojstvo ima najniži nivo samodovoljnosti u sektoru mesa. Povećana potražnja potrošača se zadovoljava uvozom svinjskog mesa kao što se može vidjeti iz tabele 1.6.7.

¹⁸ Žive vage

¹⁹ Prave težine

²⁰ Uključujući uvoz živih životinja

²¹ Uključujući izvoz živih životinja

Tabela 1.6.7: Profil zemlje za podsektor svinjskog mesa – BiH (2000 – 2006.)

	Jedinica	Godina						
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Ukupno svinja grla	'000	432	460	489	535	595	654	712
Krmače i krmače prvog praseta grla	'000	86	92	98	107	118	199	130
Proizvodnja mesa (lwt) ²² u tonama	'000	19.2	19.7	17.8	14.6	16.2	17.7	18.26
Proizvodnja mesa (cwe) ²³ u tonama	'000	10.8	11.0	10.0	8.2	9.6	9.9	10.2
Uvoz (cwe) tona	'000	7.86	7.89	5.5	7.5	9.91	11.92	11.01
Izvoz (cwe) tona	'000	0.28	0.35	0.45	0.20	0.26	0.14	0.10
Domaća potrošnja tona	'000	18.37	18.53	15.05	15.49	19.25	21.67	21.11
Samodovoljnost	%	58.77	59.35	64.52	52.91	49.86	45.67	48.32
Vrijednost proizvodnje mil	€	14.12	18.7	17.1	10.9	13.3	13.9	14.2
Vrijednost uvoza ²⁴ mil	€	18.1	19.5	16.3	11.3	16.18	20.26	17.03
Vrijednost izvoza ²⁵ mil	€	0.848	1.1	2.4	0.95	1.3	1.1	0.83
Trgovinski bilans mil	€	-17.25	-18.4	-13.9	-10.3	-14.8	-19.1	-16.2
Produktivnost kg	svinje	223	214	182	136	137	88	140

Izvor: Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine za uvoz i izvoz; FAOSTAT za proizvodnju; Potrošnja, samodovoljnost. trgovinski bilans su izračunati

Proizvodnja peradi i jaja: Proizvodnja peradi se udvostručila između 1997. i 2006. Godišnji uvoz mesa peradi u ovom periodu je varirao kao što se može vidjeti iz tabele 1.6.8. Uvoz u 2006. godini iznosi samo pola od onog iz 2000. Kao rezultat toga, povećana je stopa samodovoljnosti i smanjen trgovinski disbalans. Predviđa se da će proizvodnja peradi i jaja biti najvažnija komponenta stočne ne-prežिवarske proizvodnje u budućnosti i ovisit će o cijeni i raspoloživosti stočne hrane koja se većinom uvozi.

Tabela 1.6.8. Profil zemlje za pod-sektor peradarstva – BiH (2000 – 2006.)

	Jedinica	Godina						
		2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Proizvodnja mesa(cwe) ²⁶ u tonama	'000	7.2	8.4	8.4	8.6	8.5	8.7	9.0
Uvoz (cwe) tona	'000	12.01	15.02	6.75	10.89	9.37	11.89	6.3
Izvoz (cwe) tona	'000	-	-	0.211	0.153	0.029	0.063	0.041
Domaća potrošnja u tonama	'000	19.2	23.4	14.9	19.3	17.8	20.5	15.2
Samodovoljnost	%	37.5	35.89	56.37	44.55	47.75	42.43	59.21
Vrijednost proizvodnje	€	20.75	11.25	11.46	10.50	11.74	11.83	12.51

²² Žive vage

²³ Prave težine

²⁴ Ukjučujući uvoz živih životinja

²⁵ Uključujući izvoz živih životinja

²⁶ Prave težine

mil								
Vrijednost uvoza ²⁷ mil	€	8.80	13.06	6.83	9.07	9.93	12.98	5.94
Vrijednost izvoza ²⁸ mil	€	0.04	0.07	0.18	0.13	0.08	0.08	0.18
Trgovinski bilans mil	€	-8.76	-12.9	-6.65	-8.94	9.85	-12.9	-5.76
Jaja mil	Po komadu	410	420	415	432	530	587	580
Produktivnost	Komada/kokoški					167	168	165

Izvor: Vanjskotrgovinska komora Bosne i Hercegovine za uvoz i izvoz; FAOSTAT za proizvodnju; Potrošnja, samodovoljnost. trgovinski bilans su izračunati

Mesno-prerađivačka industrija: U tabeli 1.6.9. navodi se da je 115 kompanija u BiH registrirano kao proizvođači mesa i mesnih proizvoda. Većina ih je u privatnom vlasništvu, ali jedna velika kompanija je još uvijek u državnom vlasništvu.

Postoji oko 30 velikih i srednjih klaonica i veliki broj malih. Neke od ovih klaonica primjenjuju standarde visoke kvalitete, ali većina ih nije dovoljno iskorištena. Objašnjenje za ovo može biti da male klaonice koriste ilegalno uvezene životinje bez kontrole i prijave. Evidencija pokazuje da se uglavnom vrši klanje stoke i peradi.

U Bosni i Hercegovini postoji oko 30 mesno prerađivačkih kompanija. Svaka od ove tri kompanije (Lijanovici, Akova Impex i Stanic) ima dnevni kapacitet od oko 40 tona. Prema nalazima USAID – LAMP projekta (2004), godišnji kapacitet 11 najvećih prerađivača mesa u Bosni i Hercegovini iznosi oko 60,000 tona, ali niko od njih ne koristi više od 50-55% kapaciteta. Između 80% i 85% ukupnog kapaciteta BiH se nalazi u F BiH, a ostatak je u RS.

Polovina od ukupnog prerađivačkog kapaciteta BiH koristi se za preradu mesa peradi (95% piletina; 5% čuretina); 35 – 40% govedine i teletine; i 10-15% za svinjsko meso.

Mesna industrija Bosne i Hercegovine ne može zadovoljiti domaću potražnju i uvoz mesnih prerađevina je u porastu. Index za ukupni uvoz prerađenog mesa u 2006. godini bio je 161% u poređenju sa nivoom iz 2000. Istovremeno i izvoz prerađenog mesa povećao se sa 4-7 miliona € u 2000 na 8.1 miliona € u 2006. godini. Udio prerađenog mesa u ukupnom sektoru mesa porastao je sa 56.7% u 2000 na 87.3%. Međutim, trgovinski izvori procjenjuju da F BiH mora uvoziti oko 80% sirovina mesa koje se prerađuje u mesne proizvode.

Tabela 1.6.9: Konzerviranje i prerada mesa (2004-2005.)

Proizvod	2004		2005		Indeks 2004 =100
	t	%	t	%	
Meso – svježe ili smrznuto					
Govedina	3473	30.7	6215	34.8	179
Svinjetina	1028	9.1	5892	33.0	573
Ovčije meso	31	0.3	151	0.8	487
Meso peradi	6766	59.9	5596	31.4	83
Ukupno svježe ili smrznuto meso	11298	100.0	17854	100.0	158
Prerađeno meso					
Kobasice	9827	89.5	22153	91.8	225
Jela u konzervi od svinjskog mesa	283	2.7	104	0.5	37
Goveđa i teleća jela u konzervi	648	5.9	794	3.3	122

²⁷ Uključujući uvoz živih životinja

²⁸ Uključujući izvoz živih životinja

Jela od peradi u konzervi			829	3.4	
Ostalo	215	1.9	239	1.0	111
Ukupno prerađeno meso	10973	100.0	24119	100.0	220

Izvor: Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine, tematski bilten, industrijska proizvodnja 2004. i 2005.

Grupa mesnih proizvođača i prerađivača osnovana je u sklopu Vanjskotrgovinske komore Bosne i Hercegovine sa ciljem artikuliranja zajedničkih problema sektora, te lobiranja kod relevantnih institucija u pogledu rješavanja ovih problema. Proizvođači mesa u svim podsektorima žale se da nisu dovoljno zaštićeni od uvozne konkurencije i lošeg kvaliteta. S druge strane, prerađivači se žale da su uvozne dadžbine suviše visoke. Grupa je zatražila akciju vlade u pogledu reguliranja sektora, poboljšanja kontrole na granici kako bi se smanjio nelegalni uvoz te osigurala naplata i sprovedba zakona o kvaliteti /higijeni. Grupa je također zatražila podršku vlade za sektor mljekarstva. Drugi problemi koji zahtijevaju pažnju uključuju potrebu poboljšanja kontakata i komercijalne interakcije između proizvođača, klaonice, prerađivača mesa, distributera i maloprodavaca kako bi se pojednostavile i smanjile kompleksnosti i troškovi trgovinskog lanca.

1.6.3. Proizvodnja i prerada ribe

Uzgoj slatkovodne ribe u BiH ima značajan potencijal za rast s obzirom na dobar kvalitet vode i obim potražnje na tržištu. Razvoj ovih djelatnosti nudi značajne mogućnosti zaposlenja i sticanja prihoda i za udaljenija područja koja imaju ograničen potencijal za razvoj alternativnih poljoprivrednih ili drugih poslovnih djelatnosti.

Slatkovodna riba: Prilike za uzgoj morske ribe i školjki su ograničene zbog kratkog obalnog pojasa BiH (ograničenu na Neumski zaliv) i konkurencije ribe i ribljih proizvoda iz Hrvatske, Italije i drugih zemalja Mediterana.

Postoji više od 40 registriranih slatkovodnih ribogojilišta koja djeluju u BiH. Dvije kompanije uzgajaju morsku ribu i školjke. Pored registriranih kompanija, procjenjuje se da djeluje između 40 i 50 vrlo malih ribljih farmi. Veća registrirana ribogojilišta trenutno koriste oko 60% svog proizvodnog kapaciteta. Nivo proizvodnje prelazi trenutnu potražnju na tržištu BiH. Zbog toga su vlada i proizvođači zatražili da EU izda zdravstvena i higijenska odobrenja za izvoz ribe i ribljih proizvoda u zemlje EU. Izvršeni su pregledi i očekuje se izdavanje veterinarskih odobrenja tokom 2007. (za vrlo ograničen broj kompanija).

Proizvodnja slatkovodne ribe u BiH značajno varira iz godine u godinu (tabela 1.6.10.). Razlozi za ovako velike varijacije ne mogu se razumjeti, ali vjerovatno uključuju otvaranje i zatvaranje ribogojilišta; varijacije u cijeni riblje hrane²⁹; varijacije u nivou tražnje, koje uzrokuju cijene drugih mesnih i proteinskih proizvoda; povećana potražnja potrošača za dobrom i standardnom kvalitetom ribe; te promjene u visini dohotka potrošača. BiH je proizvela 4,300 tona u 2005. Oko pola ove proizvodnje potiče iz F BiH, a ostalo iz RS.

Održiva povećanja u proizvodnji uveliko ovise o kompanijama koje će poboljšati svoju kontrolu kvalitete i higijenske standarde u cijelom lancu proizvodnje i distribucije. To također ovisi o usvajanju metoda proizvodnje koje štite i poboljšavaju vodeni okoliš u kojem se uzgaja riba. Na strani vlade, hitno je potrebna efektivnija sprovedba postojeće i planirane legislative BiH koja se odnosi na ova pitanja.

²⁹ Sva hrana za ribu uvozi se iz Italije, Danske, Holandije, Njemačke i Norveške sa cijenama od 1.70 do 2.00 KM po kg. Ovo su značajno viši troškovi ishrane nego kod uzgoja ribe u susjednim zemljama.

Tabela 1.6.10: Proizvodnja ribe u tonama od 2000. do 2005.

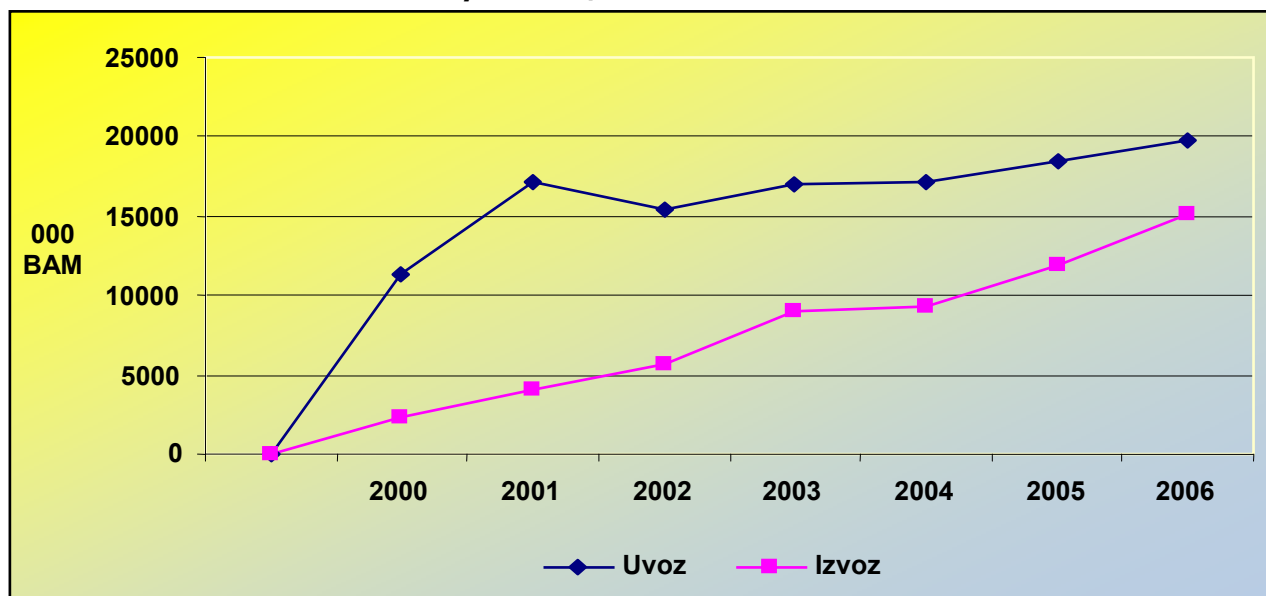
	Jedinica	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Riba	Tone	3447	4189	5511	n/a	3393	4300	n/a

Trenutno samo dvije kompanije poduzimaju aktivnosti na preradi ribe - *Norfish* u Blagaju (FBiH) i *Tropic* u Banja Luci (RS). Prerada ribe uključuje uklanjanje kostiju i unutarnjih organa te brzo zamrzavanje cijele ribe. *Norfish* je Norveško-bosanska kompanija sa godišnjim kapacitetom proizvodnje od 1,500 tona. Međutim, trenutna proizvodnja je ograničena na 250 do 300 tona godišnje svježe ribe i 250 tona prerađene ribe zbog nepostojanja dozvole za izvoz u EU što ograničava izvoz na tržišta zemalja bivše Jugoslavije. Trenutno u BiH nema kompanija koje se bave proizvodnjom riblje hrane.

Morska riba i školjke: Proizvodnja morske ribe ograničena je na zaliv u Neumu. Trenutno se time bave dvije kompanije. Zajedno imaju kapacitet godišnje proizvodnje od oko 80 tona orade i (morskog) grgeča, 10 tona ribe zubaca i 20 tona školjki. Vrše se probe sa uzgojem ostriga uz korištenje mrijesti ostriga iz Italije i Francuske. Međutim, visoki troškovi uvezene mrijesti vjerovatno ograničavaju konkurentnost ostriga iz BiH sve dok ne započne proizvodnja domaće mrijesti ostriga.

Trgovina: Uvoz i izvoz (vrijednost) godišnje rastu od 2000 (grafikon 1.6.15.), ali rast uvoza usporio je od 2001. god. dok je rast izvoza ostao nepromijenjen. Kao rezultat toga, razlika između vrijednosti uvoza i izvoza se polako smanjuje sa mogućnošću da se postigne suficit izvoza nad uvozom u 2008. ili 2009.

Grafik 1.6.15: Stopa izvoza/uvoza ribe od 2000. do 2006.

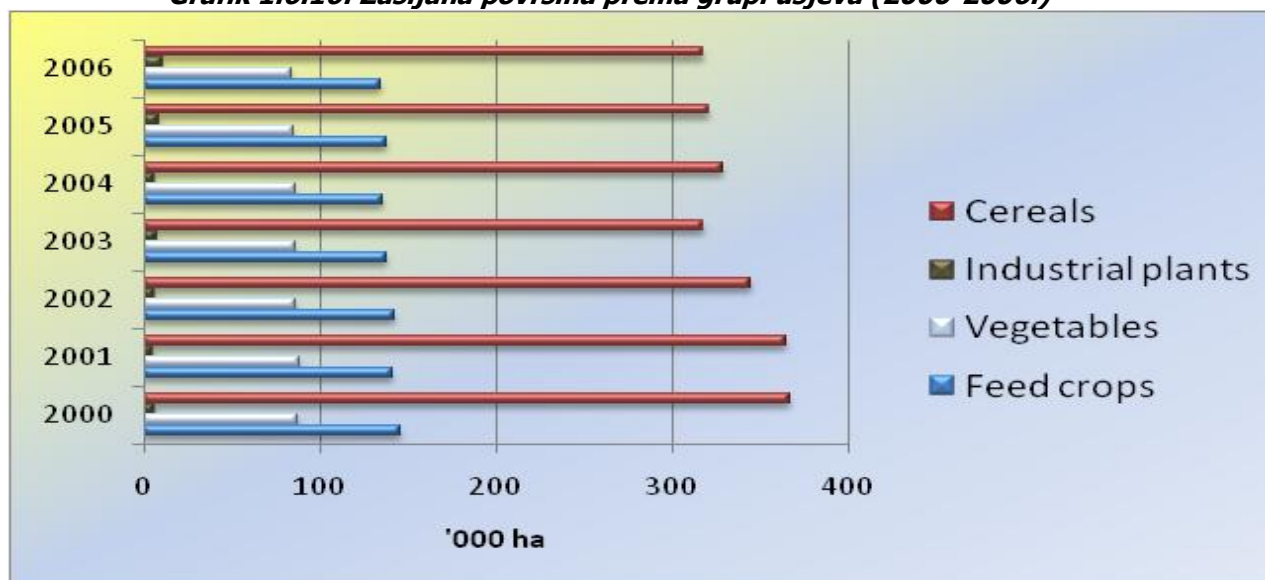

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH

1.6.4. Ratarske kulture - općenito

Grafikon 1.3.18 i tabela 1.3.18 pokazuju strukturu zasijanih površina prema vrsti kultura. U prosjeku, u periodu 2002 – 2006., žitarice su zasijane na 320 000 ha – malo više od pola ukupno zasijanih površina (58% u 2006).

Grafik 1.6.16: Zasijana površina prema grupi usjeva (2000-2006.)

Izvor: Statistički bilteni agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

Tabela 1.6.11: Zasijana površina prema grupi usjeva, po '000 ha (2000-2006.)

Grupa usjeva	1999/ 2000	2000/ 2001	2001/ 2002	2002/ 2003	2003/ 2004	2004/ 2005	2005/ 2006
Žitarice	367	365	345	318	329	321	318
Industrijski bilje	7	6	7	8	7	9	11
Povrće	88	89	87	86	86	85	84
Krmno bilje	146	141	143	138	136	138	135
Ukupno (zasijana površina)	608	601	581	550	557	553	548
Struktura u % (Ukupna zasijana površina = 100)							
Žitarice	60.4	60.7	59.4	57.8	59.1	58.0	58.0
Industrijski usjevi	1.2	1.0	1.2	1.5	1.3	1.6	2.0
Povrće	14.5	14.8	15.0	15.6	15.4	15.4	15.3
Krmno bilje	24.0	23.5	24.6	25.1	24.4	25.0	24.6
Ukupno (zasijana površina)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Izvor: Statistički bilteni agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

1.6.5. Žitarice i industrijske kulture

Žitarice: Zbog relativno skromnog ukupnog obrađenog (izoranog) zemljišta i dominacija brdsko-planinskih područja sa nepovoljnim agro-klimatskim faktorima što ograničava stvarne i potencijalne prinose Bosna i Hercegovina se ne može svrstati u važne proizvođače žitarica. Ovo se posebno odnosi na F BiH – geografski veći entitet. Trenutno i u skoroj budućnost BiH se oslanja na uvoz žitarica – posebno za ljudsku ishranu – proizvodnja hljeba i prerađevina od žitarica.

Tabela 1.6.12 pokazuje da su poslije 2002/3, površine zasijane sa osnovnim vrstama žitarica bile relativno stabilne sa izuzetkom pšenice čije se zasijane površine smanjuju. Godišnje promjene u površinama zasijanim pšenicom su bile glavni uzrok promjena u ukupnoj površini pod žitaricama. Najvažnije vrste žitarica su: Kukuruz - 195,600 ha (62%); Pšenica - 90,000 uz smanjenje na 73,300 ha (23%); ječam, zob, raž i ostalo - 47,400 ha (15%). Proizvodnja ostvarena na ovim površinama u 2006. iznosila je 993,800 t kukuruza, 232,500 t pšenice, 62,500 t ječma i 41,500 t zobi. Prosječan prinos je bio oko 20% niži od prosječnog prinosa EU (4.2 t./ha za sve žitarice u BiH u usporedbi sa 5.7 t./ha u EU25).

Tabela 1.6.12: Proizvodnja žitarica prema vrsti (2000-2006.)

Žitarice	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Pšenica							
Površina (000 hektara)	104.1	105.2	90.7	71.1	86.8	81.4	73.3
Proizvodnja (000 tona)	338.5	255.2	272.3	156.8	319	249	232.5
Prinos (tona po hektaru)	3.3	2.4	3	2.2	3.7	3.1	3.2
Kukuruz							
Površina (000 hektara)	207.9	200.8	198.8	195.8	193	195.6	196.4
Proizvodnja (000 tona)	474.9	770.6	903.2	551.2	990	1004.2	993.8
Prinos (tona po hektaru)	2.3	3.8	4.5	2.8	5.1	5.1	5.1
Ječam							
Površina (000 hektara)	22.3	23.2	24.1	21	21	20.3	21.6
Proizvodnja (000 tona)	53.1	55.5	61.2	37.2	62.5	53.4	62.5
Prinos (tona po hektaru)	2.3	2.4	2.5	1.8	3	2.6	2.9
Raž							
Površina (000 hektara)	4.5	4.1	4.4	3.7	3.4	3.4	4.3
Proizvodnja (000 tona)	11.7	9.6	11.1	6.9	9.9	7.7	11.6
Prinos (tona po hektaru)	2.6	2.3	2.5	1.9	2.9	2.3	2.7
Zob							
Površina (000 hektara)	25.7	22.9	23.7	23.5	20.5	18.5	17.3
Proizvodnja (000 tona)	56.9	47.1	59.9	38.1	59.8	41.8	41.5
Prinos (tona po hektaru)	2.2	2.1	2.5	1.6	2.9	2.3	2.4
Žitarice (ukupno)							
Površina (000 hektara)	364.8	356.2	341.7	315.1	327.3	321.0	316.3
Proizvodnja (000 tona)	935.1	1138	1307.7	790.2	1445.3	1358	1354.5
Prinos (tona po hektaru)	2.6	3.2	3.8	2.5	4.4	4.2	4.3

Izvor: statistički bilteni agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, statistički godišnjaci Federalnog zavoda za statistiku, statistički pregledi statističkog zavoda Republike Srpske, Ured za statistiku Brčko Distrikta.

Veći dio domaće proizvodnje žitarica koristi se kao stočna hrana. U 2006. godini 1,009,000 tona ili 75.5% potrošeno kao stočna hrana. Od ostatka, 225,000 tona ili 16.6% iskorišteno je za ljudsku potrošnju i samo nešto manje od 8% (121,000 tona) za industrijsku upotrebu (tabela 1.3.20). Značajne količine domaće proizvodnje žitarica (u prosjeku 33%) koriste se na gazdinstvu i nikada se ne pojave na tržištu.

Tabela 1.6.13: Korištenje domaće proizvodnje žitarica, '000 tona u BIH (2000-2006.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Proizvodnjaš	935	1,138	1,307.8	790	1,445	1,358	1,355
Korištenje							
Ljudska hrana ¹	258	219	235	139	271	208	225
Stočna hrana ²	609	820	948	573	1,033	1,019	1,009

Industrijska upotreba ³	68	99	125	78	141	131	121
------------------------------------	----	----	-----	----	-----	-----	-----

Izvor: CEEC Agri Policy, šesti okvirni program, izvještaj zemlje (BiH) o sektoru žitarica (<http://www.europartnersearch.net/agri-policy/>). Napomene:¹ uključuje količine koje se koriste u preradi /proizvodnji za ljudsku potrošnju; ² Uključuje količine koje se koriste u preradi /proizvodnji stočne hrane; ³ Sva upotreba osim za ljudsku i stočnu hranu.

Kao što je gore navedeno, BiH će vjerovatno ostati značajan uvoznik žitarica. Iako ministarstva poljoprivrede ne pripremaju bilanse stanja za žitarice, prosječni zahtjevi za potrošnjom se procjenjuju na oko 600 000 tona pšenice, a posebno pšenice za pravljenje hljeba (visoko proteinska). Stočna hrana takođe generira značajne potrebe za mekom pšenicom i drugim žitaricama; ovi zahtjevi uključuju značajne količine prerađene stočne hrane i koncentrata, kao i neprerađenih žitarica. Kao što smo već istakli ministarstva ne raspolažu ovim procjenama o potrebnim količinama žitarica. Tabela 1.6.14 pokazuje ukupnu vrijednost uvezenih žitarica u 2006. godini u iznosu od € 76.6 miliona (7.8% od ukupne vrijednosti poljoprivrednog i prehrambenog uvoza). Ovo je bilo značajno manje nego u protekle dvije godine (uvoz žitarica u 2004 bio je € 102.5 miliona i € 88.9 miliona u 2005), ali značajno više nego u 2000-2002. kada je vrijednost uvezenih žitarica bila oko € 50 miliona. Najviše se uvozi pšenica. Godišnji uvoz pšenice i drugih žitarica varira prema tome koliko odgovarajućih kvalitetnih žitarica proizvede BiH u određenoj godini, ali obično je to u rasponu od 350,000 do 500,000 tona.

Tabela 1.6.14: Ukupni uvoz i izvoz žitarica, € miliona (2000-2006.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Uvoz							
Žitarice	52.7	47.4	51.5	94.3	102.5	88.9	76.6
Poljoprivredni proizvodi i hrana	720.6	773.9	857.0	941.6	994.1	1,009.4	983.7
Udio uvoza žitarica (%)	7.3	6.1	6.0	10.0	10.3	8.8	7.8
Izvoz							
Žitarice	0.2	0.5	0.3	0.4	0.6	0.5	0.4
Poljoprivredni proizvodi i hrana	42.8	55.5	60.4	75.9	90.0	120.4	138.2
Udio izvoza žitarica (%)	0.5	0.9	0.5	0.5	0.7	0.4	0.3
Bilans							
Žitarice	-52.5	-46.9	-51.2	-93.9	-101.9	-88.4	-76.2
Poljoprivredni proizvodi i hrana	-677.8	-718.4	-796.6	-865.7	-904.1	-889.0	-845.5
Udio u bilansu žitarica (%)	7.7	6.5	6.4	10.8	11.3	9.9	9.0

Izvor: Trgovinska komora BiH

Tabela 1.6.15 pokazuje Mađarsku kao vodećeg snadbjevača (45%) u izvozu žitarica u BiH između 2000. i 2006. Srbija i Crna Gora su bili drugi (39%) koristeći tarifne pogodnosti BiH u skladu sa bilateralnim trgovinskim sporazumom. Ovi relativni udjeli mogu se promijeniti i mogu se pojaviti novi vodeći izvoznici nakon ratifikacije i implementacije CEFTA sporazuma (decembar 2006).

Tabela 1.6.15: Uvoz žitarica iz glavnih zemalja (2000-2006.) (€ miliona)

Zemlja	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Mađarska	18.3	26.2	22.4	55.8	48.4	35.8	34.4
Srbija	6.3	3.4	7.5	11.0	24.1	35.1	29.8
Hrvatska	9.7	5.9	5.0	17.9	7.9	4.1	8.9
SAD	11.5	7.1	13.4	5.3	3.6	6.6	0.9
EU-15	0.9	1.0	1.3	1.6	7.6	1.7	1.1
Ostali	5.9	3.9	2.0	2.7	10.9	5.6	1.6
Ukupno (uvoz)	52.7	47.4	51.5	94.3	102.5	88.9	76.6

	Struktura u % (Ukupan uvoz žitarica = 100)						
Mađarska	34.8	55.2	43.4	59.2	47.2	40.3	44.9
Srbija	12.0	7.1	14.6	11.7	23.5	39.5	38.9
Hrvatska	18.4	12.4	9.6	18.9	7.7	4.6	11.6
SAD	21.8	14.9	26.1	5.6	3.5	7.5	1.2
EU-15	1.7	2.2	2.5	1.7	7.4	1.9	1.4
Ostali	11.3	8.2	3.8	2.9	10.7	6.2	2.0
Ukupno (uvoz)	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0	100.0

Izvoz žitarica je jako skroman (Tabela 1.6.14). U 2006. je iznosio € 400,000. U skoroj budućnosti se ne očekuje značajno povećanje.

Kapacitet prerade i skladištenja: U Bosni i Hercegovini prije rata je postojalo 18 velikih državnih postrojenja (mlinova) za brašno i stočnu hranu, koji su bili raspoređeni širom zemlje, relativno dobro opremljeni sa ukupnim instaliranim kapacitetom za skladištenje i preradu od 455,000 tona (obično pšenice). Do kraja 2005. godine, broj aktivnih mlinova pao je na 14. Pored toga, izgrađena su 64 privatna mlina što daje ukupan broj od 78. Kapaciteti za skladištenje žitarica variraju od nekoliko hiljada tona do 65,000 tona sa vrlo varijabilnom kvalitetom i tehničkim karakteristikama. Mlinovi u bivšem državnom vlasništvu imaju tendenciju posjedovanja savremenije opreme i većeg kapaciteta opreme za skladištenje. Mnogi mali privatni mlinovi koriste manje jedinice za skladištenje i nisu bili u mogućnosti da investiraju u kvalitetnu opremu za mljevenje, miješanje i pakiranje. Ukupni instalirani kapacitet za skladištenje se sada procjenjuje na 650,000 tona zrna.

U 2005. godini 20 mlinova se specijaliziralo za proizvodnju stočne hrane; Prema procjenama eksperata FAO do 2007. godine, 22 državna i 29 privatnih mlinova proizvodili su stočnu hranu (tabela 1.3.5.). Ostali proizvode brašno i stočnu hranu. Nema raspoloživih informacija o prerađivačkim kapacitetima osim u poljoprivrednoj strategiji F BiH do 2006. godine sa maksimalnim prerađivačkim kapacitetom od 367,500 tona godišnje. U 2005. godini je korišteno manje od jedne trećine ovog kapaciteta (101,000 tona).

Aktivnosti u okviru sektora mljevenja su (zakonski) uveliko neuređene ili nekontrolirane (inspekcije, revizije i uzorkovanje) na nivou BiH i entiteta. Nivo usklađivanja zakonskih propisa i kontrole u BiH sa zakonima EU u ovim oblastima je vrlo nizak ili nepostojeći. Ne postoji stalna tržišna, finansijska i sanitarna kontrola sirovina i roba, niti postoji standardizirano evidentiranje svih poslovnih djelatnosti u skladu sa računovodstvenim propisima BiH. Nedostatak propisa i mogućnosti za nelegalni uvoz žitarica i prodaju proizvoda od žitarica na domaćem tržištu daju podstreka za uspostavu više malih mlinova i pekara. Zbog toga značajan broj ovih kompanija može nastaviti sa rastom što će ostaviti bitne posljedice na službene resurse koji su potrebni za inspekciju, uzorkovanje, laboratorijske analize i kontrolu, te na vrijeme potrebno za usklađivanje sa zahtjevima EU.

Kvalitet žitarica: prva generacija i kvalitetno hibridno sjeme pšenice i kukuruza uglavnom se uvozi. Instituti u Hrvatskoj (Zagreb i Osijek), Srbiji i Crnoj Gori (Novi Sad i Zemun) su najčešći izvori za nabavku, ali se sjeme kukuruza uvozi i iz SAD-a (komercijalno sjeme proizvođača Pioneer). Kvalitet sjemena regulisan je zakonima i standardima, koji utvrđuju hemijske i fizičke karakteristike koje sjeme mora imati. Ovi standardi nisu usklađeni sa standardima EU. Postoji značajna upotreba necertificiranog sjemena i sjemena sa gazdinstava što može imati uticaja na širenje bolesti, nivo genetičkog kvaliteta, nivo prinosa i na druge probleme. Službena kontrola upotrebe necertificiranog sjemena je loša, a posebno u slučaju malih privatnih kompanija.

Prema BiH ekspertima za proizvodnju žitarica, kvalitet žitarica domaće proizvodnje je uglavnom jednoobrazan bez značajnih devijacija iz godine u godinu. Obično ispunjavaju standarde kvalitete. Samo u slučaju izuzetno kišnih ili sušnih godina kao što je 2003, kvalitet je loš i prinos je u značajnom padu. Kontrole kvalitete uvezenih žitarica su slabe. Vlada još mora razraditi komercijalne interese vezane za pronalaženje detaljnog balansa između neophodnih vladinih i komercijalnih aktivnosti, kao i usvajanje podzakonskih akata i uredbi kako bi na snagu stupili sporazumi za kontrolu kvalitete. Tom prilikom je potrebno uzeti u obzir osnovnu odgovornost industrije prema Zakonu o hrani iz 2005. u pogledu proizvodnje cjelovite i sigurne hrane za ljudsku i životinjsku potrošnju.

Vladina podrška za proizvodnju žitarica: garantirana minimalna otkupna cijena za pšenicu, kukuruz i druge žitarice koje su dale entitetske vlade proteklih godina nisu izazvale promjene u nivoima proizvodnje. Ciljevi i razlozi za davanje ovih subvencija i pregledi njihove efektivnosti nisu objavljeni niti su obavljene konsultacije sa industrijom u pogledu alternativnih ciljeva i načina postizanja ciljeva.

FBiH i RS su nedavno pripremili svoje poljoprivredne strategije postavivši ambiciozne ciljeve za povećanu proizvodnju žitarica. Dokumenti ne sadrže ekonomske pokazatelje kao što su troškovi i koristi proizvodnje više žitarica. Postoje važne razlike između entiteta u pogledu načina za postizanje ciljeva. F BiH želi povećati površinu pod žitaricama, dok RS želi povećati prinos bez povećanja površine. Strategije ne govore kakve će podsticaje dobiti poljoprivrednici i uzgajivači od vlade, odnosno šta će ih podstaći da poduzmu neophodne investicije i odluke o proizvodnji, kako bi ovi ciljevi bili ostvareni.

Trenutno postoje vrlo ograničene zalihe žitarica. Do ranih devedesetih zalihe su bile utvrđene zakonom i svaki mlin u državnom vlasništvu imao je obavezu da ima određenu količinu zaliha za koje je država davala kompenzaciju. Zalihe roba su obično bile kreirane kupovinom domaće proizvodnje. Iako je ovo pomoglo stabilizaciji i održanju cijena na domaćem tržištu, glavni cilj te politike bio je da se garantira minimalni nivo raspoloživih žitarica u vezi sa normalnom potrošnjom do sljedeće žetve. Sa ovim sistemom se ne nastavlja iako su zakoni koji to propisuju na snazi. Još se ne razmatra kako i kada će politika zaliha BiH biti usklađena sa cjenovnom podrškom EU, te kada će se oslanjati na postrojenja i odluke o komercijalnim zalihama koje se primjenjuju u sektoru žitarica.

Industrijske kulture: U BiH oduvijek su male površine bile zasijane industrijskim kulturama. Prije rata se samo 2% (19,000 ha.) ukupno obrađene površine se koristilo za proizvodnju industrijskih kultura. Uništenje prerađivačkih kapaciteta tokom rata imalo je značajan uticaj na uzgoj industrijskih kultura. Kao što se vidi u tabela 1.6.16 u periodu 2000. – 2006. vrlo ograničene površine se koriste za ove usjeve. Međutim, od 2004. godine može se uočiti povećanje proizvodnje sjemena repice i soje, i to uglavnom u sjevernim dijelovima RS i Distriktu Brčko, a nakon otvaranja Bimal-a u Brčko Distriktu koji proizvode ulja od povrća. Drugi industrijski usjev od značaja je duhan.

Tabela 1.6.16: Površina industrijskih usjeva, proizvodnja i prinos (2000-2006.)

Industrijski usjev	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Suncokret							
Površina (hektari)	150	202	196	160	239	215	297
Proizvodnja (tone)	110	121	137	82	154	99	172
Prinos (tona po hektaru)	0.7	0.6	0.7	0.5	0.6	0.5	0.6
Sjeme repice							
Površina (hektari)	-	-	-	49	141	580	1,038
Proizvodnja (tone)	-	-	-	66	403	995	2,003
Prinos (tona po hektaru)	-	-	-	1.3	2.9	1.7	1.9

Soja							
Površina (hektari)	3,905	2,435	3,080	4,371	3,400	5,510	6,573
Proizvodnja (tone)	4,125	3,820	6,658	5,132	8,695	12,482	14,526
Prinos (tona po hektaru)	1.1	1.6	2.2	1.2	2.6	2.3	2.2
Duhan							
Površina (hektari)	3,200	3,089	3,299	3,104	2,751	2,903	2,438
Proizvodnja (tone)	3,310	3,588	5,173	3,279	4,246	4,421	3,341
Prinos (tona po hektaru)	1.0	1.2	1.6	1.1	1.5	1.5	1.4
Industrijski usjevi (ukupno)							
Površina (hektari)	7,255	5,726	6,575	7,684	6,531	9,208	10,346
Proizvodnja (tone)	7,545	7,529	11,968	8,559	13,498	17,997	20,042
Prinos (tona po hektaru)	1.0	1.3	1.8	1.1	2.1	2.0	1.9

Izvor: Statistički bilteni agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, statistički godišnjaci Federalnog zavoda za statistiku, statistički pregledi statističkog zavoda Republike Srpske, statistički ured Distrikta Brčko.

Proizvodnja uljarica: Kada se govori o industriji ulja onda treba istaći da je maksimalni prerađivački kapacitet je 120,000 tona sirovina (sjemena) što daje 35-40,000 tona rafiniranog (jestivog) ulja. Prosječna potrošnja jestivog ulja po glavi stanovnika je 12 litara, donosno ukupna potražnja se kreće oko 45,000 tona. Zbog toga fabrika Bimal može obezbijediti maksimalno do 85% normalne potražnje. Ograničavajući faktor u ovom trenutku je nizak nivo domaće proizvodnje uljarica, koji se kreće oko 16,500 tona godišnje i to uglavnom od soje.

Postoji mnogo barijera za povećanje proizvodnje uljarica: nedostatak vladine tehničke podrške ili kredita, slaba udruženja poljoprivrednika (kao što su otkupne zadruge koje mogu obezbijediti repro materijal po povoljnijim cijenama), loša kvaliteta sjemena, standardi kvalitete u isporuci koje je postavio Bimal, te koje je teško postići, kao i nedostatak znanja poljoprivrednika o tome kako komercijalno uzgajati uljarice.

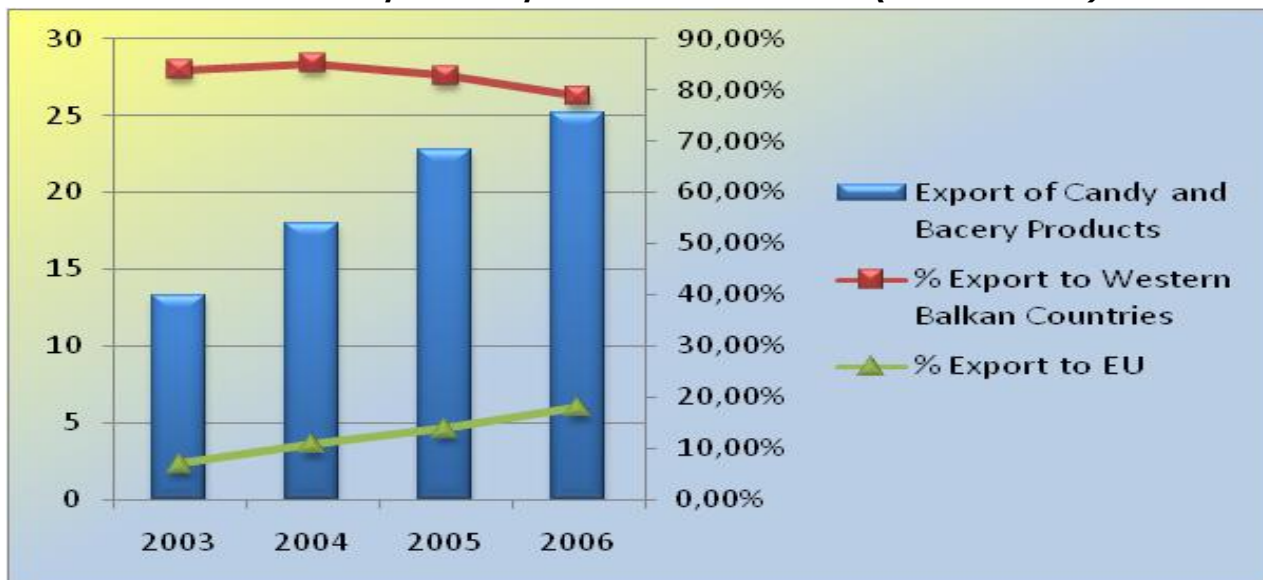
Kao i za žitarice, entitetske vlade su obezbijedile subvencije za isporuku minimalnih količina uljarica. Problemi utvrđeni u dijelu 1.6.5 se također odnose na subvencije za ovu proizvodnju. Vladina podrška za proizvodnju uljarica obično je nedovoljna i skoro uvijek kasni. Poljoprivrednicima je teško donijeti odluku o proizvodnji za sljedeću sezonu jer nikada ne znaju koja će biti vladina politika. Odjel za poljoprivredu i šumarstvo u Brčko Distriktu gdje se nalazi uljara „Bimal“ odlučio je podržati proizvođače sjemena soje i suncokreta sa 118 Eura po hektaru uz to da zasiju minimalno jedan hektar. Međutim, kapacitet proizvodnje Brčko Distrikta ograničen je na ukupno 23,000 ha obradivog zemljišta koje je rezervirano uglavnom za pšenicu, kukuruz, voće i povrće. Vlada Republike Srpske subvencionira proizvodnju sjemena soje sa 51 Eurom po toni i merkantilne soje sa 25 Eura po toni. U Federaciji BiH nema subvencija za proizvodnju uljarica³⁰. Fabrika ulja „Bimal“ angažira poljoprivrednike za proizvodnju sjemena suncokreta i soje po unaprijed dogovorenoj cijeni od 245 Eura po toni. Postoji još jedna vrsta ugovora koje „Bimal“ nudi poljoprivrednicima po nespecificiranoj cijeni koja će se utvrditi prema tržišnim cijenama u vrijeme prodaje / kupovine.

Proizvodnja duhana: Proizvodnja duhana, koja je istorijski bila važna za BiH trenutno je u padu, jer se vladina direktna podrška postojećim prerađivačima polako smanjuje (tabela 1.6.16). Uzgaja se u tri od deset kantona u Federaciji i nekim općinama RS, ali na vrlo niskom nivou. Glavne vrste su Barley i Virginia. Budućnost uzgoja duhana u Bosni i Hercegovini utvrditi će se mjerama agrarne politike i cijenom duhana na međunarodnom tržištu. Imajući na umu da se na svjetskom tržištu može nabaviti jeftiniji duhan (Malauija ili Zimbabvea) za očekivati je da će se pad proizvodnje duhana nastaviti.

³⁰ Odnosi se na 2004

Prerađeni proizvodi od žitarica /šećera (pekarski proizvodi i slatkiši): Ovo su proizvodi koji su ostvarili glavni uspjeh u poljoprivredno-prehrambenom izvozu BiH u posljednje četiri godine (grafik 1.6.17.). U 2006. godini prihod od izvoza ovih proizvoda bio je 25 miliona KM (povećanje sa 13 miliona KM u 2003. godini).

Grafik 1.6.17: Izvoz pekarskih proizvoda i slatkiša iz BiH (2003. do 2006.)

Izvor: Centralna banka BiH

Većina izvoza unutar ovog podsektora ide na tradicionalna tržišta (susjedne zemlje koje nisu članice EU u koje ide oko 80% izvoza BiH u 2006.), ali nivo i udio izvoza u EU-27 je u rastućem trendu kako to prikazuje Grafik 1.3.28. Tržišni izvori navode da bi ovaj trend, uz povećanje standarda kvaliteta hrane i marketinga, mogao dalje rasti. Povećanje standarda u kvalitetu hrane i bolji tržišni trgovinski izvori ukazuju na činjenicu da bi se ovaj trend rasta mogao nastaviti.

1.6.6. Voće i povrće -proizvodnja i prerada

Voće: Povoljni agro-klimatski uslovi u BiH omogućavaju proizvodnju kontinentalnog voća. Na jugu (Hercegovina) je moguće uzgajati neko Mediteransko voće kao što su smokve, kivi, mandarine i narandže. U 2006. godini bilo je između 1.5 i 18 miliona stabala različitog voća u BiH. Ovo je samo 1 milion manje nego prije rata kada je uništen veliki broj. Glavne vrste bile su: 10.4 miliona stabala šljive (60%); 3.7 milion stabala jabuke (21%); i 1.7 milion stabala kruške (10%). U periodu 2000. - 2006. godine broj produktivnih stabala porastao je za 2 miliona, a većina se odnosi na stabla jabuke (1.3 miliona). Dalji detalji prikazani su u tabeli 1.6.17.

Tabela 1.6.17: Proizvodnja stabala voća (2000., 2004.-2006.)

Voće	2000	2004	2005	2006
Šljive				
Proizvodna stabla (000)	10,172.5	10,713.4	10,917.0	10,434.0
Proizvodnja (000 tona)	91.5	167.9	95.9	107.2
Prinos (kg po stablu)	9.0	15.7	8.8	10.3
Jabuke				
Produktivna stabla (000)	2,362.3	3,242.1	3,426.9	3,682.0
Proizvodnja (000 tona)	41.3	52.3	52.2	58.2
Prinos (kg po stablu)	17.5	16.1	15.2	15.8
Kruške				
Produktivna stabla (000)	1,338.5	1,617.4	1,690.2	1,715.8
Proizvodnja (000 tona)	18.8	19.8	22.5	22.7
Prinos (kg po stablu)	14.0	12.2	13.3	13.2
Trešnje				
Produktivna stabla (000)	593.1	680.7	691.6	682.9
Proizvodnja (000 tona)	8.9	9.0	8.6	8.6
Prinos (kg po stablu)	15.1	13.2	12.5	12.6
Višnje				
Produktivna stabla (000)	308.1	305.6	303.7	295.5
Proizvodnja (000 tona)	2.5	2.9	2.7	2.8
Prinos (kg po stablu)	8.1	9.4	8.9	9.5
Kajsije				
Produktivna stabla (000)	56.8	68.9	71.3	73.6
Proizvodnja (000 tona)	0.7	0.7	0.5	0.7
Prinos (kg po stablu)	12.3	10.4	7.3	9.5
Breskve				
Produktivna stabla (000)	292.1	316.0	321.1	323.8
Proizvodnja (000 tona)	4.1	4.5	4.8	4.3
Prinos (kg po stablu)	13.9	14.2	15.0	13.2
Orasi				
Produktivna stabla (000)	464.6	482.7	476.5	481.2
Proizvodnja (000 tona)	5.4	5.8	5.6	5.8
Prinos (kg po stablu)	11.6	12.0	11.8	12.1
Drugo voće (mandarine, limun, smokve, masline)	(E)			(E)
Produktivna stabla (000)	42.4	50.3	50.1	51.8
Proizvodnja (000 tona)	0.39	0.44	0.49	0.49
Prinos (kg po stablu)	9.1	8.7	9.7	9.4
Voće (ukupno)				
Produktivna stabla (000)	15,630.4	17,477.1	17,948.4	17,740.6
Proizvodnja (000 tona)	173.6	263.3	193.3	210.8
Prinos (kg po stablu)	11.1	15.1	10.8	11.9

Izvor: Za 2000 statistički bilten 1 statističkog zavoda Republike Srpske (2003) i statistički godišnjak Federalnog zavoda za statistiku (2002); za 2004-2006: statistički bilteni agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, statistički godišnjaci Federalnog zavoda za statistiku, statistički pregledi statističkog zavoda Republike Srpske, statistički ured Distrikta Brčko.

Ukupna proizvodnja voća prilično je varirala tokom prethodnih godina sa godišnjim fluktuacijama u prinosu i ukupnoj proizvodnji. Na variranje ukupne količine proizvedenog voća veći uticaj je imalo variranje u prinosu nego povećanje broja produktivnih stabala. Ukupna proizvodnja voća u 2006. godini bila je 211 hiljada tona u usporedbi sa 193,000 tona u 2005. godini i 263,000 tona u 2004. godini. Grafik 1.6.18 pokazuje osam glavnih regiona za uzgoj voća i grožđa u BiH. Općenito govoreći, prinosi u voćarskoj proizvodnji u BiH su značajno niži nego prinosi u državama članicama EU. Ovome doprinose: niski nivoi upotrebe inputa, a posebno đubriva i hemikalija za zaštitu usjeva; sorti sa niskom prinosom; nedostatak znanja o pomologiji i agronomiji; mala veličina posjeda; loše prakse žetve i skladištenja. Međutim, uvođenje određenih novih sorti i poboljšanje u obuci radne snage na gazdinstvu rezultiralo je povišenjem produktivnosti u nekim dijelovima BiH.

Grafik 1.6.18: Značajne regije za uzgoj voća u BiH (2006.)

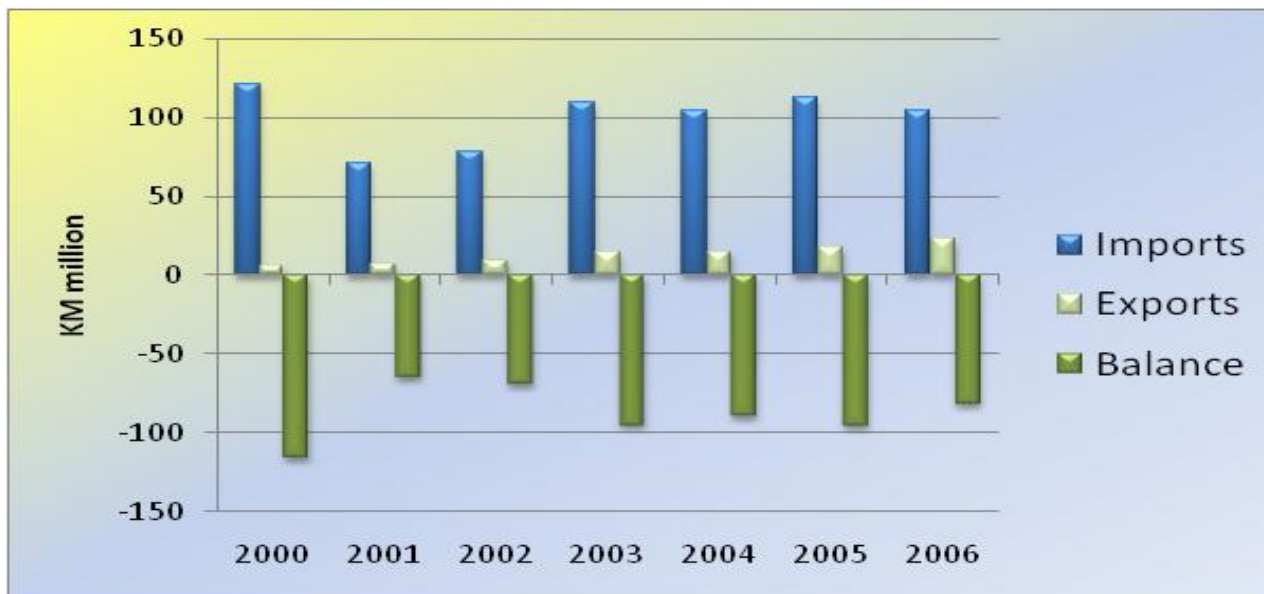
Ključ			
Br	Osnovne vrste po redu	Br	Osnovne vrste po redu
1	Šljiva, jabuka, jagodičasto voće	5	Šljiva, jabuka, višnja
2	Jabuka, kruška, šljiva, orasi	6	Šljiva, jabuka
3	Šljiva, jabuka, kruška, trešnja, smokva, mandarina, maslina	7	Jabuka, šljiva, kruška
4	Šljiva, jabuka, kruška, orasi, lješnjaci	8	Jagodičasto voće

Najviše se gaje šljive, jabuke i kruške, ali proizvodnja bobičastog voća ima tendenciju rasta, a posebno proizvodnja jagodičastog voća (posebno jagoda i malina). Povećanje u proizvodnji posebno se primjećuje na sjeveroistoku zemlje vjerovatno zbog blizine prerađivačkih kompanija u Srbiji i Crnoj Gore, koji će kupovati voće iz BiH. Farmeri koji proizvode jagodičasto voće po prvi puta imaju tendenciju korištenja savremenih tehnologija što donosi više prinose i prihode. Kao rezultat toga, ovi poljoprivrednici su u mogućnosti, a i žele dalje investirati kako bi proširili proizvodnju.

Uprkos ovim promjenama, proizvođači BiH ne proizvode dovoljno voća da zadovolje domaću potražnju, što se vidi iz negativnog trgovinskog bilansa (1.6.19 i tabeli 1.6.18.). Ukupna vrijednost uvoza voća u 2006. godini bila je 105 miliona KM što je 5.4% ukupnog uvoza poljoprivredno prehrambenih roba. Vrijednost uvezenog voća ostaje prilično stabilna tokom proteklih godina uz

smanjenje u 2006. godini u usporedbi sa 2005. godinom. Isto se odnosi na izvezeno voće čija je vrijednost bila oko 20 miliona KM u 2006. godini što je malo više nego u 2005. godini, ali još uvijek zanemarivo u usporedbi sa vrijednošću uvezenog voća. Trgovinski disbalans se smanjio u usporedbi sa periodom od 2003. do 2005.

Grafik 1.6.19: Uvoz i izvoz voća u BiH (2000.-2006.)

Izvor: Privredna komora BiH

Glavni razlog za veliki deficit je potražnja prerađivačke industrije u BiH, čije potrebe za svježim voćem ne mogu biti zadovoljene domaćom proizvodnjom. Međutim, do sada proizvođači u BiH nisu proširili proizvodnju kako bi zadovoljili tržišnu potražnju i zamijenili uvozne proizvode.

Prema trgovinskim izvorima, glavni razlozi za sporo širenje proizvodnje su nesigurnost proizvođača u pogledu budućih tržišnih cijena, ograničenje raspoloživosti kredita, nedostatak skladišnih i prerađivačkih kapaciteta u BiH koji bi produžili period prodaje za svježe voće u BiH (po većim cijenama nego tokom sezone branja) ili omogućili druge mogućnosti prodaje.

Tabela 1.6.18: Trgovina voćem, u milionima € za BiH (2000.-2006.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Uvoz							
Voće	62.2	36.6	40.3	56.0	53.3	57.7	53.5
Poljoprivredni proizvodi i hrana	720.6	773.9	857.0	941.6	994.1	1,009.4	983.7
Udio uvezenog voća (%)	8.6	4.7	4.7	5.9	5.4	5.7	5.4
Izvoz							
Voće	2.9	3.4	4.8	7.3	7.4	8.7	11.6
Poljoprivredni proizvodi i hrana	42.8	55.5	60.4	75.9	90.0	120.4	138.2
Udio izvezenog voća (%)	6.8	6.1	7.9	9.6	8.2	7.2	8.4
Bilans							
Voće	-59.3	-33.2	-35.5	-48.7	-45.9	-49.0	-41.9
Poljoprivredni proizvodi i hrana	-677.8	-718.4	-796.6	-865.7	-904.1	-889.0	-845.5
Udio voća u bilansu (%)	8.7	4.6	4.5	5.6	5.1	5.5	5.0

Izvor: Privredna komora BiH

Povrće: Bosna i Hercegovina ima dobre agro-klimatske uslove za uzgoj povrća. Ovaj sektor ostvaruje važan doprinos bruto poljoprivrednom outputu (GAO) BiH sa potencijalom za dalji rast.

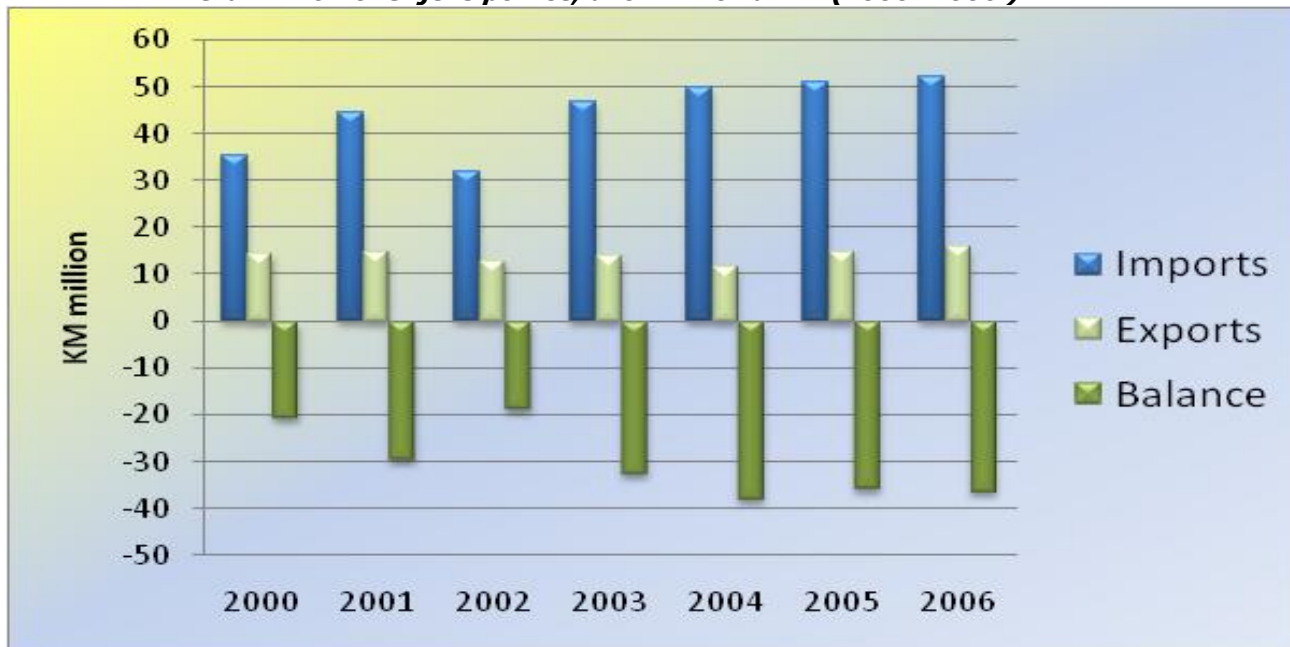
Tabela 1.6.19 pokazuje da je najznačajnija kultura krompir sa 450,000 tona godišnje. Uzgaja se u brdskim i planinskim područjima i predstavlja više od pola (60%) ukupno proizvedenog povrća. Sljedeća važna kultura su kupusnjače i to kupus i kelj (85,000 tona godišnje), a od čega se nešto koristi kao stočna hrana. Površine pod paradajzom, paprikom i krastavcem su podjednake. Sa izuzetkom luka, nijedno povrće se ne proizvodi u količini koja prelazi 20,000 tona godišnje, dok se vidi da proizvodnja nekoliko pojedinačnih vrsta povrća pada ispod 10,000 tona godišnje.

Od 2003/4. godine možemo uočiti značajan porast proizvodnje većine vrsta povrća. Ovo je postignuto povećanjem zasijane površine – prinosi su niski u usporedbi sa ostalim zemljama u regionu.

Proizvodnja povrća u staklenicima: Procjenjuje se da je u brzom porastu. Ova vrsta proizvodnje nedavno se snažno povećala u sjevernoj BiH. Prije ovog razvoja, staklenička proizvodnja bila je ograničena uglavnom na Hercegovinu. Različiti međunarodni programi obezbjeđivali su kredite i tehničku edukaciju proizvođačima. Na raspolaganju su subvencije iz godišnjih programa entiteta i Brčko Distrikta kao poljoprivredna pomoć za investiranje ili proizvodnju iz staklenika i plastenika. Ne postoje službeni statistički podaci u vezi ukupne iskorištene površine za staklenike i plastenike, da li se griju i kako, te o nivoima i vrstama proizvodnje.

Trgovina povrćem: ukupna vrijednost uvezenog povrća u 2006. godini bila je 53 miliona KM što je predstavljalo 2.7% ukupnog uvoza poljoprivredno prehrambenih roba. Vrijednost uvezenog povrća lagano je porasla tokom perioda od 2003. godine do 2006. godine, dok je vrijednost izvoza varirala vjerovatno zbog nivoa prinosa (Grafik 1.3.20.). Stanje u 2006. godini je potvrdilo ovaj trend. Vrijednost izvezenog povrća bila je oko 16 miliona KM u 2006. godini. Tokom proteklih godina vrijednost izvoza bila je prilično stabilna

Grafik 1.6.20: Svježe povrće, uvoz i izvoz u BiH (2000.-2006.)

Izvor: Privredna komora BiH

Sa ukupnim rastom agro-prehrambenog izvoza, udio ovog sektora u ukupnoj vrijednosti izvezenih poljoprivrednih proizvoda i hrane smanjio se sa maksimalne vrijednosti od 17.5% u 2000. na 5.9% u 2006.

Standardi kvalitete povrća: Nivo izvoza u države članice EU ovisi o usklađivanju zakona BiH sa propisima EU o zdravlju i sigurnosti, te o mogućnosti proizvođača da ispune EU standarde za kvalitet voća i povrća. Iako usklađivanje predstavlja prioritet za Agenciju za zaštitu zdravlja bilja BiH, još uvijek nema jasne odgovornosti i akcionih planova, te prioriteta za usklađivanje standarda kvalitete i sprovedbu istih. Dalji problem se odnosi na opseg do kojeg se EU oslanja na aktivnosti trgovaca, veletrgovaca i malotrgovaca koji obavljaju veliki dio posla što službenih inspektorima ostavlja prostor da koriste sistem pregleda slučajnim uzorkom ili pregleda ciljanom procjenom rizika. Trgovinski sektor BiH nema relevantan zakonski okvir ili znanje da preuzme ovu odgovornost; Ministarstva nisu razvila pojedinačne standarde u skladu sa zakonskim standardima EU i inspektori nemaju ovlasti i obuku da sprovedu propise prema smjernicama EU.

Tabela 1.6.19: Proizvodnja povrća prema vrsti (2000.-2006.)

Povrće	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Paradajz							
Površina (hektari)	43,644	44,667	43,362	42,649	43,282	41,353	40,839
Proizvodnja (tone)	286,321	393,291	404,491	302,225	447,080	458,615	472,916
Prinos (tona po hektaru)	6.56	8.80	9.33	7.09	10.33	11.09	11.58
Mrkva							
Površina (hektari)	1,733	1,690	1,587	1,600	2,084	1,854	1,976
Proizvodnja (tone)	6,852	8,601	11,226	9,289	19,335	20,964	18,464
Prinos (tona po hektaru)	3.95	5.09	7.07	5.81	9.28	11.31	9.34
Luk							
Površina (hektari)	4,877	4,955	5,202	5,272	5,259	5,290	5,246
Proizvodnja (tone)	21,867	26,740	34,035	27,006	34,472	34,336	33,050
Prinos (tona po hektaru)	4.48	5.40	6.54	5.12	6.55	6.49	6.30
Bijeli luk							
Površina (hektari)	1,845	1,796	1,920	1,954	1,972	1,963	1,959
Proizvodnja (tone)	5,132	5,988	8,402	5,941	7,829	7,563	7,268
Prinos (tona po hektaru)	2.78	3.33	4.38	3.04	3.97	3.85	3.71
Pasulj							
Površina (hektari)	9,545	9,420	9,422	9,643	9,816	9,499	9,482
Proizvodnja (tone)	5,372	9,625	10,825	7,901	14,244	13,461	13,085
Prinos (tona po hektaru)	0.56	1.02	1.15	0.82	1.45	1.42	1.38
Grašak							
Površina (hektari)	1,518	1,449	1,495	1,551	1,527	1,621	1,616
Proizvodnja (tone)	1,996	2,447	3,878	3,403	4,135	4,619	4,137
Prinos (tona po hektaru)	1.31	1.69	2.59	2.19	2.71	2.85	2.56
Kupus i kelj							
Površina (hektari)	7,162	6,787	6,773	6,748	6,550	6,529	6,507
Proizvodnja (tone)	69,062	73,011	85,605	71,085	84,732	86,729	83,290
Prinos (tona po hektaru)	9.64	10.76	12.64	10.53	12.94	13.28	12.80
Paradajz							
Površina (hektari)	4,505	4,116	3,996	3,950	3,980	4,048	4,002
Proizvodnja (tone)	29,849	30,966	37,669	31,929	39,655	30,738	35,840
Prinos (tona po hektaru)	6.63	7.52	9.43	8.08	9.96	7.59	8.96
Paprika (zelena)							
Površina (hektari)	4,047	3,684	3,672	3,755	3,826	3,850	3,925
Proizvodnja (tone)	29,205	24,197	31,604	28,371	48,178	36,123	37,209
Prinos (tona po hektaru)	7.22	6.57	8.61	7.56	12.59	9.38	9.48

Krastavac							
Površina (hektari)	1,016	30	2,779	2,848	3,142	3,128	3,087
Proizvodnja (tone)	7,109	90	10,480	18,739	23,662	22,263	24,233
Prinos (tona po hektaru)	7.00	3.00	3.77	6.58	7.53	7.12	7.85
Povrće (ukupno)							
Površina (hektari)	87,590	88,204	86,368	85,712	85,304	84,644	84,302
Proizvodnja (tone)	667,894	701,948	709,120	604,890	724,214	715,411	745,211
Prinos (tona po hektaru)	7.63	7.96	8.21	7.06	8.49	8.45	8.84

Izvor: statistički bilteni agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, statistički godišnjaci Federalnog zavoda za statistiku, statistički pregledi statističkog zavoda Republike Srpske, statistički ured Distrikta Brčko.

Potrošnja povrća: Iako su pouzdani i ažurirani službeni statistički podaci ograničeni, smatra se da je BiH više nego samodovoljna u pogledu proizvodnje krompira, a procijenjena potrošnja po glavi stanovnika iznosi 70 kg godišnje. Podaci o uvozu od 2000. do 2006. godine dati su u tabeli 1.6.20 se odnose na ostalo povrće, a ne krompir.

Tabela 1.6.20: Uvoz i izvoz povrća, , € miliona (2000-2006.)

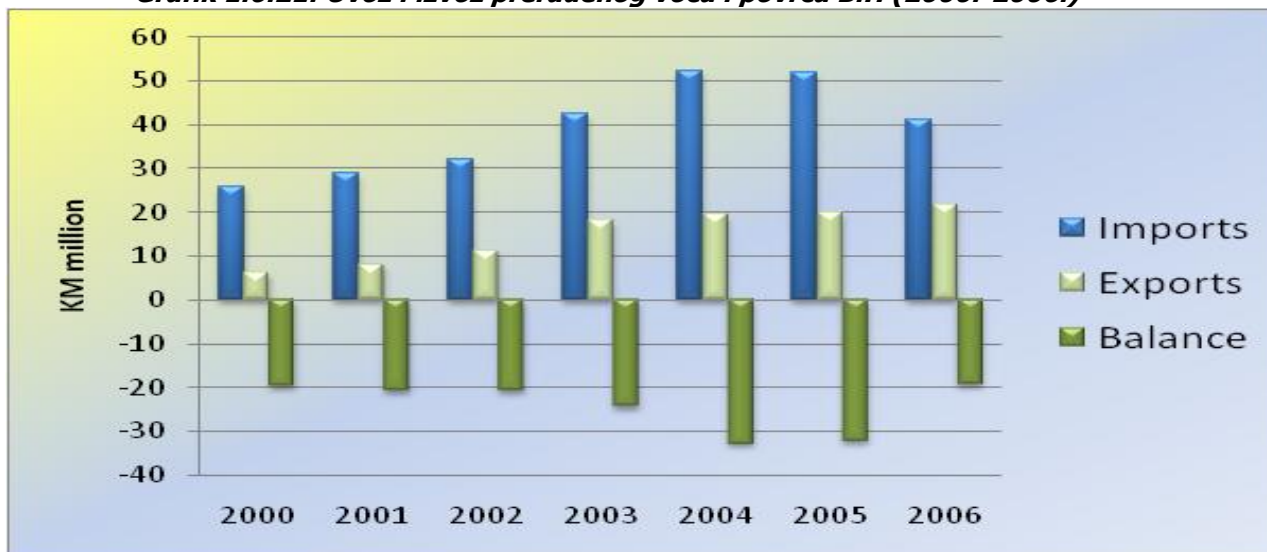
	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Uvoz							
Povrće	18.1	22.9	16.3	23.9	25.6	26.1	26.8
Poljoprivredni proizvodi i hrana	720.6	773.9	857.0	941.6	994.1	1,009.4	983.7
Udio uvoza povrća (%)	2.5	3.0	1.9	2.5	2.6	2.6	2.7
Izvoz							
Povrće	7.5	7.7	6.6	7.2	6.1	7.7	8.1
Poljoprivredni proizvodi i hrana	42.8	55.5	60.4	75.9	90.0	120.4	138.2
Udio izvoza povrća (%)	17.5	13.9	10.9	9.5	6.8	6.4	5.9
Bilans							
Povrće	-10.6	-15.2	-9.7	-16.7	-19.5	-18.4	-18.7
Poljoprivredni proizvodi i hrana	-677.8	-718.4	-796.6	-865.7	-904.1	-889.0	-845.5
Udio povrća u bilansu (%)	1.6	2.1	1.2	1.9	2.2	2.1	2.2

Izvor: Privredna komora BiH

Prerađevine od voća i povrća: Procijenjeno je da u BiH djeluje dvadeset prerađivača voća i povrća. Neki od njih, kao što su Vegafruit u F BiH (10,000 tona prerađenih proizvoda godišnje, 100% korištenje kapaciteta) i kompanija Vitaminka u RS koja je u državnom vlasništvu (kapacitet je oko 20,000 tona, a proizvodnja u 2001. procjenjuje se na 4,000 tona) su ostvarili značajan prodor na domaćem i stranom tržištu. Voće i povrće prerađivači nabavljaju od: (i) angažiranih poljoprivrednika u regionu, (ii) sopstvenih gazdinstava ili zasada, ili (iii) se uvozi (npr. specijalne paprike iz Makedonije). Glavni prerađeni proizvodi su voćni sokovi, džem, kiselo povrće, tipični lokalni namazi od povrća (npr. ajvar), kečap ili sušeno povrće.

Trgovina prerađevinama od voća i povrća: Ukupna vrijednost uvezenog prerađenog voća i povrća u 2006. godini bila je € 21.1 milion ili 2.1% ukupne vrijednosti uvoza svih prehrambenih i poljoprivrednih proizvoda (Grafik 1.6.21 i tabela 1.6.21). Izvoz u 2006. godini bio je € 11.2 miliona prerađenog voća i povrća, što je donijelo deficit od € 9.9 miliona u ovom podsektoru. Međutim, godišnja vrijednost izvoza neprestano raste od 2000., a od 2001. godine raste i uz veću stopu od vrijednosti uvoza. Ovo smanjuje trgovinski deficit u podsektoru. Fluktuacije u vrijednosti uvoza otežavaju procjenu da li se radi o stabilnom trendu. Međutim, većina trgovinskih izvora vjeruju da je to tačno, te da se sada za prehrambenu industriju proizvode sirovine koje su se ranije uvozile.

Grafik 1.6.21: Uvoz i izvoz prerađenog voća i povrća BiH (2000.-2006.)

Izvor: Privredna komora BiH

Tabela 1.6.21: Uvoz i izvoz prerađenog voća i povrća (F&V), € miliona BiH (2000-6.)

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Uvoz							
Prerađeno voće i povrće	13.3	14.8	16.4	21.8	26.8	26.7	21.1
Poljoprivredni proizvodi i hrana	720.6	773.9	857.0	941.6	994.1	1.009.4	983.7
% udio uvoza prerađenog voća i povrća	1.8	1.9	1.9	2.3	2.7	2.6	2.1
Izvoz							
Prerađeno voće i povrće	3.2	4.2	5.8	9.3	10.0	10.2	11.2
Poljoprivredni proizvodi i hrana	42.8	55.5	60.4	75.9	90.0	120.4	138.2
% udio izvoza prerađenog voća i povrća	7.5	7.6	9.6	12.3	11.1	8.5	8.1
Bilans							
Prerađeno voće i povrće	-10.1	-10.6	-10.6	-12.5	-16.8	-16.5	-9.9
Poljoprivredni proizvodi i hrana	-677.8	-718.4	-796.6	-865.7	-904.1	-889.0	-845.5
% udio prerađenog voća i povrća u bilansu	1.5	1.5	1.3	1.4	1.9	1.9	1.2

Izvor: Privredna komora BiH

1.6.7. Proizvodnja bezalkoholnih i alkoholnih pića

1.6.7.1 Proizvodnja vina i vinogradarstvo

Bosna i Hercegovina ima dva rejonizirana područja za proizvodnju grožđa i vina: Sjevernu Bosnu i Južnu Hercegovinu. Gotovo cjelokupna bosanskohercegovačka proizvodnja grožđa i vina odvija se u Hercegovini, uglavnom na područjima opština Mostar, Čitluk, Stolac, Ljubuški, Trebinje i Čapljina, sa manjim brojem vinograda i ponekom manjom vinarijom u opštinama Široki Brijeg, Grude, Posušje, Neum, Prozor – Rama, Ravno i Jablanica. Iako je rejonizirana kao vinogradrsko područje, proizvodnja grožđa u Sjevernoj Bosni i dalje je sporadična, sa po nešto vinograda u opštinama Laktaši, Banja Luka, Prnjavor, Srebrenik i Grdačac i bez proizvodnje vina za tržište.

Službene procjene OIV-a³¹ za period od 2000. do 2004. govore o ukupnoj površini od oko 4,000 ha vinograda u Bosni i Hercegovini. Prema podacima FAOSTAT u BiH površina pod vinogradima kretala se od oko 3,500 ha u 1999. godini do oko 3,600 ha u 2003. godini. Ovim procjenama obuhvaćene su sve vinogradarske površine, uključujući i one zasađene stonim sortama grožđa. U Hercegovini se veće decenijama zadržava odnos od približno 80% površina pod vinskim i približno 20% površina pod stonim sortama grožđa. U Bosni i Hercegovini još ne posotoji jedinstveni registar proizvođača grožđa i vina niti vinogradarski katastar.

Najveći dio proizvodnje grožđa u Hercegovini odvija se u malim vinogradima (0,3 do 0,4 ha), sa rijetkim vinogradima površine preko 10 ha. Većina privatnih vinarija posjeduje i vinograde, ali se u njima ne proizvodi dovoljno grožđa za korištenje instaliranih kapaciteta pa se grožđe kupuje od susjednih vinogradara. Nerijetko se za proizvodnju stonih, ali i višerangiranih kvalitetnih kategorija vina, vina nabavlja grožđe iz drugih zemalja (najčešće iz Makedonije), što nije u saglasnosti sa aktuelnim propisima o vinarstvu.

Najveći dio proizvodnje vina u Hercegovini čini proizvodnja autohtonih vina Žilavka (bijelo vino) i Blatina (crveno vino), pri čemu na proizvodnju Žilavke otpada oko 70 % ukupne proizvodnje vina. U zadnje vrijeme novi vinogradi se sve češće zasnivaju sadnjom crnogorske crne vinske sorte vranac. Neki vinogradi su zasadili Vrance iz Crne Gore. Ne posotoji kategorizacija vinograda namijenjenih proizvodnji vina višeg ili nižeg nivoa kvaliteta. Na snazi je bivši jugoslovenski apelacijski sistem koji utvrđuje četiri kvalitetne kategorije vina: stona vina bez geografskog porijekla, stona vina sa geografskim porijeklom, kvalitetna vina sa geografskim porijeklom i visokokvalitetna (vrhunska) vina sa geografskim porijeklom. Slabosti u vođenju registara proizvođača grožđa i vina, nepostojanje vinarske i ograničeno djelovanje tržišne inspekcije rezultiraju nerealno visokim brojem komercijalno proizvedenih hercegovačkih vina sa deklarirano vrhunskim kvalitetom.

U Tabeli 1.6.22 su procjene OIV, FAOSTAT i bosanskohercegovačkih statističkih službi o proizvodnji vina. Neslužbene procjene govore o većem nivou proizvodnje koji se zadnjih godina, zahvaljujući i činjenici da vinogradi zasađeni poslije 2000. godine počinju davati rod, ustaljuje na između 80,000 i 110,000 hektolitara. Primjećuje se porast proizvodnje grožđa i vina Vranac, što, imajući u vidu da se radi o crnogorskoj autohtonoj sorti, u perspektivi može predstavljati određeni problem hercegovačkog vinarstva.

³¹ Organisation Internationale de la Vigne et du Vin

Tabela 1.6.22: Proizvodnja vina u BiH, '000 hl

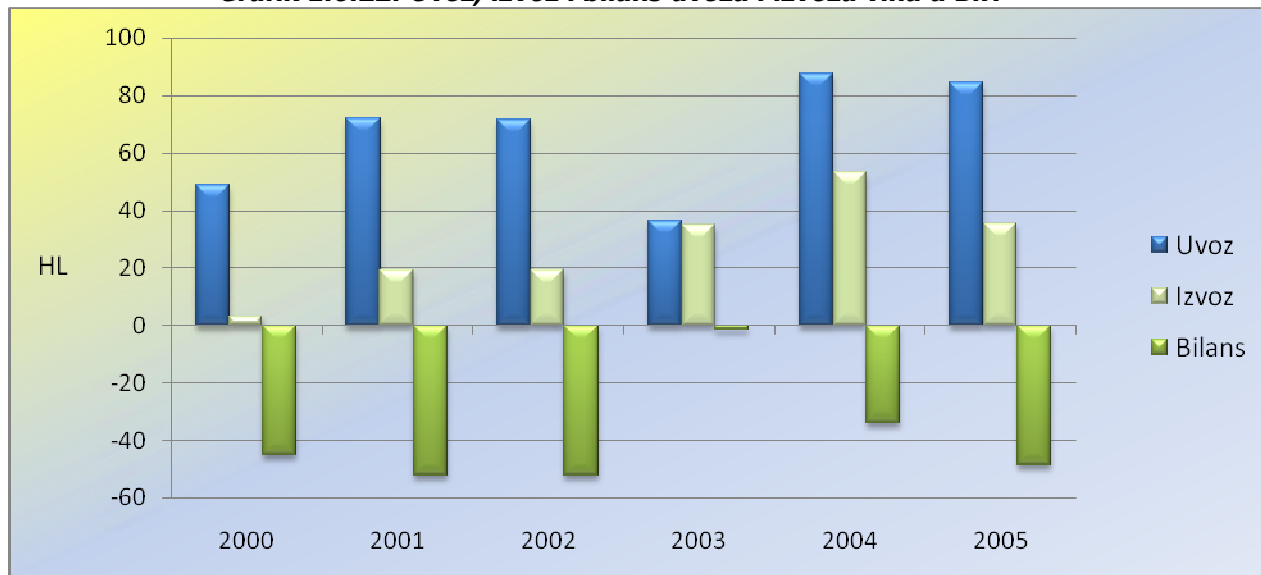
Godina	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006
Izvor podataka							
FAOSTAT	47,690	55,000	75,000	76,480	75,000	75,000	75,000
Zavod za statistiku BiH	47,690	52,843	41,900	91,251	-	-	-
OIV	-	-	75,000	76,000	76,000	-	-

U 2006. godini u Hercegovini je djelovalo šest vinarija industrijskog ili poluindustrijskog tipa i oko 35 malih i srednjih privatnih vinarija čiji su ukupni kapaciteti procjenjivani na oko 330,000 hektolitara. Za potpuno iskorištenje ovih kapaciteta trebalo bi obezbijediti oko 47.000 tona vinskog grožđa. Uz zadržavanje registrovanih prinosa od oko 5.7 tona vinskog grožđa po hektaru³², za zadovoljenje potreba instaliranih kapaciteta bilo bi potrebno oko 8,300 hektara produktivnih vinograda. Ovo je za oko dva puta više od površina koje su nedavno bilježile statsitike OIV i FAOSTAT. Iako se neki podrumi zatvaraju, može se pretpostaviti da će i u narednim godinama instalirani podrumski kapaciteti biti znatno proizvodnje vinskog grožđa.

Bosna i Hercegovina je neto uvoznik vina. Prema FAOSTAT-u (Grafik 1.6.22), prosječan uvoz vina u BiH u periodu 1999.-2003. bio je oko 34.000 hektolitra, pri čemu se bilježe značajne fluktuacije iz godine u godinu. Prosječna vrijednost uvezenog vina bila je oko 5,6 miliona USD sa rasponom od 2,3 do 9,4 miliona USD. Tokom istog perioda negativni trgovinski bilans varirao je od 2 do 8 miliona USD, što daje prosječni deficit od oko 4,4 miliona USD.

Bosna i Hercegovina kupuje skuplja uvozna vina (1,75 USD/L) u usporedbi sa susjednim zemljama (Hrvatska: 0,81, Makedonija: 0,91, Slovenija: 0,62). Do 2003. godine većina vina koja su se uvozila u Federaciju BiH dolazila je iz Slovenije i Hrvatske, dok su u uvozu vina u Republiku Srpsku vina iz Srbije i Crne Gore činila 85 – 80%. Zadnjih godina bilježi se i spori rast uvoza vina iz zemalja EU i zemalja iz tzv. Novog vinskog svijeta.

Grafik 1.6.22: Uvoz, izvoz i bilans uvoza i izvoza vina u BiH

Izvor: FAOSTat

³² FAOSTat (2004)

U periodu od 2000. do 2005. godine prosječan godišnji izvoz vina iz BiH bio je oko 27.000 hl, uz variranje od oko 3.550 hl u 2000. godini do skoro 53.000 hektolitara u 2004. godini. Prema USDA FAS uredu u ambasadi SAD-a u Sarajevu, u periodu od 1999. do 2003. godine izvoz u Hrvatsku je predstavljao 90% izvoza vina iz BiH. Srbija i Crna Gora, Slovenija i Austrija uvezli su oko 9%, a ostatak od 1% uvezli su Njemačka, Švedska, Kanada i SAD. Prosječna godišnja vrijednost izvoza vina za isti period bila je oko 1,2 miliona USD, varirajući od oko 0,3 u 2000. godini do oko 2,8 miliona USD u 2003. godini. Obim izvoza vina raste od 2000. godine, ali vrijednost izvoza nije rasla u skladu sa rastom izvezenih količina, što može ukazivati na nizak kvalitet vina ili loš marketing kod njegovog izvoza. Izvoz vina iz Bosne i Hercegovine u zemlje EU još uvijek je otežan zbog slabosti sistema službene kontrole i nepostojanja adekvatne agencije ili agencija ovlaštenih za certificiranje kvalitete i sigurnosti vina.

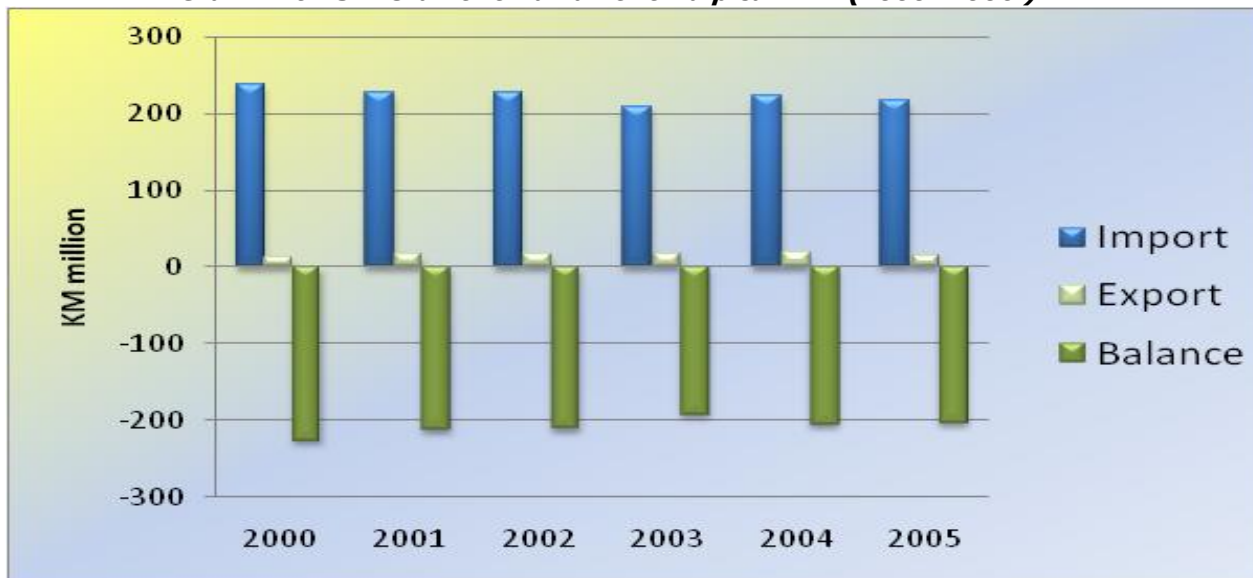
Vinarstvo u BiH dijeli zajedničke probleme sa mnogim sektorima bosanskohercegovačke poljoprivrede. Ne postoji uređena evidencija o vinogradima u BiH sa podacima o starosti, zdravstvenom statusu i sortama koje se uzgajaju. Za kreiranje razvojne strategije podsektora neophodno je osigurati mnogo više tržišnih informacija. Do sada nisu izvršena čak ni istraživanja preferencija potrošača niti istraživanja vezana za profilisanje redovnih konzumenata vina. Većina vinarija, posebno onih malog i srednjeg kapaciteta, su loše organizovane i vođene. U Hercegovini postoje dva još uvijek slabo organizovana udruženja proizvođača vina koje rade na određenom broju organizacijskih i zajedničkih problema. Čak i uz brzo pristupanje reorganizaciji i uređenju podsektora, domaće tržište srednjoročno ostaje najboljom šansom za hercegovačko vinarstvo. Ni ovaj izazov nije jednostavan zbog stalnog povećanja konkuretnosti uvoznih vina, ali i zbog slabosti hercegovačkog vinarstva možda najbolje ilustrovanih stanjem u kojem se akumuliraju zalihe prevelikog broja deklarirano visokokvalitetnih vina.

Među prvim i najvažnijim preduslovima za poboljšanje sektora vina u BiH je usvajanje novog i efektivnog zakona o vinima i pratećih propisa usaglašenih sa propisima i promjenama politika koje u podsektoru realizuje EU. Podsektor je još uvijek dominantno uređen duhom zakona i propisa o vinima iz bivše Jugoslavije. U međuvremenu su sve druge bivše jugoslavenske republike usvojile ili za usvajanje pripremile zakone i propise o vinima koji su manje ili više usklađeni sa legislativom o vinima u EU. Među drugim preduslovima za modernizaciju i uređenje vinarstva u BiH kao prioriteti se mogu postaviti uspostavljanje vinogradarskog katastra, uređenje registara proizvođača grožđa i vina te pristupanje reviziji postojeće rejonizacije vinogradarstva.

1.6.7.2. Bezalkoholna i druga alkoholna pića

Ukupna vrijednost uvezenih bezalkoholnih i alkoholnih pića u 2006. godini bila je 260 miliona KM što je predstavljalo 13.5% ukupne vrijednosti uvoza poljoprivredno prehrambenih roba. Izvezeno je bezalkoholnih i alkoholnih pića u vrijednosti od oko 10 miliona KM u 2006. godini.

Grafik 1.6.23: Bezalkoholna i alkoholna pića - BiH (2000.-2006.)

Izvor: Privredna komora BiH

Ne mogu se uočiti značajnije promjene u vanjskoj trgovini ovim proizvodima u posljednjih 5 godina, odnosno možemo reći da uvoz podsektora predstavlja najvažnije uvozne robe, a izvoz je zanemariv što rezultira vrlo značajnim trgovinskim deficitom.

1.6.8. Drugi poljoprivredni proizvodi ili metode zemljoradnje

1.6.8.1. Medicinsko i aromatično bilje

Sektor medicinskog i aromatskog bilja značajno doprinosi održivosti ruralnih područja u BiH. Ovaj sektor obezbjeđuje prihod za više od 100.000 porodica (USAID 2004.) koje žive u udaljenim područjima. Medicinsko i aromatsko bilje se uglavnom bere. USAID procjenjuje da se godišnje prikupe od 1,000 do 1,500 tona bilja, te još 50-60 tona medicinskog bilja koje se uzgaja na vrlo malom broju gazdinstava. Dvije vrste *Juniperus* spp. i *Salvia officinalis* su po obimu prikupljanja najznačajnije. Medicinsko i aromatsko bilje koje se najviše uzgaja je kamilica (*Matricaria recutita*), metvica (*Mentha* spp.) i balzam metvica (*Melissa officinalis*) lavanda (*Lavandula angustifolia*), komorač (*Foeniculum vulgare*) i immortelle (*Helichrysum* spp.).

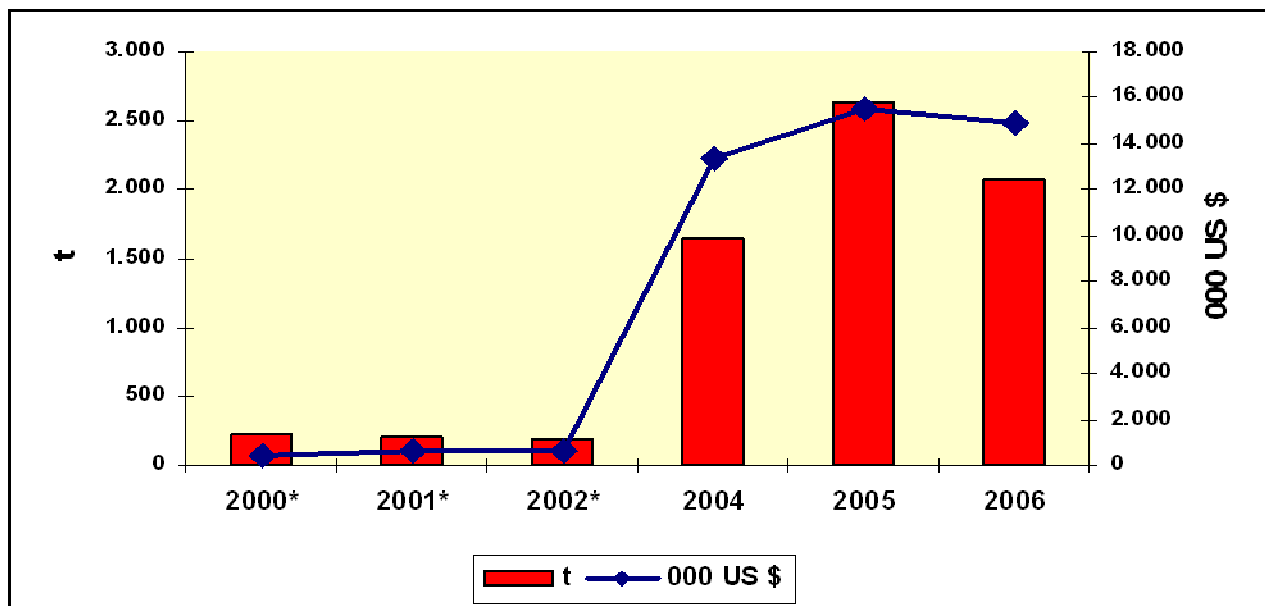
Najviše berača su samoobrazovani i nemaju znanje za prikupljanje više od 10 vrsta biljaka (USAID, 2004.). Nema dokaza da prvi kupci medicinskog i aromatičnog bilja (trgovci) pokušavaju ograničiti prikupljanje na održive nivoe tako što ograničavaju količine koje otkupljuju ili savjetuju prikupljače. Od 160+ vrsta koje se prikupljaju, najmanje 64 su izložene riziku zbog neodrživog nivoa prikupljanja.

Oko 50 privatnih kompanija dominira u trgovini i preradi medicinskog i aromatičnog bilja iako postoje i manje kompanije. Mali broj npr. GM ((Banjaluka, RS) ili ROING1 (Ljubuški, FBiH) uključeni su u uzgoj medicinskog i aromatičnog bilja u zadrugama ili privatnim plantažama. Još jedan mali broj kompanija djelimično prerađuje medicinsko i aromatično bilje kako bi proizveli proizvode kao što su eterična ulja, ekstrakte, te lijekovi i biljni čajevi. Trenutno se proizvodi oko 80 parafarmaceutskih i 65 drugih gotovih proizvoda. Međutim, veliki dio medicinskog i aromatičnog bilja izvoze se kao sirovine sa vrlo niskom dodanom vrijednošću. Udio BiH na ukupnom tržištu organskog aromatičnog bilja u EU procjenjuje se na 5%.

Ne postoje pouzdani podaci iz službenih izvora o količinama koje se prikupljaju kao ni o količinama plasiranim na ino tržište. Procjene govore da se 85% proizvodnje izvozi sa manje ili više stabilnom vrijednošću od oko 15 miliona dolara (Grafik 1.6.24.). Bilans trgovine medicinskim i aromatičnim biljem je nizak (ali još uvijek pozitivan) zbog toga što se značajne količine moraju uvesti za potrebe prerađivača (Grafik 1.6.25.).

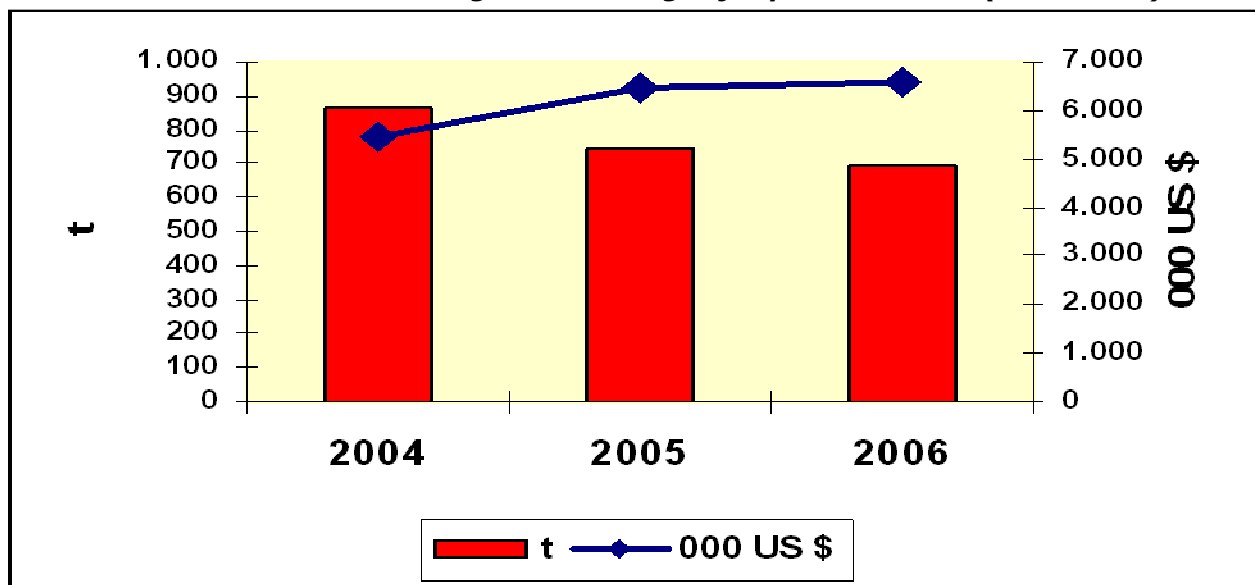
Uvođenje certifikacije za prikupljače i trgovce koji su povezani sa organskom poljoprivredom omogućit će održivije prikupljanje. Ovo će također imati i pozitivan efekat na cijene, a posebno prilikom izvoza na tržište EU.

Grafik 1.6.24: Izvoz medicinskog i aromatičnog bilja BiH (2000-2006.)

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH (*podaci su samo za F BiH)

Grafik 1.6.25: Uvoz medicinskog i aromatičnog bilja i proizvoda - BiH (2004-2006.)

Izvor: Vanjskotrgovinska komora BiH

1.6.8.2. Organska poljoprivreda

Sektor organske poljoprivrede u BiH je nov, mali i vrlo raznolik, sa vrlo malim nivoom privredne efikasnosti na većoj konvencionalnoj farmi ili prehrambenim poslovnim subjektima. Uglavnom kao rezultat inicijativa od strane individualnih poljoprivrednika ili poljoprivrednih poslovnih subjekata i međunarodnih nevladinih udruženja i međunarodnih tijela za akreditiranje, neki certificirani kapaciteti postoje u pojedinim dijelovima BiH, u svim fazama lanca od snabdijevanja inputima preko proizvodnje pa do maloprodaje. Međutim, organska poljoprivreda, prerada hrane i maloprodaja ostaju mali segment sa relativno niskom dodatnom vrijednošću (Grafik 1.6.26.). Kako bi omogućili potpuni ekonomski i ruralni razvoj potencijala, potrebno je uspostaviti sveobuhvatnu međunarodno priznatu certifikaciju, inspekciju i obuku.

Prema informacijama dva tijela za certifikaciju koja su aktivna u BiH, u 2006. godini pod organskom proizvodnjom se nalazi 262 ha. Ovo je manje od 0.02% obradive površine BiH. Najveći doprinos razvoju organske proizvodnje dolazi iz partnerstva između poljoprivrednih zadruga i projektnih timova koje finansiraju projekti međunarodne pomoći. Primjeri uključuju zadrugu Trešnja (Mostar), gazdinstvo "Carski vinogradi" (Mostar), poljoprivrednu zadrugu GEA (Mostar) i poljoprivrednu zadrugu Agropod (Stolac). Većina proizvodnje odvija se na malim površinama koje nisu veće od 0,5 ha na kojima rade poljoprivrednici koji često paralelno imaju i konvencionalnu poljoprivrednu proizvodnju na drugim parcelama. Proizvodnja je raznolika (vrlo malo proizvoda za stoku). Proizvodi se: heljda, kukuruz, raž, tritcale, zob, krompir, mrkva, zelena salata, cvekla, paprika, paradajz, krastavci, jagode, maline, trešnje, grožđe, smokve i kajsije. U navedenim zadrugama na organskoj proizvodnji radi oko 600 osoba. Prema EIS istraživanju, godišnja vrijednost primarne proizvodnje je nešto iznad 4 miliona KM sa dodanom vrijednosti više od 1,5 miliona KM (Grafik 1.6.26.). Nije jasno da li ove procjene uključuju medicinsko i aromatično bilje te druge djelatnosti prerade i distribucije.

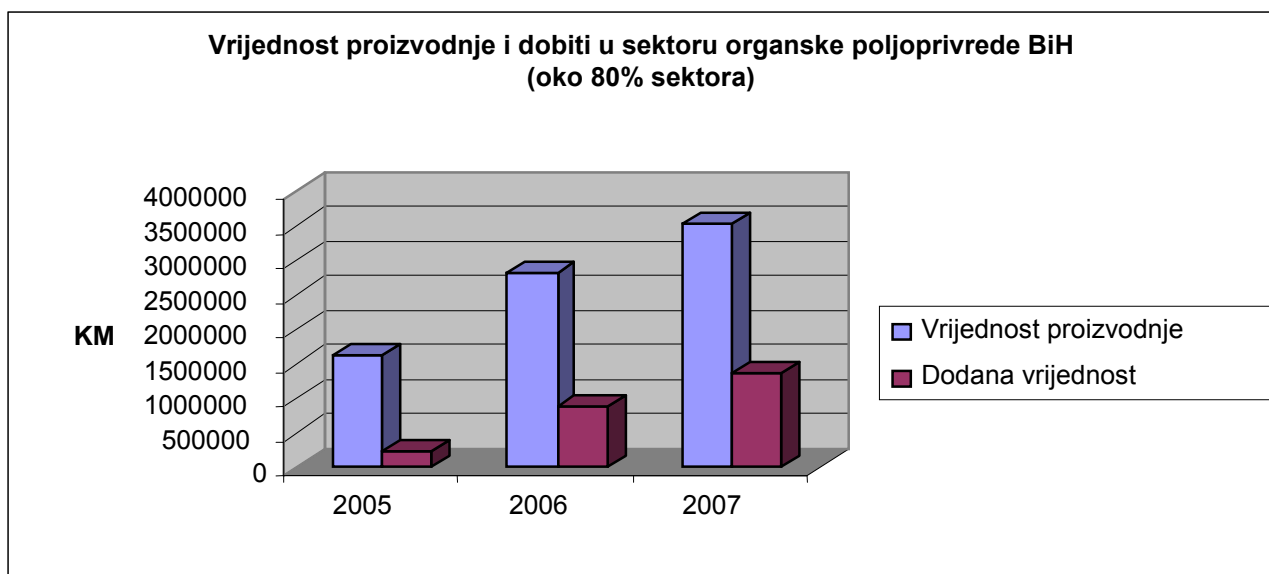
Teško je mjeriti zaposlenje u organskom sektoru. Prema podacima o certifikaciji, 2,422 osobe su uključene u prikupljanje divljeg bilja i šumskog voća, ali to je sezonski posao i traje od 1 do 2 mjeseca. Istraživanje projekta EIS govori oko 270 radnika koji su zaposleni tokom cijele godine. Tabela 1.6.23 prikazuje pregled i ukupan broj različitih procjena.

Tabela 1.6.23: Zaposlenost i druge informacije o djelatnosti organske poljoprivrede u BiH³³

Pokazatelji	Jedinica mjere	Vrijednost
Zemljište na kojem se vrši organska poljoprivreda	Ha	209
Zemljište koje je certificirano za prikupljanje divljih plodova	Ha	400,000
Broj uposlenih	U sezoni	5,000
	Na godišnjoj osnovi	800
Godišnji prihod	Miliona KM	16
Godišnji izvoz	Miliona KM	2,9
Prihod po radnom mjestu	U sezoni u KM	3,200
	Na godišnjoj osnovi u KM	20,000

³³ EIS 2007

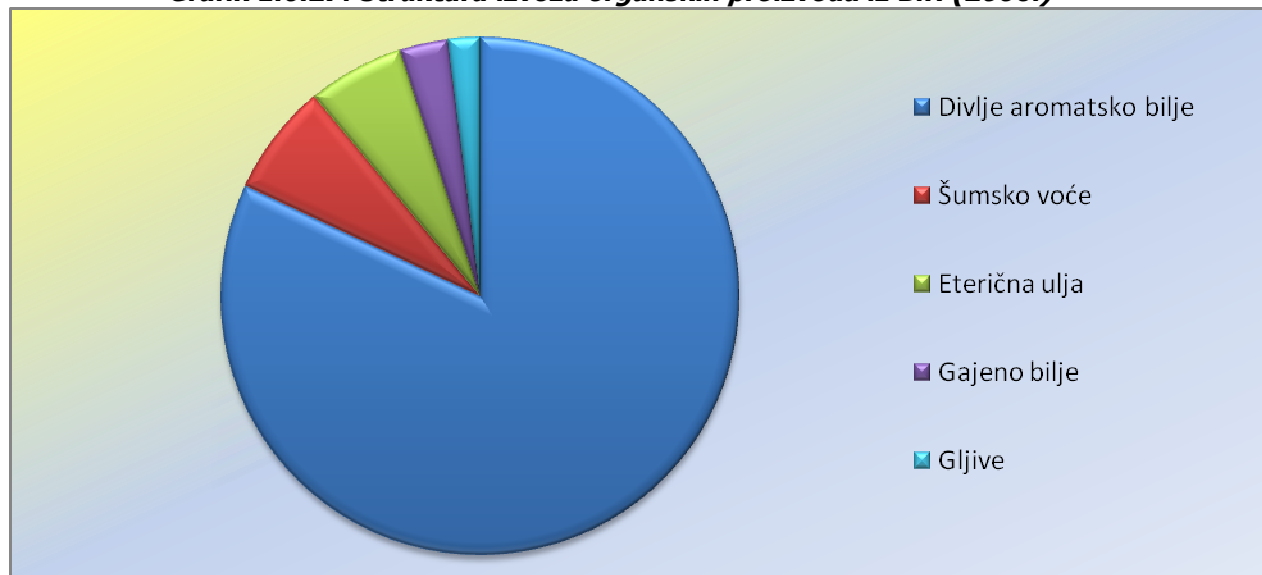
Grafik 1.6.26 Proizvodnja i dodana vrijednost u sektoru organske poljoprivrede u BiH, 2005. do 2006.

Izvor: EIS 2007

Vrijednost organskog izvoza iz BiH u 2006. godini bila je € 1.5 miliona (Grafik 1.6.27.). Najviše se izvozilo na tržište EU, a to se najvećim dijelom odnosi (80%) na medicinsko i aromatično bilje. Prema nekim međunarodnim ekspertima³⁴, izvezena vrijednost prelazila je € 2 miliona. Vrijednost izvoza povećala se za više od 300% u 2006. godini u odnosu na 2005. godinu (€ 456,000).

Grafik 1.6.27: Struktura izvoza organskih proizvoda iz BiH (2006.)

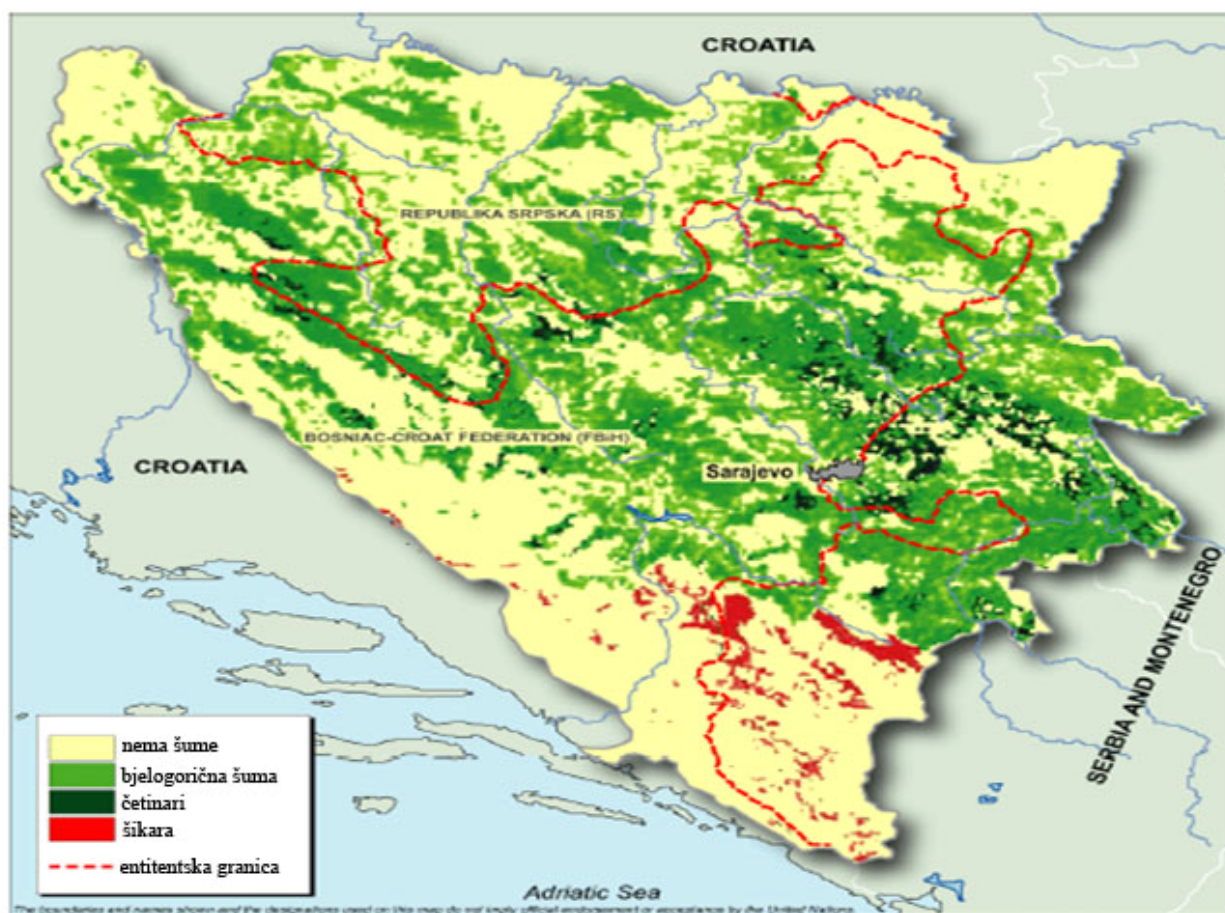

³⁴ ECON manager

1.6.8. Proizvodnja i prerada u šumarstvu

Šume prekrivaju 2,709,769 ha. – više od 50% površine BiH (Grafik 1.6.29). Poprilično su ujednačeno rasprostranjene u oba entiteta. Bh. šume imaju visok udio bjelogoričnih i mješovitih šuma (50% bjelogoričnih vrsta), te značajan udio nedirnutih šuma - evropske prašume. Glavne bjelogorične vrste su hrast i bukva. Druge specifične vrste uključuju orah, jabuku i trešnju. Osnovne vrste crnogorične šume su jela, omorika i bor.

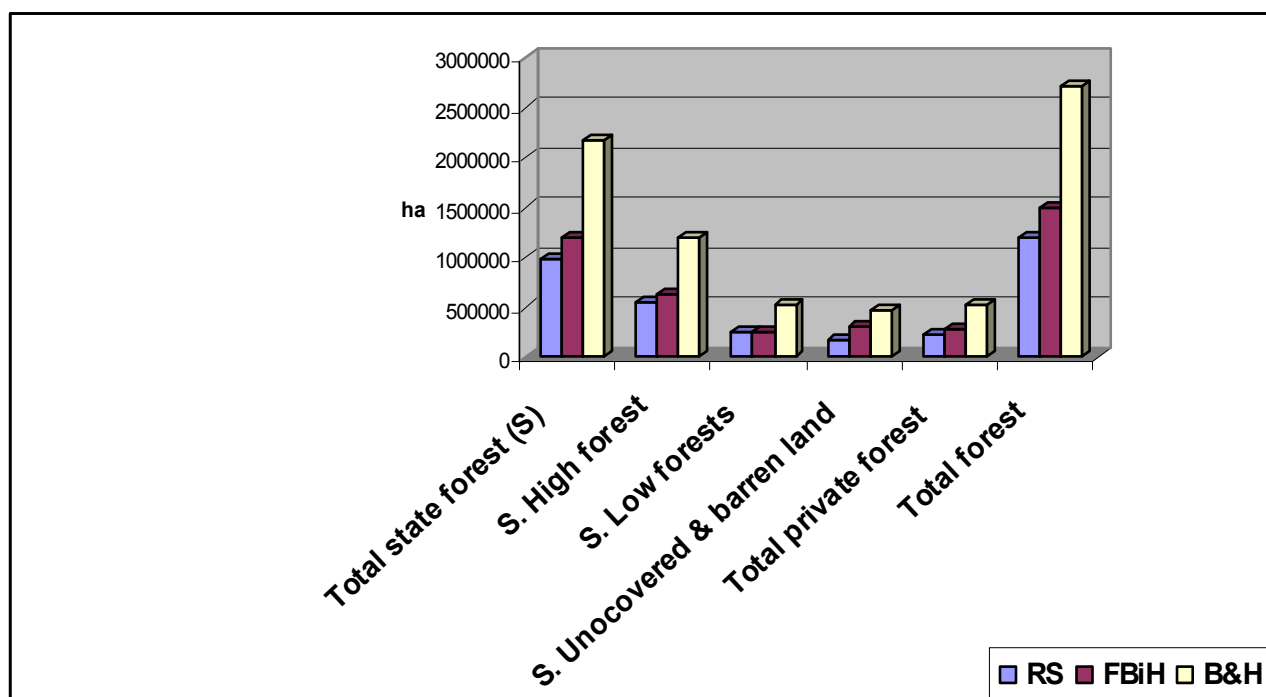
**Grafik 1.6.27: Šume i šumski krajevi
BiH**

Izvor: Prvi državni izvještaj o implementaciji UN konvencije o borbi protiv pustošenja i degradacije u BiH, 2007 str. 29

Kada se govori o vlasništvu nad ovim prirodnim resursom treba istaći da je 80% postojećih šuma i šumskih područja u državnom vlasništvu, a ostalo je u vlasništvu pojedinaca i preduzeća. Skoro tri petine državnih šuma su proizvodne šume (Grafik 1.6.28.). Ostatak šuma (oko 40% od ukupno) nije raspoloživ ili adekvatan za proizvodnju trupaca (USAID, 2003) uglavnom zbog toga što nemaju odgovarajuće šumske puteve i/ili drugu neophodnu infrastrukturu i/ili dovoljno modernu opremu za sječu i transport.

Grafik 1.6.28: Vlasništvo i klasifikacija šumskih resursa BiH

Izvor: Kalkulacije zasnovane na podacima od Avdibegović, M. (2004) str. 3

Obim proizvodnje prema procjenama iz 2004. godine prikazan je u tabeli 1.6.24. Šume BiH imaju 307.4 miliona m³ rastućih zaliha. Godišnji prirast je 8 miliona m³/godišnje. Prosječan godišnji posječeni obim je 7.2 miliona m³ (48% iz zaliha F BiH i 52% iz RS)³⁵. Procijenjena gustoća zaliha u proizvodnji koja je u državnom vlasništvu je prosječno 220 m³/hektaru sa prosječnim godišnjim obimom povećanja od 4.6 m³/ha. Prosječni obim sječe je 4.2 m³/ha. Na osnovu ovoga možemo zaključiti da se, obim sječe može povećati za 10% bez ugrožavanja održivosti, a uz uslov da su procjene o nelegalnoj sječi tačne (vidjeti tabelu 1.6.24).

³⁵ Avdibegović, M. (2004), pg3

Tabela 1.6.24: Maksimalno dozvoljena godišnja sječa BiH (na osnovu rastućih zaliha i godišnjeg povećanja)

Vrsta drveta	m ³	%
Obloženi trupci	43,000	2,00
Pilani trupci	1,469,000	68,42
Kolci	127,000	5,92
Pit props	251,000	11,69
Pulpwood	257,000	11,97
Četinari – ukupno	2,147,000	100,00
Obloženi trupci	82,000	2,00
De-barked logs	90,000	2,19
Sawlogs class I	246,000	6,00
Sawlogs class II	451,000	10,99
Sawlogs class III	615,000	14,99
Pulpwood	1,026,000	25,01
Fuel wood	1,593,000	38,83
Bjelogorično – ukupno	4,103,000	100,00
Ukupno četinari +bjelogorično	6,250,000	

Izvor: Avdibegović, M. (2004)

Šumarstvo je poslije rata postalo vrlo važna djelatnost za preživljavanje (gorivo, dohodak, popravka i rekonstrukcija) za veliki dio ruralnog stanovništva. Nelegalna i neprijavljena sječa je raširena i općenito prihvaćena ili tolerisana. Ovo šteti okolišu, uzrokuje eroziju zemljišta, ugrožava podzemne izvore vode, te stabilnost puteva i druge infrastrukture. Zbog toga što je na određenim lokacijama posječeno previše stabala bez pošumljavanja nanosena je dugoročna šteta proizvodnom potencijalu šuma BiH.

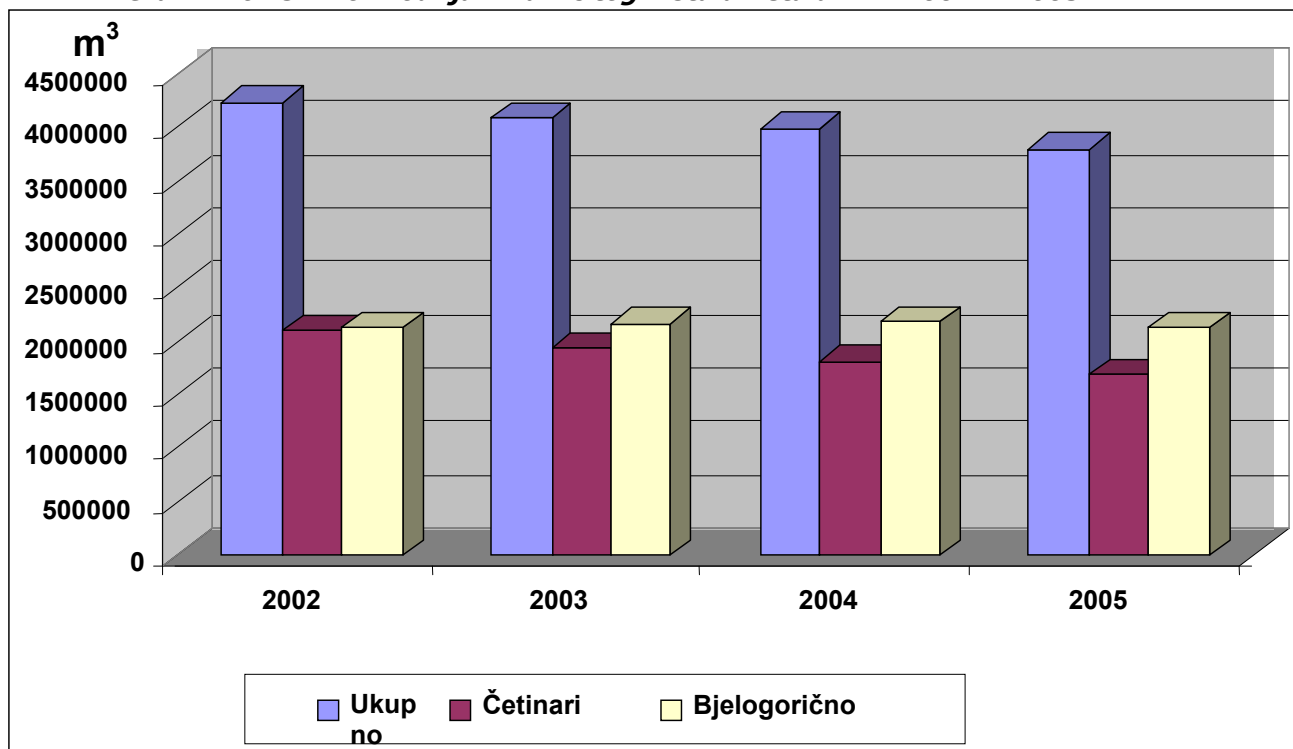
Broj malih neintegrisanih, a često i neprijavljenih pilana je značajno uvećan u periodu odmah nakon rata. Lokalne ruralne zajednice i njihovi izabrani predstavnici tolerišu rad takvih pilana zbog toga što pružaju zaposlenje u regijama gdje nema puno drugih poslova. Procjenjuje se da se radi o 2.000 malih pilana od kojih svaka upošljava između 5 i 10 radnika³⁶.

Prema službenoj statistici (Grafik 1.6.29.) ukupna proizvodnja³⁷ drveta u BiH se godišnje smanjuje. Međutim, određene kategorije četinarske proizvodnje značajno su se povećale u periodu 2004. - 2005. Najveće povećanje odnosi se na grubo obrađeno drvo (+59%), duge trupce (+36%). Određeno povećanje vidljivo je i u proizvodnji od bjelogoričnog drveta (+9%). Međunarodni eksperti (USAID, 2003, str. 42) vjeruju da ovo pokazuje da djelatnosti koje proizvode proizvode sa većom dodanom vrijednosti (završna proizvodnja trupaca, proizvodnja namještaja itd.) još uvijek nisu konkurentne. Praksa velikog popusta za veće količine trupaca kako bi se osigurao gotovinski priliv također povećava rizik za održivo upravljanje šumskim potencijalima.

³⁶ USAID (2003.): Procjena biodiverziteta u Bosni i Hercegovini, BIOFOR IQC No. LAG-I-00-99-00014-00, Task Order No. 820, pg. 41

³⁷ BHAS (2006.) Prvo izdanje: Šumarstvo br. 2, godina 2

Grafik 1.6.29: Proizvodnja iz različitog vrsta drveta u BiH: 2002. – 2005.

Izvor: Agencija za statistiku BiH

Sektor prerade drveta: Industrija prerade drveta i namještaja vrlo je fragmentirana što značajno smanjuje ukupnu uspješnost kao i koristi za cijelu industriju. Trenutno u sektoru djeluje preko 1.000 kompanija, ali neovisni eksperti smatraju da je samo 10% njih dobro uspostavljeno i da imaju znanje i mogućnost za rast. Većina ovih kompanija su privatizirane ili su osnovane sa stranim kapitalom. Oko 10% svih kompanija u sektoru je u punom ili djelomičnom vlasništvu države, a devet njih je u procesu privatizacije.

Glavni proizvodni sektori prerade drveta i celuloze su:

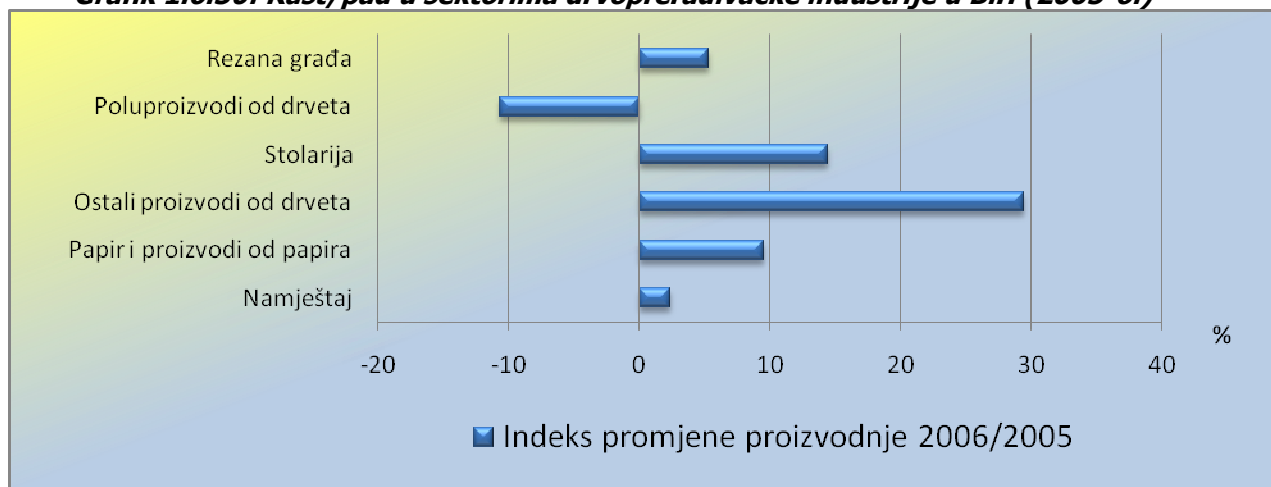
- **Papir i karton:** izrada kartonskih kutija, kesa i maramica. Dva dioničarska društva sa stranim učešćem. Treća kompanija u državnom vlasništvu proizvodi higijenske proizvode.
- **Rezana građa:** Glavni sektor u pogledu broja kompanija (registriranih i neregistriranih), zaposlenja, korištenja drveta i izvoza primarnih proizvoda od drveta. Restrukturiranje i konsolidacija su potrebni kako bi se poboljšala konkurentnost i dodana vrijednost.
- **Drvni paneli:** U BiH se trenutno prave samo proizvodi od iverice i tankog furnira. Paneli od partikla i MDF paneli moraju se uvoziti.
- **Namještaj:** BiH ima snažnu industriju proizvodnje namještaja od mekog i tvrdog drveta kao i drvenih panela. Postoji važan nivo segmentacije u proizvodnji sa većim brojem proizvođača koji izrađuju komponente za druge kompanije koje se bave izradom gotovog namještaja. Mnogi proizvođači imaju svoje pilane. Ograničen broj ima u vlasništvu ili upravlja svojim domaćim ili međunarodnim maloprodajnim trgovinama. Neki pogoni su u vlasništvu ili predstavljaju zajedničko ulaganje zapadno evropskih kompanija te koriste najsavremenije mašine i opremu. Oko 15 kompanija predstavlja većinu izvoza namještaja. Određeni broj njih se trenutno fokusira na domaće tržište i izradu namještaja po narudžbi uz niske cijene sirovina. Proizvode općenito karakteriše staromodni dizajn i varirajući kvalitet. U bliskoj

budućnosti se očekuje da će kompanije poboljšati svoj uspjeh u izvozu. Međutim, opća karakteristika ovog podsektora je staromodan dizajn i nekonzistentan kvalitet.

- **Stolarstvo:** U cijelosti se sastoji od malih i srednjih preduzeća koje koriste domaće meko i tvrdo drvo. Kako bi garantirali kvalitet neke od ovih kompanija imaju svoje pilane. Vrlo visoka domaća potražnja (uobičajeno za poslijeratnu rekonstrukciju) potiče snažan razvoj ovog podsektora. Proizvodi imaju dobru reputaciju u Evropi (i BiH) zbog svog kvaliteta. Potrebno je ulaganje kako bi se modernizirala oprema i marketing. Očekuje se značajan rast ovog sektora, imajući u vidu rast domaće i strane potražnje te visoku raspoloživost sirovina i radne snage u BiH.
- **Bio-energija / piljevina:** Oko 50% trupaca koji se koriste u proizvodnji proizvoda od drveta postaje otpadni materijal. Neke od profitabilnijih i tehnološki naprednijih kompanija razvijaju svoje kapacitete za proizvodnju briketa ili piljevine iz svojih otpadnih materijala. Procjene govore da se godišnje proizvede oko 1 milion m³ otpadnog materijala. Raspoloživost sirovina neće biti ograničavajući faktor. U ovisnosti od cijena konkurentnih goriva za grijanja, potražnja potrošača za industrijskim outputom može se jako povećati.

Između 2005. i 2006. ovi podsektori su rasli ili pali značajno kao što to prikazuje Grafik 1.6.30. Najveći rast bio je u kategorijama 'drugi proizvodi od drveta' (materijal za pakovanje, proizvodnja parketa), i 'tesarstvo i stolarija'. Proizvodnja 'poluobrađenog drveta' (piljenog drveta itd.) se smanjila.

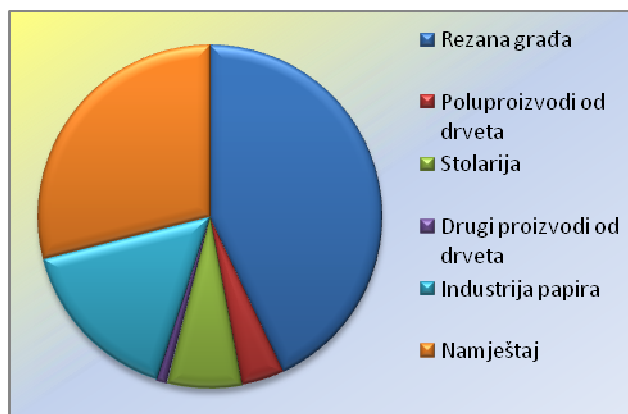
Grafik 1.6.30: Rast/pad u sektorima drvoprerađivačke industrije u BiH (2005-6.)

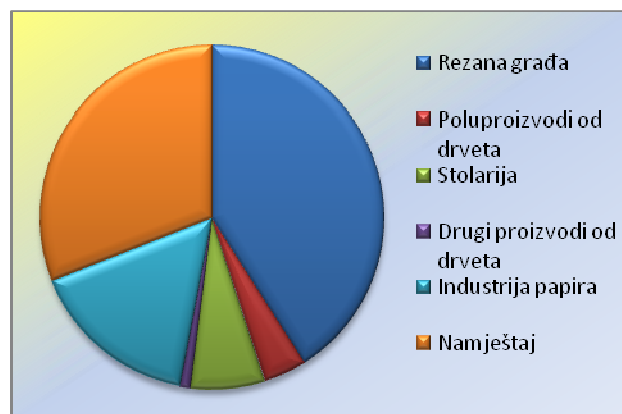
Izvor: Kalkulacije autora zasnovane na podacima Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine

Postojala je samo mala promjena u sastavu bruto outputa između 2004. godine (Grafik 1.6.31) i 2005. godine (Grafik 1.6.32). Iako je neznajčajno, vrijednost proizvodnje trupaca opala je za 2%, a vrijednost namještaja povećala se za 2%. Ovo pokazuje da proizvodnje sa višim stepenom obrade rastu i taj trend treba podržati.

Grafik.6.31: Bruto output sektora u BiH (2004.)

Grafik 1.6.32: Bruto output sektora u BiH (2005.)

Izvor: Kalkulacija eksperata na osnovu podataka o proizvodnji Agencije za statistiku Bosne i Hercegovine, Prvo izdanje: Industrijska proizvodnja 2005, 2006.

Trgovina proizvodima iz oblasti šumarstva: Oko 60% proizvoda iz sektora drveta se izvozi. Trupci i piljeno drvo predstavljaju preko pola vrijednosti ovog izvoza, a gotov namještaj je sljedeći po udjelu u izvozu, tj. oko 25%. Postoji dokaz da udio namještaja u izvozu raste. Najveća izvozna tržišta su Austrija, Hrvatska, Njemačka, Italija, Crna Gora, Srbija i Velika Britanija. Sektor ostvaruje važan doprinos ukupnom izvozu iz BiH (Tabela 1.6.25); dvije drvoprerađivačke kompanije su među 20 najvećih izvoznika u BiH.

Tabela 1.6.25: Šumarstvo, industrija drveta i namještaja, udio % u ukupnom izvozu BiH

Proizvodi	2003.	2004.	2005.	2006.
Drvo	16,8	15,2	10,0	9,0
Drveno prerađivačka industrija bez namještaja	2,4	2,6	2,1	1,8
Namještaj i drugi proizvodi	8,8	7,0	5,9	7,6

1.7. Poljoprivredna i trgovinska politika

U ovom dijelu se nalazi pregled najznačajnijih trgovinskih sporazuma, trgovinskih obrazaca, kao i trendova u sektorima poljoprivrede, prehrane i šumarstva u BiH.

1.7.1. Trgovinski sporazumi:

Vanjskotrgovinska politika regulirana je Zakonom o vanjskotrgovinskoj politici koji je stupio na snagu u oktobru 1997. (kasnije izmijenjen i objavljen u maju 1998.). Odgovornost za sprovedbu ovog zakona i kreiranje politika i sporazuma utvrđena je na državnom nivou, a nalazi se u nadležnosti Ministarstva vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO).

BiH je postala članica CEFTA-e 2006. tj. novog Sporazuma o slobodnoj trgovini u centralnoj Evropi, snažno podržanog od strane EU kao dio strategije za poboljšanje regionalne saradnje i trgovine u sklopu pripreme za eventualno članstvo u EU. Ratifikacija ovog važnog sporazuma od strane parlamenta BiH uspješno je završena 22. novembra 2007. god.

CEFTA mijenja ili objedinjuje sve ranije bilateralne i multilateralne trgovinske sporazume koje je BiH zaključila sa zapadno balkanskim ili drugim susjednim zemljama. To uključuje Hrvatsku – potpisan u 2000. (ratificiran – Službeni glasnik BiH 11/04), Federalnu vladu SR Jugoslavije – potpisan u 2002. (ratificiran – Službeni glasnik BiH, 4/02, koji sada regulira trgovina sa Srbijom i Crnom Gorom) i sa Makedonijom – potpisan 2002. (ratificiran – Službeni glasnik BiH, 9/03). CEFTA obezbjeđuje državama članicama važne trgovinske koncesije i disciplinu (uključujući trgovinsku liberalizaciju, smanjenje ili ukidanje izvoznih subvencija, smanjenje ili ukidanje tarifa ili drugih trgovinskih barijera kojima se štiti domaće tržište, primjena međunarodno harmoniziranih veterinarskih propisa te propisa za zdravlje bilja u pogledu uvoza i izvoza hrane, životinjskih i biljnih proizvoda itd.). To je u potpunosti u skladu sa trgovinskim sporazumima sa EU koji je važan dio EU/BiH sporazuma o stabilizaciji i pridruživanja.

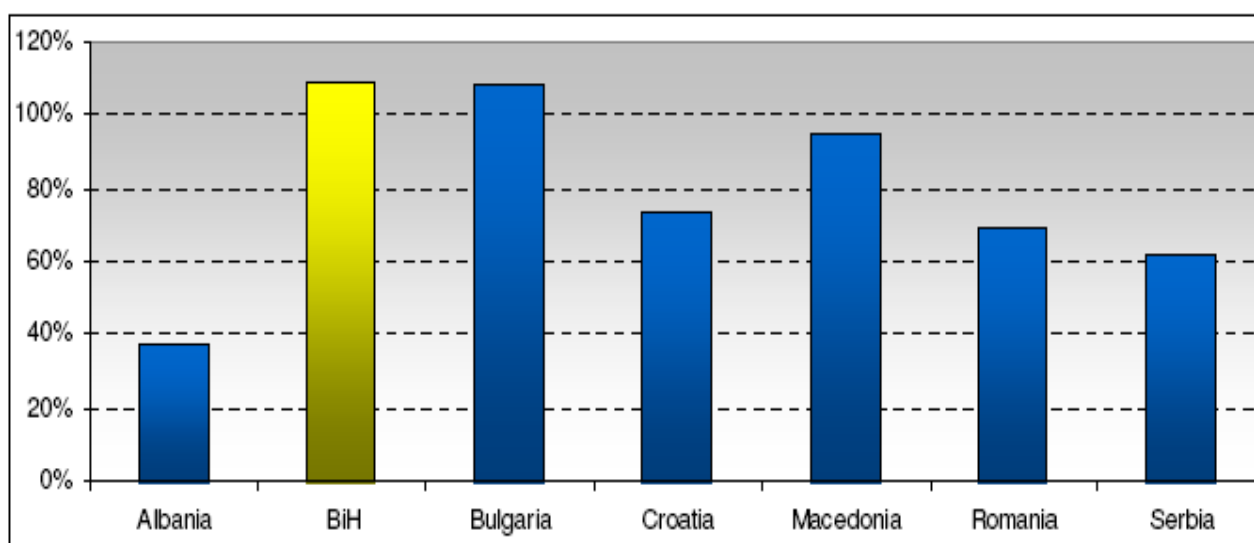
CEFTA je također u potpunosti kompatibilna sa obavezama i prednostima koje proizlaze iz članstva u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (STO) za koje se BiH službeno prijavila. Tokom 2007. godine i 2008. godine, trgovinska i domaća poljoprivredna politika BiH, koja je već velikim dijelom u skladu sa obavezama STO, će se i dalje usklađivati sa odredbama STO i Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju.

SSP je parafiran u decembru 2007. godine, a potpisan u junu 2008. godine. Kao takav Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju koji ima status «privremenog sporazuma» će pružiti smjernice za eventualno članstvo u EU zajedno sa važnim asimetričnim trgovinskim povlasticama za BiH. BiH koristi pristup tržištu EU bez plaćanja obaveza za sve poljoprivredno-prehrambene proizvode (osim za nekoliko proizvoda koji se mogu izvoziti samo unutar date kvote). U isto vrijeme, BiH je smanjila svoje uvozne dadžbine i povećala pristup za proizvode EU na domaćem tržištu. Ovaj privremeni sporazum kao i proširenje EU povećava važnost EU kao trgovinskog partnera jer neke od novih država članica (npr. Slovenija) kao i stare države članice (npr. Italija i Njemačka) predstavljaju važne trgovinske partnere.

1.7.2. Opšti trgovinski pokazatelji

Vanjska trgovina je iznimno značajan dio cjelokupne ekonomije u BiH. U cijeloj balkanskoj regiji, samo u Bugarskoj i Makedoniji nivoi vanjske trgovine su jednako uporedivi sa totalnim GDP (grafikon 1.7.1).

Grafik 1.7.1: Ukupna trgovina kao % BDP u 2005.

Source: DEP calculations based on data from the central banks of respected countries

BiH ima stalni ukupni trgovinski deficit (otprilike 40% ukupnog BDP-a u 2006. godini). U 2006. godini najveći dio (25%) ovog deficita dolazi iz poljoprivredno prehrambenog sektora (tj. hrana, prehrambeni proizvodi, primarni poljoprivredni proizvodi i prerađeni proizvodi). Razlika između poljoprivredno prehrambenog uvoza i izvoza u 2006. godini bila je KM 1,700 miliona što je oko € 870 miliona.

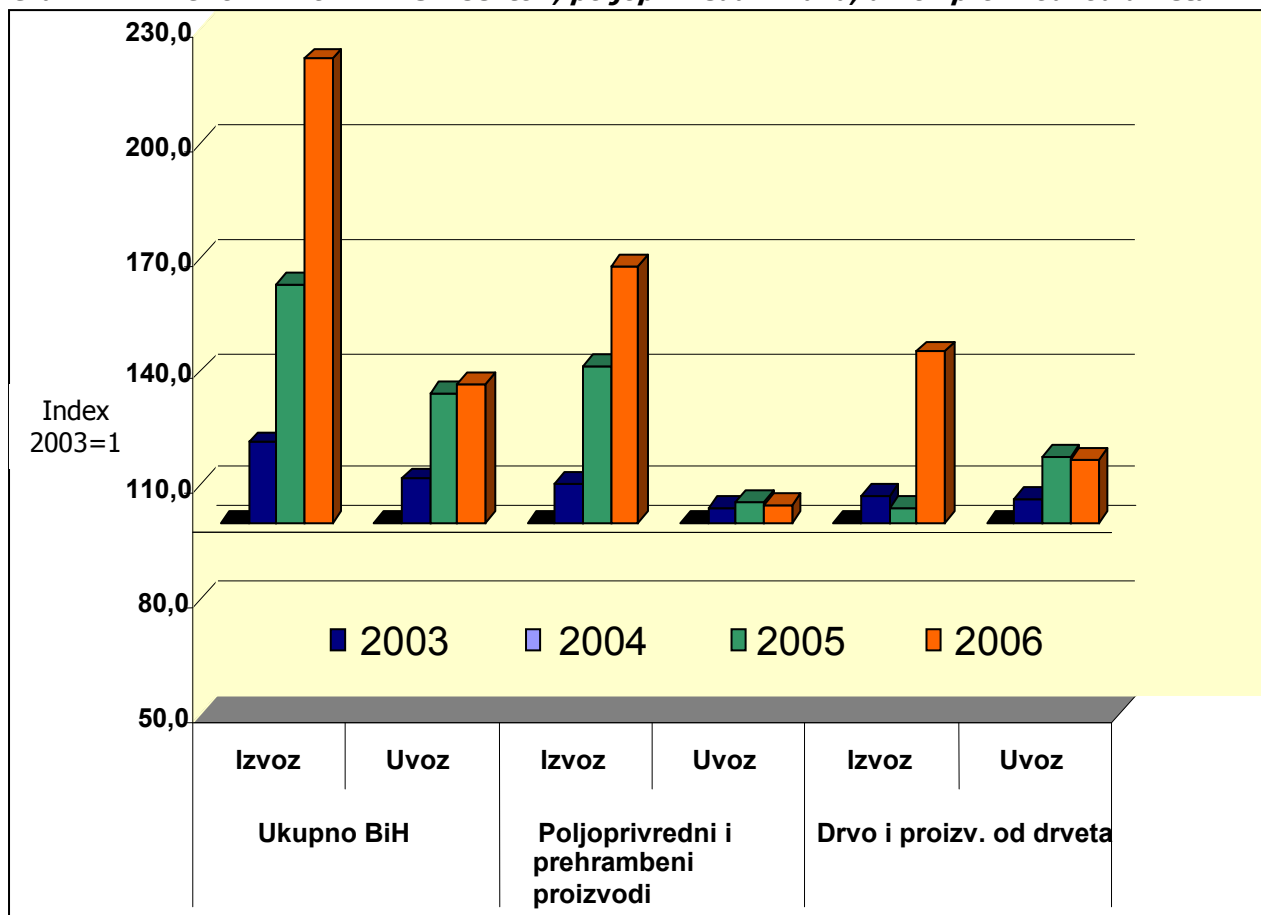
Tokom posljednjih 5 godina ukupni trend u trgovinskoj razmjeni i trgovinski bilans polako se mijenja u korist BiH. Godišnje stope povećanja u ukupnom deficitu smanjivale su se svake godine u periodu 2002. - 2004. U 2005. godini stopa je krenula u suprotnom smjeru. U istoj godini, kao i u 2006. godini ukupni deficit bio je smanjen.

Glavni razlog relativnog opadanja trgovinskog deficita jeste povećanje izvoza u Evropsku uniju i smanjenje uvoza. Liberalizacija trgovine sa EU jasno doprinosi olakšanju dalje ekspanzije izvoza BiH.

1.7.3. Trgovinski pokazatelji u poljoprivredi i šumarstvu

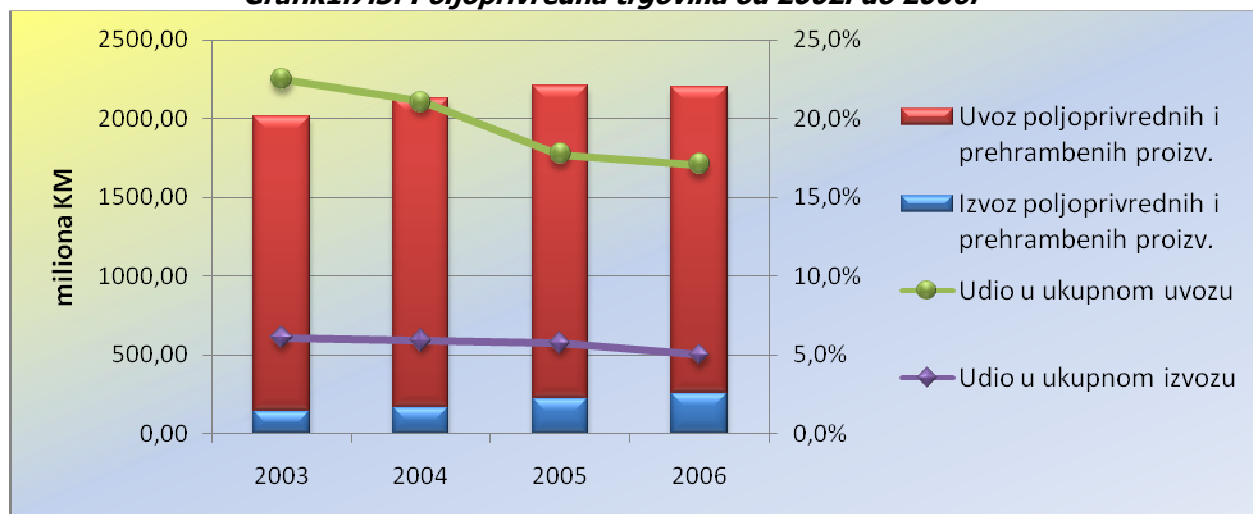
Trgovina poljoprivrednih i drvnih proizvoda takođe se povećala u navedenom periodu, iako sa nižim stopama rasta nego u drugim sektorima ekonomije (Grafik 1.7.2.). Poljoprivredni uvoz povećao se samo marginalno u periodu 2002. - 2006. dok se poljoprivredno-prehrambeni izvoz povećao za oko 45% tokom istog perioda.

Grafik 1.7.2: Uvoz i izvoz BiH: Svi sektori, poljoprivreda i hrana, drvo i proizvodi od drveta

Agro-prehrambeni sektor ima udio u ukupnoj vanjskoj trgovini od 13% u 2006. godini. Agro-prehrambeni uvoz iznosio je oko KM 1,945 miliona što je jednako udjelu od 17.1 % ukupnog uvoza u BiH. Agro-prehrambeni izvoz iznosio je KM 259 miliona što je jednako 5% ukupnog izvoza BiH (Grafik 1.7.2.). Međutim, kao što je gore navedeno, agro-prehrambeni deficit u 2006. godini još uvijek predstavlja 25% ukupnog trgovinskog deficita.

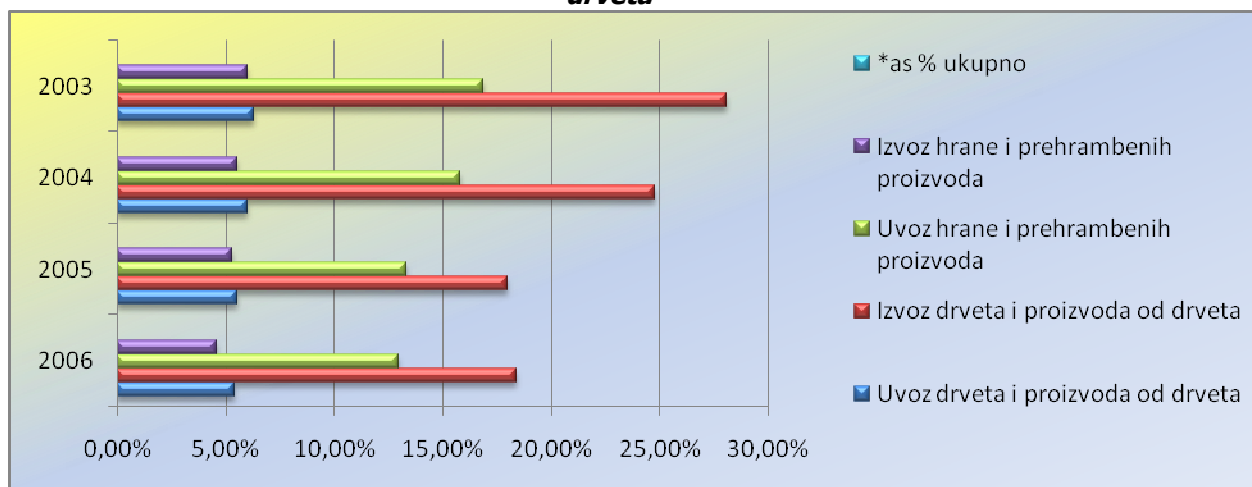
Grafik1.7.3: Poljoprivredna trgovina od 2002. do 2006.

Izvor: Centralna banka BiH

BiH je neto izvoznik **drveta i proizvoda od drveta** što predstavlja 18% ukupnog izvoza u 2006. godini. Udio u uvozu je nizak (5.5% u 2006.) i smanjuje se na godišnjoj osnovi (Grafik 1.7.4).

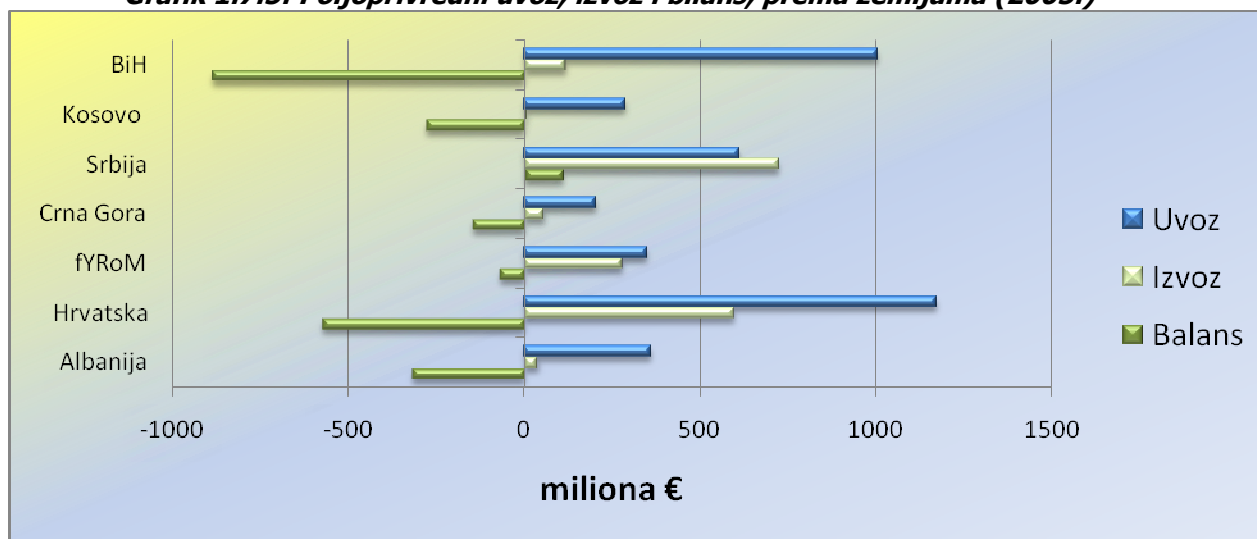
Grafik 1.7.4: Uvoz i izvoz poljoprivredno-prehrambenih proizvoda te drveta i proizvoda od drveta

Izvor CBBiH, statistika

Iako su ovo ohrabrujući trendovi, BiH je i dalje značajan neto uvoznik poljoprivrednih i prehrambenih proizvoda. Među zemljama zapadnog Balkana, BiH ima daleko najveći trgovinski deficit u ovoj oblasti (Grafik 1.7.5).

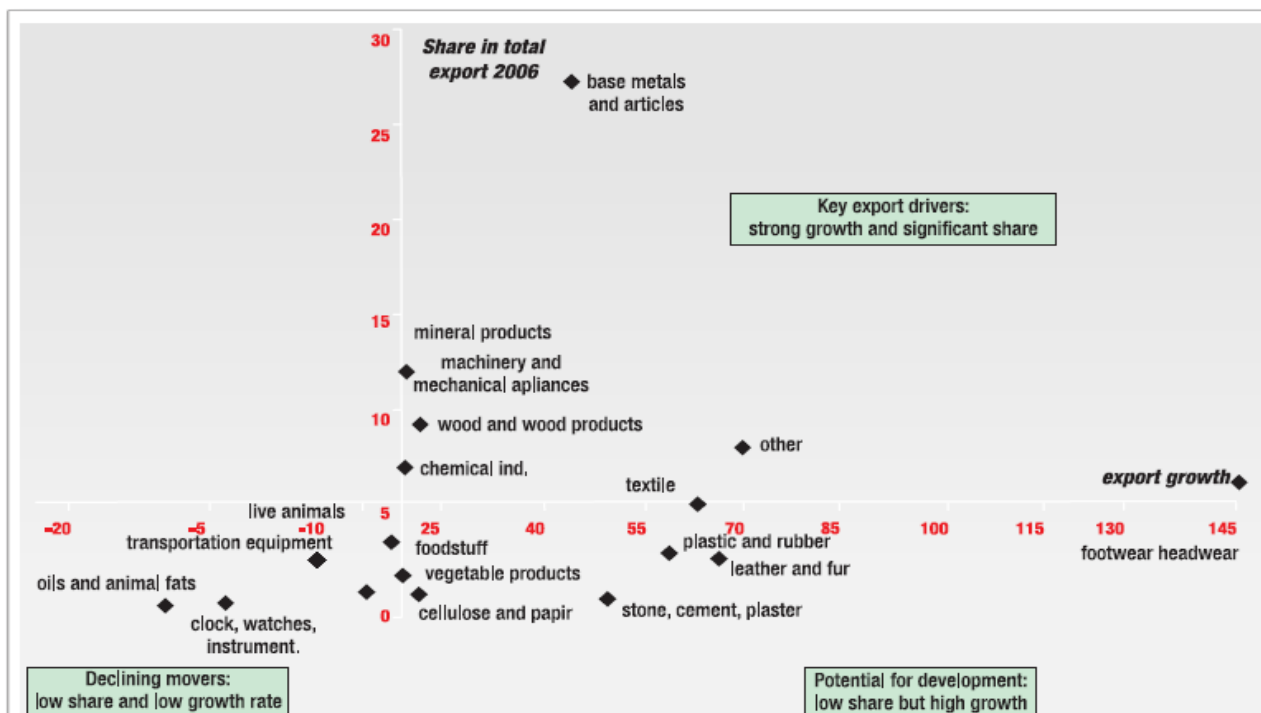
Grafik 1.7.5: Poljoprivredni uvoz, izvoz i bilans, prema zemljama (2005.)

Izvor: Državni zavodi za statistiku zemalja zapadnog Balkana (za BiH Agencija za statistiku Bosne i Hercegovine)

Nedavne procjene eksperata (2007. god.) klasificiraju sektor drveta i drvne industrije u ključnog „voditelja izvoza“ što znači da sektor ima važan udio u izvozu BiH i dobru perspektivu izvoznog rasta. Nijedan drugi agro-prehrambeni sektor ne smatra se tako velikim potencijalom, ali prehrambene prerađevine i povrće klasificirani su kao „potencijal za razvoj (za izvoz)“. Međutim, žive životinje, ulje i biljne masnoće imaju lošu perspektivu za izvoz (Grafik 1.7.6).

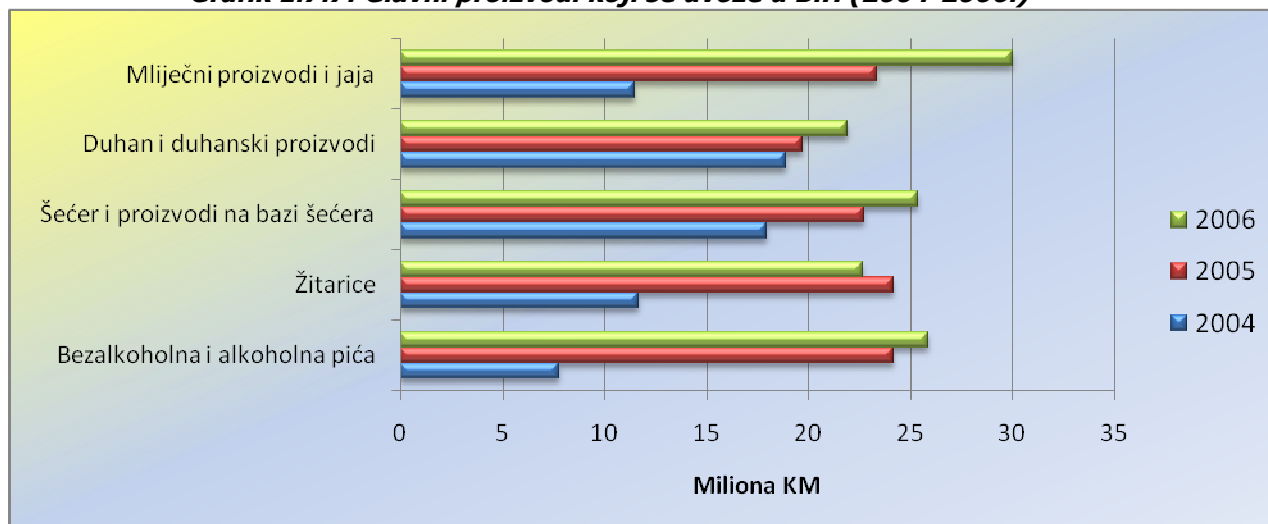
Grafik 1.7.6 Potencijal za rast izvoza različitih sektora ekonomije BiH

Izvor: EPPU, 2007. str. 57

U 2005. godini 74% agro-prehrambenog izvoza iz BiH plasirano je u susjedne zemlje koje nisu članice EU (uglavnom u Hrvatsku te u manjem obimu u Srbiju i Crnu Goru), dok je 23% plasirano na tržišta zemalja EU-27. U istoj godini, 43% svih uvoza ovih proizvoda u BiH potiče iz EU-27, dok je 51% uvezeno iz susjednih zemalja koje nisu članice EU (Hrvatska je bila najveći pojedinačni uvozni partner). Bezalkoholna i alkoholna pića predstavljaju najznačajniji udio u uvozu u periodu 2004. - 2006. (Grafik 1.7.7). Dok većina drugih uvezenih proizvoda ima pad vrijednosti ili istu vrijednost u ovom periodu, vrijednost uvezenih bezalkoholnih i alkoholnih pića je značajno porasla sa vrijednošću od oko KM 260 miliona u 2006. godini.

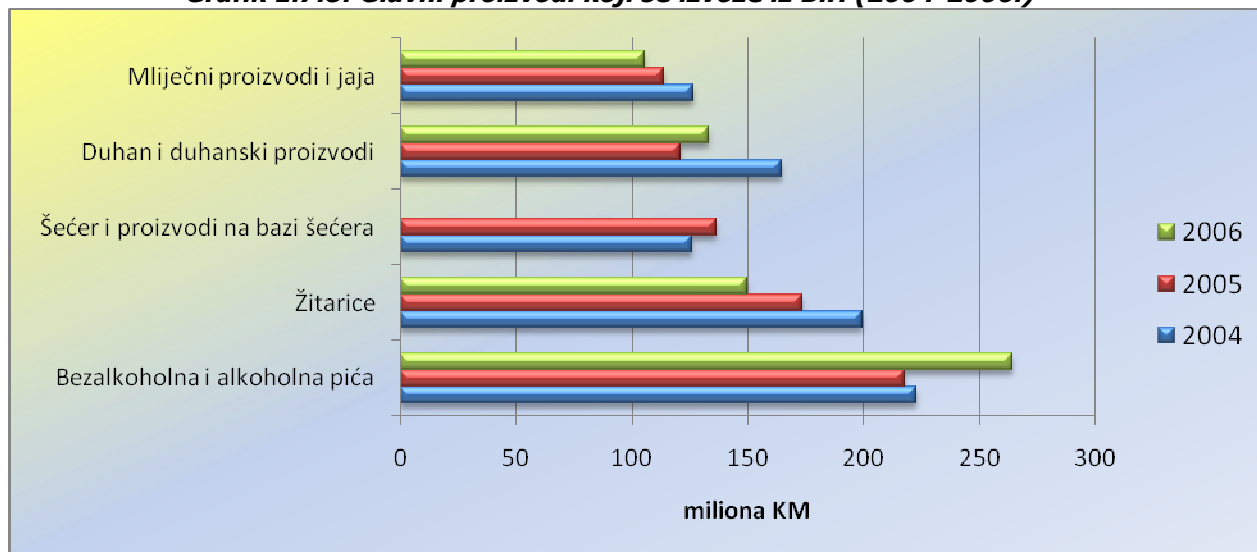
Grafik 1.7.7: Glavni proizvodi koji se uvoze u BiH (2004-2006.)

Izvor: Centralna banka BiH

Kao što se na slijedećem grafikonu vidi u periodu 2004 – 2006. došlo je do značajnog porasta vrijednosti izvoza glavnih grupa poljoprivredno prehrambenih proizvoda. Ovi proizvodi predstavljaju skoro pola vrijednosti agro-prehrambenog izvoza.

Grafik 1.7.8: Glavni proizvodi koji se izvoze iz BiH (2004-2006.)

IIIzvor: Centralna banka BiH

Napomena: Detaljnije informacije i podaci u vezi sa uvozom i izvozom glavnih proizvoda podsektora nalazi se u ranije predstavljenim dijelovima o odgovarajućim proizvodima.

1.8. Upravljanje politikom sektora i administracija

Ovaj dio obezbjeđuje pregled ključnih institucija odgovornih za koordinaciju, menadžment i upravljanje sektorom u BiH na državnom, entitetskom, kantonalnom i općinskom nivou.

1.8.1. Nadležnost institucija na nivou BiH

Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa (MVTEO): MVTEO je, između ostalog, ministarstvo nadležno za sprovođenje vanjskotrgovinske politike u nadležnosti BiH³⁸, carinsko-tarifne politike, stvaranje jedinstvenog ekonomskog prostora i razvoj poslovnog okruženja, zaštitu potrošača, konkurenciju, veterinarstvo te koordinaciju sektora u oblasti poljoprivrede, turizma i zaštite okoliša³⁹. U članu 3. stav 1. Zakona o vanjskotrgovinskoj politici ("Službeni glasnik BiH", br. 7/98 i 35/04) definiran je pojam vanjskotrgovinske politike koji glasi: *"Pod vanjskotrgovinskom politikom podrazumijevaju se jednoobrazni državni principi za primjenu svih unilateranih mjera, koje se tiču međunarodnog protoka roba i usluga, te za pregovore i zaključivanje svih sporazuma sa trećim zemljama, regionalnim ili međunarodnim organizacijama povezanim sa međunarodnom trgovinom"*. Dalje istim članom, stav 3. se definira pojam sporazuma sa trećim zemljama, i glasi: *"sporazumom sa trećim zemljama podrazumijeva se svaki sporazum ili instrument u vezi sa međunarodnom trgovinom, a naročito svaki trgovinski sporazum sa drugim zemljama, svaki sporazum sa Evropskom unijom, svako članstvo u carinskim unijama, na područjima slobodne trgovine i u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji"*.

Dalja razrada pravnih rješenja unutar zakona u principu čini rješenja sporazuma Svjetske trgovinske organizacije i upućuje na uspostavu sistema sigurnosti hrane na osnovu međunarodnih sporazuma koji proizilaze iz sporazuma sa WTO, SPS i TBT. Aktivnosti u stvaranju jedinstvenog pravnog okvira u oblasti hrane, a koje priprema i koordinira ovo ministarstvo, implicira koordinaciju u pripremi osnovne legislative u oblasti veterinarstva, fitosanitarne oblasti, kontrole kvaliteta i sigurnosti hrane uz uspostavu institucija koje su direktno odgovorne za implementaciju ovih pitanja. Gore navedene aktivnosti su u potpunosti usklađene sa ustavnim i pravnim poretom BiH i međunarodnim obavezama u ovoj oblasti.

Ured za veterinarstvo BiH⁴⁰: Upravna organizacija u okviru MVTEO-a koja je, između ostalog, nadležna za pripremu propisa u oblasti veterinarstva (međunarodna trgovina), veterinarske granične inspekcije, koordinaciju aktivnosti između entitetskih vlasti i saradnju na međunarodnom nivou. Agencija za označavanje životinja uspostavljena je u okviru ovog ureda⁴¹.

Uprava za zaštitu zdravlja bilja BiH⁴²: Upravna organizacija u okviru MVTEO-a koja je odgovorna za kreiranje politike u oblasti zaštite zdravlja bilja, pripremu legislative i sprovođenja iste, koordinaciju sa nadležnim organima entiteta i Brčko Distrikta te međunarodnu saradnju u dijelu svoje nadležnosti.

Ministarstvo civilnih poslova: U nadležnosti Ministarstva, između ostalog, spadaju obavljanje zadataka koji su u nadležnosti BiH i koji se odnose na utvrđivanje osnovnih principa koordiniranja aktivnosti, harmonizacije planova entitetskih tijela vlasti i definiranje strategije na međunarodnom planu u oblasti zdravstva, nauke i obrazovanja, geodetski, geološki i meteorološki poslovi⁴³.

³⁸ Zakon o vanjskotrgovinskoj politici (*Službeni glasnik BiH*, br.: 7/98; 35/04)

³⁹ Član 9. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave BiH (*Službeni glasnik BiH*, br 5/03)

⁴⁰ Odluka o osnivanju Ureda za veterinarstvo BiH (*Službeni glasnik BiH*, br: 31/00, oktobar 2000.)

⁴¹ Odluka o uspostavi Agencije za identifikaciju životinja BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 32/02, novembar 2002)

⁴² Odluka o uspostavi Uprave za zaštitu zdravlja bilja BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 23/04, maj 2004)

⁴³ Član 15. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 5/03)

Agencija za sigurnost hrane BiH⁴⁴: Samostalna upravna organizacija čije su nadležnosti utvrđene članovima 53. i 54. Zakona o hrani. Pored svih vrsta naučnih aktivnosti u vezi sa analizom rizika od hrane i stočne hrane, Agencija inicira, priprema i organizira razvoj provedbenih propisa zasnovanih na Zakonu o hrani te predstavlja kontaktnu tačku za aktivnosti BiH komisije Codex Alimentarius. Ima obavezu da u obavljanju navedenih dužnosti sarađuje sa nadležnim organima entiteta, Brčko Distrikta i dr. relevantnim institucijama.

Institut za akreditaciju u BiH⁴⁵: Institut je samostalna upravna organizacija na državnom nivou nadležna za razvijanje potrebnih kriterija, procedura i prakse akreditacije, provođenje akreditiranja ispitnih i kalibracijskih laboratorija za ocjenjivanje usklađenosti, certifikacijskih tijela za certificiranje proizvoda, usluga, sistema kvaliteta i osoblja, te inspekcijskih tijela koja obavljaju inspekciju i sl. aktivnosti. Institut ima zadatak da certificira proizvodna postrojenja (npr. mljekare, mesnu industriju) i laboratorije po propisanim procedurama. Institut takođe sudjeluje i predstavlja BiH u evropskim i međunarodnim organizacijama za akreditiranje. Pored navedenog, Institut je takođe odgovoran za iniciranje bilateralnih i multilateralnih sporazuma sa drugim državama, edukaciju osoblja i pružanje savjeta državnoj administraciji u području akreditacije.

Institut za standardizaciju BiH⁴⁶: Institut je samostalna upravna organizacija na državnom nivou nadležna, između ostalog, za pripremu, prihvatanje, izdavanje i održavanje državnih standarda BiH, vođenje registra državnih standarda BiH, međunarodnu saradnju, članstvo i zastupanje interesa BiH u odgovarajućim međunarodnim organizacijama, proglašava upotrebu državnih standarda BiH na prijedlog odgovarajućeg tehničkog komiteta, izdaje glasilo namijenjeno za objavljivanje prihvaćenih državnih standarda BiH te informacije o drugim dokumentima sa područja standardizacije.

Institut za mjeriteljstvo BiH⁴⁷: Institut je samostalna upravna organizacija na državnom nivou. Kao naučno-stručna institucija nadležna je za pripremanje nacрта propisa i koordiniranje donošenja entitetskih propisa u oblasti mjeriteljstva i mjerne tehnike, uspostavljanje, imenovanje i nadzor mjeriteljskih laboratorija, vrši kalibraciju i verifikaciju mjerila, referentnih materijala i opreme koje koriste institucije za mjeriteljstvo u entitetima u skladu sa propisima Međunarodne organizacije za zakonsko mjeriteljstvo (OIML), bavi se istraživačko razvojnom djelatnošću, izrađuje studije, strategije razvoja, provodi međunarodnu saradnju i članstvo u odgovarajućim međunarodnim organizacijama u ovoj oblasti i u njima predstavlja BiH.

Nevladin sektor: Proizvođači u primarnoj proizvodnji organizirani su unutar Udruženja poljoprivrednih zadruga BiH i Udruženja poljoprivrednih proizvođača BiH. Proizvođači i trgovci su organizirani u okviru Vanjskotrgovinske komore BiH unutar sektora i grupa. U isto vrijeme, različite grupe udruženja uspostavljaju se van komore (Udruženje proizvođača voća i povrća, Udruženje za organsku kontrolu).

⁴⁴ Zakon o hrani (*Službeni glasnik BiH*, br. 50/04)

⁴⁵ Zakon o uspostavljanju Instituta za akreditaciju BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 29/00, novembar, 2004); Zakon o akreditaciji (*Službeni glasnik BiH*, br. 29/00, novembar, 2004).

⁴⁶ Zakon o osnivanju Instituta za standardizaciju BiH (*Službeni glasnik BiH*, broj 44/04, Septembar 2004); Zakon o standardizaciji (*Službeni glasnik BiH*, br. 29/00 i 19/01).

⁴⁷ Zakon o uspostavi Instituta za mjeriteljstvo BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 43/04) Zakon o uspostavi Instituta za standarde, mjeriteljstvo i intelektualno vlasništvo BiH (*Službeni glasnik BiH*, br. 29/00 i 19/01).

1.8.2. Institucije entiteta i Brčko Distrikta

Ministarstva poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva⁴⁸: Imaju primarnu odgovornost za razvoj i unaprijeđenje biljne i životinjske proizvodnje, ribarstvo i lovstvo, zaštitu i korištenje poljoprivrednog zemljišta, prehrambenu industriju i proizvodnju stočne hrane, zaštitu voda, veterinarstvo, fitosanitarnu oblast te šumarstvo. Odnedavno su, usvajanjem zakona o inspekcijskoj djelatnosti na nivou entiteta, inspekcije u ovoj oblasti izmještene iz ministarstava u okvir posebnih upravnih organa – Uprave za inspekcijske poslove koje odgovaraju direktno vladama. U Brčko Distriktu je inspekcija smještena u Odjeljenje za javnu sigurnost.

Ministarstva zdravlja⁴⁹: Pored primarne odgovornosti za zaštitu javnog zdravlja, ova ministarstva su također odgovorna za zdravstvenu ispravnost (uključujući pograničnu sanitarnu) u oblasti hrane (zahtjevi u pogledu higijenske ispravnosti za hranu i vodu). Prema novoj legislativi o inspekcijama na nivou entiteta, zdravstveno-sanitarna inspekcija (u RS) i zdravstveno-sanitarna-farmaceutska inspekcija (u FBiH) su izuzete iz djelokruga ministarstava i smještene u okvir posebnih upravnih organa – uprave za inspekcijske poslove u oba entiteta.

Ministarstva trgovine: Nadležna su za promet roba, turizam i ugostiteljstvo, snabdjevenost tržišta, cijene roba i usluga, zaštitu potrošača, robne rezerve, funkcionisanje zajedničkog tržišta, samostalne radnje i druge oblike samostalnog privređivanja u svim privrednim i drugim djelatnostima itd.

Odjeli u Brčko Distriktu: Pitanja poljoprivrede i javnog zdravlja su u Vladi Brčko Distrikta organizirani u okviru Odjeljenja za poljoprivredu, vodoprivredu i šumarstvo, Odjeljenja za zdravstvo, te Odjeljenja za privredni razvoj.

Uprave za inspekcijske poslove⁵⁰: Tokom 2006., inspekcijски nadzor na nivou entiteta uspostavljen je u okviru uprava za inspekcijske poslove⁵¹ kao samostalnih upravnih organizacija. Za izvršavanje zadataka u oblastima sigurnosti hrane i stočne hrane, nadležne su sljedeće inspekcije: tržišno-turistička inspekcija (u FBiH), ili tržišna inspekcija (u RS), zdravstveno-sanitarna (u RS), ili sanitarno-zdravstveno-farmaceutska inspekcija (u FBiH), poljoprivredna i veterinarska inspekcija. Granični inspekcijски nadzor spada pod odgovornost gore navedenih inspekcija osim u slučaju veterinarske inspekcije koja je organizirana na državnom nivou. Nadzor nad djelovanjem ovih inspekcija vrše entitetske vlade i zbog toga entitetska ministarstva ne obavljaju direktni nadzor nad njihovim djelovanjem.

Inspekcije Brčko Distrikta: Fitosanitarna, poljoprivredna, veterinarska, sanitarna, zdravstvena i tržišna inspekcija su organizirane u okviru Odjeljenja za javnu sigurnost, pod-odjeljenje za inspekcijske poslove.

Nevladin sektor: Proizvođači u primarnoj proizvodnji su organizirani u okviru entitetskih udruženja poljoprivrednih proizvođača. Proizvođači i trgovci su organizirani u okviru entitetskih privrednih komora. U isto vrijeme se uspostavljaju grupe koje nisu u okviru komora. U FBiH također postoje komore na kantonalnom nivou. Potrošači su organizirani u nekoliko udruženja za zaštitu potrošača.

⁴⁸ Ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS, Odjel za poljoprivredu u Brčko Distriktu.

⁴⁹ Federalno ministarstvo zdravstva, Ministarstvo zdravlja i socijalne skrbi RS

⁵⁰ Federalna uprava za inspekcijske poslove; Uprava za inspekcijske poslove RS

⁵¹ Zakon o inspekciji u Federaciji BiH («Službene novine FBiH », br. 69/05), Zakon o inspekciji RS ("Službeni glasnik RS ", br. 113/05)

1.8.3. Kantonalna i općinska administracija

Kantonalna ministarstva: Svi kantoni imaju uspostavljene poljoprivredne administracije u okviru kantonalnih ministarstava poljoprivrede, veterinarstva, šumarstva i vodoprivrede ili ministarstava privrede (organizaciona struktura nije jednaka u svim kantonima). Osim kantonalnih propisa, ovi organi uprave su nadležni i za provođenje propisa Federacije BiH⁵² i obavljanje inspekcijskog nadzora u ovoj oblasti. U većini kantona su pri vladama formirane kantonalne uprave za inspekcijske poslove u koje su izmještene inspekcije iz ministarstava.

Općine i gradovi: Nadležnosti delegirane na nivo općina u FBiH su ograničene uglavnom na zahtjeve lokalnog stanovništva u pogledu zaštite životinja, preduzimanje mjera za osiguranje higijene i zdravlja, poslova iz oblasti premjera i katastra zemljišta i evidencija o nekretninama, osiguranja i zaštite ljudskih prava i osnovnih sloboda, utvrđivanje i provođenje politike uređenja prostora i zaštite čovjekove okoline, utvrđivanje politike upravljanja prirodnim resursima u jedinicama lokalne samouprave i raspodjele sredstava osvarenih na osnovu njihovog korištenja, i dr.⁵³ Nekim zakonima je propisano da npr. kantoni mogu neke poslove prenijeti na općinu, kao npr. poslove inspekcijskog nadzora u veterinarstvu⁵⁴. U RS, općine i gradovi, kao jedinice lokalne samouprave, imaju nadležnosti da donose razvojne programe, donose svoje budžete, staraju se o izgradnji, održavanju i korištenju lokalnih puteva i drugih javnih objekata, staraju se o zadovoljavanju određenih potreba građana, preduzimaju mjere zaštite čovjekove okoline, izvršavaju propise RS čije izvršavanje im je povjereno, te druge poslove⁵⁵. Propisima u poljoprivrednoj i veterinarskoj oblasti se u RS neki upravni i inspekcijski zadaci povjeravaju općinskom nivou (zdravlje bilja i životinja, kontrola sjemena, itd.)⁵⁶.

⁵² Prema Ustavu FBiH postoji podijeljena nadležnost između FBiH i kantona u pogledu korištenja prirodnih resursa, zaštite zdravlja i okoliša, vidjeti podijeljene odgovornosti Federacije i kantona, član III.2, ustav FBiH

⁵³ Zakon o principima lokalne samouprave (*Službene novine FBiH*, br. 49/06)

⁵⁴ Član 126. Zakona o veterinarstvu (*Službene novine FBiH*, br. 46/00, Nov 2000)

⁵⁵ Zakon o lokalnoj samoupravi (*Službeni glasnik RS*, br. 35/99 i 51/01)

⁵⁶ Član 117. Zakona o zdravstvenoj zaštiti životinja i veterinarskoj djelatnosti (*Službeni glasnik RS*, br. 11/95)

1.9. Službe podrške u sektorima poljoprivrede, prehrane i šumarstva

Ovo poglavlje nudi pregled osnovnih službi za podršku sektoru, uključujući finansiranje, istraživanje i obrazovanje, stručne službe i informisanje, veterinarstvo, zaštita zdravlja bilja, sigurnost hrane, šumarstvo, vodoprivreda i druge relevantne inspekcijske službe.

1.9.1. Službe finansijske podrške

U BiH nije razvijena stalna, sistemska, zakonski uokvirena politika finansiranja ruralnog razvoja uz dobre mjere podrške. Mnogi domaći i međunarodni eksperti tokom proteklih godina, zagovaraju uspostavu posebne poljoprivredne banke, iako još uvijek nijedna nije uspostavljena. Nedostatak investicija i kreditnih linija usmjerenih u oblast poljoprivrede i ruralnog razvoja su utvrđene kao ključni ograničavajući faktor.

Iako ne postoje kreditne institucije za poljoprivredu i ruralni razvoj koje posluju isključivo sa poslovnim subjektima iz oblasti poljoprivrede i ruralnog razvoja u Bosni i Hercegovini, postojeći propisi u sektoru bankarstva daje dobru osnovu za kreditiranje poslovnih subjekata u urbanim i ruralnim sredinama. Tako da postoje dva općenita izvora iz kojih pojedinci, kolektivi i preduzeća iz ruralnih područja mogu dobiti kratkoročne kredite prema istim uslovima kao i drugi poslovni sektori. To su komercijalne banke i mikro-finansijske institucije. Međutim, štedno-kreditna udruženja koja bi mogla biti važni faktori finansiranja ruralnog sektora nemaju pravni okvir za njihovo uspostavljanje u BiH.

Komercijalne banke: Većina komercijalnih banaka u Bosni i Hercegovini nudi kratkoročne kredite za finansiranje obrtnog kapitala, ali samo jedna ima posebnu liniju kratkoročnih kredita za poljoprivredne proizvođače (ProCredit banka). Ova banka djeluje na cijelom teritoriju Bosne i Hercegovine tako da joj potencijalno svi građani imaju pristup. Druge komercijalne banke nude kratkoročne kreditne linije za sve vrste malih i srednjih preduzeća. Poljoprivredna gazdinstva i agro-biznis se mogu prijaviti za ove opće kreditne linije, ali naravno da moraju obezbijediti garanciju za iznos primljenog kredita.

Uslovi za dobivanje dugoročnog kredita komercijalnih banaka (uključujući poljoprivredu) su: iznos od € 10,000 do € 250,000, period otplate do 8 godina, grejs period do 2 godine, kamatna stopa između 6% i 11.5% godišnje. Sve komercijalne banke zahtijevaju poslovni plan i garanciju za dugoročne kredite. Poljoprivrednici ne mogu ispuniti većinu ovih uslova. Čak i kada ih ispune, kamatne stope su suviše visoke za uobičajene nivoe profita koje ostvaruju poljoprivredni biznisi.

Mikrofinansijske institucije: Mikrokreditni sektor u Bosni i Hercegovini je imao značajnu ulogu u smanjenju siromaštva tokom poslijeratnog perioda. Mikrofinansijske institucije nude kredite za mala i srednja preduzeća koja ne mogu ispuniti uslove komercijalnih banaka. Udruženje mikrofinansijskih institucija u Bosni i Hercegovini procjenjuje da mikrofinansijske institucije u BiH imaju oko 130,000 aktivnih klijenata i upravljaju kreditima u iznosu većem od € 150 miliona.

Mikrofinansijske institucije u BiH uglavnom se oslanjaju na kapitalna sredstva koja čine grantovi ili krediti različitih međunarodnih i domaćih vladinih i nevladinih organizacija i institucija. Sredstva su davali Svjetska banka, EU, USAID, GTZ i Italijanska vlada. U mnogo slučajeva, za kredite se ne traže poslovni planovi kojim se podržavaju aplikacije. U slučajevima gdje su potrebni, mikrofinansijske institucije često pomažu u pripremi istih. Ne traži se garancija nego supotpisnici predstavljaju jamce. Procedura prijave i ocjene je brza tako da aplikant može dobiti novac u roku nekoliko dana. Mikrofinansijske institucije su zbog toga brz i pogodan izvor kratkoročnog finansiranja za poljoprivredne i slične djelatnosti, ali nude samo male prednosti u odnosu na veće kredite te ne pružaju srednjoročne i dugoročne kredite. Također naplaćuju više kamatne stope nego banke.

Federalna investicijska banka (FIB): FIB je osnovala vlada FBiH. Ima posebnu kreditnu liniju sa ciljem dugoročnih investicijskih kredita za poljoprivredu. Korisnici su poljoprivrednici, zadruge i poljoprivredna preduzeća iz FBiH. Iznos kredita ovisi o namjeni. Kamatna stopa je između 8% i 10%. Period otplate je između 18 mjeseci i 7 godina (jedinstveno za ovu kreditnu liniju) sa mogućnostima grejs perioda čije trajanje ovisi o vrsti proizvodnje. Grejs periodi se kreću od 6 do 36 mjeseci (za proizvodnju voća i vina). Kreditne linije ove banke distribuiraju se putem 18 komercijalnih banaka u FBiH).

Subvencioniranje kamatne stope: Entitetske vlade su uključile programe za subvencioniranje poljoprivrednih kamatnih stopa ili komercijalnih kredita u svojim godišnjim budžetima za poljoprivrednu proizvodnju. Međutim, iznos raspoloživog novca i netransparentna raspodjela su nedovoljne za potrebe sektora. Pošto sredstva nisu dovoljna za kreditne aplikacije u sektoru, pruža se prilika za korupciju i mnogi poljoprivrednici tvrde da nemaju istu šansu da dobiju ovu subvenciju.

1.9.2. Istraživanje, obrazovanje, savjetodavne i informacijske službe

Istraživanje i razvoj u BiH: Istraživanje i razvoj u BiH se finansiraju javno. Ne postoji prikaz o finansiranju iz privatnog sektora ni konsultativnih mehanizama koji bi omogućili da se kod formuliranja sveobuhvatne ili sektorske politike za istraživanje i ruralni razvoj uzmu u obzir i gledišta industrije. Odgovornost za finansiranje leži na entitetskim ministarstvima nadležnim obrazovanju, te na institutima koji su takođe odgovorni ili su u mogućnosti sprovesti istraživanje i razvoj. Finansiranje iz budžeta entitetskih ministarstava poljoprivrede skoro da je prestalo. Nedostatak ukupne nacionalne strategije i politike za istraživanje i razvoj zajedno sa uticajem više-pozicioniranog osoblja većih instituta rezultira u *ad hoc* selekciji par projekata koji se poduzimaju.

Kao rezultat toga, skoro da se ne poduzimaju aktivnosti istraživanja i razvoja u oblastima poljoprivrede i ruralnog razvoja, a posebno u ključnim oblastima (za trgovinu) zdravlja bilja i životinja, kontrole i sprječavanja bolesti, razvoju odgovarajućih tehnika proizvodnje i prakse za manja privatna gazdinstva.

Sveobuhvatni javni troškovi za istraživanje i razvoj su daleko ispod prosječnog na regionalnom nivou a još mnogo manje u odnosu na nivo EU. Jedan broj preporuka i akcionih tačaka u ovoj oblasti je postavljen u Srednjoročnoj razvojnoj strategiji (PRSP) za period 2006-2010., objavljenoj u 2006. godini i u akcionom planu postavljenom u verziji iz 2004. godine.

Obrazovanje: Pravna i institucionalna kompleksnost BiH u oblasti obrazovanja je opisana u dijelu 1.2.5.3., i pruža detaljne statističke informacije o završenom osnovnom i srednjem obrazovanju grupisanom po spolu i starosti.

Tabela 1.9.2.1. pruža informacije iz nedavno objavljenog izvještaja (2007.) od poljoprivrednog projektnog tima CEEC, Univerziteta Sarajevo, o osnovnom i višem obrazovanju osoblja iz poljoprivrede. U smislu tog izvještaja, „proizvodnja“ visoko obrazovanog osoblja je mnogo veća nego što su zahtjevi tržišta, tako da se mnoge osobe nakon diplomiranja, pa i nakon dodatnog obrazovanja, ne mogu zaposliti u poljoprivrednoj struci. Oni koji se zaposle uglavnom su u javnoj ili poslovnoj upravi.

Tabela 1.9.2.1. Kvalifikacije i obrazovanje uposlenih u poljoprivredi

% od ukupno zaposlenih u poljoprivredi	Više kvalifikacije (uključujući jednake istoj)			Srednjoškolsko i drugo obrazovanje		
	VSS	Diploma	Certifikat	Završeno	Nešto srednje škole	Malo ili nimalo
	2	2	1	35	24	36

Izvor: Univerzitet u Sarajevu, CEEC izvještaj projekta u poljoprivredi, 2007.

Univerziteti i ekvivalentne institucije

Trenutno postoji šest fakulteta poljoprivrede, dva tehnološka fakulteta uključujući prehrambenu tehnologiju, jedan fakultet šumarstva i jedan veterinarstva. Po završetku ovih fakulteta se dobiva diploma inženjera, zatim postoji postdiplomski nivo magistra te doktora. Drugi fakulteti pružaju obrazovanje i osposobljenost u povezanim oblastima kao što su zaštita okoliša i biodiverziteta, i sl. Ove kvalifikacije nisu prepoznate kao ekvivalent sličnima u univerzitetima i institucijama u zemljama EU. Više informacija pruža tabela 1.9.2.2.

Tabela 1.9.2.2. Univerzitetsko obrazovanje u poljoprivredi i povezani subjekti: institucije u BiH

Institucija	Djelokrug	Veličina
Fakultet poljoprivrede i prehrambenih nauka Univerzitet u Sarajevu	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: zemljište i upravljanje zemljištem, proizvodnja hrane i stočne hrane (sve glavne oblasti), prerada hrane (sve glavne oblasti), agro-ekonomika, poljoprivredna i prehrambena politika, sigurnost hrane, poljoprivredni mehanizmi, ruralni razvoj, pitanja u vezi sa okolišem Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima, kontrolne laboratorije za hranu i stočnu hranu, laboratorije za kontrolu zdravlja bilja, laboratorije za poboljšanje tehnologije, laboratorija za kontrolu kvalitete zemljišta.	Srednja (između 50 i 100 stalnih uposlenika)
Veterinarski fakultet, Univerzitet u Sarajevu	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Zdravlje životinja, higijena i sigurnost hrane, kontrola higijene i zdravlja životinja, uzgoj Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: u svim navedenim oblastima i laboratorije za kontrolu hrane, laboratorije za bolesti životinja, klinika za životinje.	Veliki (više od 100 stalnih uposlenika)
Šumarski fakultet, Univerzitet u Sarajevu	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: kontrola bolesti šuma, upravljanje šumama, biodiverzitet, divlje životinje, ekonomika šumarstva, politike šumarstva	Mala (do 50 stalnih uposlenika)

	Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima	
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Sarajevu	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Ruralni razvoj, ekonomija okoliša, javne politike, marketing, međunarodna tržišta Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: sve navedene oblasti	Velika (preko 100 stalnih uposlenika)
Prirodno-matematički fakultet, Univerzitet u Sarajevu	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Biodiverzitet, genetička nauka, geo-diverzitet, meteorologija, ribarstvo, upravljanje okolišem Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: sve navedene oblasti	Srednja (50-100 stalnih uposlenika)
Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Banja Luci	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Zemljište i upravljanje zemljištem, proizvodnja hrane i stočne hrane (sve glavne oblasti), agro-ekonomika Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Tehnološki fakultet, Univerzitet u Banja Luci	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Predmeti: Prerada hrane (sve glavne oblasti), kontrola kvalitete hrane, sigurnost hrane, Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Šumarski fakultet, Univerzitet u Banja Luci	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Kontrola bolesti šuma, upravljanje šumama, biodiverzitet, divlje životinje, ekonomika šumarstva, politike u šumarstvu Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Banja Luci	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Makro i mikro ekonomija, međunarodna trgovina Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Tehnološki fakultet, Univerzitet u Tuzli	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat	Mala (do 50 stalnih uposlenika)

	Oblasti: Odsjek za preradu hrane (fokus na meso), kontrola kvalitete hrane, sigurnost hrane Istraživanje: Mali kapaciteti, bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U oblasti sigurnosti hrane	uposlenika)
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Tuzli	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Makro i mikro ekonomija, međunarodna trgovina Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima	Srednja (50-100 stalnih uposlenika)
Poljoprivredni fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Zemljište i upravljanje zemljištem, proizvodnja hrane i stočne hrane, agro-ekonomika Istraživanje: Mali kapaciteti Konsultantske i savjetodavne usluge: Mali kapaciteti	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Ekonomski fakultet, Univerzitet u Istočnom Sarajevu	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Makro i mikro ekonomika, međunarodna trgovina Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Agronomski fakultet, Sveučilište u zapadnom Mostaru	Obrazovanje: dodiplomski, Oblasti: Zemljište i upravljanje zemljištem, proizvodnja hrane i stočne hrane, agro-ekonomika, Istraživanje: Mali kapaciteti Konsultantske i savjetodavne usluge: Orijentacija ka proizvodnji vina	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Ekonomski fakultet, Sveučilište u zapadnom Mostaru	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat Oblasti: Makro i mikro ekonomija, međunarodna trgovina, međunarodni sporazumi i institucionalni okvir Istraživanje: bilateralni i EU projekti Konsultantske i savjetodavne usluge: U svim navedenim oblastima	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Fakultet mediteranskih kultura, Univerzitet Džemal Bijedić Mostar	Obrazovanje: dodiplomski Oblasti: Zemljište i upravljanje zemljištem, proizvodnja hrane i stočne hrane, agro-ekonomika, Istraživanje: Mali kapaciteti Konsultantske i savjetodavne usluge: Mali kapaciteti	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Fakultet za biotehnologiju,	Obrazovanje: dodiplomski, postdiplomski i doktorat	Mala (do 50 stalnih uposlenika)

Univerzitet u Bihaću	Oblasti: Zemljište i upravljanje zemljištem, proizvodnja hrane i stočne hrane, agro-ekonomika, Istraživanje: Mali kapaciteti Konsultantske i savjetodavne usluge: Mali kapaciteti	uposlenika)
----------------------	---	-------------

Izvor: dokumenti MVTEO-a

Druge institucije: Postoje četiri poljoprivredna instituta za poljoprivredu (po dva u svakom entitetu), tri stručna kantonalna zavoda za poljoprivredu, institut za genetički inženjering i biotehnologiju te brojne veterinarske stanice. Također postoji 14 poljoprivrednih srednjih škola u BiH u kojim se obrazuju poljoprivredni tehničari. Navedeni su u tabeli 1.9.2.3.

Tabela 1.9.2.3. Tercijarno obrazovanje u poljoprivredi i povezanim disciplinama: institucije u BiH

Institut za agro pedologiju FBiH, Sarajevo,	Glavni fokus: razvoj GIS-a (FBiH) i sistema za monitoring kvalitete zemljišta, sertifikacija i kontrole kvalitete zemljišta (laboratorije), savjetodavne usluge u oblasti upravljanja zemljištem i usjevima (oplođivanje), ocjene uticaja na okoliš	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Poljoprivredni institut FBiH, Sarajevo	Glavni fokus: pružanje savjetodavnih usluga klijentima (poljoprivredne zadruge i poljoprivrednici), kontrola novih vrsta bilja za proizvodnju hrane, kontrola zdravstvenog statusa biljnih materijala, testiranje na viruse i sporadična kontrola kvalitete hrane, Istraživanje: razvoj i primjena novih tehnika proizvodnje	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Institut za genetičku tehnologiju, Sarajevo (FBiH)	Glavni fokus: pružiti usluge u vezi sa identifikacijom gena Istraživanje: unaprijeđenje znanja o genima	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Poljoprivredni institut, Mostar	Glavni fokus: Mediteransko voće, vino i duhan, kontrola zdravstvenog statusa biljnih materijala i selekcija, kontrola mlijeka, održavanje katastra vinograda; laboratorija za analizu i sertifikaciju vinske i duhanske proizvodnje	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Poljoprivredni institut RS, Banja Luka	Glavni fokus: pružiti poljoprivredne savjetodavne usluge za klijente, obavljanje regulatorne (kontrolne) funkcije u oblasti zdravlja bilja, kvalitet sjemena, GMO Istraživanje: razvoj novih vrsta različitih usjeva (uglavnom kukuruza)	Mala (do 50 stalnih uposlenika)
Veterinarski institut RS, Vaso Butozan, Banja Luka	Glavni fokus: obavljanje dijela regulatorne funkcije – kontrola zoonoza, parazita, bolesti životinja, sigurnost hrane životinjskog porijekla, mlijeko i mliječni proizvodi; Istraživanje: bolesti životinja	Srednja (50-100 stalnih uposlenika)
Republička uprava za geodetska i imovinsko-pravne poslove RS, Banja Luka	Glavni fokus: premjer i uspostavljanje digitalizovanog katastra nekretnina, kartografisanje teritorije RS, vođenje osnovnih geodetskih radova i drugih podataka dobijenih vršenjem geodetskih radova, inspekcijski nadzor, svojinsko-pravne i druge stvarno-pravne odnose na nekretninama, imovinsko pravne odnose na zemljištu i zgradama, evidenciju o nekretninama, itd. U svom sastavu ima ukupno 62 područne jedinice koje su raspoređene po opštinama	Velika

Federalna uprava za geodetske i imovinsko-pravne poslove	RS.	Mala (do 50 stalno zaposlenih)
	Glavni fokus: Premjer, uspostavljanje i obnova kasta nekretnina, vođenje tehničke arhive originala planova i karata osnovnih geodetskih radova i drugih podataka dobivenih vršenjem geodetskih radova, evidenciju na nekretninama, inspekcijski nadzor Glavni fokus: To je preduzeće koje je u prošlosti najviše radilo na izradi novog premjera i uspostavi katastra nekretnina te kao takvo raspolaže obiljem podataka koji mogu poslužiti za procjenu stanja premjera i uspostave katastra nekretnina. Trenutno rade na poslovima premjera zemljišta i uspostavljanja katastra nekretnina, na dijelovima gdje je premjer izvršen do 1991. godine.	Mala (do 50 stalno uposlenih)
JP Geodetski zavod BiH Banja Luka		
Srednjoškolsko stručno obrazovanje postoji u svakom gradu		

Izvor: Dokumenti MVTEO-a

Stručno obrazovanje: Podaci o broju osoba koje pohađaju stručne škole nisu dostupni. Posljednje informacije o institucionalnom organiziranju su sadržane u izvještaju iz 2007. god. CEEC poljoprivrednog projektnog tima Univerziteta Sarajevo. Po tom izvještaju, 8 univerziteta te jedan fakultet obezbjeđuju stručnu obuku. Ne postoje privatne institucije koje obezbjeđuju obuku. Kursevi koji se zahtijevaju (bazirano na anketnom uzorku) su uglavnom iz oblasti biljne i životinjske proizvodnje i poslovnog menadžmenta.

Poljoprivredne stručne službe: Stručne usluge u RS obezbjeđuje Agencija za pružanje stručnih usluga u poljoprivredi (38 radnih mjesta, nema informacija o popunjenosti) a u FBiH kantonalne stručne službe i zavodi koji imaju ulogu u obezbjeđenju stručnih usluga. U DB, u odjeljenju za poljoprivredu postoje 3 savjetnika. Nema informacija o privatnim pružaocima stručnih usluga čak niti „besplatnih“ uz kupovinu inputa niti uz naknadu. U dodatku stručnim službama koje finansiraju vlade, univerziteti u BiH te sekundarne i tercijarne institucije daju značajan doprinos direktnoj obuci i obrazovanju poljoprivrednika, bilo na njihovu sopstvenu inicijativu ili na osnovu angažmana poljoprivrednih udruženja, zadruga, općina, međunarodnih vladinih i nevladinih organizacija. Pored navedenih i međunarodne institucije igraju značajnu ulogu ako ne i najznačajniju, u prenosu znanja, vještina i tehnika kao i tehnička podrška u BiH kroz implementaciju raznih projekata u sferi razvoja poljoprivredne proizvodnje. Npr. tokom posljednje 3,5 godine, USAID LAMP je obučio preko 20,000 ljudi uglavnom u oblasti mljekarstva te proizvodnje voća i povrća sa 275 stručnjaka iz institucija kao što su vladine poljoprivredne savjetodavne službe, veterinarski zavodi i privrednih komora koji su obučeni kako bi oni nastavili sa obukom. Drugi važni donatorski projekti sa važnim rezultatima obuke i savjetodavnih usluga su obezbijedili Svjetska banka, IFAD, Italija, Norveška, Švicarska i Švedska (Sida).

Iako imamo impresivne podatke o broju obučenih osoba kao rezultat ovih projekata, ključna slabost je nedostatak službene politike, akcionog plana i registra obučenih ljudi i vještina koje su prenesene. Sistemsko prikupljanje informacija će omogućiti utvrđivanje praznina i maksimizirati mogućnosti za korištenje domaćih konsultanata i stručnjaka po nižoj cijeni u pokrivanju oblasti ili geografskih praznina u pokrivenosti obukom. Ovako aktivnost će također pomoći u poticanju većeg interesa među donatorima koji su pod rastućim pritiskom da prikažu održivost svojih projekata. Bilo bi troškovno efikasnije i brže izvršiti identifikaciju nedostataka i akcija ukoliko bi monitoring aktivnosti bio na državnom nivou.

Informativne usluge: Ključne prepreke za poboljšanje upravljanja sektora poljoprivrede u BiH je nedostatak tačnih, pouzdanih i blagovremenih podataka. Uprkos značajnoj podršci EU i pomoći

međunarodnih donatora pruženoj u periodu 1998. i 2002. godine, skupljanje postojećih podataka, uspoređivanje i njihova diseminacija se još uvijek provodi na *ad hoc* način, neuvezano i neusmjeravano strateškim prioritetima i zahtjevima politike. Objavljivanje postojećih informacija u sektoru je veoma ograničeno te one koje se objave, lošeg su kvaliteta, nedostaje im tačnost ili relevantnost koja proizilazi iz tržišne ekonomije.

- **Sadašnji status poljoprivredne informacione službe:** Trenutno ne postoji poljoprivredna informaciona služba niti na nivou države BiH, ni entiteta ni kantona;
- **Statistike:** Statističkim podacima u poljoprivredi se ne bave niti jedno od ministarstava;
- **Hardver i softver:** Entiteti su slabo opremljeni sa softverskom i hardverskom opremom što predstavlja prepreku za efikasan i efektivan rad;
- **Baze podataka:** Ministarstva ne koriste efikasne baze podataka. Informacije se prikupljaju na nedosljedan način pa se zato ne iskoriste dobro;
- **Tržišni informacioni servisi:** Poljoprivredno-tržišni informacioni servis ne postoji ni u jednom od entiteta. Prošli sistemi su propali zbog nedostatka resursa i kapaciteta ministarstva da upravlja pilot sistemima. Podaci o cijenama je veoma važan dio svakog tržišnog informacionog sistema. Takve informacije se mogu prikupiti putem koji ne iziskuje značajna sredstva međusobnom razmjenom informacija između korisnika, dostavljanjem podataka preko mreže u Excel tabelama koje sadrže osnovne podatke i jednostavne statističke tabele;
- **Poljoprivredno društveno-ekonomske i statističke informacije:** Ne postoji jasno i precizno prikupljanje podataka (ili razvoj podataka) u pogledu poljoprivrednika, poljoprivrede ili općenito ruralne ekonomije. Postoji velika potreba za poljoprivredni census i/ili potpuni registar poljoprivrednih gazdinstava koji bi se mogao koristiti za obezbjeđenje osnove za uspostavljanje sistema za posebne detaljne sektorske preglede.

Zbog svega toga, potrebno je napraviti program za postepeno i sistematsko poboljšanje Poljoprivrednog informacionog sistema u oba entiteta i u BiH kao cjelini. Kratkoročno, jedan poljoprivredni informacioni sistem je neophodno potreban kako bi se prikupili podaci (gdje je vidljivo) o produktivnosti, uvozu/izvozu, finansijskim i ekonomskim aktivnostima i tržišnim cijenama u sektoru na različitim nivoima u poljoprivredno-prehrambenom lancu. Cilj toga je da se ostvari nepekidan dotok informacija kako bi se nadzirao razvoj i trendovi u cilju usmjeravanja analize politike i donošenje odluka. Također je značajno da je država BiH u poziciji da uskladi informacije za zahtjevima EU *acquis* i osigura odgovarajuće informacije o prilikama na tržištu pristupačne poljoprivrednicima i trgovcima.

1.9.3. Veterinarske službe

BiH: MVTEO i Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj nemaju tehnički osposobljene službenike koji mogu pratiti, koordinirati i pomoći u harmonizaciji politika i propisa sa međunarodnim zahtjevima kako bi se postigli zajednički standardi u veterinarstvu, zdravstvenoj zaštiti i dobrobiti životinja, i drugim pitanjima relevantnim za pitanja iz oblasti prehrane za BiH kao cjelinu. Ministarstvo je u izradi politika i legislative u potpunosti ovisno o državnom Uredu za veterinarstvo. Ministar trenutno nema službenika koji bi mu pomogli u praćenju i usmjeravanju aktivnosti državnog Ureda za veterinarstvo pa je neophodno staviti u funkciju Državni veterinarski savjet koji je propisan članom 71. Zakona o veterinarstvu u BiH. Državni Ured za veterinarstvo ima ključnu ulogu u aktivnostima koordinacije u pravnim i tehničkim pripremama za integraciju EU između entiteta i Distrikta Brčko. Međutim, zbog slabih struktura koordinacije, nedovoljne fokusiranosti na integraciju EU i ograničen broj uposlenika, ključne funkcije u ovom trenutku Ured za veterinarstvo ne može adekvatno ispuniti.

Ured za veterinarstvo BiH kao centralna veterinarska uprava koja se nalazi u sastavu Ministarstva spoljne trgovine i ekonomskih odnosa Bosne i Hercegovine ima svoj budžet i sa njime samostalno raspolaže, što nije slučaj sa entitetskim veterinarskim službama koje se nalaze u sastavu nadležnih entitetskih ministarstava poljoprivrede. One nemaju svoj budžet što je vrlo bitno kod izrade godišnjeg

plana rada naročito kod planiranja izdvajanja finansijskih sredstava za provođenje programa kontrole zaraznih bolesti, kontrole i monitoringa rezidua, za provođenje identifikacije životinja i dr.

S obzirom da su u RS i FBiH uspostavljeni inspektorati, u čijem sastavu je i veterinarska inspekcija, gubi se direktna vertikalna struktura upravljanja.

FBiH: Upravne strukture u vezi pitanja veterinarstva i sigurnosti hrane su prilično kompleksne u FBiH. Tri horizontalna nivoa vlasti (državni, entitetski, kantonalni) sa odvojenim ustavnim nadležnostima su uključeni u izvršne i regulatorne aktivnosti. Ova kompleksna struktura, zajedno sa nedostatkom veterinarskog osoblja u Federalnom ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva te kantonima, predstavlja ozbiljno ograničenje za efikasnu i dobro koordiniranu veterinarsku i prehrambenu kontrolu. Ovo se odnosi na kontrolu i certifikaciju prerade bilja, zaštitu od bolesti i njeno iskorijenjivanje. Nedostatak jasne neosporne komandne linije od vrha do dna je problematičan kako u slučajevima kada je potrebna hitna akcija (npr. u slučaju izbijanja bolesti životinja ili trovanja hranom) tako i u svakodnevnoj efikasnosti i primjeni harmoniziranih standarda.

Okako razbacana struktura i nedostatak funkcija (i sposobnosti) koordinacije predstavljaju prepreke za efikasno i ciljano korištenje oskudnih ljudskih potencijala čiji je zadatak da izvršavaju zadatke u pitanjima planiranja i iskorijenjivanja bolesti te kontrole hrane. Kantonalne vlasti, odgovorne za gotovo sve inspekcije u oblasti veterinarstva i sigurnosti hrane, nemaju dovoljno osoblja. Ovo stvara usko grlo u procesu davanja odobravanja postrojenja mesne industrije.

Kapaciteti za laboratorijsku analizu FBiH i strukture za podršku inspekcijama su nekoordinirani, raspršeni, često duplicirani, nedovoljni da ispune međunarodne i zahtjeve EU, a često su i nejednake kvalitete: npr. dijagnostiku i analizu proizvoda nudi veterinarski institut Veterinarskog fakulteta u Sarajevu kao i kantonalne laboratorije u Sarajevu, Tuzli, Mostaru, Zenici i Bihaću. Kvalitet i vrsta ponuđenih usluga od kantonalnih laboratorija variraju.

RS: Administracija u pogledu veterinarstva i sigurnosti hrane u RS je manje komplikovana. Glavni problem za RS – osim ograničenih ljudskih potencijala – je visok broj lokalnih vlasti (općina) uključenih u vršenje inspekcija. Uključenost veterinara iz privatnih veterinarskih stanica mora se jasno definisati tj. odrediti za koje su poslove odgovorni, po kojim standardima rade i ko je nadležan za njihovo ovlaštenje. Kako bi se prevazišli ovi problemi, neophodno je na centralnom i entitetskom nivou imati sposobnosti i jake sisteme centralne koordinacije i monitoring.

Uprkos jasnoj komandnoj liniji između Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS i općina utvrđenim propisima RS, takve centralne koordinacione funkcije u veterinarskoj službi RS su još slabe. Pored toga, potpune laboratorijske analize nudi samo Veterinarski institut u Banja Luci što udaljene dijelove RS (istočni dijelovi) ostavlja bez odgovarajućih analitičkih kapaciteta. Jedan ogranak Veterinarskog instituta (Zavod) je uspostavljen u Bijeljini, ali bez punih analitičkih kapaciteta. Inače, laboratorijske analize koje se rade u referentnim laboratorijama RS i FBiH priznate su na cijeloj teritoriji Bosne i Hercegovine, što je definisano Odlukom o uvjetima koje moraju ispunjavati ovlašteni veterinarski dijagnostički laboratoriji (Službeni glasnik BiH, br: 25/04 i 16/05), Odlukom o određivanju ovlaštenih laboratorija u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH, br: 68/05 i 90/05).

1.9.4. Službe za zaštitu zdravlja bilja

Zdravljem bilja se, kao i pitanjima veterinarstva, upravlja na svim administrativnim nivoima tj. državnom, entitetskom /Brčko Distrikt, kantonalnom i općinskom.

BiH: MVTEO i Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj trenutno nema tehnički kvalifikovane službenike koji rade direktno na razvoju politika u pogledu zaštite zdravlja bilja i implementacije odgovarajuće legislative, programa itd. Međutim, uz podršku eksternih stručnjaka MVTEO je nedavno pripremio nacрте propisa na državnom nivou koji su u procesu usvajanja ili već

usvojeni. Državna Uprava za zaštitu zdravlja bilja je uspostavljena u julu 2005. godine sa sličnim nadležnostima kao i državni Ured za veterinarstvo. Imenovano je rukovodstvo Uprave, direktor, zamjenik direktora i savjetnik direktora Uprave, u skladu sa tačkom II Odluke o osnivanju Uprave Bosne i Hercegovine za zaštitu zdravlja bilja. U periodu od 2003. do 2005. izrađen je i usvojen određen broj propisa (zakoni koji se odnose na regulisanje zdravlja bilja, zaštite bilja, sjeme i sadni materijal, zaštitu novih sorti bilja, mineralna đubriva itd.), ali je potrebno što je moguće prije pristupiti usvajanju izrađenih propisa iz oblasti zdravlja bilja, sjemena i sadnog materijala i zaštite novih sorti koji su izrađeni u periodu od oktobra 2005. godine do oktobra 2006. godine (uz pomoć projekta EU-TDI), te pristupiti izradi spiska nedostajućih propisa, koje je potrebno donijeti na osnovu odredbi utvrđenih u zakonima koji su doneseni na državnom nivou. Usvajanje ovih propisa jeste preduvjet za početak implementacije usvojenog zakonodavstva iz fitosanitarne oblasti, ali isto tako i preduvjet za početak izrade programa i organizacije obuke kadra koji će implemetirati usvojeno zakonodavstvo. Usvajanjem ovih propisa se stvaraju i preduvjeti za planiranje nabavke nedostajuće opreme u laboratorijama i inspeksijskim službama.

Pravilnik o unutrašnjoj organizaciji i sistematizaciji Uprave BiH za zaštitu zdravlja bilja usvojen je 30.08.2007. godine davanjem saglasnosti od strane Vijeća ministara BiH (20. sjednica) , a u budžetu Uprave za 2007. godinu su obezbjeđena sredstva za zapošljavanje 28 službenika i zaposlenika. Implementacija donesenog Pravilnika treba da se provede po hitnoj proceduri i da se do kraja 2008. godine obezbjediti prostor, oprema i uposli osoblje u skladu sa ovim propisom. Na ovaj način bi se stvorili preduvjeti da se početkom 2008. godine počne sa uspostavom nacionalnog fitosanitarnog sistema u BiH, usklađenog sa međunarodnim standardima za fitosanitarne mjere, a i preduvjeti za uspostavljanjem fitosanitarne inspekcije kako na graničnim prijelazima tako i u unutrašnjosti zemlje.

U praksi, u Bosni i Hercegovini, se još uvijek primjenjuju entiteski zakoni i drugi propisi kojima se regulišu oblasti zdravlja bilja, zaštita bilja, sjeme, sadni materijal, zaštita prava stvaraoca sorti te mineralna đubriva. Ove poslove obavljaju entiteska ministarstva poljoprivrede i Odjeljenje za poljoprivredu Brčko Distrikta, Federalna uprava za inspeksijske poslove u FBiH i Republička uprava za inspeksijske poslove RS, Odjeljenje za javnu sigurnost- Odsjek za inspekcije Brčko Distrikta, te fakulteti, instituti, zavodi i laboratorije koje su od strane ministarstva ovlaštene za vršenje stručnih i tehničkih poslova iz ove oblasti. U praksi u okviru entiteskih ministarstava i Odjeljenje za poljoprivredu Brčko Distrikta jedan ili dva službenika rade na implementaciji ovog dijela zakonodavstva, odnosno vrlo je malo osoblja koje radi na razvoju politika, izradi programa za monitoring i iskorjenjivanje biljnih bolesti i štetočina. Da bi se uspostavio funkcionalni bosanskohercegovački fitosanitarni sistem neophodno je da organizacione strukture entiteta i BD budu usklađene sa organizacionom strukturom Uprave BiH. Ovo se posebno ističe, zbog činjenice da se u skladu sa zakonskim odredbama fitosanitarnog zakonodavstva, utvrđuje da je Uprava dužna da priprema i izradi propise u saradnji sa nadležnim organima entiteta i Brčko Distrikta. Oni trebaju biti usklađeni pravnim okvirom EU, međunarodnim standardima i normama. Implementacija će se predominantno odvijati na nivou entiteta i Brčko Distrikta.

S druge strane, usvajanjem propisa, posebno propisa iz oblasti zdravlja bilja, predmet nadzora fitosanitarne inspekcije u dijelu koji se odnosi na bilje, biljne proizvode i druge regulisane predmete na teritoriji BiH treba da bude jednoobrazan i usaglašen sa onim koji se primjenjuje u zemljama EU, te u članicama STO, a definiše se uglavnom botaničkim karakteristikama (biljna vrsta, rod, porodica, red i dijelovima biljke) i geografskim odrednicama (porijeklo), ali i drugim karakteristikama kao što je namjena, sastav, način obrade i sl. Trenutno u FBiH inspeksijski nadzor vrše federalni poljoprivredeni inspektori na granici, a u unutrašnjosti inspeksijski nadzor vrše kantonalni poljoprivredeni inspektori. U RS inspeksijski nadzor zdravlja bilja vrše poljoprivredeni inspektori Inspektorata RS i općinski poljoprivredeni inspektori.

Problemi se uvećavaju i zbog nedovoljnog broja tehnički osposobljenog osoblja na lokalnom i kantonalnom nivou. Mnogi službenici moraju poduzimati poslove u vezi sa razvojem komercijalnog tržišta, programima podrške itd. Kako bi se spriječio sukob interesa, pitanja u vezi sa zdravljem bilja treba organizacijski da budu razdvojena od mjera podrške proizvodnji i tržištu. Dakle, ova pitanja treba da se izvršavaju u različitim organizacionim jedinicama. Ovaj opći princip odnosi se i na funkcije u oblastima veterinarstva i sigurnosti hrane.

Konačno, potrebno je spomenuti da na državnom nivou ne postoji akreditovani referentni laboratoriji za zdravlja bilja, za sjeme i sadni materijal i sredstva za zaštitu bilja. Takvi kapaciteti su hitno potrebni. Analitička podrška kontrole zdravlja bilja trenutno se vrši putem laboratorijskih kapaciteta (ograničenih) Agronomskog instituta u Mostaru, Poljoprivrednog instituta u Sarajevu (FBiH) i Poljoprivrednog instituta u Banja Luci (RS). Još uvijek nije dovoljno procijenjena ukupna potreba regionalnog kapaciteta za svakodnevne analize. Ulaganja u laboratorijske kapacitete nisu dovoljno zasnovana na planu za cijelu zemlju. Postoji jasna potreba za obuhvatnijom analizom potreba i mogućnosti u ovoj oblasti.

1.9.5. Službe sigurnosti hrane

Entitetske inspekcije: Kao što je prethodno opisano, veliki broj drugih ministarstava u oba entiteta je jednako nadležno za kontrolu zdravstvene ispravnosti i kvaliteta hrane što uključuje Ministarstvo zdravlja FBiH, Ministarstvo trgovine FBiH, Ministarstvo zdravlja i socijalne skrbi RS, Ministarstvo trgovine i turizma RS. Ove kontrole vrše i općinski inspektori. Kao posljedica, prehrambeni proizvodi životinjskog porijekla podnose se za tri nekoordinirana sistema inspekcije (veterinarska, sanitarna i inspekcija kvalitete i označavanja- tržišna inspekcija), a svaki naplaćuje naknade za svoje preglede.

Kako bi se prevazišli problemi višestrukih inspekcija te kako bi se na bolji način koristili tehnički osposobljeni inspektori, uspostavljaju se jedinstveni entitetski inspektorati i u FBiH i RS. Nedostatak ovog pristupa je institucionalno odvajanje inspekcijskih funkcija i osoblja od tehničkih organizacionih jedinica pri ministarstvima. Za veterinarske službe, je npr., od izuzetnog značaja da su ministarstva obavještena o rezultatima inspekcije kako bi prilagodili politike i upravne funkcije. Kako bi se osigurali neophodni tokovi informacija i tehnička saradnja između veterinarskih inspektora i sektora u ministarstvima poljoprivrede, moraju se uspostaviti komunikacioni mehanizmi. Drugi detaljniji aspekti ove institucionalne reforme tek očekuju rješenje, ali izgleda da će se zadržati nivo kantonalnih inspektorata. Zbog toga će u ovom sistemu ostati značajna složenost. Od velike važnosti će biti da se osigura da ministarstva i centralne agencije BiH, FBiH i RS zadrže dovoljan broj osposobljenih službenika za sprovođenje svojih politika i funkcija koordinacije.

Funkcije kontrole Agencije za sigurnost hrane Bosne i Hercegovine: Agencija za sigurnost hrane BiH je osnovana 2005. godine, a rukovodstvo (direktor, zamjenik direktora i sekretar) imenovano u junu 2006. dok su prvi službenici počeli sa radom krajem oktobra 2006. Agencija ima zadatak da vrši naučne i tehničke zadatke kako bi se osigurala sigurnost hrane i hrane za životinje te podržala funkciju kontrole. Zakon o hrani i odgovornosti Agencije se odnose na sve faze proizvodnje, prerade i distribucije hrane i stočne hrane. Zakonom o hrani BiH je regulisano da nadležnosti graničnih inspektora u pogledu nadležnosti prema pojedinim vrstama hrane i hrane za životinje utvrđuje Vijeće ministara BiH na prijedlog Agencije u saradnji sa mjerodavnim organima, ili to će biti regulisano posebnim propisom. Time će se nametnuti dodatna veza i obaveze koordinacije između inspekcijske službe Agencije za sigurnost hrane BiH i jedinstvenih inspektorata na entitetskom nivou. Velika pažnja treba da se usmjeri na izbjegavanje dodatnog preklapanja poslova ili pravnih nejasnoća.

Standardi sigurnosti i kvaliteta hrane: Legislativa EU utvrđuje oko 140 odvojenih standarda kvalitete i klasifikacije za pojedinačno svježe voće i povrće, i druge prehrambene proizvode. Ovi standardi su harmonizirani sa relevantnim međunarodnim standardima u *Codex Alimentarius* FAO-a/STO. Svo voće, povrće i drugi prehrambeni proizvodi koji se nude u maloprodaji u Evropskoj uniji moraju biti klasificirani u skladu sa ovim standardima. Odgovornost za klasifikaciju ima prodavac u maloprodaji ili veleprodaji koji nudi proizvod na prodaju. Međutim, svaka država članica ima obavezu da izvrši službenu kontrolu minimalnog postotka svih proizvoda u prodaji u cilju osiguranja da proizvodi imaju (a) odgovarajuću klasifikaciju i oznaku; i (b) da su proizvodi ispravno klasificirani. Ovi propisi se također primjenjuju na voće, povrće i druge prehrambene proizvode koje se uvozi na tržište EU.

U BiH i entitetima postoji nekoliko sličnih standarda za hranu. Harmonizacija sa ovim standardima prepoznata je kao neophodni dio pregovora EU. U ovoj oblasti, Agencija za sigurnost hrane BiH ima nadležnost za iniciranje propisa koji će omogućiti postepeno usklađivanje sa standardima EU. U dodatku tome, Institut za standardizaciju BiH je nadležan da osigura da su ti standardi u skladu sa međunarodnim standardima (ISO). Dalje, Agencija za sigurnost hrane ima odgovornost za praćenje napretka u usvajanju ovih standarda i koordiniranju funkcija inspekcije i sprovedbe te praćenja sastava i kontaminacije prehrambenih namirnica.

1.9.6. Šumarske inspekcijske službe

Sektor šumarstva u BiH je regulisan odvojeno, na nivou entiteta. U RS, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede i šumarska inspekcija u Republičkoj upravi za inspekcijske poslove su nadležni za provedbu Zakona o šumama iz 1994. godine, koji je nekoliko puta mijenjan i dopunjavan, i podzakonskih akata u oblasti šumarstva. Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS je nadležno za upravljanje i gazdovanje šumama i šumskim zemljištem u vlasništvu RS, te na osnovu ugovora prenosi prava korištenja i eksploatacije šuma i šumskog zemljišta na javno preduzeće "Šume Republike Srpske".

U FBiH, Federalno ministarstvo poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva i šumarska inspekcija pri Federalnoj upravi za inspekcijske poslove vrše nadzor nad implementacijom Zakona o šumama FBiH iz 2002. Reorganizacija sektora šumarstva na nivou FBiH i kantona je u toku, a posebno pitanja u pogledu odvajanja administrativnih funkcija (koje vrše Uprava za šumarstvo na nivou FBiH i kantonalne uprave za šumarstvo na kantonalnim nivoima) i ekonomskih funkcija (koje se prenose na kantonalna preduzeća šumarstva).

Međunarodni konsultanti su identifikovali veliki broj problema u pogledu reorganizacije šumarstva, posebno u FBiH. Gledano sa pravne strane, postavlja se pitanje da li Uprava za šumarstvo može imati organizacionu vezu ili ovlasti nad kantonalnim šumarskim preduzećima kao odvojenim pravnim licima koja su odgovorna kantonima. Institucionalno, postoji problem nedostatka osoblja, znatno ispod nivoa potrebnog. Samo nekoliko podzakonskih akata je pripremljeno ili usvojeno tako da implementacija zakona znatno kasni.

Ovaj novi Zakon o šumama u FBiH propisuje da se u administrativnim granicama kantona formira jedno ili više šumsko-gospodarskih područja. Trenutno se granice šumsko-gospodarskih područja ne podudaraju sa administrativnim granicama kantona, pa je neophodno izvršiti reviziju šumskogospodarskih područja u skladu sa pomenutom zakonskom odredbom.

Zakon nije propisao mehanizam ili instituciju za međuentitetsku saradnju po pitanjima politike u šumarstvu. Međutim, ovo pitanje je razrađeno u Zakonu o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju.

Kako bi prevazišli ove probleme, stručnjaci su dali preporuku da sve strane dogovore adekvatne naučne kriterije za održivo upravljanje šumama koje su podijeljene administrativnim linijama, te da se teritorijalne nadležnosti i način saradnje dogovore i urede među-kantonalnim sporazumima.

1.9.7. Vodoprivreda

Upravljanje vodama i korištenje voda su u nadležnosti entiteta, koji su u potpunosti harmonizirali svoje zakone o vodama. Prva i najvažnija odgovornost organa za upravljanje vodama jeste obezbijediti dugoročnu zaštitu kvaliteta i održive upotrebe raspoloživih količina vode. U ovom pogledu BiH ne dostiže prosjek EU. Službe za snabdijevanje vodom pokrivaju samo 56% u FBiH i 48% u RS u poređenju sa 90% u Evropi. Bruto potrošnja u većini urbanih sistema vodosnabdijevanja varira od 200 do 600 litara dnevno po glavi stanovnika od kojih 32% ide na domaćinstva, 35% na poslovnu i drugu upotrebu, dok ostatak od 33% otpada na gubitak vode. Glavni razlozi za tako visoke gubitke su nedostatak sredstava za rutinsko održavanje (cijene vode su vrlo niske, ne odražavaju realne troškove na adekvatan način i ne vrši se prinudna naplata dugovanja) i loše upravljanje lokalnih javnih preduzeća koja upravljaju sistemom.

Vodna dobra, vodni objekti i izvorišta nisu zakonom zaštićeni od zagađivanja i pretjerane upotrebe. Zato postoji veliki rizik za ljudsko zdravlje u pogledu prijetnje organskog i hemijskog zagađenja zbog neadekvatne direktne zaštite i nedostatka postrojenja za preradu otpadnih voda. Druge prijetnje dolaze od neadekvatnog održavanja sistema kanalizacije, pretjerane eksploatacije šuma, nekontrolisane upotrebe pesticida itd. U većini slučajeva, vodni resursi nisu bakteriološki sigurni.

Navodnjavanje i kontrola poplava su važne odgovornosti entitetskih ministarstava poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede. Deficit vode je najveći u zapadnoj BiH, a smanjuje se kako se krećemo prema istoku. Deficit vode ima negativan uticaj na produktivnost usjeva te u jugozapadnom dijelu BiH predstavlja ograničavajući faktor za poljoprivrednu proizvodnju. Zbog toga navodnjavanje i druge mjere unaprijeđenja voda (hidro amelioracija) su se uvijek smatrale osnovom za dobre poljoprivredne rezultate u BiH. Neki sistemi su iz 19. stoljeća (Gatačko polje, Ljubuško-Vitinsko polje), ali većina sistema za navodnjavanje uspostavljeni su u drugoj polovici 20. stoljeća na državnim gazdinstvima. Nisu svi sistemi preživjeli ratna razaranja i privatizaciju državnih gazdinstava. Od ukupnog obradivog zemljišta u BiH što čini oko 1,123,000 ha navodnjava se samo oko 2%. Ovo je nizak procenat u odnosu na svjetski prosjek od 15%, ali je situacija takva zbog nepogodne topografije, regionalnih razlika između ponude i potražnje te zanemarenosti u pogledu održavanja i ulaganja. Međutim, nedavna studija navodi da je oko 155,000 ha pogodno za navodnjavanje⁵⁷ uz uslov pozitivnih rezultata detaljne cost-benefit analize koja bi se izvršila za svaki instalirani sistem.

Prema zakonima o vodama, ulaganje i održavanje sistema za navodnjavanje više nije u nadležnosti ministarstava. Odgovornosti za primarno upravljanje vodama i kontrolu prenesene su u nadležnost samostalnih tijela za upravljanje vodama. Zakoni pružaju mogućnost za uspostavu udruženja korisnika voda za svrhe navodnjavanja i/ili odvodnje. Namjera je bila da ova dobrovoljna udruženja (efektivne zadruge) preuzmu finansijsku odgovornost za održavanje i proširenje sistema za navodnjavanje te prikupljanje naknada za količinu vode koju iskoriste poljoprivrednici u sistemima navodnjavanja. Međutim, Zakon o udruženjima sprečava udruženja da obavljaju poslovne aktivnosti u kojima ostvaruju profit. Ovo se tumači kao sprečavanje ubiranja naknada za korištenje voda, uključujući naknadu za buduće održavanje i kapitalne investicije u nove sisteme, tako da se time uklanja osnovni stimulans za učlanjene u Udruženje korisnika voda. Do sada se odgovori na ove probleme pravne prirode nisu pronašli ni riješili. Zbog toga će postojeći sistemi za navodnjavanje nastaviti da se pogoršavaju. Mogućnosti za povećanje područja koja se navodnjavaju su također vrlo ograničene.

⁵⁷ Prvi nacionalni izvještaj o implementaciji Konvencije UN-a za borbu protiv dezertifikacije/degradacije zemljišta u BiH, 2007.

Oko 4% ukupne teritorije ili oko 60% nizijskih područja imaju veliki rizik od nabujalih rijeka i poplava (u primarnim vodenim tokovima). Visoki nivo podzemnih voda u oko 420,000 ha riječnih dolina i oko 300,000 ha umjerenih ili visokih ravnica također smanjuju mogućnost apsorpcije kišnice koja brzo postaje klizište. Podzemne vode također ograničavaju biljnu proizvodnju i smanjuju površine za ispašu stoke.

U 1992. godini državnim investicijama za zaštitu od poplava postavljeno je otprilike 420 km zaštitnog nasipa, 220 km graničnih kanala, 30 pumpnih stanica kapaciteta 120 m³/s i 80 km kanala za reguliranje poplava, a uglavnom se nalaze uz rijeke Savu, Neretvu i njihove pritoke. U istočnoj Bosni je obezbijedena samo ograničena zaštita. Tamo je na ovaj način zaštićeno oko 80,000 ha zemljišta. Postojeća postrojenja za zaštitu od poplava su oštećena tokom rata i još uvijek su van funkcije zbog nejasnoća u pogledu vlasništva i odgovornosti za popravke (općina, kanton, entiteti, država), nedostatka kapitala i popravke opreme.

Planovi za korištenje voda za sve namjene moraju biti pripremljeni kao dio dugoročnog prostornog planiranja. To je u nadležnosti entitetskih ministarstava za prostorno planiranje i javnih vodnih preduzeća. Uprkos značajnoj stranoj pomoći, ovi planovi nisu pripremljeni na sveobuhvatnoj osnovi pa se koriste prijeratni planovi, uprkos izmijenjenom ekonomskom sistemu u BiH.

2. PREGLED PROPISA, PODRŠKA POLJOPRIVREDI I RURALNOM RAZVOJU I PREDPRISTUPNE PRIPREME

Ovaj dio Harmonizovanog strateškog plana omogućava pregled trenutnog zakonodavstva u sektoru. Ukratko su opisani propisi na državnom i entitetskom nivou koji uređuju (i) poljoprivredni, ribarski i šumarski sektor; (ii) okolinsku i agro-okolinsku zaštitu; (iii) sigurnost hrane i zaštitu potrošača; (iv) i druge zakone koji imaju uticaj na sektor.

2.1. Zakonodavstvo

Kao što je navedeno u dijelu 1.8.1, državnom nivou su date određene nadležnosti u sektoru posebno pitanja koordinacije i harmonizacije sa zahtjevima EU. Ipak, primarne nadležnosti u sektoru su dodijeljene entitetima. U Federaciji BiH, te su nadležnosti dodijeljene i kantonima, dok općine imaju veoma ograničenu nadležnost u sektoru, te se čak razlikuju od kantona do kantona. U RS su općine više uključene u rad sektora i dobivaju više nadležnosti.

Postojećim Ustavom BiH, sve vladine funkcije i ovlaštenja koje tim Ustavom nisu izričito povjerene institucijama BiH pripadaju entitetima. Država može preuzeti dodatne nadležnosti o drugim pitanjima o kojima se slože entiteti, pitanjima koji su utvrđeni u Aneksima 5-8 Opšteg okvirnog sporazuma za mir u BiH, ili pitanjima koji su neophodni za očuvanje suvereniteta, teritorijalnog integriteta, političke nezavisnosti i međunarodnog subjektiviteta BiH.

Nadležnosti institucija na državnom nivou (utvrđene u članu III Ustava) između ostalih pitanja uključuju vanjsku politiku, međunarodne sporazume, vanjskotrgovinsku politiku, carinsku politiku. Nadležnosti na državnom nivou su detaljnije propisane članom 9. stav1. Zakona o ministarstvima i drugim organima uprave BiH («Službeni glasnik BiH», broj 05/03, 42/03, 42/04, 45/06, 88/07)-Tim Zakonom su utvrđene nadležnosti MVTEO i uključuju: pripremu međunarodnih ugovora i sporazuma, sporazuma i drugih akata iz oblasti vanjske trgovine i ekonomskih odnosa poslovno okruženje i jedinstveni ekonomski prostor; veterinarstvo; zaštitu potrošača; ekonomsko tržište, mjere kontrole na granici u oblasti veterinarstva i identifikacije životinja, kao i funkcije entitetske koordinacije. Eksplicitno, u pogledu poljoprivrede, zaštite okoliša i korištenja prirodnih resursa, MVTEO je nadležno za definisanje politike, osnovnih principa, koordinacije aktivnosti i harmoniziranje planova entitetskih tijela vlasti na međunarodnom nivou. U nastavku je ukratko prikazan pregled zakona koji regulišu sektor poljoprivrede, prehrane, šumarstva, okoliša i ruralnog razvoja na državnom i entitetskom nivou.

2.1.1. Poljoprivreda, ribarstvo i šumarstvo

2.1.1.1. Zakoni na nivou države

Posljednjih nekoliko godina se političkim procesima i pravnom praksom proširuju nadležnosti na nivou države. Značajne nadležnosti na nivou države su dodijeljene MVTEO, koje je trenutno nadležno za pitanja poljoprivrede na državnom nivou. Te nadležnosti i funkcije u sektoru poljoprivrede obuhvaćaju općenito međunarodne odnose, međunarodnu poljoprivrednu trgovinu, ostvarenje jedinstvenog ekonomskog tržišta, mjere granične kontrole u oblasti veterinarstva i identifikacije životinja kao i funkcije koordinacije sa entitetima. Nedavnim zakonodavnim aktivnostima su se proširile nadležnosti države u oblasti zaštite zdravlja bilja i sigurnost hrane. Ukratko, uprkos raznolikosti ustavnog uređenja, zadnjih nekoliko godina traje process u pravcu poboljšanja raspodjele nadležnosti u pogledu sektora poljoprivrede. U zadnjih pet godina ostvaren je napredak prenošenjem entitetskih nadležnosti iz oblasti veterinarstva, zdravlja bilja i sigurnosti hrane na državni nivo. U junu 2008. godine usvojen je **Zakon o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju** («Službeni glasnik BiH», broj 50/08). Zakon predstavlja okvirni zakon i uključuje dijelove svih ključnih prioriteta identifikovanih u Funkcionalnom pregledu u sektoru poljoprivrede. Ovaj zakon utvrđuje: definicije termina koji će biti korišteni u okviru propisa u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, ciljeve, principe i

mehanizme za razvoj strategija i politike, strukture i nadležnosti na svim nivoima vlasti, strukture i usluge institucionalne podrške, njihove funkcije i povezanosti, mehanizme monitoringa i evaluacije, te administrativni i inspekcijski nadzor. Nacrt je trenutno na razmatranju u Parlamentarnoj skupštini BiH. U cilju omogućavanja vidljivog napretka, nakon usvajanja ovog Zakona, u skoro svim poljima strategije, politike, usluga i institucija, treba da se razviju detaljniji pravni, finansijski i institucionalni mehanizmi.

Usvojen Zakon o vinu, rakiji i drugim proizvodima od grožđa i vina («Službeni glasnik BiH», broj 25/08) čime je uspostavljen jedinstven propis o vinu i vinskim proizvodima u BiH. Time se pojednostavljuje procedure zaštite vina i njegovog uvođenja na tržište, uvoz-izvoz vina, te postepeno harmoniziranje sa zahtjevima EU. Ovaj zakon utvrđuje geografsko porijeklo grožđa, vina, i drugih proizvoda od grožđa i vina, proizvodnju, promet i preradu vina, zadatke ovlaštenih institucija za vinogradarstvo i vinarstvo, izrada i vođenje katastra vinograda, druge zadatke vezane za provedbu jedinstvenog sistem proizvodnje, prerade i prometa grožđa, vina i drugih proizvoda od grožđa i vina.

A. Zakon o veterinarstvu u BiH (Službeni glasnik BiH 34/02)

Ovaj zakon utvrđuje nadležnosti državnih institucija, entiteta i BD u planiranju, provođenju, nadgledanju, kontroli, ažuriranju putem ovog zakona i podzakonskih akata, zarazne bolesti, veterinarsku preventivu, najmanji obim zdravstvene zaštite životinja, naknade i troškove za zdravstvenu zaštitu životinja, veterinarske djelatnosti i njihovo obavljanje, javna ovlaštenja veterinarske komore, izdavanje koncesija, stručno usavršavanje u veterinarstvu, registre, baze podataka i informacioni sistem, nadležnosti državnih organa, inspekcijsku kontrolu, kao i prava i dužnosti pravnih i fizičkih lica prema ovom zakonu. Najveći dio izvršnih funkcija prema ovom zakonu su date u nadležnost entitetima i BD.

Ovaj zakon obavezuje entitete i BD da svoje propise o veterinarstvu usklade sa ovim zakonom. Na ovaj način se po prvi put u BiH u sektoru poljoprivrede stvara mogućnost za uspostavljanje jedinstvene pravne situacije na cijeloj teritoriji BiH. Ovo je jedan preduslov za buduće usklađivanje sa standardima EU u oblasti veterinarstva.

Ovaj zakon takođe utvrđuje nadležnosti Ureda za veterinarstvo BiH, kao upravne organizacije u sastavu MVTEO i ključne institucije za veterinarstvo na državnom nivou. Ključne funkcije ovog Ureda su: kreiranje politike u sektoru veterinarstva BiH; priprema propisa u veterinarstvu BiH; provodi program označavanja životinja u BiH; međunarodna saradnja; među-entitetsko usklađivanje propisa o veterinarstvu; predstavljanje BiH u međunarodnim odnosima u pitanjima veterinarstva; prati propise EU; kontrola, nadzor i koordinacija granične veterinarske inspekcije, itd. Ured je uspostavljen i to je predstavljalo jedan vidljiv napredak u radu ovog sistema.

Unutar Ureda za veterinarstvo, uspostavljena je Agencija za označavanje životinja, kao i Odjel za državnu graničnu veterinarsku inspekciju. Njihove aktivnosti su zasnovane ovim zakonom i Pravilnikom o označavanju životinja i shemi kontrole kretanja životinja u BiH (AIMS). Agencija je nadležna implementaciju sistema označavanja života širom BiH koji mora biti u skladu sa odgovarajućim propisima RU.

Značajni pomaci u razvoju podzakonskih akata u oblasti veterinarstva su takođe evidentna. Prvi put je započeo planirani monitoring rezidua i uspostavljen je nacionalni sistem kontrole i izvještavanja o zaraznim bolestima.

Još uvijek, uspostavljanje efikasnog sistema u ovoj oblasti zahtijeva realizaciju mnogih aktivnosti, koje se kreću od završetka procesa obilježavanja goveda, ovaca, koza i svinja, kroz realizaciju planova monitoringa zaraznih bolesti, pa do implementacije sistema sigurnosti hrane i kvaliteta u prostorijama klaonica.

Kako bi mogao da izvrši planirane aktivnosti, ovaj Ured ubuduće zahtijeva jačanje u ljudskim potencijalima i materijalno-tehničkim sredstvima. Trebalo bi da se ohrabruje buduća politika Ureda u smislu upošljavanja mlađih stručnjaka sa aktivnim znanjem engleskog jezika.

B. Zakon o zaštiti zdravlja bilja (Službeni glasnik BiH 23/03)

Ovaj zakon regulira zdravlje bilja, određuje mjere i obaveze radi sprečavanja pojave, unošenja i širenja štetnih organizama na biljkama, biljnim proizvodima i drugim reguliranim objektima/predmetima kao i njihovog iskorijenjivanja, regulira biološku zaštitu bilja, određuje prikupljanje i razmjenu podataka i sistema informiranja, regulira javne usluge u oblasti zdravlja bilja, određuje organe nadležne za provođenje Zakona, i dr. Zakon utvrđuje nadležnosti na državnom nivou, kao i nadležnosti entiteta i BD.

Ovaj zakon reguliše uspostavljanje i nadležnosti Uprave BiH za zaštitu zdravlja bilja, kao upravne organizacije u sastavu MVTEO. Njeni osnovni zadaci su: kreiranje politike iz oblasti zdravlja bilja, pripremanje zakonskih propisa i vršenje drugih upravnih poslova iz oblasti zdravlja bilja i brige za njihovo provođenje. Nažalost, iako je Uprava počela sa radom sa značajnim zakašnjenjem, nikada još nije napravljen napredak u implementaciji pomenutog zakona, tako da su propisi koji se primjenjuju u ovoj oblasti preuzeti od bivše Jugoslavije. Imajući na umu i činjenicu da su propisi na nivou entiteta izmijenjeni bez ikakve zajedničke koordinacije, situacija u fitosanitarnoj oblasti se više komplikuje.

Do sada, nije se otpočelo sa izdavanjem fitosanitarnog sertifikata, ne postoji jedinstvena lista sjemena, sadnog materijala, fitosanitarnih sredstava, i sveukupno, još nisu ostvarene osnovne pretpostavke za monitoring i kontrolu roba i proizvoda biljnog porijekla u primarnoj proizvodnji na državnom nivou. Uбудуće će se zahtijevati ulaganje dodatnih napora kako bi se osiguralo da Uprava za zaštitu zdravlja bilja ima dovoljne resurse za obavljanje svojih ključnih funkcija.

Što se tiče podzakonskih akata, do sada je usvojen jedino Pravilnik o fitosanitarnim zahtjevima za drveni materijal za pakovanje u međunarodnom prometu. Značajan broj podzakonskih propisa je izrađen i treba da se uputi u proceduru usvajanja. To su:

- Pravilnik o minimalnim uvjetima za obavljanje pregleda biljaka, biljnih proizvoda i drugih objekata na točkama ulaska;
- Pravilnik o sprovođenju sistemskih pregleda i mjera koje se preduzimaju u cilju sprječavanja unošenja, širenja i kontrole *Clavibacter Michigensis* (SMITH) Davis et.al ssp *spedonicus* (Spieckermann et Kotthoff) Davis et al;
- Pravilnik o posebnim mjerama za sprječavanje unošenja u Bosnu i Hercegovinu raka krumpira-synchytrium endobioticum (SCHILB.) perc. i sprečavanju njegovog širenja ako se ustanovi njegovo prisustvo;
- Pravilnik o postupcima za sprječavanje, unošenje i širenje štetnih organizama za bilje, biljne proizvode i druge regulisane predmete i mjerama suzbijanja tih organizamunošenja, širenja i suzbijanja štetnih organizama na biljkama, biljnim proizvodima i drugim objektima;
- Pravilnik o provođenju sistemskih pregleda i preduzimanju mjera u cilju sprječavanja unošenja, širenja i kontrole smeđe truleži krumpira i bakterijskog uvenuća na krumpiru i paradajzu uzrokovanih bakterijom *Ralstonia solanacearum* (smith) yabuuchi et al;
- Pravilnik o posebnim mjerama za sprečavanje unošenja u Bosnu i Hercegovinu krompirove cistolike nematode (*Globodera rostochiensis* Woll.), i krompirove cistolike nematode (*Globodera pallida* Stone) i kontrolu sprečavanja širenja ako se utvrdi njihovo prisustvo;
- Pravilnik o uslovima za registraciju vlasnika određenih biljaka, biljnih proizvoda i drugih objekata u svrhu zdravlja biljaka i o uslovima za izdavanje pasoša za biljke;

- Pravilnik o uslovima pod kojima se određeni štetni organizmi, biljke ili biljni proizvodi i drugi objekti mogu uvoziti ili prevoziti/ prenositi radi ogleda ili u naučne svrhe i za rad na selekcijama sorti.

C. Zakon o mineralnim đubrivima (Službeni glasnik BiH 46/04)

Ovaj zakon utvrđuje uslove za sastav, kvalitet i označavanje mineralnih đubriva koja se stavljaju u promet i upotrebu, kao i nadzor nad provođenjem ovog zakona i podzakonskih akata donesenih na osnovu ovog zakona te drugih propisa donesenih za primjenu ovog zakona.

D. Zakon o zaštiti novih sorti biljaka u BiH (Službeni glasnik BiH 46/04)

Ovim zakonom određuje se postupak zaštite novih sorti biljaka, te dobivanje i zaštita oplemenjivačkog prava. U skladu s odredbama ovog zakona, mogu se zaštititi sorte svih rodova i vrsta biljaka, uključujući križance između rodova i vrsti.

E. Zakon o fitofarmaceutskim sredstvima BiH (Službeni glasnik BiH 49/04)

Ovaj zakon utvrđuje promet i nadzor aktivnih materija koje su fitofarmaceutska sredstva, registraciju, izdavanje dozvola na osnovu ovog zakona, promet, upotrebu, vođenje registra, tehničke zahtjeve za uređaje za aplikaciju i njihove sastavne dijelove, saopćavanje podataka i vođenje evidencija, i ovlaštenja organa koji su odgovorni za izvršavanje ovog zakona.

F. Zakon o sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednih biljaka BiH (Službeni glasnik BiH 03/05)

Ovaj zakon propisuje uslove za proizvodnju, pripremu za stavljanje u promet, uvoz i stavljanje u promet sjemena i sadnog materijala poljoprivrednih biljaka (žitarice, industrijsko, krmno, povrtlarsko, ljekovito, aromatično i začinsko bilje, voćke, vinova loza, hmelj, ukrasno bilje) i obaveze lica koja se bave proizvodnjom; zahtjeve za stavljanje u promet sjemena i sadnog materijala poljoprivrednih biljaka; upis sorti poljoprivrednih biljaka u sortnu listu i testiranje sorti poljoprivrednih biljaka za opisnu sortnu listu; dobijanje i razmjenu podataka te povezivanje podataka u informativni sistem; i određuje djelatnost javne službe u obalsti sjemenarstva i rasadničke proizvodnje, vršioce javne službe, nosioce javnih ovlaštenja, imenovanje laboratorija, vršioce ispitivanja sorti i čuvanja standardnih uzoraka, te inspekcijski nadzor.

Do sada, niti jedan podzakonski akt nije usvojen. Značajan broj propisa koje je potrebno usvojiti na osnovu odredbi ovog Zakona je već izrađen (oktobar 2006. godine), ali iste treba po hitnoj proceduri staviti u proceduru usvajanja, i to:

- Pravilnik o plasiranju na tržište Bosne i Hercegovine sjemena žitarica;
- Pravilnik o plasiranju materijala za razmnožavanje voća i plasiranju voćnih sadnica namijenjenih za proizvodnju voća u Bosni i Hercegovini;
- Pravilnik o plasiranju na tržište Bosne i Hercegovine sjemenskog krompira;
- Pravilnik o pravima oplemenjivača sorti biljaka Bosne i Hercegovine;
- Pravilnik o plasiranju na tržište Bosne i Hercegovine sjemena krmnog bilja
- Pravilnik o registraciji sjemena, izdavanju licenci i primjeni pravilnika u Bosni i Hercegovini
- Pravilnik o plasiranju na tržište Bosne i Hercegovine materijala za vegetativno razmnožavanje vinove loze
- Pravilnik o plasiranju na tržište materijala za razmnožavanje povrća i sadnog materijala povrća, osim sjemena u Bosni i Hercegovini
- Pravilnik o plasiranju na tržište Bosne i Hercegovine sjemena povrća

- Pravilnik o tržištu Bosne i Hercegovine za sjemena uljarica
- Pravilnik Bosne i Hercegovine o sortnim listama
- Pravilnik o tržištu Bosne i Hercegovine za sjemena repe
- Pravilnik o plasiranju na tržište Bosne i Hercegovine materijala za razmnožavanje ukrasnog bilja

G. Zakon o hrani (Službeni glasnik BiH 50/04)

U potpunoj svjesnosti institucionalnih nedostataka zbog nepostojanja državnog Ministarstva poljoprivrede i državnog Ministarstva zdravstva, u 2004. godini je MVTEO iniciralo, koordiniralo i izradilo Zakon o hrani kojim se omogućilo uspostavljanje Agencije za sigurnost hrane BiH.

Ovaj Zakon uređuje zaštitu zdravlja ljudi i interesa potrošača vezano za hranu, uzimajući u obzir posebno raznolikost snabdijevanja hranom uključujući tradicionalne proizvode uz osiguranje efikasnog funkcioniranja unutrašnjeg tržišta. Zakon utvrđuje jedinstvene principe i nadležnosti, pretpostavke ostvarivanja snažnije naučne osnove, efikasnije organizacijske strukture i postupaka koji će biti u osnovi odlučivanja u pitanjima zdravstvene ispravnosti i kvaliteta hrane i stočne hrane. Zakon utvrđuje opće principe o hrani i hrani za životinje općenito, te posebno zdravstvene ispravnosti i kvaliteta hrane i stočne hrane na nivou BiH, te postupke za pitanja koja direktno ili indirektno utječu na zdravstvenu ispravnost i kvalitet hrane i stočne hrane.

Ovaj zakon takođe uspostavlja Agenciju za sigurnost hrane BiH. Osnovni zadaci Agencije su da doprinosi visokom nivou zaštite životu i zdravlju ljudi, pruža naučne savjete i tehničku podršku u smislu propisa i politika u oblastima koja imaju direktan ili indirektan uticaj na kvalitet hrane i stočne hrane, zdravstvenu ispravnost, sigurnost i kvalitet hrane, prikupljanje i analizu podataka, te predstavlja kontaktnu tačku za aktivnosti u komisiji Codex Alimentarius.

Zakon stupio na snagu sredinom novembra 2004. Naredne godine, njegova sprovedba je bila veoma ograničena. Priamrni razlog za to je kasno imenovanje direktora Agencije i upravnog odbora. Taj proces je okončan sredinom 2006. godine, dok je zapošljavanje stručnog kadra uslijedilo kasnije. Od tog vremena je proces sprovedbe Zakona ubrzan. Agencija za sigurnost hrane je od tada inicirala i izradila niz pravilnika, koji treba da se objave. To su: Sljedeći provedbeni propisi supripremljeni i trenueno su u proceduri javne rasprave:

- Pravilnik o opštem deklarisanju ili označavanju upakovane hrane
- Pravilnik o označavanju hranjivih vrijednosti upakirane hrane
- Pravilnik o uslovima upotrebe prehrambenih aditiva u hrani namijenjenoj za ishranu ljudi
- Pravilnik o upotrebi boja u hrani
- Pravilnik o upotrebi zaslađivača/sladila u hrani
- Pravilnik o upotrebi prehrambenih aditiva osim boja i zaslađivača/sladila u hrani
- Pravilnik o voćnim sokovima, voćnim nektarima i sličnim proizvodima
- Pravilnik o osvježavajućim bezalkoholnim pićima i sličnim proizvodima
- Pravilnik o kvalitetu jakih alkoholnih i alkoholnih pića

Agencija za sigurnost hrane je takođe koordinirala izradu Zakona o GMO, a postala je i kontaktna tačka za sistem brzog uzbunjivanja (RASFF).

H. Zakon o flaširanim pitkim vodama BiH (Službeni glasnik BiH 45/04)

Ovaj zakon je pokrenut i izrađen kako bi se uveli standardi za proizvod EU. Ovaj zakon regulira kvalitet flaširane pitke vode namijenjene za konzumaciju ljudima na području BiH, utvrđuje organe nadležne za izdavanje certifikata i priznavanje flaširanih pitkih voda, uslove za izdavanje certifikata, uslove za etiketiranje prirodnih mineralnih voda, prirodnih izvorskih voda i stolnih vina, način obrade i flaširanje tih voda, te obaveze entiteta i BD da suklade svoje propise sa odredbama ovog zakona.

Komisija za priznavanje flaširanih pitkih voda je formirana ~~ove godine~~ ali još nije počela provoditi svoje aktivnosti u pravom smislu. Kako je došlo do preklapanja nadležnosti sa Zakonom o hrani BiH, pojavila se ideja da se Zakon o flaširanim pitkim vodama stavi van snage a da se ova materija uredi podzakonskim aktom na osnovu Zakona o hrani BiH. Ovo pitanje se trenutno razmatra Ministarstvo spoljne trgovine i ekonomskih odnosa je podnijelo Prijedlog zakona o prestanku važenja Zakona o flaširanim pitkim vodama.

2.1.1.2. Zakoni FBiH

A. Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službene novine FBiH 02/98, 04/04)

Ovim zakonom uređuje se korištenje, zaštita i klasifikacija poljoprivrednog zemljišta, uslovi za promjenu namjene poljoprivrednog zemljišta, nadležnosti organa FBiH, kantona i općina, i nadzor nad provođenjem ovog zakona. Pored ovog zakona, svaki kanton je usvojio svoj Zakon o poljoprivrednom zemljištu.

Nakon analiziranja stanja poljoprivrednog zemljišta u FBiH, Vlada FBiH je dala zadatak Ministarstvu poljoprivrede, vodoprivrede i šumarstva FBiH, da izradi novi Zakon o poljoprivrednom zemljištu, kako bi se spriječilo uništavanje tla i omogućila njegova racionalna upotreba. Zakon je izrađen ali se procedura usvajanja se još uvijek nije okončala. Glavni cilj novog zakona je da obezbijedi osnovnu zaštitu poljoprivrednog zemljišta, spriječi njegovo korištenje u ne-poljoprivredne svrhe i uspostavi tržište poljoprivrednog zemljišta (prodaju, zakup, koncesiju) kako bi se omogućili uvjeti za njegovu optimalnu upotrebu.

B. Zakon o veterinarstvu (Službene novine FBiH 46/00)

Ovim zakonom uređuje se zaštita zdravlja životinja, veterinarsko-zdravstvena preventiva u prometu i proizvodnji, veterinarska zaštita za dobrobit životinja, organizacija i provođenje veterinarske djelatnosti, naknade i troškovi, i druga pitanja od značaja za organizaciju i funkcionisanje veterinarstva na teritoriji Federacije Bosne i Hercegovine.

Ovaj Zakon mora da se uskladi sa Zakonom o veterinarstvu na državnom nivou, ali taj zadatak još uvijek nije ispunjen. Kao rezultat, pripremljen je novi Zakon o veterinarstvu ali je još uvijek u proceduri usvajanja.

C. Zakon o lijekovima koji se upotrebljavaju u veterinarstvu (Službene novine FBiH 15/98)

Ovaj zakon uređuje proizvodnju, promet, ispitivanje i kontrolu lijekova koji se koriste u veterinarstvu. Prijedlog zakona o izmjenama i dopunama Zakona o lijekovima koji se upotrebljavaju u veterinarstvu-skraćeni postupak, podnesen je od strane Vlade Federacije BiH.

D. Zakon o mjerama za unapređenje stočarstva (Službene novine FBiH 23/98)

Ovaj zakon utvrđuje proizvodnju i promet priplodne stoke i propisuje druge mjere za unapređenje stočarstva. Obrazovana je komisija za izradu novog Nacrta o stočarstvu u FBiH. Ova komisija je već pripremila Nacrt ovog zakona.

E. Zakon o priznavanju i zaštiti sorti poljoprivrednog i šumskog bilja (Službene novine FBiH 31/00)

Ovaj zakon utvrđuje postupke priznavanja novostvorenih sorti poljoprivrednog i šumskog bilja, postupke odobrenja za uvođenje u proizvodnju stranih sorti poljoprivrednog i šumskog bilja, kao i zaštite novostvorenih sorti i stranih sorti.

F. Zakon o sjemenu i sadnom materijalu (Službene novine FBiH 55/01)

Ovaj zakon reguliše proizvodnju, promet i uvoz poljoprivrednog sjemena i sadnog materijala, micelija jestivih i ljekovitih gljiva i druga pitanja od značaja za provedbu jedinstvenog sistema poljoprivrednog sjemenarstva i rasadničarstva na teritoriji FBiH. U cilju revizije dodjele nadležnosti institucijama u poljoprivredi izrađene su izmjene i dopune ovog zakona, i trenutno su u proceduri usvajanja.

G. Zakon o duhanu (Službene novine FBiH 45/02, 42/04 and 51/07)

Ovaj zakon utvrđuje proizvodnju, otkup, obradu, preradu i promet sirovog duhana u listu, te proizvodnju i promet duhanskih proizvoda.

H. Zakon o novčanoj podršci u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji (Službene novine FBiH 28/04)

Ovim zakonom se uređuje novčana podrška u primarnoj poljoprivrednoj proizvodnji, izvor i visina sredstava, lica koja ostvaruju pravo na novčanu podršku, namjena i korištenje sredstava, obaveze i realizacija novčane podrške, nadzor nad provođenjem zakona, kaznena i druga pitanja u vezi sa novčanom podrškom. Prema zakonu, visina sredstava ne bi trebala biti manja od 3% vrijednosti godišnjeg budžeta FBiH.

Novi Zakon o finansijskoj podršci u poljoprivredi i ruralnom razvoju je u fazi izrade. Glavni cilj je da se harmonizira sa principima i praksama EU u oblasti finansijske podrške u poljoprivredi i ruralnom razvoju.

I. Zakon o šumama (Službene novine FBiH 20/02, 29/03 and 37/04).

Ovim zakonom uređuje se očuvanje i zaštita šuma, jačanje njihovih ekoloških funkcija, planiranje u šumarstvu i upravljanje šumama, ekonomske funkcije, finansiranje obnove i unapređivanje šuma na teritoriji FBiH, nadzor nad sprovođenjem zakona, kaznena i druga pitanja vezana za upravljanje šumama.

Osnovni cilj ovog zakona je razdvajanje administrativnih i komercijalnih funkcija. Administrativne funkcije su dodijeljene Upravi za šumarstvo FBiH i kantonalnim upravama za šumarstvo dok su komercijalne funkcije dodijeljene kantonalnim preduzećima šumarstva.

Izrađen je Nacrt zakona o izmjeni i dopuni Zakona o šumama Federacije BiH. Predlagač ovog Nacrta zakona je Klub poslanika SDP BiH u Predstavničkom domu Parlamenta Federacije BiH.

J. Zakon o sjemenu i sadnom materijalu šumskih i hortikulturnih vrsta drveća i grmlja (Službene novine FBiH 71/05)

Ovim zakonom uređuje se registracija i način vođenja registara, šumsko i hortikulturno sjeme, šumski i hortikulturni sadni material, kontrola uvoza reproduktivnog materijala, naknada troškova, upravni nadzor nad provedbom ovog zakona, kaznene odredbe i druga pitanja od značaja za provedbu jedinstvenog sustava šumskog i hortikulturnog sjemenarstva i rasadničarstva na teritoriji FBiH.

K. Zakon o lovstvu (Službene novine FBiH 4/06)

Ovim zakonom uređuje se organizacija lovstva i lovišta, uzgoj, zaštita, lov i korištenje divljači i njenih dijelova, katastar lovišta, lovno-gospodarska osnova i planiranje, lovučarska služba, upravni i

inspekcijski nadzor nad provedbom ovog zakona, kaznene odredbe i druga pitanja od značenja za oblast lovstva na teritoriji FBiH.

L. Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Službene novine FBiH 64/04)

Ovim zakonom uređuje se slatkovodno ribarstvo: ribolovne vode, ribolov, akvakultura, zaštita riba, ribarsko-čuvarska služba, upravni i inspekcijski nadzor nad provođenjem zakona, kaznene odredbe i druga pitanja koja su od značaja za oblast slatkovodnog ribarstva na teritoriji FBiH.

M. Zakon o vodama (Službene novine FBiH 70/06)

Ovaj zakon je rezultat postojećih reformi u sektoru voda. Predmet zakona je upravljanje vodama, što uključuje zaštite voda od zagađivanja, korištenje voda, uređenja voda i vodotoka i zaštite od štetnog djelovanja voda u FBiH. Zakon reguliše vodno dobro i javno vodno dobro, vodne objekte i vlasništvo nad njima, kategorije voda, vodna područja, strategiju i planske dokumente, korišćenje voda, laboratorije, zaštićena područja, pravna lica nadležna za posebna pitanja upravljanja vodama te druga relevantna pitanja. Kako su pitanja zaštite voda sada uređena ovim zakonom, Zakon o zaštiti voda FBiH (Službene novine FBiH 33/03, 54/04) je stavljen van snage. Takođe, pitanja upravljanja voda su povjerena Agenciji za vodno područje rijeke Save i Agenciji za vodno područje Jadranskog mora.

N. Zakon o poljoprivredi FBiH («Službene novine F BiH», broj 88/07)

Parlament Federacije BiH je usvojio Zakon o poljoprivredi a pripremljen je i Program za izradu provedbenih propisa vezano za implementaciju ovog zakona. Vlada Federacije ima obavezu da donese devet propisa a Federalno ministarstvo poljoprivrede deset (pravilnici i uputstvo).

O. Strategija poljoprivrede FBiH

U Federaciji BiH usvojena je srednjoročna Strategija razvoja poljoprivrednog sektora (2006-2010.). Predmetnom Strategijom određena je vizija i zadaci poljoprivrednog sektora. Sastavni dio strategije je Akcioni plan vezan za poljoprivredu kojim su određene aktivnosti, nosioci, rokovi i ciljevi. Ukupno je priloženo sedam Akcionih planova, i to:

1. Akcioni plan – poljoprivreda,
2. Akcioni plan – upravljanje zemljištem,
3. Akcioni plan – ruralni razvoj,
4. Akcioni plan – prehrambena industrija,
5. Akcioni plan – spoljna trgovina i podrška izvozu,
6. Akcioni plan – nauka i obrazovanje,
7. Akcioni plan – razvoj sistema statistike.

2.1.1.3. Zakoni RS

A. Zakon o poljoprivredi (Službeni glasnik RS 70/06, 20/07, 86/07)

Ovaj zakon propisuje ciljeve i mjere poljoprivredne politike, korisnike prava, poljoprivredna gazdinstva, institucionalnu podršku, izvještavanje i informacije, registre, administrativni i inspekcijski nadzor.

Bazirano na ovom zakonu, RS je usvojila i objavila **Strategiju za poljoprivredni razvoj do 2015 godine.**

B. Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službeni glasnik RS 93/06,86/07)

Ovaj zakon utvrđuje planiranje, zaštitu, uređenje, korištenje i prodaju, zakup i koncesiju poljoprivrednog zemljišta, i druga pitanja od značaja za poljoprivredno zemljište kao dobra od opšteg interesa.

C. Zakon o vinu i rakiji (Službeni glasnik RS 3/97)

Ovaj zakon propisuje proizvodnju vina i rakije od grožđa i voća, pravnu zaštitu vina i rakije proizvedene u određenom geografskom području koje se odlikuje posebnim klimatskim, zemljišnim i drugim uslovima, kao i uslovi za stavljanje u promet vina i rakije. Ovim zakonom uređuje se i proizvodnja i uslovi za stavljanje u promet drugih alkoholnih pića koja se proizvode uz upotrebu destilata od voća, grožđa i vina, kao i rafinisanog etil-alkohola.

D. Zakon o duvanu (Službeni glasnik RS 4/97)

Ovaj zakon utvrđuje proizvodnju, promet i utvrđivanje kvaliteta i kvantiteta sirovog duhana i fermentisanog duhana u listu, te upravni i inspekcijski nadzor.

E. Zakon o zaštiti bilja (Službeni glasnik RS 13/97)

Ovaj zakon uređuje zaštitu bilja od bolesti, štetočina i korova, zdravstvenu kontrolu bilja u unutrašnjem i prekograničnom prometu, promet sredstava za zaštitu bilja kao i obezbjeđenje finansijskih sredstava za zaštitu bilja. Članovi 85-88. ovog zakona stavljeni su van snage članom 90. Zakona o inspekcijama RS.

Ovaj zakon mora da se uskladi sa državnim Zakonom o zaštiti zdravlja bilja.

F. Zakon o sjemenu i sadnom materijalu (Službeni glasnik RS 13/97)

Ovaj zakon utvrđuje uvjete za proizvodnju, promet, upotrebu i konačnu obradu sjemena i sadnog materijala poljoprivrednog i šumskog bilja. Članovi 55, 56, 57 i 58. su stavljeni van snage članom 90. Zakona o inspekcijama RS.

Ovaj Zakon mora da se uskladi sa državnim Zakonom o sjemenu i sadnom materijalu.

G. Zakon o zdravstvenoj zaštiti životinja i veterinarskoj djelatnosti (Službeni glasnik RS 11/95, 10/97, 52/01)

Ovaj zakon reguliše zaštitu zdravlja životinja i obavljanje veterinarske djelatnosti, otkrivanje, spriječavanje pojave, suzbijanje i iskorijenjivanje zaraznih bolesti životinja, spriječavanje bolesti koje su zajedničke za ljude i životinje, veterinarsko-sanitarna kontrola proizvodnje i prometa životinja, proizvoda, sirovina i otpadaka životinjskog porijekla, stočne hrane i vode, reprodukcija životinja, primjenu zoohigijenskih i tehnoloških mjera u uzgoju životinja i stočarskoj proizvodnji i zaštiti čovjekove sredine u oblasti uzgoja i prometa životinja, proizvodnje i prometa proizvoda, sirovina i otpadaka životinjskog porijekla i stočne hrane.

Ovaj zakon mora da se uskladi sa Zakonom o veterinarstvu BiH.

H. Zakon o obezbjeđenju i usmjeravanju sredstava za podsticanje razvoja poljoprivrede i sela (Službeni glasnik RS 43/02, 44/02)

Ovaj zakon utvrđuje izvore i način korištenja sredstava, u cilju podrške seoskog i poljoprivrednog razvoja kako bi se obezbijedila prehrambena sigurnost stanovništva. Propisano je da se sredstva obezbjeđuju iz budžeta Vlade RS-a u iznosu ne manjem od 4%, i ino-kredita sa dugim rokom otplate.

I. Zakon o šumama (Službeni glasnik RS 66/03, 53/05 and 91/06)

Ovaj zakon utvrđuje zaštitu, poboljšanje i korištenje šuma i šumskog zemljišta RS. Zadnjim izmjenama zakona, Ministarstvo poljoprivrede, šumarstva i vodoprivrede RS je nadležno za upravljanje i gazdovanje šumama i šumskim zemljištem u vlasništvu RS, te na osnovu ugovora prenosi prava njihovog korištenja i eksploatacije na javno preduzeće "Šume Republike Srpske". Usvojen je novi Zakon o šumama u 2008. godini.

J. Zakon o lovstvu (Službeni glasnik RS 4/02, 34/08)

Ovaj zakon utvrđuje lov kao javnu aktivnost i obuhvata mjere zaštite i uzgoja divljači, uređenje lovišta i racionalno korištenje divljači i lovišta, ostvareno kroz ekološku, društvenu, sportsku i privrednu djelatnost. Članovi 77, 78 i 79. ovog zakona su stavljeni van snage članom 90. Zakona o inspekcijama RS.

K. Zakon o veterinarskim lijekovima i veterinarsko medicinskim proizvodima (Službeni glasnik RS 37/02)

Ovaj zakon utvrđuje proizvodnju, način ispitivanja, odobravanje za stavljanje u promet, obavješćavanje, upis u registar veterinarskih lijekova i lijekovitih dodataka radi zdravstvene zaštite životinja, naročito u pogledu njihovog kvaliteta, djelotvornosti i neškodljivosti, a time i zaštite zdravlja ljudi od ostatka lijeka u namirnicama životinjskog porijekla, veterinarsko-homeopatskih proizvoda, te nadzor nad lijekovima hranom za životinje. Članovi 45-52. su stavljeni van snage članom 90. Zakona o inspekcijama RS.

L. Zakon o stočarstvu (Službeni glasnik RS 34/06)

Ovaj zakon utvrđuje proizvodnju i uzgoj kvalitetne priplodne stoke, osjemenjivanje stoke, organizaciju uzgoja kvalitetne priplodne stoke, osposobljavanje i istraživački rad u okviru stočarstva, trgovinu kvalitetnom priplodnom stokom, zoohigijenski uslovi držanja stoke, proizvodnju i kvalitet hrane za životinje i proizvoda životinjskog porijekla, nadzor provođenja ovog zakona, i druga pitanja vezana za stočarstvo.

M. Zakon o organskoj proizvodnji hrane (Službeni glasnik RS 75/04)

Ovaj zakon uređuje proizvodnju hrane koristeći metode organske proizvodnje. Primjenjuje se na proizvode koje su proglašeni ili trebaju biti proglašeni kao organski proizvod. Ovaj zakon utvrđuje iskaze i ovjere organskih proizvoda, principe organske proizvodnje i proizvoda, zahtjeve za organsku proizvodnju, izmjene iz tradicionalne u organsku proizvodnju, uslove za biljnu i stočarsku proizvodnju i akvakulturu, brigu o zaštiti okoliša i o kulturnom nasljeđu, tehnološku obradu i promet organske hrane, deklaraciju, uvezene proizvode, te inspekcijski nadzor.

N. Zakon o ribarstvu (Službeni glasnik RS 4/02)

Ovaj zakon utvrđuje djelatnosti vezane za gajenje, zaštitu, ribolov, promet i korištenje ribe i ribljih proizvoda u ribolovnim vodama.

O. Zakon o đubrivima i oplemenjivačima zemljišta (Službeni glasnik RS 35/04)

Ovaj zakon uređuje izdavanje registracionih certifikata za proizvodnju, izvoz, uvoza i distribuciju đubriva, deklarisanje, kontrolu djelatnosti đubriva, te inspekcijski nadzor.

P. Zakon o vodama (Službeni glasnik RS 50/06)

Ovaj zakon je rezultat postojeće reforme u sektoru voda BiH, koja se provodi u oba entiteta. Predmet ovog zakona je upravljanje vodama i obuhvata: zaštitu vode, korištenje voda, zaštitu od štetnog djelovanja voda, uređenje vodotoka i drugih vodnih tijela i javnog dobra RS-a. Ovaj zakon uređuje vodna dobra i javna vodna dobra, vodne objekte i vlasništvo nad njima, vodna područja, kategorije voda, strategije i dokumente planiranja, korištenje voda, laboratorije, zaštićena područja, pravna lica i institucije odgovorne za pojedinačna pitanja upravljanja vodama, i druga relevantna pitanja. Pitanje zaštite voda je sada regulisano ovim zakonom tako da je Zakon o zaštiti voda RS (Službeni glasnik RS 53/02) stavljen van snage. Takođe, upravljanje vodama je povjereno Agenciji za vode oblasnog riječnog sliva Save i Agenciji za vode oblasnog riječnog sliva Trebišnjice. Ove agencije su administrativne organizacije u okviru Ministarstva poljoprivrede, šumarstva i vodovoda RS.

2.1.1.4. Propisi Brčko Distrikta

A. Zakon o duhanu (Službeni glasnik BD 35/05)

Ovim zakonom uređuje se proizvodnja, otkup, obrada, prerada i promet sirovog duhana u listu, te proizvodnja i promet duhanskih proizvoda. Ovaj zakon takođe utvrđuje upravni i inspekcijski nadzor i kazne

B. Zakon o lovstvu (Službeni glasnik BD 23/06)

Ovdje se radi o Zakonu o lovstvu RS (Službeni glasnik RS 13/94) koji je preuzet Nalogom supervizora kao zakon BD, u identičnom tekstu, i bit će na snazi sve dok ga ne budu izmijenjeni ili ukinuti od strane Skupština BD.

C. Zakon o poljoprivrednom zemljištu (Službeni glasnik BD 32/04 and 20/06)

Ovim zakonom uređuje se za poljoprivredno zemljište: zaštita, korištenje, unapređivanje, uređenje poljoprivrednog zemljišta, promet i zakup kao i druge agrarne operacije u Brčko Distriktu BiH. Zakon detaljnije propisuje očuvanje poljoprivrednog zemljišta, planiranje, uspostavljanje baza podataka, naknade za promjenu namjene poljoprivrednog zemljišta u druge svrhe, kontrolu plodnosti zemljišta, koncesije, navodnjavanje, promet poljoprivrednog zemljišta, melioraciju, poljoprivrednu inspekciju i kazne.

D. Zakon o podsticaju u poljoprivrednoj proizvodnji (Službeni glasnik BD 11/06)

Ovim zakonom uređuju se podsticaji u poljoprivrednoj proizvodnji: izvor i visina sredstava, lica koja ostvaruju pravo na podsticaj, namjena i korištenje sredstava, struktura podsticaja, nadzor nad provođenjem zakona, kaznena i druga pitanja u vezi s podsticajima. Propisano je da visina sredstava za podsticaje ne može biti manja od 4 miliona KM od godišnjeg budžeta BD.

E. Zakon o slatkovodnom ribarstvu (Službeni glasnik BD 35/05)

Ovaj zakon reguliše pitanja ribolova u slatkim (kopnenim) vodama, i obuhvata ribolov, poribljavanje, akvakulturu, zaštitu riba i njihovih staništa. Zakon propisuje definicije, evidenciju ribolovačkih područja i zona, privredni i rekreativno-sportski ribolov, dozvole, planiranje, kontrolu, akvakulturu, ribolovačko-čuvarsku službu, naknade za ribolov, podatke o ribolovu i akvakulturi, inspekcijski nadzor i kaznena pitanja.

F. Zakon o mjerama za unaprijeđenje stočarstva (Službeni glasnik BD 23/06)

Ovdje se radi o Zakonu o mjerama za unapređenje stočarstva RS (Službene novine RS 10/98) koji je preuzet Nalogom supervizora kao zakon BD, u identičnom tekstu, i bit će na snazi sve dok ga ne izmijeni ili ukine Skupština BD.

G. Zakon o šumama (Službeni glasnik BD 23/06)

Ovdje se radi o Zakonu o šumama Tuzlanskog kantona (Službeni glasnik Tuzlanskog kantona 10/99) koji je Nalogom supervizora preuzet kao zakon BD, u identičnom tekstu, i bit će na snazi sve dok ga ne izmijeni ili ukine Skupština BD.

H. Zakon o vinu i rakiji (Službeni glasnik BD 35/05)

Ovim zakonom uređuju se proizvodnja vina i rakije od grožđa i voća, zakonska zaštita vina i rakije proizvedenih na određenom geografskom području koje se odlikuje posebnim klimatskim, zemljišnim i ostalim uslovima, kao i uslovi za stavljanje u promet vina i rakije. Ovim zakonom se uređuje i proizvodnja i uslovi za stavljanje u promet drugih alkoholnih pića koja se proizvode uz upotrebu destilata (od grožđa, voća i vina), kao i rafinisanog etil-alkohola.

I. Zakon o vodama (Službeni glasnik BD 23/06)

Ovdje se ustvari radi o Zakonu o vodama RS (Službeni glasnik RS 10/98) koji je Nalogom supervizora preuzet kao zakon BD, u identičnom tekstu, i bit će na snazi sve dok ga ne izmijeni ili ukine Skupština BD.

J. Zakon o zemljoradničkim zadrugama (Službeni glasnik BD 19/02)

Ovaj zakon uređuje osnivanje zemljoradničkih zadruga, zahtjeve i uslove, upravljanje zadrugom i njena upravljačka tijela, imovinu zadruga, njeno poslovanje i kaznena pitanja.

K. Zakon o komasaciji Brčko Distrikta BiH (Službeni glasnik BD 7/06)

Ovaj zakon reguliše uređenje zemljišnih površina i stvaranje većih i pravilnijih zemljišnih parcela njihovim grupisanjem i grupisanjem zemljišnih posjeda kako bi se omogućila ekonomičnija obrada i iskorištavanje zemljišta i izvođenje drugih radova na uređenju zemljišta. Zakon propisuje uspostavljanje Komisije za komasaciju i njene potkomisije, zahtjeve za provođenje komasacije, njene procedure i troškove.

2.1.2. Propisi zaštite okoliša i agro-okoliša

2.1.2.1. Zakoni na državnom nivou

Na državnom nivou nema propisa o zaštiti okoliša. Trenutno se vodi diskusija između predstavnika državnog i entitetskog nivoa o pripremi državnog Zakona o zaštiti okoliša kojim bi se utvrdile nadležnosti u tom sektoru na državnom nivou.

2.1.2.2. Zakoni FBiH

A. Zakon o zaštiti okoliša (Službene novine FBiH 33/03)

Ovim zakonom uređuje se očuvanje, zaštita, obnova i poboljšanje ekološkog kvaliteta i kapaciteta okoliša, kao i uslova kvaliteta života; mjere i uslovi upravljanja, očuvanja i racionalnog korištenja prirodnih resursa; okvir pravnih mjera i institucija za očuvanja, zaštitu i poboljšanje zaštite okoliša; finansiranje aktivnosti vezanih za okoliš i dobrovoljne mjere i poslovi i zadaci organa uprave na različitom nivou vlasti.

B. Zakon o upravljanju otpadom (Službene novine FBiH 33/03)

Ovim zakonom uređuju se sve kategorije otpada, sve vrste aktivnosti u upravljanju otpadom, operacije i postrojenja u upravljanju otpadom.

Odredbe ovog zakona primjenjuju se i na otpad nastao istraživanjem resursa, ekstrakcijom, tretmanom i skladištenjem mineralnih sirovina i radom kamenoloma; tečni otpad; životinjski otpad i drugi neopasni materijali prirodnog porijekla koji se mogu koristiti u poljoprivredne svrhe; odloženi eksploziv, osim ako to nije regulirano posebnim propisom.

Odredbe ovog zakona se ne primjenjuju na radioaktivni otpad, gasove ispuštene u atmosferu i otpadne vode;

C. Zakon o zaštiti prirode (Službene novine FBiH 33/03)

Ovim zakonom uređuju se obnova, zaštita, očuvanje i održivi razvoj pejzaža, prirodnih područja, biljaka, životinja i njihovih staništa, mineral i fosila i drugih komponenti prirode na teritoriji FBiH, nadležnosti tijela koja vrše poslove zaštite prirode, planiranje zaštite prirode, opće i posebne mjere za zaštitu prirode, informacijski sistem, nadzor, finansiranje zaštite prirode i kazne za prekršaje za pravna i fizička lica.

D. Zakon o zaštiti zraka (Službene novine FBiH 33/03)

Ovim zakonom se uređuje zaštita zraka od zagađivanja radi zaštite zdravlja ljudi, klime i okoliša od štetnog uticaja zagađenog zraka. Zakon propisuje principe, definicije, planiranje zaštite kvaliteta zraka, posebne izvore emisija, mjere za sprečavanje ili smanjivanje emisija u zrak prouzrokovanih ljudskim aktivnostima koje se moraju poštovati u procesu proizvodnje, tehnički uvjeti, dozvole, katastar emisija, kvalitet zraka, nadzor i kazne za prekršaje za pravna i fizička lica.

Odredbe ovog zakona se ne primjenjuju na zaštitu vazduha od zagađivanja prouzrokovanim radioaktivnim materijalima, industrijskim nesrećama i elementarnim nepogodama.

E. Zakon o fondu za zaštitu okoliša (Službene novine FBiH 33/03)

Ovim zakonom se osniva Fond za zaštitu okoliša FBiH, utvrđuje organizacija, upravljanje i rukovođenje Fondom, imovina i poslovanje Fonda, izvori, namjena i način korištenja sredstava Fonda, i uređuju druga pitanja u vezi s pribavljanjem i upravljanjem sredstvima Fonda. Fond je finansijska organizacija sa statusom pravnog lica.

Djelatnost Fonda je prikupljanje i distribucija finansijskih sredstava za zaštitu okoliša na teritoriji FBiH.

2.1.2.3. Zakoni RS

A. Zakon o zaštiti okoliša (Službeni glasnik RS 28/07)

Ovim zakonom uređuje se očuvanje, zaštita, obnova i poboljšanje ekološkog kvaliteta i kapaciteta okoliša, kao i uslova kvaliteta života; mjere i uslovi upravljanja, očuvanja i racionalnog korištenja prirodnih resursa; okvir pravnih mjera i institucija za očuvanja, zaštitu i poboljšanje zaštite okoliša; finansiranje aktivnosti vezanih za okoliš i dobrovoljne mjere i poslovi i zadaci organa uprave na različitom nivou vlasti.

B. Zakon o upravljanju otpadom (Službeni glasnik RS 53/02, 65/08)

Ovim zakonom uređuju se sve kategorije otpada, sve vrste aktivnosti u upravljanju otpadom, operacije i postrojenja u upravljanju otpadom.

Odredbe ovog zakona primjenjuju se i na otpad nastao istraživanjem resursa, ekstrakcijom, tretmanom i skladištenjem mineralnih sirovina i radom kamenoloma; tečni otpad; životinjski otpad i drugi neopasni materijali prirodnog porijekla koji se mogu koristiti u poljoprivredne svrhe; odloženi eksploziv, osim ako to nije regulirano posebnim propisom.

Odredbe ovog zakona se ne primjenjuju na radioaktivni otpad, gasove ispuštene u atmosferu i otpadne vode;

C. Zakon o zaštiti prirode (Službeni glasnik RS 50/02, 34/08)

Ovim zakonom uređuju se obnova, zaštita, očuvanje i održivi razvoj pejzaža, prirodnih područja, biljaka, životinja i njihovih staništa, mineral i fosila i drugih komponenti prirode na teritoriji RS, nadležnosti tijela koja vrše poslove zaštite prirode, planiranje zaštite prirode, opće i posebne mjere za zaštitu prirode, informacijski sistem, nadzor, finansiranje zaštite prirode i kazne za prekršaje za pravna i fizička lica.

D. Zakon o zaštiti vazduha (Službeni glasnik RS 53/02)

Ovim zakonom se uređuje zaštita zraka od zagađivanja radi zaštite zdravlja ljudi, klime i okoliša od štetnog uticaja zagađenog zraka. Zakon propisuje principe, definicije, planiranje zaštite kvaliteta zraka, posebne izvori emisija, mjere za sprečavanje ili smanjivanje emisija u zrak prouzrokovanih ljudskim aktivnostima koje se moraju poštovati u procesu proizvodnje, tehničke uslove, dozvole, katastar emisija, kvalitet zraka, nadzor i kazne za prekršaje za pravna i fizička lica.

Odredbe ovog zakona se ne primjenjuju na zaštitu vazduha od zagađivanja prouzrokovanim radioaktivnim materijalima, industrijskim nesrećama i elementarnim nepogodama.

E. Zakon o fondu za zaštitu životne sredine (Službeni glasnik RS 51/02, 53/07)

Ovim zakonom se osniva Fond za zaštitu okoliša RS, utvrđuje organizacija, upravljanje i rukovođenje Fondom, imovina i poslovanje Fonda, izvori, namjena i način korištenja sredstava Fonda, i uređuju druga pitanja u vezi s pribavljanjem i upravljanjem sredstvima Fonda. Fond je finansijska organizacija sa statusom pravnog lica.

Djelatnost Fonda je prikupljanje i distribucija finansijskih sredstava za zaštitu okoliša na teritoriji RS.

2.1.2.4. Zakoni BD BiH

A. Zakon o zaštiti okoliša (Službeni glasnik BD 24/04, 1/05)

Ovim zakonom uređuje se očuvanje, zaštita, obnova i poboljšanje ekološkog kvaliteta i kapaciteta okoliša, kao i uslova kvaliteta života; mjere i uslovi upravljanja, očuvanja i racionalnog korištenja

prirodnih resursa; okvir pravnih mjera i institucija za očuvanja, zaštitu i poboljšanje zaštite okoliša; finansiranje aktivnosti vezanih za okoliš i dobrovoljne mjere, te poslovi, zadaci i obaveze BD.

B. Zakon o upravljanju otpadom (Službeni glasnik BD 25/04, 1/05, 19/07)

Ovim zakonom uređuju se sve kategorije otpada, osim radioaktivnog, gasnog i tečnog otpada; sve vrste aktivnosti u upravljanju otpadom, operacije i postrojenja.

Odredbe ovog zakona primjenjuju se i na otpad nastao istraživanjem resursa, ekstrakcijom, tretmanom i iskorištavanjem mineralnih sirovina i radom kamenoloma; tečni otpad; životinjski otpad i drugi neopasni materijali prirodnog porijekla koji se mogu koristiti u poljoprivredne svrhe; odloženi eksploziv, osim ako to nije regulirano posebnim propisom..

C. Zakon o zaštiti prirode (Službeni glasnik BD 24/04, 1/05)

Ovim zakonom uređuju se zahtjevi i način obnove, zaštite, očuvanja i održivi razvoj pejzaža, prirodnih područja, biljaka, životinja i njihovih staništa, mineral i fosila i drugih komponenti prirode na teritoriji BD, nadležnosti tijela koja vrše poslove zaštite prirode, planiranje zaštite prirode, opće i posebne mjere za zaštitu prirode, informacijski sistem, nadzor, finansiranje zaštite prirode i kazne za prekršaje za pravna i fizička lica.

D. Zakon o zaštiti vazduha (Službeni glasnik BD 25/04, 1/05)

Ovim zakonom se uređuje zaštita zraka od zagađivanja radi zaštite zdravlja ljudi, klime i okoliša od štetnog uticaja zagađenog zraka. Zakon propisuje principe, definicije, planiranje zaštite kvaliteta zraka, posebne izvori emisija, mjere za sprečavanje ili smanjivanje emisija u zrak prouzrokovanih ljudskim aktivnostima koje se moraju poštovati u procesu proizvodnje, tehničke uvjete, dozvole, katastar emisija, kvalitet zraka, nadzor i kazne za prekršaje za pravna i fizička lica.

Odredbe ovog zakona se ne primjenjuju na zaštitu vazduha od zagađivanja prouzrokovanim radioaktivnim materijalima, industrijskim nesrećama i elementarnim nepogodama.

E. Zakon o zaštiti voda (Službeni glasnik BD 25/04, 1/05)

Ovim zakonom uređuje se zaštita voda od zagađivanja i nerazumnog korišćenja. Zakon utvrđuje principe, nadležnost, definicije, planske dokumente, opće mjere zaštite voda, posebne mjere zaštite voda, monitoring, dozvole, baze podataka, finansiranje i inspekcijski nadzor.

2.1.3. Ostali propisi

2.1.3.1. Zakoni na nivou države

- A. Zakon o nadzoru nad tržištem u BiH (SLUŽBENI GLASNIK BiH 45/04)
- B. Zakon o vanjskotrgovinskoj politici BiH (SLUŽBENI GLASNIK BiH 7/98, 35/04)
- C. Zakon o zaštiti potrošača (SLUŽBENI GLASNIK BiH 25/06)
- D. Zakon o porezu na dodatnu vrijednost (SLUŽBENI GLASNIK BiH 09/05, 35/05)
- E. Opći zakon o zadrugama (SLUŽBENI GLASNIK BiH 18/03, 55/06)
- F. Zakon o javnim nabavkama BiH (SLUŽBENI GLASNIK BiH 49/04, 19/05, 52/05, 94/05, 8/06, 24/06, 70/06)
- G. Zakon o carinskoj politici BiH (SLUŽBENI GLASNIK BiH 57/04, 51/06)
- H. Zakon o standardizaciji (SLUŽBENI GLASNIK BiH 29/00, 19/01)
- I. Zakon o osnivanju Instituta za standardizaciju (SLUŽBENI GLASNIK BiH 44/04)
- J. Zakon o akreditaciji (SLUŽBENI GLASNIK BiH 29/00)

- K. Zakon o osnivanju Instituta za akreditaciju (SLUŽBENI GLASNIK BiH 10/02)
- L. Zakon o metrologiji (SLUŽBENI GLASNIK BiH 29/00)
- M. Zakon o uspostavljanju Instituta za metrologiju (SLUŽBENI GLASNIK BiH 43/04)
- N. Zakon o industrijskom vlasništvu (SLUŽBENI GLASNIK BiH 3/02)
- O. Zakon o osnivanju Instituta za intelektualno vlasništvo (SLUŽBENI GLASNIK BiH 43/04)
- P. Zakon o statistici BiH (SLUŽBENI GLASNIK BiH 34/02, 26/04, 42/04)
- Q. Zakon o postupku zaključivanja i implementacije međunarodnih sporazuma (SLUŽBENI GLASNIK BiH 29/00)
- R. Zakon o izmjeni Zakona o udruženjima i fondacijama BiH (Službeni glasnik BiH 42/03)
- S. Zakon o zaštiti novih sorti biljaka BiH (Službeni glasnik BiH 46/04)

2.1.3.2. Zakoni FBiH

- A. Zakon o inspekcijama u FBiH (Službene novine FBiH 69/05)
- B. Zakon o koncesijama (Službene novine FBiH 40/04, 61/06)
- C. Zakon o prostornom planiranju i korištenju zemljišta na nivou Federacije BiH (Službene novine FBiH 2/06)
- D. Zakon o trgovini (Službene novine FBiH 64/04)
- E. Zakon o poticaju razvoja male privrede (Službene novine FBiH 19/06)
- F. Zakon o uvjetima i načinu obavljanja djelatnosti rezanja drveta (Službene novine FBiH 27/97, 25/06)
- G. Zakon o obrtu (Službene novine FBiH 52/02, 29/03, 11/05)
- H. Zakon o registraciji poslovnih subjekata u FBiH (Službene novine FBiH 27/05, 68/05)
- I. Zakon o privrednim društvima (Službene novine FBiH 23/99, 45/00, 2/02, 6/02, 20/03, 68/05, 91/07)
- J. Zakon o zemljišnim knjigama (Službene novine FBiH 19/03, 54/04)
- K. Zakon o turističko-ugostiteljskoj djelatnosti (Službene novine FBiH 19/96, 28/03)
- L. Zakon o udruženjima i fondacijama (Službene novine FBiH 45/02)
- M. Zakon o vlasničko-pravnim odnosima (Službene novine FBiH 06/98)

2.1.3.3. Zakoni RS

- A. Zakon o inspekcijama u RS (Službeni glasnik RS 113/05, 01/08)
- B. Zakon o preduzećima (Službeni glasnik RS 24/98, 62/02, 66/02, 38/03, 97/04, 34/06)
- C. Zakon o registraciji poslovnih subjekata (Službeni glasnik RS 42/05)
- D. Zakon o koncesijama (Službeni glasnik RS 25/02, 91/06)
- E. Zakon o trgovini (Službeni glasnik RS 6/07)
- F. Zakon o zanatsko-preduzetničkoj djelatnosti (Službeni glasnik RS 72/07)
- G. Zakon o turizmu (Službeni glasnik RS 63/07, 112/07)
- H. Zakon o uređenju prostora (Službeni glasnik RS 84/02, 14/03, 112/06, 53/07)
- I. Zakon o uzurpaciji (Službeni glasnik RS 70/06)

- J. Zakon o premjeru i katastru nepokretnosti (Službeni glasnik RS 34/06)
- K. Zakon o podsticanju razvoja malih i srednjih preduzeća (Službeni glasnik RS 64/02, 34/06)
- L. Zakon o zemljišnim knjigama (Službeni glasnik RS 67/03, 46/04, 109/05)
- M. Zakon o nacionalnim parkovima (Službeni glasnik RS 21/96, 74/05)
- N. Zakon o svojinsko-pravnim odnosima (Službeni galsnik RS, broj 60/80, 36/90, 38/03)

2.1.3.4. Zakoni Brčko Distrikt BiH

- A. Zakon o registru zemljišta i prava na zemlju (Službeni glasnik BD 11/01, 1/03, 14/03)
- B. Zakon o preduzećima BD (Službeni glasnik BD 11/01, 10/02, 14/02, 1/03, 8/03, 4/04)
- C. Zakon o vlasništvu u drugim stvarnim pravima (Službeni glasnik BD 11/01, 8/03, 40/04)
- D. Zakon o registru preduzeća i preduzetnika BD (Službeni glasnik BD 9/01, 8/03, 10/02, 14/02)
- E. Zakon o udruženjima i fondacijama (Službeni glasnik BD 12/02)
- F. Zakon o prostornom uređenju (Službeni glasnik BD 9/03, 23/03, 15/04)
- G. Zakon o trgovini (Službeni glasnik BD 40/04)
- H. Zakon o podsticaju poljoprivrednog razvoja (Službeni glasnik BD 13/06)
- I. Zakon o turističkoj djelatnosti (Službeni glasnik BD 3/06)
- J. Zakon o koncesijama (Službeni glasnik BD 131/06, 41/06, 19/07)

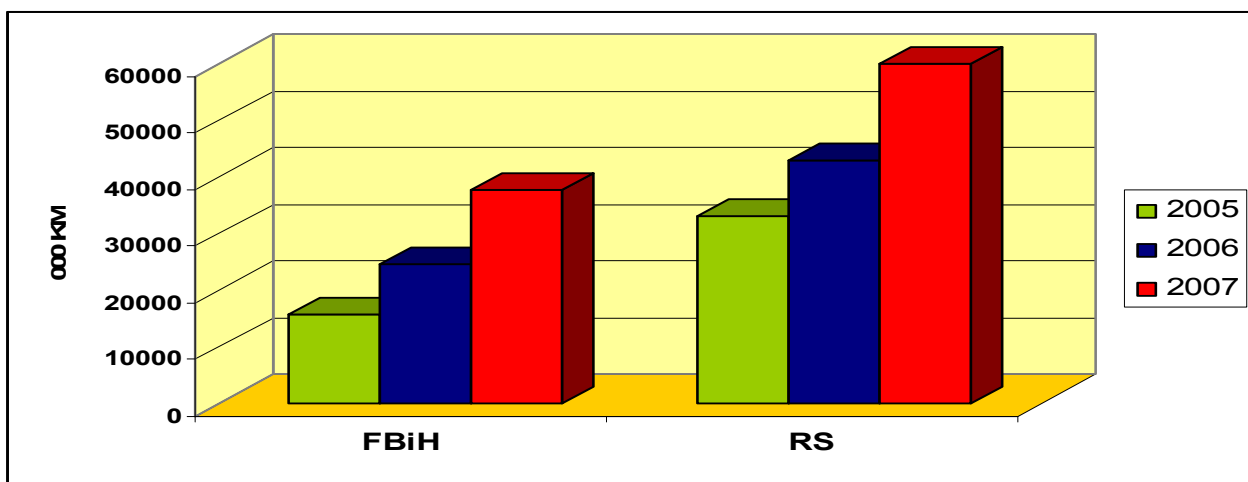
2.2. Podrška poljoprivredi i ruralnom razvoju

U ovom poglavlju su prikazani trendovi finansijske pomoći uključujući subvencije u proizvodnji, kapitalna ulaganja, podršku prihodima i ruralni razvoj.

2.2.1. Podrška raspodjeli i odgovornosti

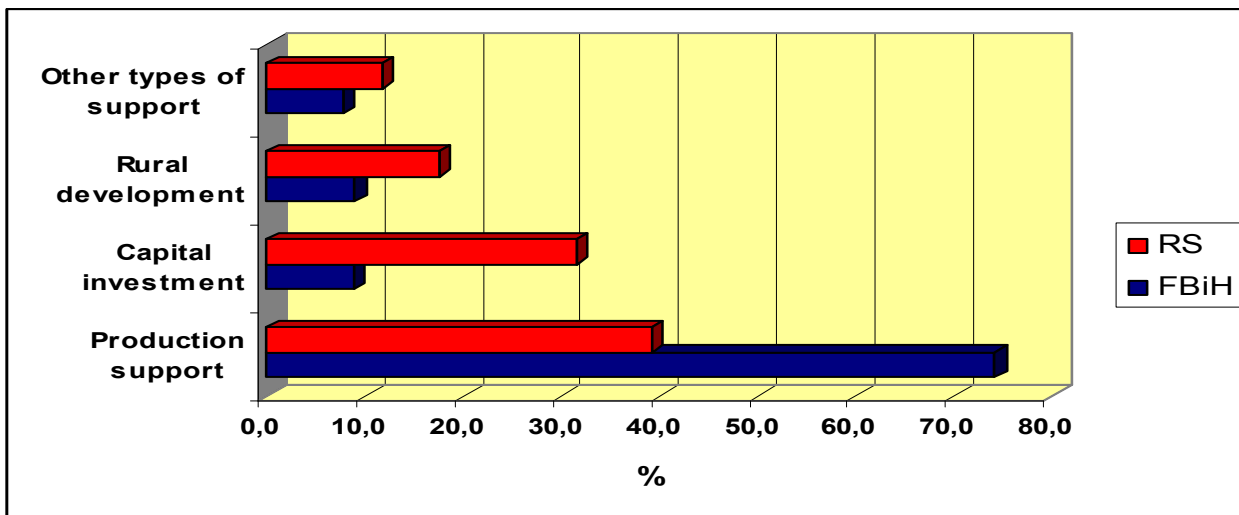
Od sredine '90-tih godina javna potrošnja u poljoprivrednom sektoru bila je relativno niska (između 2 i 3 % totalne potrošnje) i bila je koncentrisana na subvencije za proizvodnju različitih roba. Između 2005. i 2007. i u Federaciji BiH i u Republici Srpskoj budžeti za poljoprivredu značajno su porasli (više nego duplo) kao što je prikazano na grafikonu 2.2.1.

Grafikon 2.2.1: Raspodjela budžeta za poljoprivredu i ruralni razvoj: 2005 – 2007.

Grafikon 2.2.2. prikazuje da se najveći dio podrške za poljoprivredu u oba entiteta nastavlja usmjeravati ka podršci proizvodnje.

Grafikon 2.2.2: Entitetski budžeti za pomoć poljoprivredi za 2007., po vrsti pomoći

U 2007. RS je uvela mjere podrške ruralnom razvoju i povećala procenat učešća za kapitalna ulaganja. Iako je, kao rezultat toga, smanjen procenat za podršku proizvodnji, RS je bila u stanju izbjeći smanjenje visine sredstava, zato što je njen budžet za podršku poljoprivredi u 2007. porastao

za 17 miliona KM. Federacija BiH je takođe uvela mjere pomoći ruralnom razvoju u 2007., ali nije značajno izmijenila procenat učešća podrški proizvodnji i kapitalnim ulaganjima. Kao i u RS-u, ovo je bilo moguće jer je budžet FBiH za podršku poljoprivredi porastao za oko 13 miliona KM u 2007.

Trenutno nisu dostupne detaljne informacije o ciljevima koji treba da se postignu opštim strategijama pomoći i individualnim mjerama. Usljed toga bilo je vrlo malo ili skoro nimalo nastojanja vlasti da izmjere ili izvrše pregled efikasnosti individualnih ili sektorskih mjera. U svakom slučaju, pregled širih ekonomskih indikatora ukazuje na činjenicu da podrška javnog sektora nije bila efikasna kada su u pitanju zaustavljanje pada poljoprivredno-ekonomske aktivnosti, smanjenje siromaštva u ruralnim područjima ili značajno smanjenje rasta deficita u trgovini poljoprivrednim i prehrambenim proizvodima u BiH.

Veliki broj, kao i različiti nivoi javnih organa koja podupiru poljoprivredni i ruralni razvoj iz svojih budžeta (entiteti, kantoni, Distrikt Brčko, neke opštine) čini otežavajuću okolnost u pribavljanju podataka o tome koliko se ukupno pomoći izdvaja u državi za ovu svrhu. To vodi odgađanju u postizanju dogovora i implementaciji godišnjih programa pomoći; te rezultira razlikama među lokalitetima u pitanjima o tome koji sektori ili aktivnosti se trebaju podržati sličnim vrstama mjera (npr. pomoć za sadnju stablastog voća), te razlikama u kriterijima za dodjelu i/ili iznosu dodijeljene finansijske pomoći.

Državni mehanizam za koordinaciju programa pomoći entiteta i Distrikta Brčko se postepeno uspostavlja u skladu sa odredbama Zakona o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH. Federalno ministarstvo poljoprivrede koordinira programima podrške u deset kantona konsultacijama i prijedlogom opšteg godišnjeg okvira mjera. Kantoni su zvanično odgovorni za koordinaciju sa opštinama u FBiH, od kojih su neke iz svojih vlastitih budžeta davale podršku za poljoprivrednu proizvodnju. Ministarstvo poljoprivrede RS reguliše i vrši kontrolu mjera podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju, mada i ali i neke općine u RS, također izdvajaju sredstva podrške iz svojih budžeta. Distrikt Brčko kontroliše i upravlja svojim budžetskim sredstvima namijenjenim za podršku mjerama poljoprivrede i ruralnog razvoja.

U FBiH, opštne su odgovorne kantonima, a preko kantona dalje Federalnom ministarstvu poljoprivrede za registraciju zahtjeva, provjeru i isplate mjera pomoći. Opštine u RS su odgovorne direktno Ministarstvu poljoprivrede kada su u pitanju ove funkcije. Odjeljenje za poljoprivredu Distrikta Brčko vrše sve ove funkcije koristeći vlastite resurse.

U prosjeku u svakoj opštini postoje dva do tri službenika koja se bave ovim zadacima, međutim većina njih ima i druge zadatke i odgovornosti. Bez više uposlenih i bolje obuke, nedostatak adekvatnog osoblja bi mogao postati ograničenje za uvođenje zadataka složenijih evaluacija i kontrolnih procedura koje su neophodne za mjere ruralnog razvoja predviđene budžetima za 2007., te planirane u narednim godinama, kao i za mjere poljoprivredne podrške koje se sve više usklađuju sa mjerama koje podržava EU. Ovo je posebno slučaj sa opštinama koje imaju klimatske i druge nepogodnosti (npr. potencijalno manje povoljna područja) za poljoprivrednu proizvodnju.

2.2.2. Proizvodne subvencije

U FBiH 72% podrške u poljoprivredi je namijenjeno različitim vrstama proizvodnih subvencija, dok se u RS na proizvode subvencije troši oko 40% od budžeta namijenjenog poljoprivredi. Tradicionalno većina proizvodnih subvencija usmjerena je u podršku proizvodnji mlijeka i duhana. U FBiH značajno je podržano zasnivanje voćnjaka i vinograda (skoro 15% od cjelokupnog budžeta za 2007.), dok je u RS-u bitno podržana proizvodnja voća i povrća. Proizvodne subvencije u RS-u uključuju finansijsku podršku za korištenje kvalitetnog sjemena, te naknadu za korišteno gorivo, kao i sredstva za sezone

intervencije te za posebne potrebe.

Iako zvanične analize ili istraživanja ekonomskog uticaja na efektivnost proizvodnih subvencija u BiH nisu provedena još od sredine '90-tih, porast uvoza u oblasti poljoprivrednog i prehrambenog sektora u BiH i smanjeni izvoz bh. proizvoda snažno upućuju na njihovu neefikasnost. Mogući uzroci ovog neuspjeha su niski iznosi dodjeljenih subvencija; neizvjesnost nastavka subvencioniranja koje se proteže iz godine u godinu; prekasno usvajanje godišnjeg budžeta i implementacija mjera (najčešće u maju, a to je prekasno da bi se uticalo na odluke o proizvodnim ulaganjima za tu godinu); nedovoljne tržišne cijene proizvoda nakon unapređenja kvaliteta i zdravstvene ispravnosti; i ostale infrastrukturne slabosti koje ograničavaju veze sa tržištima i dobijanje povratnih informacija sa dostupnih tržišta.

Iskustvo drugih zemalja u tranziciji, kao i zemalja članica EU pokazuje da same subvencije za proizvodnju, koje finansiraju vlade, nisu efektivne niti efikasne u prevazilaženju strukturalnih slabosti u tržišnom lancu između proizvođača, prerađivača i potrošača. Mnogi od ovih problema iziskuju kapitalna ulaganja koja iziskuju bankarske kredite i iznose otplate koji bi premašili dodatne prihode obezbjeđene trenutnim ili još vjerovatnije budućim nivoima proizvodnih subvencija. Druge vrste pomoći, naročito mjere koje čine kapitalnu podršku dostupnijom, pokazale su se efektivnijim u kombinaciji sa unaprijeđenim sistemom davanja tehničkih savjeta i pomoći za proizvođače i prerađivače.

Subvencije utemeljene na proizvodnji koje se trenutno daju svim kategorijama bh. proizvođača nisu kompatibilne sa aktuelnom poljoprivrednom politikom i mjerama EU. One će postati još manje kompatibilne kada EU izvrši dalju reformu i dodatno razvije svoju strategiju pružanja poljoprivredne pomoći i mjera u narednoj dekadi. Slično važi i za pravila i buduću politiku Svjetske trgovinske organizacije. Najzad, iako se BiH osigurala u trenutnom CEFTA ugovoru, vjerovatno je da će ostale države članice tražiti da se ograniči korištenje unutrašnjih subvencija zasnovanih na proizvodnji za robe koje se izvoze u većim količinama, koje, kao rezultat državnih subvencija, postaju konkurentnije na bh. domaćem tržištu u poređenju sa uvezenim, nesubvencioniranim proizvodima.

U svakom slučaju, subvencije zasnovane na proizvodnji, naročito u sektoru stočarstva, igraju značajnu ulogu i mogu se usaglasiti sa postojećim i po mogućnosti sa budućim međunarodnim pravilima i sporazumima kada se koriste za ostvarenje specifičnih, dobro opravdanih društveno-ekonomskih ciljeva ili kako bi podržali razvoj nepovoljnih sektora (manje povoljnih područja). Posebna pažnja obratiće se na definisanje i razvoj mjera javnog finansiranja u BiH, zasnovanih na mjerama koje koriste zemlje članice EU kako bi podržale mlade poljoprivrednike, podržale poljoprivredne proizvođače u manje povoljnim područjima, podržale posebne vrste poljoprivredne proizvodnje, zaštitile autohtone vrste biljaka i životinja, zaštitile i unaprijedile ruralni okoliš i nasljeđe, itd.

Ove ograničenije vrste pomoći zasnovane na proizvodnji će se uvoditi postepeno tokom 2009. i po potrebi u narednim godinama, u vidu pilot programa, uz korištenje finansijskih resursa trenutno dodijeljenih opštim proizvodnim subvencijama; uz korištenje objektivnih kriterija radiće se na izradi mapa i selekciji naj-nepovoljnijih područja u BiH (vidi dio 1.2.4.), i uzimati u obzir napredak u razvoju unaprijeđenih upravnih, savjetodavnih i izvršnih kapaciteta na lokalnom i višim nivoima zaduženim za odabir, implementaciju, monitoring, reviziju i prilagođavanje ove vrste pomoći starteškim i projektnim nivoima.

U svakom slučaju, dugoročni cilj je razvijanje sistema podrški u poljoprivredi BiH koji je u skladu sa sistemom direktnih plaćanja EU. Ovo će omogućiti BiH da ima koristi od pred-pristupne pomoći EU koja je namjenjena poljoprivrednim proizvođačima koji proizvode za svoje domaćinstvo i poljoprivrednicima koji proizvode za tržište. Time će se izbjeći problemi u trgovini između BiH i država članica EU. Ovaj sistem će biti u potpunosti usaglašen sa zahtjevima Svjetske trgovinske organizacije i

CEFTA-e. Ipak, trebaće vremena da se ovakav sistem razvije i implementira jer je neophodno da se izvrši sveobuhvatna registracija poljoprivrednih gazdinstava i zemljišta na cijeloj teritoriji BiH, detaljna evidencija podrški koju su poljoprivredni proizvođači primili kroz prethodne mjere podrške, te značajni resursi za službeno upravljanje i kontrolu šema, i naročito onih koje se odnose na ispunjavanje uslova poljoprivrednih gazdinstava sa uslovima okoliša, dobrobiti životinja te drugim uslovima postavljenim među-sektorskim pravilima EU u domenu šema direktnih plaćanja.

Dakle, proizvodne subvencije u njihovoj trenutnoj formi će postepeno biti isključene iz godišnjih programa pomoći finansiranih iz budžeta javnog sektora. Kako bi se umanjili problemi industrijskog prilagođavanja i obezbjedilo dovoljno vremena za razvijanje alternativnih vrsta kapitalnih ulaganja i druge pomoći, cilj će biti da se do 2011. godine završi povlačenje ovih opštih programa.

2.2.3. Kapitalna ulaganja

Trenutne mjere (mjere u 2007. godini) i prethodne mjere podrške provođene od strane entiteta i Distrikta Brčko uključuju dodjelu finansijskih grantova koji djelimično podržavaju investiranje u faktore proizvodnje (kao što su proizvodnja visokostablastog i grmovitog voća, zasnivanje novih voćnjaka, kupovinu unaprijeđenih vrsta sjemenja i materijala za razmnožavanje životinja ili kupovinu mladih grla, poljoprivredne mašinerije, itd.). U 2007. godini, RS je odredila oko 19 miliona KM za podršku kapitalnim investicijama, što je oko 1/3 cijelog budžeta namijenjenog za podršku. FBiH je odredila znatno manju sumu (i u iznosu sredstava i u procentima), nekih 3,3 miliona KM što iznosi 9% totalnog budžeta namijenjenog poljoprivredi.

Liste investicija koje se mogu podržati variraju između entiteta. Za razliku od FBiH, RS daje pomoć za opremanje institucija (npr. laboratorija), investiranje u postrojenja za preradu hrane, ribnjake i kupovinu i uređenje zemljišta (povećanje veličine poljoprivrednih gazdinstava). Kroz subvencije za podršku, FBiH dodjeljuje pomoć za proizvodnju, za zasnivanje voćnjaka i vinograda, kao i za kupovinu kvalitetne stoke za uzgoj kako bi se unaprijedilo stočarstvo, dok RS prethodne stavke uključuje u podršku za kapitalna ulaganja.

Iz ovih resursa se ne obezbjeđuje pomoć za investiranje u poboljšanje marketinga. Ministarstva ne postavljaju pitanja vezana za ekonomsku opravdanost i planove poslovanja. Oni ne vrše provjere održivosti predloženih investicija. Kada je u pitanju iznos pomoći, praksa varira između entiteta i Distrikta Brčko: Brčko District ne objavljuje iznos pomoći. Umjesto toga, Distrikt Brčko određuje iznos (po stablu ili po životinji) dijeleći budžet za pod-sektorske mjere na osnovu broja uspješnih prijava. Entitetska ministarstva objavljuju iznos pomoći i potom je dodjeljuju na osnovu datuma prijema prijava, sve dok se dobijeni budžet ne potroši.

Entitetska ministarstva poljoprivrede regresiraju kamate koje potražuju komercijalne banke do 6%, što odobrava Ministarstvo, za kredite poljoprivrednicima. Kriteriji za odabir banaka, za kategorije poljoprivrednika i sektora, kao i za vrste investicija koje treba podržati nisu jasno navedeni u vladinim dokumentima, a ne postoji ni podatak o tome da ministarstva koriste programe podsticanja za investiranje u sektore koje, na osnovu ekonomskih i društvenih analiza, smatraju prioritetnim za investiranje i razvoj. Moguće je da je izbor poljoprivrednika, sektora i vrste investicije znatno više uvjetovan voljom banke nego Ministarstva, a temelji se na mogućnosti poljoprivrednika da ispuni zahtjeve za kreditiranje, te na činjenici da poljoprivrednik posjeduje imovinu koja banci garantuje obezbjeđenje troškova u slučaju prekoračenja rokova za povrat novca i u slučaju neotplaćivanja kredita. Zbog toga je vrlo vjerovatno da će koristiti od ovih mjera imati samo poljoprivrednici koji imaju velika imanja ili oni koji uvoze značajne količine inputa ili materijala.

Kako bi se povećali zajmovi poljoprivrednom i drugim srodnim sektorima što brže i što održivije, javni sektor će umanjiti svoju direktnu uključenost u davanje ili obezbjeđenje kredita ili regresiranje subvencija. Kako bi se izbjegle distorzije u sektoru, koje bi mogle odgoditi razvoj cjelokupnog

kreditnog tržišta, ne smatra se podobnim osnivanje banke koja bi bila podržana resursima javnog sektora, a vršila bi posudbu samo poljoprivrednom i drugim srodnim sektorima ili bi posuđivala tim sektorima pod različitim uslovima. S obzirom na iskustva iz ostalih zemalja u tranziciji, ovakav stav se snažno podržava.

Vlada će se koncentrisati na uklanjanje ili minimiziranje zapreka zajmovima u komercijalne svrhe u pogledu propisa i politika. One podrazumijevaju:

- Trenutne zapreke u pribavljanju jasne dokumentacije o vlasništvu nad zemljom;
- Usitnjavanje zemljišta koje proizilazi provedbom Zakona o nasljeđivanju; i
- Ostale mjere neophodne da se zakup i kupovinu zemljišta učiniti manje komplikovanim, bržim i transparentnijim.

Vlada će omogućiti odgovarajuće pravno i političko okruženje pogodno za uspostavu zadruga, uključujući i lokalna udruženja za drenažu i navodnjavanje, kao i mikro-kreditne organizacije, sa njihovim pridruženim regionalnim i državnim finansijskim institucijama koje ih podržavaju. One će pribaviti kapital za komercijalne svrhe u otvorenom natječaju sa ostalim zajmoprimcima iz komercijalnog sektora.

Vlada će nastaviti da unaprijeđuje svoju politiku i programe obezbjeđivanja investicionih grantova pomoći. To će ograničiti grantove na 25% od totalnih troškova investiranja u manje povoljna područja i uspostaviti niži procentualni limit za druga područja. Podnosioci zahtjeva će morati obezbijediti najmanje 25 % ukupnog troška projekta iz vlastitih izvora. Ostala sredstva se mogu posuditi iz drugih komercijalnih izvora. Prioriteti za investicionu podršku će biti uspostavljeni na osnovu vladinih ekonomskih i društvenih analiza, konsultacija sa ključnim zainteresovanim stranama i dostupnosti finansija javnog sektora.

Vlada će, putem javnih i privatnih savjetodavnih službi učiniti dostupnim informacije i savjete o tome kako izvršiti evaluaciju, odabrati i opravdati investicijske opcije i kako se prijaviti za pomoć. Uspješnim kandidatima dozvolice se korištenje vlastite prijavne dokumentacije i dati odobrenja za potraživanje pozajmica od komercijalnih banaka, što će, očekuje se, pojednostaviti zahtjeve za zajmove u komercijalne svrhe i povećati spremnost banaka da daju zajmove.

2.2.4. Podrška dohotku

Oko 20% ruralnog stanovništva (439.000 ljudi, od 3,9 miliona stanovnika cijele BiH) živi u siromaštvu. U velikoj mjeri ostatak ruralne populacije od 1,7 miliona stanovnika konzumira većinu proizvedene hrane (poljoprivrednici koji proizvode samo za vlastito domaćinstvo) sa malom perspektivom povećanja prihoda od poljoprivredne proizvodnje. Ovo navodi na zaključak da bi i do 2 miliona stanovnika (oko 500.000 domaćinstava) moglo tražiti pomoć, kako bi se izbjeglo masovno napuštanje ruralnih naselja, dok se razvijaju drugi sektori bh. ekonomije, a susjedne zemlje, poput Hrvatske i Srbije, postaju ekonomski efikasnije i konkurentnije u pripremi za njihovo članstvo u EU.

I dok će rast ostalih sektora bh. ekonomije otvoriti više radnih mjesta, vjerovatno je da neće doći do podudarnosti vještina koje su potrebne i vještina koje nudi ruralno stanovništvo. Osim toga, postojeća urbana naselja neće biti u mogućnosti da obezbjede dovoljan smještaj i socijalne usluge kako bi se prihvatio tako veliki broj ljudi u vrlo kratkom vremenskom periodu.

Evropska unija obezbjeđuje pomoć kako bi se u 12 novih zemalja članica finansirala državna podrška koja se daje i poljoprivrednicima koji proizvode samo za vlastite potrebe i poljoprivrednicima koji prodaju svoje proizvode. Ova pomoć daje se vladama kako bi se izbjeglo masovno napuštanje

ruralnih naselja usljed pojačanih ekonomskih pritisaka tokom prvih godina članstva u EU. Ova pomoć se isplaćuje kroz sisteme koji su usklađeni sa direktnim sistemom plaćanja. Iako je članstvo BiH još daleko, sistem za plaćanje podrške dohotku u BiH trebao bi, dakle, biti sličan sistemu EU isplata podrški zasnovanih na površini zemljišta i za poljoprivrednike koji proizvode samo za vlastite potrebe i za poljoprivrednike koji proizvode za tržište.

Ipak, traženi budžet za podršku dohotku znatno će premašiti trenutne budžete za poljoprivredni i ruralni razvoj. Od velikog je značaja da dodatne, namjenski dodjeljene podrške budu podrška dohotku, kako bi se izbjeglo usporavanje poljoprivrednog i ruralnog razvoja jer bi se pomoć za ovaj razvoj morala reducirati kako bi se finansirala podrška dohotku.

2.2.5. Ruralni razvoj

Treba naglasiti da je 2007. bila prva godina u kojoj su, u cilju podrške ruralnom razvoju, stavljeni na raspolaganje značajni resursi. Ovo je značajano za entitete, s obzirom da je unutar zajedničke poljoprivredne politike naglasak EU upravo stavljen na podršku ruralnom razvoju. Davanje značajne pomoći i razvoj mehanizama unutar entitetskih tijela odgovornih za odabir i monitoring projekata u velikoj mjeri će olakšati dostupnost investicija i tehničke pomoći, planirane u sklopu 21-og miliona američkih dolara Svjetske banke i Projekta ruralnog razvoja 2007-2010., koji je dogovoren i potpisan u avgustu 2007. Pored ovoga, dalje će se morati raditi na procedurama podnošenja zahtjeva i odabira, koje su dodatak na one uspostavljene u entitetskim pravilnicima za programe pomoći u 2007., ukoliko zahtjevi budu primljeni, obrađeni i ukoliko se o njima bude odlučivalo na objektivan način uz poštivanje vremenskih rokova za isplatu.

Planirani programi ruralnog razvoja uključuju i podršku ekonomskoj raznolikosti u ruralnim područjima, unapređenje kvaliteta okoliša, razvoj infrastrukture, zaštitu prirodnog i kulturnog nasljeđa, kao i autohtone biljne i životinjske vrste, te konkurentnost poljoprivrednih gazdinstava.

2.3. Pripreme BiH u pred-pristupnom periodu

Ovo poglavlje daje sažetak statusa pred-pristupnih priprema BiH vezanih za sektore poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja. Poglavlje nudi i izvještaj o statusu trgovinskih pregovora, Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, pomoći EU i ostale planirane međunarodne pomoći za razvoj sektora.

2.3.1. Trgovinska saradnja

Bosna i Hercegovina već uživa autonomne trgovinske mjere (ATM), unilateralne i iznimne trgovinske povlastice koje je ponudila EU. I dok autonomne trgovinske mjere predstavljaju unilateralne koncesije ponuđene od strane EU, koje mogu biti unilateralno opozvane, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) trgovinske odnose sa EU uređuje ugovorom, donoseći pravnu stabilnost (i obaveze da se reduciraju bh. uvozne takse i slične mjere – vidi dio 2.3.3.) u odnosu na inače promjenjive povlastice. Tradicionalna izvozna roba BiH u zemlje EU tiče se teletine, vina, šećera i ribe.

2.3.2. CEFTA/Regionalna saradnja

U decembru 2006. godine, sve zemlje u regiji potpisale su Srednjoevropski sporazum o slobodnoj trgovini (CEFTA). Sporazum stvara regionalno slobodno područje i pojednostavljen jedinstveni sistem pravila koja olakšavaju trgovinu unutar regije. SAAs i CEFTA uspostavljaju širok zakonski okvir za trgovinsku liberalizaciju koja će povećati atraktivnost zemalja u smislu privlačenja neophodnih stranih investicija, što je ranije uspješno implementirano u zemljama Centralne Evrope, koje su se ranije pridružile EU.

Sporazum treba da stupi na snagu 2008. godine. Sekretarijat CEFTA-e će se nalaziti u Sarajevu. Međutim, parlamentarna rasprava i usvajanje odredbi sporazuma neće biti završeno prije septembra 2008. Odredbe CEFTA-e sporazuma koje se odnose na poljoprivredu i imaju utjecaja na BiH (smanjenje tarifa, vrlo mali broj kvota) su slične onima u nacrtu SAA.

2.3.3. Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju

EU se javno izjasnila da je konačni cilj procesa stabilizacije integracija zemalja zapadnog Balkana u Evropsku uniju. Potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju sa svakom zemljom zapadnog Balkana vidi se kao ključno sredstvo za ostvarenje ove politike prema punom pristupu EU – nema posrednih ugovornih faza koje treba zaključiti, ali to ne isključuje mogućnost postizanja Evropskog sporazuma prema smjernicama dogovorenim tokom predpristupa novih država članica. U osnovi, ova vrsta sporazuma predstavlja akcioni plan koji utvrđuje detaljne korake za implementaciju glavnih oblasti sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju, te je kao takav podređen glavnom ugovornom dokumentu – Sporazumu o stabilizaciji i pridruživanju (SAA).

Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju omogućava kreiranje slobodne trgovinske zone sa EU za industrijske i većinu poljoprivrednih proizvoda. Na početku su trgovinske odredbe Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju asimetrične u korist BiH. To u osnovi znači da EU omogućava neograničen slobodni pristup tržištu proširene Unije za skoro sve industrijske i većinu poljoprivrednih proizvoda. Za BiH, tarife za neke industrijske i poljoprivredne proizvode se ukidaju odmah, dok se to za druge proizvode radi tokom narednih godina. Cilj je postepeni razvoj slobodne trgovinske zone između EU i BiH. Ovo će ojačati trgovinske tokove i ulaganja što predstavlja ključne faktore ekonomskog restrukturiranja i modernizacije.

Dok se tarife za poljoprivredne proizvode smanjuju, kvote ostaju na ATM nivou za veliki broj roba koje se izvoze u EU, što uključuje telad, vino, šećer, proizvode od šećera i ribu.

Naredni prioritetni cilj Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju je podrška naporima BiH da završi tranziciju ka efikasnoj tržišnoj ekonomiji. BiH je podstaknuta da postepeno harmonizira svoju

legislativu sa legislativom Evropske zajednice, a posebno oblastima od važnosti za jedinstveno tržište EU, kao što je poljoprivreda.

Tehnički razgovori u vezi sa Sporazumom o stabilizaciji i pridruživanju BiH finalizirani su u decembru 2006. godine. Međutim, ne može se započeti sa formalnim zaključivanjem i implementacijom Sporazuma o stabilizaciji pridruživanju sve dok BiH ne pokaže da je ostvaren odgovarajući napredak po ključnim pitanjima ili reformama koje nisu direktno vezane za poljoprivredu – usvajanje adekvatne reforme policije; postizanje pune saradnje sa Haškim tribunalom; te ostvarenje daljeg napretka u reformi javnog emitiranja i javne uprave.

2.3.4. EU Cards/IPA program

2.3.4.1. EU/Cards

Program EU pomoći u 1998. sa ukupnim iznosom od 20 miliona € imao je svrhu da pomogne BiH da pređe iz faze pomoći u izgradnju održive tržišne ekonomije u poljoprivredi. Pored pomoći za nabavku stoke i mašina, pomoć je data za uspostavu zemljišnog informacionog sistema, uspostavu institucija kapitala i kredita, razvoj savjetodavnih službi i institucionalnog jačanja entitetskih ministarstava poljoprivrede.

U periodu 2001. - 2006., godišnji programi pomoći EU za BiH bili su planirani i implementirani u okviru CARDS programa. Ovi programi su postepeno pomijerali fokus sa poslijeratne rekonstrukcije prema izgradnji institucionalnih kapaciteta i jačanju ekonomskog razvoja. Ključna područja su bila: reforma javne uprave (uključujući carinu i oporezivanje), pravosuđe i slična pitanja (uključujući reformu policije, integrisano upravljanje granicom, pravosudnu reformu) i poboljšanje klime za investiranje (uključujući trgovinu, obrazovanje, okoliš i infrastrukturu). U ovom periodu programi institucionalnog razvoja poljoprivrednog sektora i slične oblasti bili su niže pozicionirani na listi prioriteta u poređenju sa predhodnim godinama: glavni projekti bili su funkcionalni pregled sektora poljoprivrede iz programa za 2003. godinu i nastavak projekta iz programa za 2005. godinu (ispod). Ukupna sredstva za poljoprivredu tokom ovog perioda iznosila su otprilike € 1.5 milion.

Trenutno glavna podrška EU iz CARDS 2006. godine je projekat „Podrška uspostavljanju državnog ministarstva poljoprivrede i ruralnog razvoja (SESMARD)“ koji treba da kreira državni zakon o poljoprivredi i nacionalnu strategiju poljoprivrede i ruralnog razvoja. Tokom 2007. godine SESMARD, također blisko sarađujući sa entitetima i Brčko Distriktom, radi na razvoju harmoniziranog pristupa izradi registara farmara i na dizajnu harmoniziranog sistema za plaćanje, uključujući funkciju državne koordinacije i izvještavanja. Cilj ovih napora je harmoniziraniji pristup razvoju u oba entiteta, pri čemu bi država igrala značajnu ulogu koordinatora.

2.3.4.2. Instrument za predpristupnu pomoć

Instrument za predpristupnu pomoć (IPA) mijenja CARDS program od 2007. godine. IPA zadržava fokus na izgradnji institucija i socio-ekonomskom razvoju. Tabela 2.5.1 prikazuje finansijsku raspodjelu za 4 finansijske godine 2007., 2008., 2009. i 2010.:

Tabela 2.3.1: IPA podrška, € u milionima

Korisnik	IPA komponenta	2007.	2008.	2009.	2010.
Bosna i Hercegovina	Tranzicijska pomoć i izgradnja institucija	58.1	69.9	83.9	100.7
	Međugranična saradnja	4.0	4.9	5.2	5.3
	Ukupno	62.1	74.8	89.1	106.0
Cijela Jugoistočna Evropa	Regionalni i horizontalni programi	100.7	140.7	160.0	157.7

Prioriteti sektora su opisani u višegodišnjem indikativnom dokumentu planiranja (MIPD) za Bosnu i Hercegovinu koji omogućava ukupni finansijski okvir od € 226 miliona za period 2007. – 2009. MIPD uzima u obzir srednjoročnu razvojnu strategiju i strategiju EU integracija, kao i prioritete utvrđene u izvještaju o godišnjem napretku BiH i Evropskom partnerstvu.

Prema EU IPA programu 2007 za tranzicijsku pomoć i izgradnju institucija, za period 2008. – 2009. cilj je da se implementiraju tri nova projekta u oblasti poljoprivrede, sigurnosti hrane i ruralnog razvoja u uskoj koordinaciji sa Svjetskom bankom. Ta tri projekta su:

- (i) Podrška implementaciji legislative o hrani u BiH (budžet €1.0 milion) pružanjem tehničke pomoći za podršku izgradnje kapaciteta osoblja Agencije za sigurnost hrane BiH, obuku inspektora za sigurnost hrane, pripremu nacrtu plana nacionalne laboratorije, te podrška za registraciju kompanija koje posluju sa hranom i stočnom hranom. Pored ovoga, izvršit će se kupovina opreme za uzorkovanje i inspekciju, te četiri seta laboratorijske opreme.
- (ii) Jačanje i harmonizacija informacionih sistema sektora poljoprivrede i ruralnog razvoja BiH (budžet €1.5 milion) pružanjem tehničke pomoći za izgradnju kapaciteta institucija uključenih u poljoprivredni informacioni sistem, pripremom harmoniziranog poljoprivrednog popisa, uspostavom sistema za monitoring uspješnosti gazdinstava koji će biti povezan sa osnovnom listom gazdinstava, pripremom sistema uzorkovanja kako bi se brzo pripremila pouzdana osnova za poljoprivrednu statistiku u skladu sa Evropskim poljoprivrednim statističkim sistemima.
- (iii) Pilot podrška programiranju ruralnog razvoja u BiH (budžet €1 milion) pružanjem tehničke pomoći za izgradnju kapaciteta za upravljanje i učešće svih nivoa u programu ruralnog razvoja, ažuriranje i jačanje finansijskog upravljanja poljoprivrednim subvencijama i podrškom ruralnom razvoju, uspostava harmoniziranog monitoringa i evaluacije ruralnog razvoja.

2.3.5. Projekat ruralnog razvoja, Svjetska banka

Svjetska banka je ranije podržala poljoprivrednu obnovu i reformu u BiH putem projekta hitne rekonstrukcije gazdinstava koji je odobren u 1996. godini, a koji se fokusirao na hitne intervencije u cilju stabiliziranja sektora od posljedica rata. Pored toga, finansirali su razvojni projekat male komercijalne poljoprivrede koji je odobren u martu 2003. godine, a koji fokusira razvoj marketing lanaca, uvođenje novih tehnologija, te poboljšanje pristupa poljoprivrednim kreditima, kao i obnovi odabranog sistema za navodnjavanje u regiji Hercegovine. Na kraju, Svjetska banka trenutno radi na registraciji zemljišta u BiH.

U sektoru šumarstva, Svjetska banka je obezbijedila veliki broj projekata. Najnoviji (završen u 2007. godini) je projekat razvoja i očuvanja šuma koji je sufinansirala vlada Italije. Cilj ovog projekta bio je

pomoći u implementaciji reformi u organizaciji i upravljanju šumama na entitetskom i kantonalnom nivou. Prvobitni projekat imao je četiri komponente:

- (i) Ubrzanje implementacije novih zakonskih, institucionalnih i ekonomskih okvira.
- (ii) Jačanje tehničkog kapaciteta za održivo upravljanje šumama (kroz razvoj informacionog sistema za upravljanje šumama i implementaciju državnih zaliha šuma)
- (iii) Promoviranje biodiverziteta i očuvanja šuma
- (iv) Upravljanje projektom.

Tabela 2.3.2 prikazuje glavne projekte koji su odobreni od 1998. godine .

Tabela 2.3.2: Projekti implementirani u BiH, a koje je odobrio odbor direktora Svjetske banke

Naziv	Odobreno	Finalni datum	IDA pozajmica \$ miliona
Dodatno finansiranje za šume	19.06.2007	?	3.35
Ptičja gripa	20.06.2007	?	5.00
Poljoprivreda i ruralni razvoj	19.06.2007	Juli 2012 ?	21.00
Registracija zemljišta 58	27.04.2006	31.03.2011	15.00
Razvoj i očuvanje šuma	10.06.2003	30.11.2010	3.75
Razvoj male komercijalne poljoprivrede	25.03.2003	31.12.2009	12.00
Šumarstvo	02.06.1998	31.03.2003	7.00
Ukupno			67.10

Dana 31.08.2007., vlasti BiH i Svjetska banka potpisali su sporazume za tri projekta u oblasti poljoprivrede, šumarstva i ruralnog razvoja. Projekat poljoprivrede i ruralnog razvoja BiH (BHARD) (US \$ 21 milion) će biti dopuna projektima EU iz IPA 2007 (vidi gore) i poboljšat će mogućnosti za dobivanje kasnije pomoći IPA, putem jačanja državnih agencija za sigurnost hrane, veterinarskih službi, uprave za zaštitu zdravlja bilja te pružiti podršku za harmoniziran pristup poljoprivrednim službama i ruralnom razvoju na entitetskom nivou. Projekat očuvanja šuma (US \$ 5 miliona) omogućava nastavak podrške za vladine kontrolne urede za šume i za odvojenu nevladinu mrežu komercijalnih šumskih preduzeća. Pomoć će biti obezbijeđena za proširivanje obima zaliha državnih šuma i razvoj sveukupne strategije za održiv razvoj šumarstva. Projekat u vezi sa ptičjom gripom (US \$ 5 miliona) će ojačati odbranu od ptičje gripe.

2.3.6. Druga multilateralna i bilateralna pomoć

Austrija, Njemačka, Italija, Španija, Švedska, Norveška, Švicarska, Japan, Kanada i SAD imaju, ili su imali programe ili projekte koji su podržavali poljoprivredu, prehranu, šumarstvo ili ruralni razvoj. Multilateralna podrška ili krediti pruženi su od strane FAO, UNDP EBRD i EIB. Slijedi sažetak glavnih bilateralnih donatora i projekata:

Austrija: Austrijski ured za razvojnu saradnju i saradnju sa Istočnom Evropom (ADC) pri Federalnom ministarstvu vanjskih poslova predstavlja nukleus bilateralne pomoći Austrije, u vidu odobrenih grantova. Direktni utrošak u 2006. godini bio je € 2.6 miliona. U skladu sa prethodnim godinama, mnogo sredstava utrošeno je na projekte povratka izbjeglica, ali veliki doprinos ostvaren je kroz Projekat zemljišne knjige (LAP - Land Administration Project) kako bi se unaprijedila evidencija katastra i zemljišne knjige. LAP je veoma važan projekat jer će podržati efikasnu registraciju

58 Kao dio šireg LAP projekta kojem su ADA, GTZ i SIDA pružili svu bilateralnu pomoć prije nego što je razvijen i odobren projekat Svjetske banke, a i poslije toga.

gazdinstava i zemljišta, kontrolu bolesti i proizvodnje, te mogućnost korištenja vlasničkog llista za zemljište kao garancije komercijalne kredite. LAP sufinansira Njemačka (GTZ), Sida i odnedavno Svjetska banka.

Njemačka: Glavni doprinos ostvaren je putem twinning projekta koji je najvećim dijelom finansirala Evropska unija. GTZ i Bavarska inspeksijska služba u partnerstvu sa Uredom za veterinarstvo BiH radi na jačanju internih inspeksijskih službi BiH u sektoru zdravlja i higijene životinja. Trenutna podrška EU za olakšavanje upravljanja bazama podataka i za procjenu rizika dopuniće pomenuti GTZ projekat. U partnerstvu sa Austrijskom razvojnom agencijom, Sidom i odnedavno Svjetskom bankom, GTZ tokom posljednje 4 godine sufinansira važan projekat upravljanja zemljištem, a u cilju jačanja i poboljšanja procedura vezanih za zemljišni katastar i registre u BiH.

Italija: U periodu 1996. – 2000., Italijanski ured za razvoj i saradnju (IDC) sufinansirao je programe rekonstrukcije na bazi multilateralnih i bilateralnih ugovora. U proteklim godinama, IDC se fokusirao na konsolidiranje osnova postavljenih neposredno poslije završetka rata. Poljoprivredne intervencije su uglavnom imale za cilj jačanje održivih načina poljoprivredne proizvodnje (organska poljoprivreda, uspostava zadruga i konzorcija). Pored toga, IDC je obezbijedio većinu finansijske podrške (€3 miliona za period 2000. - 2006.) za projekat FAO *Inventar stanja zemljišnih resursa u BiH u poslijeratnom periodu* (PLUD) koji je obezbijedio osnovne informacije o zemljišnim resursima, sposobnostima i rizicima u prvoj poslijeratnoj procjeni poljoprivrednog sektora. Treba istaći da je u 2006. godini 40% direktne Italijanske pomoći bilo plasirano u sektoru poljoprivrede. Ovo će u prosjeku pasti na 24% u budućnosti.

Španija: Španska agencija za međunarodnu saradnju (AECI) pruža i upravlja pomoći za BiH. Pomoć AECI-ja iznosi ukupno € 32 miliona u 2006. godini. Pola ovog iznosa utrošeno je na kredite. Prvi kredit bio je za razvoj infrastrukture, a posebno poboljšanje funkcionisanja željeznica; drugi za finansiranje mikrokreditnih organizacija u BiH, kako bi se podržao socijalni i ekonomski razvoj uključujući i ruralni razvoj. Ova dva programa nastaviti će dominirati u pomoći AECI, ali se očekuje pad u odnosu na maksimum postignut tokom 2006. godine. Oko 10% sredstava AECI (€ 3 miliona) koristi se za podršku poljoprivrednog razvoja.

Švedska agencija za međunarodni razvoj (SIDA): SIDA je u procesu implementacije regionalnog programa saradnje u oblasti sigurnosti hrane i trgovine hranom i prehrambenim namirnicama. Program "Razvoj kvalitete i regulatorne infrastrukture za sigurnost hrane i kvalitet u Jugoistočnoj Evropi" koji će započeti u junu 2007. godine i trajati do 2009. godine biće implementiran od strane Agencije za sigurnost hrane Švedske i Švedskog odbora za akreditaciju i ocjenu usklađenosti. Uključivat će Albaniju, BiH, Bugarsku, Hrvatsku, Makedoniju, Rumuniju, Srbiju, Crnu Goru i Kosovo (UNMIK). U BiH, SIDA će uložiti sredstva u iznosu od €1.0 milion tokom trajanja programa kako bi podržala zemlju u pogledu usvajanja sistema sigurnosti hrane u skladu sa međunarodnim zahtjevima Evropske unije i WTO, a uglavnom putem twinning aktivnosti. Posebne investicijske potrebe utvrđene putem ovog SIDA programa mogu biti podržane prema komponenti A.2 projekta. Prošla pomoć u sektoru poljoprivrede imala je za cilj kreiranje radnih mjesta u poljoprivredi putem davanja početne pomoći za organsku proizvodnju u poljoprivredi, podršku za razvoj produktivnosti u poljoprivredi itd. U prosjeku je godišnje u poljoprivredu investirano oko 3-4 miliona €.

Norveška: Najveći dio bilateralne pomoći Norveške bio je usmjeren na sudstvo i povezane sigurnosne sektore. Međutim, veliki dio usmjeren je na deminiranje i razvoj infrastrukture, društveni sektor i u manjem obimu na razvoj malih i srednjih preduzeća u poljoprivredi (€ 9,000 u 2006.).

Japan: U oblasti tehničke pomoći, Japanska agencija za međunarodnu saradnju (JICA) vršila je različite vrste obuka u Japanu, slala je japanske eksperte u BiH, te implementirala mnoge studije razvoja. Između 1996. godine i marta 2006. godine, skoro 400 učesnika učestvovalo je na kursovima obuke u Japanu. Povoljni krediti su odobreni za ekonomski i poljoprivredni razvoj. Pored ovoga,

mnoge međunarodne NVO, lokalne NVO i civilno društvo (npr. udruženja poljoprivrednika povratnika) bili su podržani putem grantova za neke vrste projekata.

Japan također ostvaruje značajan doprinos i donacije za multilateralne organizacije za pomoć kao što su Svjetska banka, Azijska razvojna banka itd. Sredstva se uz odobrenje Japana koriste za podršku razvoja putem grantova i tehničke pomoći. Ovo je veoma značajno za BiH jer sadašnja legislativa zabranjuje zaduživanje kod razvojnih banaka kako bi se platila tehnička pomoć.

Kanada: Kanadska agencija za međunarodni razvoj (CIDA) upravlja sa oko 80% budžeta za pomoć koju daje Kanada. CIDA je utrošila više od CAD \$130 miliona putem bilateralne pomoći za BiH. CIDA trenutno ima sljedeće prioritete u BiH: vladavina zakona, zdravstvo i obrazovanje. Pored toga, jednakost spolova (sufinansirano sa UNDP-om), okoliš, zaštita djece i izbjeglica su integrisani u teme koje se preklapaju. CIDA u BiH djeluje kao agencija za grantove. Prosječni utrošak CIDA tokom proteklih godina bio je CAD \$ 5.3 miliona (€ 3.7 miliona) godišnje. U 2006. godini, CIDA je utrošila oko CAD \$ 6.3 miliona (€ 4.4 miliona) neto i CAD \$ 6.5 miliona (€ 4.5 miliona) uključujući transfere multilateralnim agencijama u BiH. Malo više od € 64.000 utrošeno je na sektore poljoprivrede i šumarstva.

Američka agencija za međunarodni razvoj (USAID): USAID podržava poljoprivredu sa reformama u oblasti sigurnosti hrane, a posebno u racionaliziranju inspekcija kako bi se ojačalo poslovno okruženje (projekat SPIRA-pojednostavljanje aktivnosti izdavanja dozvola i režima inspekcija) i obezbijedili početni savjeti za mala i srednja agro-prehrambena preduzeća (projekat LAMP-povezivanje poljoprivrednog tržišta sa proizvođačem). U okviru SPIRA projekta podržane su aktivnosti u pripremi novih propisa o inspekcijama, a radi se i na bankarskom programu javne uprave za kredite kako bi se pomogla uspostava jedinstvenih uprava za inspeksijske poslove u oba entiteta. Trenutno pruža podršku racionaliziranju procedura i poboljšanju praćenja i analize rizika. Projektna podrška jačanju inspeksijske koordinacije i informacijske tehnologije će pružiti dopunu ovom programu i inicijativi SPIRA. U okviru LAMP-a, inovativna mala preduzeća sa uspješnom prodajom na domaćem i/ili međunarodnom tržištu dobivaju grantove kao pomoć u kupovini mašina itd. kako bi se mogla povećati proizvodnja u cilju odgovora na održivu tržišnu potražnju. USAID sponzorira projekat ELMO kojim se jača sudski sistem u podršci implementacije inspekcija.

Švicarska: Oko 10% pomoći koja se daje BiH od strane Švicarske agencije za razvoj i saradnju (SDC) usmjerena je na poljoprivredni sektor. SDC očekuje da će se ovaj udio povećati na 15% tokom 2007. godine. Glavni dio pomoći (€ 36,000) daje se za promociju malih i srednjih preduzeća u sektorima voća i povrća u oblasti Banja Luke i Tuzle.

FAO: Pored razvoja odvojenih poljoprivrednih strategija za entitete u 1996.-8. godini, FAO je, finansijski podržan od vlada Italije i Holandije sa materijalnom podrškom UNDP-a, implementirao projekat *Inventar stanja zemljišnih resursa u BiH u poslijeratnom periodu (PLUD)* u periodu 2000. - 2006. Ovim su obezbijedene osnovne informacije o zemljišnim resursima, sposobnostima i rizicima u poslijeratnoj ocjeni sektora poljoprivrede. Od tada nisu poduzete veće aktivnosti ili projekti.

UNDP: UNDP je utrošio oko USD 16 miliona (€ 12.5 miliona) u 2006. godini sa tendencijom nastavka takve pomoći u narednim godinama. Više od 60% doprinosa UNDP-a je utrošeno za razvoj ekonomskog i socijalnog sektora putem tri glavna programa – projekat procjene stanja ljudskih prava i razvoja u općinama (RMAP), projekat strateškog planiranja lokalnih vlasti, SUTRA, projekat za povratnike i lokalni razvoj, program regionalne obnove u Srebrenici. UNDP BiH je također aktivan u podršci jednakosti spolova prema akcionom planu vlade za jednakost spolova.

2.4. Harmonizacija sa EU (BiH)

Srednjoročna razvojna strategija BiH (PRSP) 2004-2007, objavljena u maju 2004. godine, određuje strateške ciljeve i zahtjeve za sve važne ekonomske i socijalne sektore BiH. Strategija je osmišljena da implementira tri ključna cilja: stvori uslove za održiv i uravnotežen ekonomski razvoj, smanji siromaštvo i ubrza EU integracije.

Srednjoročna razvojna strategija uključuje akcioni plan koji ima više od 850 pojedinačnih preporuka (akcionih tačaka) u skladu sa sektorskim ciljevima. Ove preporuke su uveliko prihvaćene u BiH. One su obezbijedile smjernice za pripremu Strategije za integraciju BiH u Evropsku Uniju, koju je pripremio i 2005. godine objavio Odjel za evropske integracije. Međutim, u velikom broju slučajeva, akcione tačke nisu završene do utvrđenih rokova (većinom 2005. i 2006. godina) ili do sada. Razlozi su mnogobrojni i, između ostalog, su veliki broj predloženih akcija, njihova kompleksnost, neuspjeh u sistematičnom određivanju prioriteta unutar sektora ili podsektora i nedostatak mehanizama za monitoring na najvišem nivou vlasti.

Kako bi se prevazišli ovi problemi, Vijeće ministara BiH je, u maju 2004. godine, osnovalo Jedinicu za ekonomsko planiranje i implementaciju (EPPU).. Jedinica je administrativno vezana za ured predsjedavajućeg Vijeća ministara BiH. Do sada je EPPU – ured za monitoring i implementaciju (PIMU) pripremio tri polugodišnja izvještaja o implementaciji mjera iz Srednjoročne razvojne strategije BiH.

Na osnovu ovih izvještaja, izvršen je glavni pregled Srednjoročne razvojne strategije u 2006. godini pod odgovornošću i vodstvom EPPU. U oktobru 2006. godine objavljena je izmijenjena Srednjoročna razvojna strategija. Tekst sadrži izmijenjene sektorske strategije (uključujući poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i vodoprivredu). U izmijenjenoj strategiji, kao dodatak nalazi se novi set akcionih tačaka koji treba čitati u skladu sa akcionim tačkama strategije iz 2004. godine.

Kako bi se pomoglo u utvrđivanju i pregledu prioriteta, akcione tačke za sektore poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja preuzete su iz dva seta akcionih planova Srednjoročne razvojne strategije i poredane u grupe koje odgovaraju navedenim podsektorima. Ovi veliki dokumenti mogu se, na zahtjev, dobiti u Sektoru poljoprivrede, prehrane, šumarstva i ruralnog razvoja MoFTER-a.

2.4.1. Tržišna podrška

Malo ili nimalo napretka je ostvareno u usklađivanju politika i zakona BiH vezanih za tržišnu podršku, a sa sljedećim važnim aspektima tekuće i buduće politike tržišne podrške EU:

- Harmonizacija, pojednostavljivanje i fokusiranje mjera podrške i finansijskih resursa entiteta i Brčko Distrikta na sektore ili proizvode i veličinu gazdinstava koja imaju stvarne konkurentске prednosti, te povezivanje proizvodnje i podrške ulaganju;
- Priprema strategije i akcionog plana za progresivnu zamjenu tekućih subvencija zasnovanih na proizvodnji sa direktnim plaćanjem koja nisu vezana za nivo proizvodnje;
- Progresivna priprema svih daljnjih izmjena koje su potrebne za usklađivanje uvoznih i izvoznih dadžbina, te drugih trgovinskih mjera BiH sa zahtjevima tekućih i budućih trgovinskih sporazuma EU (uključujući SAA), obaveze CEFTA-e i zahtjeve WTO-a (uključujući SPA protokol).;
- Reforma postojećih politika za nivoe prehrambenih rezervi i politika za kupovinu i prodaju rezervi uzevši u obzir progresivno smanjivanje ili ukidanje intervencije za podršku cijenama na tržištu EU.

S druge strane, pripremaju se mjere za legislativu i izgradnju kapaciteta za:

- Uspostavu Agencije za plaćanje (prvi korak predstavlja usvajanje zakona kojim se predviđa uspostava Ureda za usklađivanje i koordinaciju sistema plaćanja);
- Poboljšanje zemljišnog katastra;
- Kreiranje objedinjenog registra gazdinstava;
- Kreiranje objedinjenog registra clijenata;
- Poboljšanje statistike o poljoprivredi i proizvodnji (uključujući račune gazdinstava, cijene i trgovinske tokove).

2.4.2. Ruralni razvoj

Postoji vrlo veliki jaz između sadašnjeg EU *acquis-a* za ruralni razvoj i postojećih zakona, te institucionalnih kapaciteta za ruralni razvoj u BiH. Ključni nedostaci su:

- BiH, entiteti i Brčko Distrikt nemaju strategiju i opći zakon kojim se uspostavlja cjelokupni okvir, ciljevi i pristup za ruralni razvoj. Opći zakoni o subvencijama entitetskih ministarstava poljoprivrede i Brčko Distrikta, te godišnji pravilnici omogućavaju ovim institucijama da pruže finansijsku podršku za ruralni razvoj, ali bez jasnog utvrđivanja ciljeva i politika.
- Ne postoji politika ili pravna dokumentacija kojom se utvrđuju različiti ciljevi regionalnog razvoja, ruralnog razvoja i programa za srednja i mala preduzeća, odgovorna ministarstva i njihova izvršna/sprovedbena tijela u BiH i entitetima.
- Ne postoje zakonske mjere kojima se daju ovlasti lokalnim ruralnim zajednicama da uspostave nevladina tijela za lokalno djelovanje i implementaciju (u skladu sa smjernicama EU LEADER+ program), te planiranje i pregled lokalnog ruralnog razvoja.
- Vlade nemaju obavezu da pripremaju višegodišnje i godišnje dokumente za programiranje ruralnog razvoja niti da konsultiraju ruralne zajednice i nevladine organizacije u vezi prioriteta koje je vlada odabrala za podršku putem sredstava vlade u ruralnim područjima (kao direktne subvencije ili kao budžetsku raspodjelu za poboljšanje infrastrukture i socijalnih uslova (uključujući zdravstvo, obrazovanje, socijalnu skrb)).
- Razrađeni su mehanizmi implementacije, a posebno razvoj adekvatnih i transparentnih kriterija prihvatljivosti, te jasno definisani mehanizmi i parametri za odabir predloženih projekata koji će biti finansijski podržani u programima u 2007-2008 godini.
- Ne postoje kapaciteti, niti zakonske ovlasti za vladu i sprovedbene agencije za prikupljanje informacija, praćenje i pregled programa i projekata u cilju definisanja njihove efikasnosti, efektivnosti, uticaja i održivosti.
- Ne postoji državni okvir za efektivnije korištenje međunarodne pomoći putem koordinacije i integracije programiranja i planiranja, te implementacije projekata kako bi se omogućilo testiranje različitih programa za ruralni razvoj u BiH.

2.4.3. Veterinarski sektor

Državni Ured za veterinarstvo, kao organ nadležan za sektor veterinarstva, ima sve snažniju ulogu. Pripremom neophodnih podzakonskih akata, pokrenuta je sprovedba Zakona o veterinarstvu BiH.

Usvojeni su sljedeći podzakonski akti, ali ih je ipak potrebno djelimično uskladiti sa EU legislativom:

- Pravilnik o označavanju životinja i shemi kontrole kretanja životinja u BiH (Službeni glasnik BiH br. 28/03)
- Odluka o postupku i mjerama za suzbijanje, kontrolu i iskorjenjivanje bolesti plavog

- Jezika (Službeni glasnik BiH br. 28/03)
- Naredba o zabrani primjene određenih veterinarskih lijekova na životinjama za proizvodnju prehrambenih proizvoda (Službeni glasnik BiH br. 29/03)
 - Odluka kojom se utvrđuju mjere za sprečavanje kontrolu i iskorjenjivanje transmisivih spongiformnih encefalopatija (Službeni glasnik BiH br. 31/03)
 - Odluka o veterinarskoj svjedodžbi o zdravstvenom stanju životinja i pošiljaka životinjskog podrijetla u unutarnjem i međunarodnom prometu. (Službeni glasnik BiH br. 33/03)
 - Odluka o zaraznim bolestima (Službeni glasnik BiH br. 44/03)
 - Odluka o mjerama za suzbijanje i iskorjenjivanje trihineloze životinja (Službeni glasnik BiH br. 44/03)
 - Odluka o mjerama za suzbijanje i iskorjenjivanje infektivne anemije kopitara (Službeni glasnik BiH br. 44/03)
 - Odluka o praćenju rezidua određenih tvari u živim životinjama i u proizvodima životinjskog podrijetla (Službeni glasnik BiH br. 1/04)
 - Odluka o mjerama zaštite od zaraznih i parazitskih bolesti i njihovom provođenju i financiranju u 2004. godini (Službeni glasnik BiH br. 3/04)
 - Odluka o veterinarsko zdravstvenim uvjetima koje moraju ispunjavati objekti za uzgoj, proizvodnju i stavljanje u promet riba i proizvoda od riba, te rakova i proizvoda od rakova (Službeni glasnik BiH br. 5/04)
 - Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o veterinarskoj svjedodžbi o zdravstvenom stanju životinja i pošiljaka životinjskog podrijetla u unutarnjem i međunarodnom prometu (Službeni glasnik BiH br. 14/04)
 - Odluka o uvjetima uvoza i provoza živih životinja, proizvoda i namirnica životinjskog podrijetla, lijekova, stočne hrane i otpadaka u Bosnu i Hercegovinu (Službeni glasnik BiH br. 17/04)
 - Odluka o uvjetima koje moraju ispunjavati ovlašteni veterinarski dijagnostički laboratoriji (Službeni glasnik BiH br. 25/04)
 - Odluka o usvajanju plana praćenja i kontrole rezidua za 2004. godinu (Službeni glasnik BiH br. 31/04)
 - Naredba o uplatnom računu za naknade koje se uplaćuju za izdavanje rješenja o nepostojanju veterinarsko zdravstvenih smetnji za uvoz i provoz pošiljaka roba koje podliježu veterinarsko-zdravstvenoj kontroli (Službeni glasnik BiH br. 45/04)
 - Odluka o preuzimanju veterinarskih inspektora iz entitetskih ministarstava i odjela Brčko Distrikta Bosne i Hercegovine u Ministarstvo vanjske trgovine i ekonomskih odnosa – Ured za veterinarstvo Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH br. 46/04)
 - Odluka o uvjetima i načinu rada graničnih veterinarsko-inspekcijskih prijelaza u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH br. 49/04)
 - Odluka o financiranju Programa posebne namjene- monitoringa rezidua Ureda za veterinarstvo BiH (Službeni glasnik BiH br. 51/04)
 - Odluka o visini naknade za izdavanje svjedodžbe
 - Odluka o uvjetima i trajanju karantene za uvezene životinje (Službeni glasnik BiH br. 54/04)
 - Odluka o mjerama kontrole zaraznih i parazitarne bolesti i njihovom provođenju i financiranju u 2005. godini (Službeni glasnik BiH br. 5/05)
 - Odluka o visini naknade za obavezne veterinarsko-zdravstvene preglede u prometu preko granice Bosne i Hercegovine (Službeni glasnik BiH br. 5/05)
 - Odluka o provedbi obvezatnih mjera u odobrenim objektima radi smanjenja mikrobioloških i drugih onečišćenja mesa, mesnih proizvoda i ostalih proizvoda životinjskog podrijetla namijenjenih prehrani ljudi (Službeni glasnik BiH br. 8/05)
 - Odluka o izmjenama i dopunama Odluke o uvjetima koje moraju ispunjavati ovlašteni veterinarski dijagnostički laboratoriji (Službeni glasnik BiH br. 16/05)
 - Odluka o uvjetima kojima moraju udovoljavati objekti za klanje životinja, obradu, preradu i uskladištenje proizvoda životinjskog podrijetla (Službeni glasnik BiH br. 27/05)
 - Odluka o izmjenama odluke o veterinarskoj svjedodžbi o zdravstvenom stanju životinja i pošiljaka životinjskog podrijetla u unutarnjem i međunarodnom prometu (Službeni glasnik BiH br. 35/05)

- Odluka o veterinarsko-zdravstvenim uvjetima koji moraju biti ispunjeni prilikom stavljanja u promet žive ribe, rakova i mekušaca, te proizvoda dobivenih od njih (Službeni glasnik BiH br. 62/05)
- Odluka o usvajanju Plana praćenja i kontrole rezidua za 2005 godinu (Službeni glasnik BiH br. 67/05)
- Odluka o određivanju ovlaštenih laboratorija u Bosni i Hercegovini (Službeni glasnik BiH br. 68/05)
- Naputak za provođenje Plana monitoringa rezidua (Službeni glasnik BiH br. 68/05)
- Odluka o mjerama kontrole bruceloze malih preživača i uvjetima za određivanje zdravstvenog statusa stada ovaca i koza glede bruceloze malih preživača (Službeni glasnik BiH br. 70/05)
- Odluka o izmjenama Odluke o određivanju ovlaštenih laboratorija u BiH (Službeni glasnik BiH br. 90/05)
- Odluka o mjerama kontrole zaraznih i parazitarne bolesti životinja i njihovom provođenju i financiranju u 2006 godini (Službeni glasnik BiH br. 12/06)
- Odluka o veterinarskim pregledima životinja u prometu preko granice BiH, (Službeni glasnik BiH br. 42/06)
- Odluka o načinu obavljanja veterinarskog pregleda hrane za životinje, veterinarskih lijekova, medicinskih pomagala, otpadaka životinjskog podrijetla i drugih stvari kojima se može prenijeti zarazna bolest u prometu preko granice BiH. (Službeni glasnik BiH br. 42/06)
- Odluka o načinu obavljanja veterinarsko-zdravstvenog pregleda i kontrole životinja prije klanja i proizvoda životinjskog podrijetla (Službeni glasnik BiH br. 82/06)
- Naredba o zabrani promjene određenih stvari u liječenju riba (Službeni glasnik BiH br. 33/07)
- Izmjena Odluke o provođenju obvezatnih mjera u odobrenim objektima radi smanjenja mikrobioloških i drugih onečišćenja mesa, mesnih proizvoda i ostalih proizvoda životinjskog podrijetla namijenjenih ishrani ljudi (Službeni glasnik BiH br. 33/07)
- Odluka o mjerama kontrole zaraznih i parazitarne bolesti životinja i njihovom provođenju i financiranju u 2007. godini. (Službeni glasnik BiH br. 35/07)

Pripremljen je prvi "plan za monitoring rezidua". Uspostavljen je „državni sistem za kontrolu i izvještavanje o infektivnim bolestima.

Pripremljen je „priručnik djelovanja" za graničnu veterinarsku inspekciju. Poduzete su odgovarajuće mjere kao odgovor na izbijanje ptičje grupe i drugih zaraznih bolesti u regionu.

Usvojena je odluka o uspostavi službenih i referentnih laboratorija kako bi se ispoštovali standardi EU.

Međutim, u implementaciji gore navedenih propisa postoji ozbiljan zastoj izazvan nedostatkom ljudstva i finansijskih resursa i slabom koordinacijom između veterinarskih službi države i entiteta. Ostvareno je malo napretka u pogledu pozicija veterinarske inspekcije.

Usvojena je Odluka o uvjetima kojima moraju udovoljavati objekti za klanje životinja, obradu, preradu i uskladištenje proizvoda životinjskog porijekla (Službeni glasnik BiH, br: 27/05). Ova Odluka ima za cilj da riješi nedostatak HACCP-a u Bosni i Hercegovini, ali implementacija nije završena, s tim da je HACCP definisan Odlukom o provedbi obvezatnih mjera u odobrenim objektima radi smanjenja mikrobioloških i drugih onečišćenja mesa, mesnih proizvoda i ostalih proizvoda životinjskog podrijetla namijenjenih prehrani ljudi (Službeni glasnik BiH, br. 8/05 i 33/07).

Kako bi izvozili na tržište EU, Bosna i Hercegovina treba odgovarajuće laboratorije i tijela za certifikaciju. Stvarna uspostava referentnih laboratorija je u toku. Samo jedna laboratorija za hranu i stočnu hranu je akreditovana od strane tijela za akreditaciju BiH (BATA) u skladu sa međunarodno priznatim standardima akreditacije. Uspostavljene su referentne laboratorije za monitoring i kontrolu zdravlja životinja i rezidua u skladu sa standardima EU.

Implementacija programa za identifikaciju i kontrolu kretanja životinja dovedena je u opasnost nereguliranom ponudom ušnih markica za stoku. Pripreme za identifikaciju i registraciju ovaca, koza i svinja su u toku i rade se uz pomoć projekta svjetske banke.

2.4.4. Fitosanitarni sektor

U fitosanitarnom sektoru u periodu od 2003. do 2006. godine napravljen je značajan napredak. Međutim, još mnogo treba biti urađeno u ovom sektoru. Prije svega treba kadrovski popuniti Upravu, i to profilom kadra koji može odgovoriti poslovima i zadacima koji će im biti dati u nadležnost. Nakon toga, Uprava u skladu sa ovlaštenjima utvrđenim u zakonima, treba pokrenuti i realizovati aktivnosti na izradi i usvajanju propisa koji će omogućiti implementaciju zakona koji su doneseni na nivou države: Zakon o zaštiti zdravlja bilja, Zakon o sjemenu i sadnom materijalu poljoprivrednog bilja, Zakon o mineralnim đubrivima, Zakon o fitofarmaceutskim sredstvima i Zakon o zaštiti novih sorti poljoprivrednog bilja.

Stvaranje preduslova i početak implementacije usvojenog zakona za zdravlje bilja će omogućiti da se zaštiti sigurnost hrane proizvedene od biljaka i da se osigura zdravstveni i kvalitativni status usjeva, da se reguliše trgovina biljem i biljnim proizvodima, kako unutar države kao i sa ostatkom svijeta usklađena sa međunarodnim standardima za zdravlje bilja i obavezama, te početi sa implementacijom preventivnih mjera da bi se osigurala od unošenja i širenja štetnih organizama za bilje i biljne proizvode unutar teritorije BiH. Početkom implementacije odredbi zakona o fitofarmaceutskim sredstvima, Bosna i Hercegovina će uspostaviti sisteme da se nadzire prodaja i upotreba sredstava za zaštitu bilja (pesticida) na osnovu propisanih standarda za monitoring i kontrolu rezidua pesticida. Pored toga, bez usvajanja propisa, nije moguće osigurati kvalitativne uvjete za prodaju sjemena i sadnog materijala kako unutar teritorije BiH, tako ni izvan teritorije BiH, a posebno ako se zna da ovo zakonodavstvo obuhvata i zaštitu intelektualnog prava vlasništva za sorte biljaka, kao i očuvanje i korištenje genetskih resursa. Pored toga, usvajanjem propisa, dokumenti koji trebaju da prate bilje, biljne proizvode i druge regulisane objekte, sjeme, sadni materijal i reprodukcioni materijal poljoprivrednog bilja će biti usaglašeni i izdati po procedurama i u formama koje se zahtjevaju po međunarodnim standardima. Za sve navedeno, osim osnovnog preduvjeta da se pripreme i usvoje nedostajući propisi, treba imati na umu da će biti potrebno i vrijeme u kojem će se morati organizovati edukacija, opremanje i osposobljavanje kadrova i izgradnja institucija kako bi mogli da implementiraju ovo zakonodavstvo. Zbog svega navedenog, neophodno je po hitnoj proceduri uposliti službenike i zaposlenike Uprave (28 osoba) do kraja 2008. godine i na taj način obezbjediti preduslove za gradnju funkcionalnog fitosanitarnog sistema u BiH.

2.4.5. Prehrambeni sektor

Uz tehničku pomoć EU (ITR) za usklađivanje propisa BiH sa zahtjevima EU tokom 2006-7. godine pripremljeni su nacrti akata koji se odnose na materijale koji dolaze u kontakt sa hranom (11), aditivi (6), kontaminanti (7), higijena hrane (4) i označavanje (2). Još uvijek su na razmatranju u Agenciji za sigurnost hrane BiH.

2.4.6. Sektor ribarstva

Bosna i Hercegovina ostvarila je napredak u ispunjavanju uslova za izvoz ribljih proizvoda u EU. Očekuje se da će takav izvoz biti moguć kada se ispune uslovi EU u vezi sa legislativom, laboratorijama, nadležnim tijelima, gazdinstvima i sigurnosnim kontrolama. U skladu sa misijom Ureda Evropske komisije za prehranu i veterinu u 2006. godini, vlasti Bosne i Hercegovine podnijele su traženu dokumentaciju, što će stvoriti osnovu za moguću izmjenu statusa u vezi sa izvozom. Ovaj sektor je potrebno posmatrati u širem kontekstu posebno kada se ima u vidu da je Bosna i Hercegovina pomorska, Mediteranske zemlja, i da je ovaj status potvrđen i pristupanjem Bosne i Hercegovine Mediteranskoj Uniji 13.07. 2008. godine čime je preuzela obaveze koje će se sukcesivno dogovarati i primjenjivati najsavremenujia dostignuća u oblasti pomorstva, zaštiti ribljih resursa, zaštite okoliša kao i mogućnost razvoja održivog bavljenja ribarstvom i sticanja dovoljnog dohodka, praćenje budućih okvirnih planova EU za poboljšanje procjena uzgojenih riba izvan EC u skladu sa potpisanom Konvencijom o Zakonu o Moru [*United Nations Convention on the Law of the Sea - UNCLOS*]. Bosna i Hercegovina je potpisala ovu Konvenciju 1994. godine. U kontekstu EU dokumenata koje se bave ribarstvom pod ovim pojmom se često misli na pomorsko ribarstvo i ova oblast je poseban predmet kada je u pitanju davanja ustupaka za korištenje ovih resursa drugim zemljama članicama EU.

2.4.7. Sektor vode

U vezi sa kvalitetom vode postoji određeni napredak. Zakon o vodi koji integrira principe Okvirne direktive za vodu EU usvojen je u Republici Srpskoj i Federaciji. Bosna i Hercegovina je potpisala međunarodnu konvenciju za zaštitu rijeke Dunava i predviđena je njena implementacija. Prikupljanje podataka u ovoj oblasti još uvijek ne funkcioniira dobro i izvještavanje prema Evropskoj agenciji za okoliš nije sistematično. Loš kvalitet vode i nedovoljna obrada otpadnih voda ostaje ključni izazov u vezi sa okolišem.

2.4.8. Sektor šumarstva

Ostvaruje se dobar napredak u implementaciji reformi koje se odnose na odvajanje administracijskih od ekonomskih funkcija u šumarstvu.

2.4.9. Ostalo

Nije ostvaren napredak u pripremi legislative usklađene sa zakonima EU o organskoj proizvodnji i označavanju, zaštićenim nazivima i porijeklu, registraciji recepata i metoda proizvodnje, državnoj pomoći u sektorima poljoprivrede, ribarstva i šumarstva.

2.5.1. Kratki pregled SWOT analize

PREDNOSTI	SLABOSTI	MOGUĆNOSTI	OPASNOSTI
Struktura poljoprivrednog i prehrambenog sektora Pogodni i raznoliki agro-klimatski uslovi za većinu tipova poljoprivredne proizvodnje Visoki omjer korisnog poljoprivrednog zemljišta pogodnog za poljoprivrednu proizvodnju Veliki i slabo razvijeni šumarski resursi Sačuvani pejzaži i tradicionalna poljoprivredna praksa Većinu poljoprivrednog zemljišta posjeduju porodična gazdinstva koja mogu da proizvedu visoko kvalitetne proizvode koji se dobro plasiraju na tržištu Povećana svijest o međunarodnim standardima i potrebi za jačom konkurencijom	Struktura poljoprivrednog i prehrambenog sektora Nema jasne komparativne prednosti u bilo kojoj oblasti proizvodnje Korištenje zemljišta ograničeno zbog slabog i nesigurnog sistema držanja zemlje u posjedu Nedostatak inovacija i upotreba moderne tehnologije u gazdinstvima Mala gazdinstva, povećan broj ljudi koji se povremeno bave poljoprivrednom i povećano usitnjavanje zemljišta Ograničena organizacija, koordinacija i/ili integracija proizvođača i dorađivača Ograničeni napredak u poboljšanju konkurentnosti ili usaglašavanja sektora sa međunarodnim standardima	Struktura poljoprivrednog i prehrambenog sektora Promovirati i razviti komparativnu prednost kod izvjesnih tipova proizvodnje Razviti sigurno tržište zemljišta i sistem posjedovanja zemljišta Promovirati povećano razumijevanje i korištenje modernih tehnologija na gazdinstvima Uvesti politiku povećanja veličine gazdinstva kako bi se spriječilo dalje usitnjavanje zemljišta Uvesti politiku promoviranja grupa proizvođača i dorađivača Razviti strategiju konkurentnosti sektora i akcioni plan Razviti mrežu usluga u cilju podrške kreiranju akcionog plana	Struktura poljoprivrednog i prehrambenog sektora Obaveza poljoprivrednika na samo-dovoljnu proizvodnju umjesto na tržišnu proizvodnju Politička želja za podršku reformi zemljišta i privlačenje potrebnih investicija Otpor poljoprivrednika prema inovacijama i podešavanje tradicionalne prakse gazdinstva Nedostatak finansijskog kapitala i prihoda koji bi stvorili prilike za povećanje veličine gazdinstava Nepostojanje želje poljoprivrednika i dorađivača da formiraju organizacije sa i/ili grupe za samo-pomoć Ograničeni investicioni fondovi na raspolaganju za razvoj novih usluga Nedostatak znanja ili interesa za zahtjeve međunarodnih standarda

PREDNOSTI	SLABOSTI	MOGUĆNOSTI	OPASNOSTI
Učinak poljoprivrednog i prehrambenog sektora Nivoi produktivnosti se postepeno povećavaju u poređenju sa zadnjom dekadom predratnog nivoa Rast i povećana specijalizacija u izvjesnim pod-sektorima Uspostavljanje sektora dorade za izvjesne robe i povećana dodatna vrijednost aktivnosti na gazdinstvima Iskustvo u trgovini sa bivšim jugoslovenskim zemljama Agro-prehrambeni i šumarski sektor upošljavaju značajan dio aktivne radne snage Agro-prehrambeni sektor i šumarstvo značajno doprinose BND u Bosni i Hercegovini i zaradama pri izvozu Agro-prehrambeni izvoz se postepeno povećava u zadnje 3 – 4 godine	Učinak poljoprivrednog i prehrambenog sektora Nivoi proizvodnje ispod onih postignutih kod glavnih konkurenata u susjedstvu u zemljama Zapadnog Balkana i u EU. Nizak obim viška koji se može plasirati na tržište iz primarne proizvodnje i ograničeni raspoloživi investicioni kapital za doradivanja na gazdinstvima Ograničena veličina i efikasnost sektora doradivačke industrije i ozbiljno nisko ulaganje u nove tehnologije dorade. Gubitak tradicionalnih tržišta u zemljama bivše Jugoslavije. Opadajuća i stara aktivna radna snaga u sektoru. Opadajući udio u BNP u zadnjoj dekadi. Dramatično povećanje uvoza u agro-prehrambenoj industriji u zadnje 3 do 4 godine povećanje trgovačkog deficita.	Učinak poljoprivrednog i prehrambenog sektora Poboljšanje nivoa produktivnosti uvođenjem inovativne politike podrške tržištu i usluga Niska proizvodnja daje dovoljno prostora za povećanje od komparativno jeftinih poboljšanja u upotrebi inputa i usvajanja uspostavljenih tehnika. Povećanje tržišnih prilika kroz proširenje informacija o poljoprivrednim tržištima i drugim servisnim uslugama Promovirati investiranje i nove doradivačke tehnologije kroz nove politike na nivou gazdinstva i doradivačkih kapaciteta. Promovirati generički brend proizvoda Bosne i Hercegovine u zemljama bivše Jugoslavije. Uvesti šeme koje će privući mlade poljoprivrednike i ohrabriti rano penzionisanje današnjih poljoprivrednika Napraviti okvir i usluge politike za promoviranje izvoza. Povećati domaću konkurentnost i ojačati sisteme ne-tarifne zaštite (posebno sanitarnu i foto-sanitarnu) – vidjeti slabosti	Učinak poljoprivrednog i prehrambenog sektora Kapaciteti poljoprivrednika da iskoriste prednosti nove politike podrške Nedostatak finansiranja ili obaveza vlade i donatora za podršku razvoju novih usluga Opšta klima investiranja i slab okvir politike za privlačenje i zaštitu investicionog kapitala. Brzina povećanja konkurentnosti određenih ključnih zemalja bivše Jugoslavije Nedostatak dinamike i mobilnosti ruralne radne snage u sektoru. Nevoljnost mladih ljudi da ostanu u ruralnim sredinama. Nevoljnost starijih ljudi da se odreknu svojih gazdinstava/zemljišta. Nedostatak kvalitetnih proizvoda u cilju međunarodnog promoviranja Visoki troškovi investiranja u razvoj efikasnog sanitarnog i fito-sanitarnog sistema.

PREDNOSTI	SLABOSTI	MOGUĆNOSTI	OPASNOSTI
Ruralna struktura Velika i različita ruralna populacija Jedinstveni pejzaži, bogati i raznoliki prirodni resursi i biodiverzitet. Bogata kultura i tradicija ruralnih područja Čista ruralna područja i zemljište zbog smanjene upotrebe agro-hemijskih sredstava Sve jači i detaljniji popis ruralnih područja koje razvijaju općinske strukture (uz pomoć međunarodnih donatora). Blizina Hrvatskoj obali i ponovno uspostavljanje turističke potražnje za regionalnom hranom i mjestima interesa	Ruralna struktura Nema definisanih ruralnih područja Velike ali nedokumentovane promjene u ruralnim područjima Povećana migracija selo-grad i povećana polarizacija ruralnih zajednica Nema koordinacione strukture za širenje i razvoj popisa i indikatora ruralnog nivoa za u BiH. Nema efikasnog sistema koji bi pratio okolišne promjene u ruralnim područjima	Ruralna struktura Definirati ruralna područja Preuzeti poljoprivredni popis i ustanoviti stvarnu efikasnu bazu podatka ruralnih područja Razviti jasnu politiku ruralnog razvoja kako bi se usporio trend migracije selo-grad i polarizacija. Uspostaviti koordinacione strukture za širenje i razvoj ruralnog popisa u BiH i uspostaviti indikatore. Uspostaviti efikasan sistem praćenja utjecaja okoline u ruralnim područjima.	Ruralna struktura Politička volja i konsenzus o definicijama. Nedostatak ljudskih i finansijskih resursa za postizanje konsenzusa. Nezaustavljivi trend u migraciji selo-grad i povećana polarizacija zbog ekonomskog pada ruralnih područja. Nedostatak političkog angažovanja za uspostavljanje efikasnih koordinacionih struktura i indikatora na nivou BiH. Nedostatak ljudskih i finansijskih resursa za planiranje, pripremu, implementaciju i praćenje sistema praćenja utjecaja okoliša u ruralnom područjima.
Ruralni učinak Povećani rast lokalnih akcionih grupa (LAG/NGO) na ruralnoj zajednici (poduprijet međunarodnim organizacijama) Uvođenje niza učesnika na lokalnom nivou koji se bave planiranjem/kapacitetima i razvojem prioriteta, lokalnih, ruralnih razvojnih programa. Stope urbanog i ruralnog siromaštva slične i stabilne Ima nekih dokaza rastućeg privatnog ruralnog sektora (SME)	Ruralni učinak Ograničen protok informacija između državnih i ne-državnih ruralnih interesenata ograničeno korištenje identifikacije projekta/programa u procesu planiranja ruralnog razvoja. Nema integrisanih programa ruralnog razvoja koji su razvijeni i/ili implementirani na entitetskom ili državnom nivou. Nivoi siromaštva u ruralnim područjima statični u nekim područjima opadaju Minimalna ruralna diverzifikacija prihoda koje stvaraju aktivnosti u ruralnim područjima.	Ruralni učinak Povećano investiranje u promoviranje LAG-ova i sistema za povećani protok informacija između države i ne-državnih ruralnih interesenata. Uvođenje/institucionalizacija projekta/programa identifikacije procesa planiranja ruralnog razvoja. Razvoj integrisanog programa ruralnog razvoja na entitetskom i državnom nivou. Uspostaviti sistem praćenja siromaštva i uvesti ciljanu politiku smanjenja ruralnog siromaštva. Promovirati ruralnu diverzifikaciju/pojačane aktivnosti koje će stvoriti veći prihod u ruralnim sredinama putem uvođenja politike inovativnog ruralnog razvoja.	Ruralni učinak Nedostatak saradnje između državnih i ne-državnih interesenata i nedostatak kapaciteta za implementaciju programa/projekta identifikacije na svim nivoima. Nedostatak političkog angažovanja za razvoj integrisanog programa ruralnog razvoja na entitetskom ili državnom nivou. Nevoljnost/nesposobnost za efikasno ciljanje na ranjivu ruralnu populaciju i nesposobnost da se iskoristi prednost ciljanih šema. Nedostatak održive ruralne diverzifikacije prihoda od aktivnosti u ruralnim područjima.

PREDNOSTI	SLABOSTI	MOGUĆNOSTI	OPASNOSTI
Institucionalna struktura Strategije sektora su razvijene na entitetskim nivoima. Nema ključne razlike između entitetskog pravnog i političkog okvira. Postoji nekolicina iskusnih osoba i stručnjaka u ministarstvu. Obnovljeni interes za donatorsku zajednicu u razvojnom sektoru. Okvirna mapa razvoja razvijena sa ciljem jačanja institucionalnih struktura u uspostavljanju konsenzusa na putu progressa.	Institucionalna struktura Nema efikasne saradnje BiH po pitanju strategija i politike efikasne implementacije planiranja, praćenja i ocjenjivanja. Slabo rukovođenje strukturama, informacionim sistemima i servisnim strukturama u podršci sektoru. Ograničeno osoblje u ključnim područjima vezanim za poboljšanje konkurentnosti i razvoja ruralnih područja. Ograničeni mehanizmi koordinacije donatora. Nedovoljno političke obaveze za podršku potrebnim institucionalnim promjenama i jačanju (posebno na državnom nivou).	Institucionalna struktura Razviti efikasan BiH okvir koordinacija i postepenu harmonizaciju politika. Uspostaviti efikasan sistem praćenja i ocjenjivanja politike. Povećati resurse za jačanje upravljanja sektorom, informacionim sistemima i uslugama. Proširiti kapacitete osoblja na svim nivoima povezano sa implementacijom nove strategija sektora. Uspostaviti efikasan mehanizam koordinacije donatora. Lobirati za podršku na višem nivou odlučivanja u pogledu institucionalnih promjena/jačanja.	Institucionalna struktura Otpor koordinacije na BiH nivou u vezi strategija i politike i ograničeni kapaciteta na državnom nivou za vođenje procesa. Nedostatak raspoloživih ljudskih resursa, kapitala opšte podrške novim institucionalnim sistemima i uslugama. Ograničena stimulacija za privlačenje osoblja višeg kalibra za jačanje sistema javnog sektora i usluga. Nevoljnost donatora da aktivno učestvuju u koordinacionim mehanizmima. Nekonzistentna i promjenljiva politika obaveza za podršku institucionalnoj reformi.

PREDNOSTI	SLABOSTI	MOGUĆNOSTI	OPASNOSTI
Institucionalni učinak Poboljšane informacije na raspolaganju u vezi agro-prehrambene industrije i djelomični klasteri informacija o sistemima gazdinstava. Povećana budžetska podrška sektoru. Neki dokazi o javno-privatnom finasiranju novih inicijativa u nekim područjima. Povećana svijest o potrebi za institucionalnim promjenama/jačanje. Neke promjene u funkcijama/strukтури su evidentne na svim nivoima. Dizajniraju se neki novi sistemi. Uvode se neki novi tipovi politike podrške i/ili kao pilot programi na entitetskom nivou i lokalnom nivou. Niz novih zakona je razvijeno i odobreno (primarno na entitetskom nivou) Nove forme kooperacije se razvijaju između tijela na entitetskom i državnom nivou (uključujući uspostavljanje tijela na državnom nivou kao ključnog koordinacionog ureda za veterinu i sigurnost hrane).	Institucionalni učinak Ne postoji sveobuhvatna i pouzdana statistika, sistemi ili servisi u poljoprivredi, prehrambenoj industriji ili ruralnom sektoru. Ne postoje jasni planovi za podešavanje i bolje korištenje novih fondova i praćenje njihovih utjecaja. Nije uspostavljena podrška na entitetskom nivou o finansijskom partnerstvu i minimalnom angažiranju privatnog sektora u formulaciji i politici. Svijest je veoma spora da bi se prenijela u akcije koje se mogu demonstrirati. Ograničeno investiranje u stvaranju kapaciteta osoblja (vezano za česte promjene u političkom rukovodstvu) i nepostojanje obučениh profesionalnih menadžera. Mnogo osoblja nije dovoljno iskorišteno i/ili obavlja nepotrebne zadatke. Malo je operacionalnih sistema upravljanja u funkciji. Nema koherentnog strateškog okvira za koordiniranje novih inicijativa politike i kontinuirano fokusiranje na projekte a ne na programe. Naglasak na usvajanje zakona nije podržan jasnom implementacijom planova ili programa. Kooperacija nije dovoljno prenesena na svakodnevne akcije, posebno na državnom nivou.	Institucionalni učinak Uspostaviti sveobuhvatnu statistiku/informacione sisteme i usluge u poljoprivredi, prehrambenoj industriji i ruralnom sektoru. Uspostaviti multi-godišnje programiranje i planiranje budžeta i uvesti efikasan sistem praćenja i ocjenjivanja utjecaja. Promovirati programe partnerstva u finansiranju preko novog dizajna politike i uključivanja interesenata iz privatnog sektora u proces formuliranja politike. Razviti detaljan akcioni plan i operacione programe vezane za dodjeljivanje budžetskih sredstava uključujući detaljne indikatore učinaka. Investirati u privlačenje novog osoblja i trening trenera kod osoblja i razvoj novih vještina i uvesti kontinuirano profesionalni razvojni program za svo osoblje. Uvesti angažiranje sa strane usluga sa podugovaračima za pružanje usluga u ključnim oblastima. Revidirati i uskladiti pravilnike za upravljanje institucijama sektora na svim nivoima. Uspostaviti novi integrisani menadžment/IT sistem u cilju podrške administraciji i uslugama. Povezati usvajanje zakona sa jasnom implementacijom procesa planiranja (uključujući finansijsko planiranje) Razviti kapacitete profesionalnog upravljanja i formalizirati sporazume o kooperaciji i sisteme na svim nivoima.	Institucionalni učinak Dovoljno fondova na raspolaganju za podršku razvoju novim sistemima i uslugama. Tekuća obaveza za ciklus planiranja budžeta i nevoljnost suočavanja sa procesom planiranja na duži vremenski period. Nedostatak iskustva i kapaciteta za ostvarivanje efikasnih javnih-privatnih partnerstva i nedostatak zajedničkog povjerenja. Nedostatak pogodnih predstavničkih tijela privatnog sektora koji bi predstavljali grupe interesenata. Otpor uvođenju bolje transparentnosti i tačnosti procesa planiranja i implementacije politike. Nedostatak pogodnih stimulacija za privlačenje i zadržavanje osoblja velikog kalibra. Nedostatak elastičnosti u podešavanju postojećih pravilnika i/ili aplikaciji administrativnih postupka kojima se upravlja javnim fondovima. Nedostatak sredstava za investiranje u nove upravne sisteme i usluge i nedostatak kapaciteta za razvoj i uvođenje novih sistema. Otpor menadžmenta promjenama. Nedostatak obaveza za novi proces planiranja i ugrađene institucionalne predrasude u podršci novom zakonodavstvu. Nedostatak pogodnog osoblja i nedostatak političke volje za podršku kooperacionim ugovorima i razvoju novih sistema. Politička volja za podršku novim sistemima.

2.5.2. Pod-sektorske SWOT analize**2.5.2.1: SWOT analiza – mlijeko i mliječni proizvodi**

Jake strane	Slabosti	Mogućnosti	Prijetnje
Broj mliječnih krava, ovaca, koza se postepeno povećava; Produktivnost mlijeka (prinosi) se svake godine povećavaju Izvoz se postepeno povećava Postoji osnovno znanje i tradicija proizvodnje mlijeka i uzgoja stoke na svim gazdinstvima; Postoje dovoljni osnovni kapaciteti u mljekarama za pakovanje likvidnog mlijeka i za proizvodnju jednostavnih mliječnih proizvoda za domaću i izvoznu upotrebu; Proizvodi sa višom dodatnom vrijednošću zauzimaju veći udio u ukupnoj proizvodnji mlijeka i mliječnih proizvoda; Potrošači se sve više opredjeljuju za lokalno proizvedene mliječne proizvode; Značajno povećanje u kapacitetima za proizvodnju kao i u nivou proizvodnje industrijski prerađenog mesa; Viši nivo sredstava koje vlada izdvaja za podržavanje proizvodnje mlijeka i stočne proizvodnje.	Mali broj gazdinstava koja imaju veliki broj krava na koji način se stvaraju ekonomije skale; Veliki broj malih gazdinstava što prikupljanje čini skupljim i otežava postizanje kvaliteta/ higijene; Postojeće pasmine imaju nisku produktivnost mlijeka kao i nizak potencijal za poboljšanje produktivnosti; Postojeće prakse hranjenja smanjuju kvalitet i prinos mlijeka; Niski nivoi higijene na gazdinstvima i u mljekarama radi neznanja, loše opreme kao i nedostatka investicija; Zapostavljanje zdravlja i dobrobiti životinja; Poljoprivredni proizvođači imaju otpor ka promjenama; Neadekvatne savjetodavne i stručne službe; Nizak nivo iskorištenosti kapaciteta za proizvodnju mlijeka i mliječnih proizvoda – 30%; Visok nivo mlijeka se zadržava na gazdinstvima za sopstvenu upotrebu ili za razmjenu; Prerađivači nemaju znanje, procedure i kapitalne resurse za razvoj, proizvodnju bez kvarenja kao i za proizvode od fermentiranog mlijeka koji imaju višu tržišnu vrijednost za postizanje konkurentnosti sa uvoznim proizvodima; Loš kvalitet materijala za pakovanje i dizajna Interni sistemi za higijenu i kontrolu kvaliteta (napr. HACCP) su dosta ispod standarda potrebnih za izvoz u EU kao i na druga međunarodna tržišta; Vladini i industrijski standardi kvaliteta nisu usklađeni sa zahtjevnijim EU standardima; Sljedivost i kontrola zdravlja životinja nisu usklađeni sa EU uvjetima za izvoz.	Izobilje nedovoljno iskorištenih pašnjaka Visoka nezadovoljena domaća potražnja za životinjama, svježim mesom i prerađenim mesom; Postojeći prerađivački kapaciteti koji su u stanju da prerađuju sve veću proizvodnju mlijeka; Radna snaga u ruralnim područjima dovoljna da zadovoljni dodatnu potražnju za radnom snagom; Trgovinski sporazumi (CEFTA/EU) obezbjeđuju tarife prednosti u jugo istočnoj Evropi i na regionalnim tržištima; Rastuća potražnja potrošača u BiH za domaće proizvedenim mlijekom i mliječnim proizvodima; Porast turizma će povećati potražnju; Povećana politička volja da se pruži podrška poljoprivredi i ruralnom razvoju sa vladinim sredstvima; Porast u inostranim direktnim investicijama za BiH, poboljšanje tehnike upravljanja kao i mogućnost proizvodnje proizvoda koji imaju višu vrijednost; Donatorska podrška će nastaviti razvijati i jačati saradnju kao i poboljšano zdravlje, higijenu i sljedivost u lancu ishrane mlijeka i mliječnih proizvoda.	Kvalitet pašnjaka na planinama i brdovitim područjima lošiji od kvaliteta u konkurentnim zemljama; Limitirana potražnja i samim tim i mreže nabavke koncentrata i smjesa stočne hrane; Potrebno je uložiti sredstva i vrijeme za raščišćavanje mina sa produktivnijih područja, Dugoročna nedovoljna iskorištenost kapaciteta za proizvodnju povećava rizik zatvaranja pogona i gubitka prava (radi dugova) što ostavlja nedovoljne kapacitete; Trgovinske povlastice se ne mogu koristiti radi neusklađenosti sa uvjetima higijene i kontrole bolesti životinja koji postoje u zemljama uvoza; Komercijalni i mikro finansijski krediti za uzgoj su još uvijek limitirani nedostatkom garancija i percepcijom visokog rizika; Potrošači zahtijevaju samo uvozne proizvode koji imaju visoku vrijednost radi nedostatka povjerenja u BiH standarde proizvodnje, marketinga i označavanja; Struktura gazdinstava (veliki broj malih proizvođača, visoki troškovi prikupljanja za male količine mlijeka) čine proizvodnju mlijeka u BiH nekonkurentnom sa mlijekom i mliječnim proizvodima uvezenim iz zemalja koje imaju veća, ekonomičnija gazdinstva i mljekare; Troškovi usklađivanja sa EU usklađenim okolišnim zakonima i uvjetima će umanjiti konkurentnost; Neadekvatno ulaganje u istraživanje i razvoj za sektor mlijeka, za poboljšanje proizvodnje i raznovrsnosti proizvoda. Loše strukture za uključnje industrije u proces uspostavljanja prioriteta i potreba za istraživanje i razvoj; Loša granična kontrola i sprovođenje kontrole povećava količinu ilegalno uvezenog mlijeka i mliječnih proizvoda.

2.5.2.2: SWOT analiza – meso i mesni proizvodi

Jake strane	Slabosti	Mogućnosti	Prijetnje
Povoljni prirodni uvjeti za stočarsku proizvodnju; Izobilje nedovoljno iskorištenih pašnjaka; Povećan broj stoke (svih vrsta); Postojeći kapaciteti za preradu mesa dovoljni da zadovolje povećanu stočnu proizvodnju; Pod sektori ovaca i peradi se uspješno takmiče sa uvozom; Jaka opredjeljenost potrošača za domaće proizvedenim mesom i tradicionalnim mesnim prerađevinama; Komercijalni kapaciteti za preradu mesa su u porastu za tradicionalne ali i za novije proizvode; Porast političke volje za pružanje podrške poljoprivredi i ruralnom razvoju iz vladinih fondova; Porast u inostranim direktnim investicijama za BiH, poboljšanje tehnike upravljanja kao i mogućnost proizvodnje proizvoda koji imaju višu vrijednost; Donatorska podrška će nastaviti razvijati i jačati saradnju kao i poboljšano zdravlje, higijenu i sljedivost u u sektoru stočarstva.	Mali broj gazdinstava specijaliziranih za stočarstvo; Veliki broj malih gazdinstava čini marketing, klanje i prerađivanje skupim a kvalitet i higijenu je teško postići; Postojeće vrste imaju nisku produktivnost kao i potencijal za poboljšanjem, zbog naglaska na proizvodnju mljeka/ranog odbića Loše prakse hranjenja (nedostatak koncentrata i loše konzerviranje trave) smanjuju efikasnost proizvodnje i kvalitet mesa; Loša kontrola bolesti na gazdinstvima radi neznanja, loše opreme kao i nedostatka investicija; Zapostavljanje zdravlja i dobrobiti životinja; Poljoprivredni proizvođači imaju otpor ka promjenama; Neadekvatne savjetodavne službe; Nizak nivo iskorištenosti kapaciteta za prerađivanje mesa i klaonice; Interni sistemi za higijenu i kontrolu kvaliteta (napr..HACCP) su dosta ispod standarda potrebnih za izvoz u EU kao i na druga međunarodna tržišta; Vladini i industrijski standardi kvaliteta nisu usklađeni sa zahtjevnijim EU standardima; Sljedivost i kontrola zdravlja životinja nisu usklađeni sa EU uvjetima za izvoz.	Broj mliječnih krava, ovaca, koza se postepeno povećava; Izvoz se postepeno povećava Osnovno znanje i tradicija uzgoja stoke postoji na svim gazdinstvima; Postoje dovoljni osnovni kapaciteti za prerađivanje za proizvodnju dovoljnih količina mesa i osnovnih mesnih proizvoda da se zadovolji domaća i izvozna potražnja; Jaka opredjeljenost potrošača za domaće proizvedenim mesom i mesnim proizvodima; Značajno povećanje u industrijskim kapacitetima za prerađivanje mesa kao i u učinku; Viši nivoi sredstava koje vlada izdvaja za podržavanje proizvodnje mesa i stočne proizvodnje.	Kvalitet pašnjaka na planinama i brdovitim područjima gori od kvaliteta u konkurentnim zemljama; Limitirana potražnja i samim tim i mreže nabavke koncentrata i smjesa stočne hrane; Potrebno je uložiti sredstva i vrijeme za raščišćavanje mina sa produktivnijih područja, Dugoročna nedovoljna iskorištenost klaonice i kapaciteta za prerađivanje mesa povećava rizik zatvaranja pogona i gubitka prava (radi dugova) što ostavlja nedovoljne kapacitete; Neumjerena količina klanja na gazdinstvima sa lošim ili nepostojećim higijenskim mjerama predostrožnosti i kontrolom; Trgovinske povlastice se ne mogu koristiti radi neusklađenosti sa uvjetima higijene i kontrole bolesti životinja koji postoje u zemljama uvoza; Komercijalni i mikro finansijski krediti za uzgoj su još uvijek limitirani nedostatkom garancija i percepcijom visokog rizika; Potrošači zahtijevaju samo uvozne proizvode koji imaju visoku vrijednost radi nedostatka povjerenja u BiH standarde proizvodnje, marketinga i označavanja; Struktura gazdinstava (veliki broj malih proizvođača, visoki troškovi prikupljanja za male količine mesa) čine proizvodnju mesa u BiH nekonkurentnom sa mesom i mesnim proizvodima uvezenim iz zemalja koje imaju veća, ekonomičnija gazdinstva i mljekare; Troškovi usklađivanja sa EU usklađenim okolišnim zakonima i uvjetima će umanjiti konkurentnost; Neadekvatno ulaganje u istraživanje i razvoj za poboljšanje proizvodnje i raznolikosti proizvoda u sektoru mesa. Loše strukture za uključanje industrije u proces uspostavljanja prioriteta i potreba za istraživanjem i razvojem; Loša granična kontrola i sprovođenje kontrole povećava količinu ilegalno uvezenog mesa i mesnih proizvoda kao i bolesti životinja; Dupliciranje i preklapanje između vladinih institucija nadležnih za politiku stočne proizvodnje.

2.5.2.3: SWOT analiza- žitarice

Jake strane	Slabosti	Mogućnosti	Prijetnje
Povoljni klimatski uvjeti; Velike količine održivog zemljišta koje se trenutno ne obrađuje; Povećana potražnja i proizvođača pekarskih proizvoda i slastica	Mala veličina većine gazdinstava i polja; Svi regioni nisu podesni za proizvodnju žitarica (nadmorska visina, nagib, dostupnost vode) Mali prinosi, radna produktivnost i profitabilnost; Loša tehnologija uzgajanja, žetve i skladištenja na gazdinstvima; Loš kvalitet sjemena Visoka cijena ulaganja, mala dostupnost, loše znanje o korištenju visoko-tehnoloških gnojiva i kontrola štetočina i bolesti; Neadekvatna horizontalna i vertikalna integracija u lancu prehrane između gazdinstava i prodajnog nivoa; Mala efikasnost i konkurentnost prerađivačke industrije (nizak nivo proizvodnje, zastarjela tehnologija, nizak nivo kapitalnih investicija, loš marketingl); Loš institucionalni okvir i pravni sistem za kontrolu kvaliteta i tržišnu podršku (u poređenju sa EU); Loša granična kontrola ilegalnog uvoza za koji se izbjegava plaćanje carina kao i kontrola bolesti, i koji prema tome umanjuje cijene BiH žitarica i povećavaju nivo bolesti u BiH.	Velika mogućnost da se poveća BiH udio u tržišnoj potražnji za žitaricama i proizvodima žitarica, koja se trenutno zadovoljava uvezenim žitaricama; Limitirano korištenje gnojiva i kemikalija za zaštitu usjeva pruža ubrzane mogućnosti za dobijanja odobrenja za organsku i ekološki prihvatljivu proizvodnju sa višom dodatnom vrijednosti; Povećana potražnja proizvođača pekarskih proizvoda i slastica;	Relativno mali broj gazdinstava koja su dovoljno velika i mehanizirana za proizvodnju žitarica na međunarodno konkurentnom nivou, Efekti dodatnog zapošljavanja i ekonomskog faktora će biti mali u poređenju sa usporedivim nivoima razvojnih poticaja u drugim sektorima; Zastarjele i nepodesne politike i pravni akti koji određuju nivoe skadištenja žitarica; Sporo deminiranje područja podesnih za uzgajanje žitarica; Visoka cijena i mala dostupnost sjemena, gnojiva, kemikalija za zaštitu usjeva; Lošom infrastrukturuom i neadekvatnom pravnom kontrolom bezbjednog korištenja poljoprivrednih kemikalija se rizikuje degradacija okoliša; Drugi usjevi će se efektivnije takmičiti za investicije za navodnjavanje i korištenje vodenih resursa; Implementacija CEFTA-e 2006 će znatno povećati konkurenciju u cijeni i kvalitetu sa uvoznim žitaricama na domaćem tržištu, prije nego što se industrija može prilagoditi; Loša granična kontrola i sprovođenje povećavaju količinu ilegalno uvezenih žitarica i proizvoda žitarica kao i životinjskih bolesti; Dupliciranje i preklapanje između vladinih institucija odgovornih za politiku proizvodnje žitarica

2.5.2.4: SWOT analiza – industrijske kulture (duhan, uljarice itd.)

Jake strane	Slabosti	Mogućnosti	Prijetnje
Povoljni agro-ekološki uvjeti; Velike količine neiskorištene obradive zemlje; Visok nivo dostupne radne snage; Tradicija u proizvodnji usjeva (duhan); Dobro utemeljeno tržište duhana i uhodana prerađivačka tehnologija.	Svi regioni nis podesni za duhan; Vrste duhana koje se trenutno uzgajaju nisu u potražnji na izvoznim tržištima; Potražnja na domaćem tržištu najvjerojatnije neće biti u porastu za ove vrste duhana; Niska konkurentnost cijena sa utemeljenim uvezenim vrstama; Zastarjela oprema i tehnologija; Većina gazdinstava/zemljišnih čestica premala za ekonomičan uzgoj uljarica; Limitirani kapaciteti za prešanje uljarica (jedna kompanija= monopol); Visoke cijene ulaganja; Standardi kvaliteta nisu usklađeni sa međunarodnim standardima Vladine subvencije ne ohrabruju strukturalna podešavanja i poboljšanje efikasnosti. Ne postoje efektivne službe za istraživanje i razvoj ili tehničke savjetodavne službe za industrijske usjeve; Nedovoljni kapaciteti za sušenje duhana i uljarica.	Veliki kapacitet da domaća proizvodnja nadomjesti uvozna ulja i uljna pogača; Postoje kapaciteti za prerađivanje duhana i uljarica; Širenje stočarskog sektora će povećati potražnju za uljnom pogačom; Drugačiji načini korištenja sadašnjeg vladinog budžeta za podršku industrijskim usjevima bi mogao imati veći uticaj; Veliki kapacitet za povećan prinos uljatira, uz relativno niska povećanja ulaganja i tehničkih savjeta;	Dupliciranje i preklapanje između vladinih institucija odgovornih za politiku i podršku za proizvodnju i prerađivanje industrijskih usjeva; Povećane restrikcije u zemljama EU u potrošnji duhana; EU izmjena ka direktnim plaćanjima za podržavanje duhana i uljarica se ne može primjeniti u BiH još nekoliko godina- što može limitirati BiH izvoz u EU; Spor process čišćenja mina smanjuje količinu zemlje podesne za uljarice; BiH proizvođači ne mogu lako ispuniti trenutne trgovinske standarde kvaliteta uljarica za prešanje; Implementacija CEFTA-e 2006 će znatno povećati konkurenciju u cijeni i kvalitetu sa uvoznim uljaricama na domaćem tržištu, prije nego što se industrija može prilagoditi;

2.5.2.5: SWOT analiza – voće

Jake strane	Slabosti	Mogućnosti	Prijetnje
Povoljni agro okolišni uvjeti; Cijene nekih proizvoda su konkurentne npr. bobičasto voće) Postoji mogućnost za ekološki prihvatljivu /organsku proizvodnju kao i za povećanu potražnju iste; Dobra dostupnost radne snage; Niski troškovi radne snage; Tradicija proizvodnje; Povećana potražnja prehrambeno prerađivačke industrije Postojanje velikih gradova. Povećana potražnja za lokalno proizvedenom svježom hranom	Nizak nivo konkurentnosti cijena; Zastarjela oprema i tehnologija; Zastarjele vrste; Nizak stepen mehanizacije; Nedostatak znanja proizvođača o uzgajanju, žetvi i poslovnim metodama; Nizak obim proizvodnje po gazdinstvu; Relativno visoka ulaganja kao i loša dostupnost modernih inputa; Limitirana dostupnost komercijalnih kredita; Nedovoljna horizontalna i vertikalna integracija; Pretjerano oslanjanje na prodaju na sezonskim tržištima; Limitiran broj prerađivačkih kapaciteta; Loša konkurentnost postojećih prerađivačkih kapaciteta; Nedostatak hladnjača ili skladišta koja imaju atmosfersku kontrolu; Loši ciljani, niski nivoi državne podrške; Loš institucionalni okvir i nerazvijen pravni sistem	Zamjeniti uvoze na domaćem tržištu; Dalji rast izvoza; Velike površine podesne za uspostavljanje voćnjaka; Povećana potražnja koja je rezultat razvoja turizma; Dostupnost EU i vladine podrške za proizvodnju i ruralni razvoj; Trenutno nizak nivo ulaznih proizvodnih metoda čini zadovoljavanje standarda za ekološki prihvatljivom i organskom proizvodnjom relativno jednostavnim; Dostupnost tradicionalnih vrsta i genetskih baza (gene pools;) Mogućnosti za razvoj lokalne proizvodnje i prerađivačkih kapaciteta; Obezbjedenje osnovnih stručnih službi i službi za istraživanje i razvoj će uveliko povećati konkurentnost i efikasnost proizvodnje u poređenju sa EU zemljama.	Nedostatak koordinacije između entitetskih politika i podrški za sektor; Sadašnji i budući trgovinski sporazumi će povećati nivo konkurentnosti na domaćem i izvoznim tržištima previše brzo, tako da BiH proizvođači neće imati vremena da postanu konkurentni; Nedostatak volje za uspostavljanje saradnje sa drugim proizvođačima u BiH Visok nivo neformalne sive ekonomije; Ulazak lanaca supermarketa na tržište BiH će rapidno smanjiti broj maloprodajnih mjesta i povećati potražnju veleprodaje za količinama i kvalitetom proizvoda koje BiH proizvođači ne mogu zadovoljiti; Zanemarivanje okolišnih pitanja; Efekat sporog usklađivanja sa međunarodnim standardima zaštite zdravlja bilja i proizvodnim standardima kao i loše sprovođenje ulaska na izvozna tržišta i uticaj dostupnosti EU podrške za sektor.

2.5.2.6: SWOT analiza - povrće

Jake strane	Slabosti	Mogućnosti	Prijetnje
Povoljni agro ekonomski uvjeti; Neki proizvodi imaju konkurentne cijene (napr. krumpir) Postoji mogućnost za ekološki prihvatljivu /organsku proizvodnju kao i za povećanu potražnju iste; Dobra dostupnost radne snage; Niski troškovi radne snage; Tradicija proizvodnje; Postojanje velikih gradova. Povećana potražnja za lokalno proizvedenom svježom hranom	Nizak nivo konkurentnosti cijena; Zastarjela oprema i tehnologija; Zastarjele vrste; Nizak stepen mehanizacije; Nedostatak znanja proizvođača o uzgajanju, žetvi i poslovnim metodama; Nizak proizvodni nivo po gazdinstvu; Relativno visoka ulaganja kao i loša dostupnost modernih inputa; Limitirana dostupnost komercijalnih kredita; Nedovoljna horizontalna i vertikalna integracija; Pretjerano oslanjanje na prodaju na sezonskim tržištima; Limitiran broj prerađivačkih kapaciteta; Loša konkurentnost postojećih prerađivačkih kapaciteta; Nedostatak hladnjača ili skladišta koja imaju atmosfersku kontrolu Loši ciljani, niski nivoi državne podrške; Loš institucionalni okvir i nerazvijen pravni sistem	Zamjeniti uvoze na domaćem tržištu; Dalji rast izvoza; Velike površine podesne za uzgajanje povrća; Povećana potražnja kao rezultat razvoja turizma; Dostupnost EU i vladine podrške za proizvodnju i ruralni razvoj; Trenutno nizak nivo ulaznih proizvodnih metoda čini zadovoljavanje standarda za ekološki prihvatljivom i organskom proizvodnjom relativno jednostavnim; Dostupnost tradicionalnih vrsta i genskih bazena; Mogućnosti za razvoj lokalne proizvodnje i prerađivačkih kapaciteta; Obezbjedeće osnovnih stručnih službi i službi za istraživanje i razvoj će uveliko povećati konkurentnost i efikasnost proizvodnje u poređenju sa EU zemljama.	Nedostatak koordinacije između entitetskih politika i podrški za sektor; Sadašnji i budući trgovinski sporazumi će povećati nivo konkurentnosti na domaćem i izvoznim tržištima previše brzo, tako da BiH proizvođači neće imati vremena da postanu konkurentni; Nedostatak volje za uspostavljanje saradnje sa drugim proizvođačima u BiH Visok nivo neformalne sive ekonomije; Ulazak lanaca supermarketa na tržište BiH će rapidno smanjiti broj maloprodajnih mjesta i povećati potražnju veleprodaje za količinama i kvalitetom proizvoda koje BiH proizvođači ne mogu zadovoljiti; Zanemarivanje okolišnih pitanja; Efekat sporog usklađivanja sa međunarodnim standardima zaštite zdravlja bilja i proizvodnim standardima kao i loše sprovođenje ulaska na izvozna tržišta i uticaj dostupnosti EU podrške za sektor.

2.5.2.7: SWOT analiza – vino i**vinogradarstvo⁵⁹**

Jake strane	Slabosti	Mogućnosti	Prijetnje
BiH vina imaju jak identitet u svim republikama bivše Jugoslavije kao tradicionalni regionalni proizvod. Oko 70% komercijalno proizvedenih vina se konzumira na domaćem tržištu. Klimatski i zemljišni uvjeti su pogodni za proizvodnju kvalitetnih vina. Adekvatne zalihe, stručne i savjetodavne službe su dostupne za većinu stručnih oblasti. Proizvođači grožđa su plaćeni u roku, a cijene su još uvijek povoljne u poređenju sa drugim usjevima, što omogućava adekvatan povrat investicija; Pravilno upravljanje vinogradima zahtijeva veliku radnu snagu, tako da bilo koje povećanje površina pod vinogradima vodi ka kreiranju novih poslova; Znatian dio proizvodnje se može certificirati kao organska proizvodnja, inače segment međunarodne industrije u porastu.	Mnogi Hercegovački vinogradi su veoma stari i zahtijevaju ponovno sađenje ili oplemenjivanje; Proizvodnja oplemenjivanja vinove loze u BiH je simbolična, sa slabim fito sanitarnim graničnim kontrolama pri uvozu; Količine visoko kvalitetnih certificiranih rizoma su neadekvatne za zadovoljavanje potreba sađenja i ponovnog sađenja; Uspostavljanje vinograda i troškovi instalacije su visoki tako da se prihvodi generišu sa najmanje tri godine kašnjenja, dok vinova loza ne sazri; Nedostatak povoljnih kredita za investiranje u nove vinograde; Jeftina, stolna vina niskog kvaliteta se prodaju bolje od vrhunskih vina, tako da napor koji vinarije ulažu u proizvodnju vina boljeg kvaliteta neće stimulirati potrošnju i profitabilnost; I U poređenju sa punokrvnim vinima, bogatim taninom koja su tražena u svijetu, Hercegovačka vina su dosta tanka, i prema tome su limitirano popularna van regiona. Označavanje i pakovanje još uvijek ne idu u korak sa poboljšanjima na Evropskom tržištu. U mnogim vinarijama postoje zalihe vina vrhunskog kvaliteta, nema očigledne strategije za reklamiranje ovog viška. Površina pod vinogradima je dosta mala, tako da vinogradarstvo nije jedan od prioriteta u planovima za strateški razvoj. Nedostatak marketinške saradnje između vinarija; Generalni nedostatak marketinških vještina u vinarijama	Oko 70% vina koje se prodaje na maloprodajnim mjestima u BiH je uvezeno. Vina vrhunskog kvaliteta zadovoljavaju EU standarde, i mogu se izvoziti. BiH proizvodnja vina je koncentrisana na područje zemlje koje ima najviši nivo turističkih aktivnosti, što nudi prave mogućnosti za direktnu prodaju ili za agroturizam; BiH vina mogu naći svoje mjesto na tržištu kao specijalitet/etnička jela i pića (naročito među BiH emigrantima u Evropi, Skandinavskim zemljama, SAD, Kanadi i Australiji). Sjeverna Bosna je veliki region određen za vinogradarstvo, sa potencijalom za proizvodnju kvalitetnih kontinentalnih sjevernjačkih bijelih vina	Globalne zalihe vina su veće nego ikada Visok procenat domaće proizvodnje zauzimaju vina niskog kvaliteta, što je dio tržišta na koji slobodna trgovina ima najlošiji uticaj. Površina pod vinogradima se neće moći širiti nakon što BiH pristupi EU (Dugoročna prijetnja, jer BiH zadugo neće pristupiti EU). BiH bankarstvo nije kreiralo zajmove podesne za dugoročne investicijske potrebe prerađivača koji žele da posade vinograde. BiH bankarstvo ne nudi kratkoročne revolving kredite za sezone prakse za višegodišnje usjeve; Potrošnja vina po glavi stanovnika je niska, dominira proizvodima niskog kvaliteta i niske cijene koji se lako mogu uvoziti; Otvaranje granica za slobodnu trgovinu, tako da manji proizvođači ne mogu opstati na tržištu od bujice bujica jeftinih uvoza. Kao što je slučaj sa svim drugim poljoprivrednim uvozima, ne postoji adekvatna kontrola zaštite zdravlja bilja ili kvaliteta za uvezna vina.

⁵⁹ Bazirano na SWOT analizi LAMP-a – Linking Agricultural Markets to Producers;
Izvjestaj o konkurentnosti i tržišnim profilima – podsektor za vino, USAID u saradnji sa ARD, Inc., septembar 2004.

2.5.2.8: SWOT analiza – drvo i drvni proizvodi

Jake strane	Slabosti	Mogućnosti	Prijetnje
Veliki šumski resursi Veliki dio prvobitnih Evropskih šuma Stručan sektor izrade namještaja i stolarstva Jak izvoz Uspjeh u privlačenju inostranih investicija Razdvojene funkcije politike upravljanja na državnom nivou i funkcija komercijalnog upravljanja, bez većih problema; Donatori daju jaku podršku razvoju sektora BIH prakse upravljanja šumama na probnim područjima su dobile međunarodne FSC certifikate	Neodrživa eksploatacija šuma Nema skorijeg popisa šumskog inventara Loša infrastruktura šuma Nedovoljna mašinerija i transport Loše metode regeneracije šuma i implementacije; Fragmentirana industrija sa previše marginalnih operatora Nezavršena privatizacija Staromodan dizajn Loša kontrola kvaliteta	Velika domaća potražnja radi post-ratne izgradnje i vraćanja raseljena lica Veliki dio širokolisnih šuma, i šuma tvrdog drveta za izradu namještaja Turistički potencijal velikog biodiverziteta i stare prvobitne šume.	Ilegalna eksploatacija šuma Nema domaće proizvodnje dobrih materijala za ponovnu sadnju šuma; loša kontrola bolesti i uvoznih materijala Restruktuiranje može biti kontroverzno radi pitanja nezaposlenosti i shodno tome odgođeno.

3. CILJEVI I PRIORITETI HARMONIZIRANOG STRATEŠKOG PLANA BiH

Ovo poglavlje donosi sažetak hijerarhije ciljeva i prioriteta Harmoniziranog strateškog plana BiH. Poglavlje prikazuje povezanost između širih razvojnih ciljeva BiH, sveobuhvatnih ciljeva sektora i specifičnih prioritetnih ciljeva i okvira mjera koje treba implementirati u naredne tri godine (2008-2010.).

3.1. Opšti razvojni ciljevi BiH

Harmonizirani strateški plan BiH je napravljen tako da upotpuni i podrži realizaciju opštih razvojnih ciljeva BiH, kao što je definisano u srednjoročnoj razvojnoj strategiji (PRSP, 2004-2007.), kroz:

- (a) **Stvaranje uslova za održiv i ujednačen ekonomski razvoj:** uključujući obnovu parcijalne kreditne sposobnosti na međunarodnim tržištima kapitala, uspostavu funkcionalne tržišne ekonomije i jačanje kapaciteta domaćih poslovnih subjekata kako bi bili konkurentni na stranim tržištima, naročito u EU, te stvaranje preduslova za balansirani razvoj svih dijelova BiH.
- (b) **Smanjenje siromaštva:** uključujući implementaciju ekonomske politike na svim nivoima vlasti koja će spriječiti porast i postepeno sniziti stopu siromaštva.
- (c) **Ubrzanje evropskih (EU) integracija:** uključujući potpisivanje Sporazuma o stabilizaciji i pridruživanju (SAA) i postepeno ispunjavanje drugog i trećeg kriterija iz Kopenhagena, odnosno, postojanje funkcionalne tržišne ekonomije koja može opstati na tržištu EU (kriterij 2) i sposobnost preuzimanja odgovornosti koje proizilaze iz članstva u EU (kriterij 3).

3.2. Opšti ciljevi za poljoprivredu, prehranu i ruralni razvoj u BiH

Opšti ciljevi za poljoprivredu, prehranu i ruralni razvoj u BiH definisani su u Zakonu o poljoprivredi, prehrani i ruralnom razvoju BiH. U pitanju su dugoročni ciljevi, koji trebaju ponuditi okvir politike unutar kojeg će se razvijati sve sektorske politike i mjere. Ciljevima će se:

- (a) Promovisati razvoj raznolikog, održivog, konkurentnog i dinamičnog sektora poljoprivrede, šumarstva i prehrane.
- (b) Osigurati harmonizacija i integrisanje sektora u evropsko (EU) i svjetsko tržište.
- (c) Ohrabriti diversifikacija ekonomskih aktivnosti, poboljšati zaposlenost i dohodak, kao i kvalitet života u ruralnim područjima.
- (d) Osigurati pristup i dostupnost visokokvalitetne, ekonomične i sigurne hrane.
- (e) Osigurati racionalno korištenje i zaštita prirodnih resursa i biodiverzitet.

Ovi ciljevi čine koherentan okvir unutar kojega će se razvijati Harmonizirani strateški plan i zajednička prioritetna područja za period 2008-2010.

3.3. Specifični ciljevi Harmoniziranog strateškog plana za poljoprivredu prehranu i ruralni razvoj (2008–2011.)

Specifični ciljevi Strateškog plana definisani su za period 2008-2010. godine uzimajući u obzir društveno-ekonomske uslove koji vladaju u ruralnim područjima BiH, a koji su utvrđeni analizama trenutne situacije (poglavlja 1. i 2.) i SWOT analizom (poglavlje 2.5) i u skladu su sa definisanim opštim razvojem i ciljevima sektora (poglavlja 3.1. i 3.2). Ti ciljevi su:

- (a) Postepeno harmonizirati politike i mehanizme sektora na državnom, entitetskom i kantonalnom nivou, kako unutar BiH tako i sa EU (i osigurati postepeno usklađivanje sa Uredbom Vijeća IPA – ruralni razvoj br. 1085/2006 i njenom provedbenom Uredbom 718/2007).
- (b) Progresivna uspostava odgovarajućih institucionalnih struktura, kapaciteta, sistema i procedura na državnom i entitetskom nivou kako bi se rukovalo pred-pristupnim pripremama harmonizacije i postepeno usvajanje *acquis communautaire* u poljoprivredi.

3.4. Zajednički okvir prioritetnih područja i mjera

Kako bi se realizovali gore pomenuti ciljevi Strateškog plana, implementacija će se fokusirati na šest prioritetnih područja, osiguravajući pri tome njihovu međusobnu komplementarnost i konzistentnost, i to:

Prvo prioritetno područje: *Uspostaviti zahtijevani funkcionalan institucionalni kapacitet, koordinaciju i imlementacijske mehanizme na svim nivoima*

Drugo prioritetno područje: *Podići kvalitet i sigurnost domaćih proizvoda uz konkurentnu prednost u proizvodnji, preradi i trgovini*

Treće pritetno područje: *Podržati primarnu proizvodnju uz mjere direktne podrške poljoprivrednim gazdinstvima u cilju njihove postepene izjednačenosti između entiteta i sa mehanizmima EU*

Četvrto prioritetno područje: *Povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora u BiH kroz indirektnu mjere podrške za proizvodnju, preradu i trgovinu*

Peto priotetno područje: *Zaštititi ruralni okoliš BiH kroz podršku agro-okolišnim programima*

Šesto prioritetno područje: *Razgranati ruralne aktivnosti i poboljšati kvalitet života u ruralnim područjima.*

3.4.1. Prvo prioritetno područje: Uspostaviti zahtijevani institucionalni kapacitet, koordinaciju i implementacijske mehanizme na svim nivoima

U BiH postoji generalni nedostatak institucionalnih kapaciteta koji bi omogućili da se razvije, koordinira i vrši monitoring strategija, politike i zakonodavstva poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja na svim nivoima. Odsustvo takvih kapaciteta je naročito problematično na državnom i entitetskom nivou kada su u pitanju pripreme za evropsku (EU) integraciju. Ovaj nedostatak efikasnog upravljanja i institucionalno podržanih struktura, u kombinaciji sa neadekvatnim osobljem na ključnim funkcijama, ograničava konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora BiH, te vodi ka povećanju deficita poljoprivrednih proizvoda i ka odlaganju reorganizacije i modernizacije poljoprivredno-prehrambenog sektora.

Mjere prvog prioritetnog područja biće usmjerene na uspostavljanje osnovnog upravnog implementacijskog okvira za sektor i na stvaranje osnovnih struktura i sistema koji će BiH omogućiti pristup fondovima namjenjenim za ruralni razvoj u okviru Instrumenta za predpristupnu pomoć (IPA) Evropske unije. U sklopu ovog prioritetnog područja državni i entitetski organi uprave u BiH će, pored drugih zadataka, pripremiti i svoje institucionalne okvire kako bi omogućile efektivno planiranje, implementaciju, monitoring, kontrolu, evaluaciju i platne funkcije, predviđene IPA implementacijskim propisima za zemlje kandidate i potencijalne zemlje kandidate, kao i druge dodatne aktivnosti u cilju stvaranja harmoniziranog poljoprivrednog informacionog sistema i ostalih značajnih sistema podrške.

Mjere prvog prioritetnog područja ojačaće generalnu koordinaciju kapacitetima na državnom nivou i omogućiti postepeno usaglašavanje politike i mjera podrške potrebnih za zadovoljavanje uslova za članstvo u EU i Svjetskoj trgovinskoj organizaciji. I na državnom i na entitetskom nivou potrebno je više ljudskih potencijala i jačanje kapaciteta osoblja kako bi se osiguralo adekvatno efektivno poznavanje, planiranje i koordinacija brojnih različitih i tehničkih kompleksnih komponenti opšte reforme trenutnog pravnog okvira, politike i javnih institucija. Povećan broj službenika na državnom nivou u početnom periodu biće koncentrisan unutar reorganizovanog i proširenog Sektora za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj u MVTEO-u, koji će do kraja 2008. imati 35 službenika, do kraja 2009. 60, a do kraja 2010. godine 90 službenika. Kao polazna tačka za unapređenja koordinacije i harmonizacije na državnom nivou, biće uvedene sljedeće institucionalne promjene, kojima će rukovoditi i koje će u 2008/9. godini podržati Sektor za poljoprivredu, prehranu, šumarstvo i ruralni razvoj:

- (i) *Uspostava koordinacije analiza politike (odsjek) sektora:* MVTEO će osnovati manji odsjek za politiku koja će vršiti precizne analize uticaja postojećih entitetskih budžetskih programa podrške na rezultate u poljoprivredi i proizvodnji, kao input za dalja poboljšanja budžetnog procesa, za opštu strategiju, te za određenje politike za unapređenje konkurentnosti i efikasnosti poljoprivrede i njoj srodnih sektora u BiH. Ovaj odsjek će takođe podržati pripreme dokumenata o poziciji sektora kako bi se podržali trgovinski pregovori sa Svjetskom trgovinskom organizacijom, Sporazum o stabilizaciji i pridruživanju i drugi bilateralni i multilateralni trgovinski sporazumi, i njihova postepena implementacija / usklađenost.
- (ii) *Uspostava koordinacije ruralnog razvoja i jedinice za podršku: (odsjek + radna grupa)* MVTEO će osnovati odsjek za koordinaciju ruralnog razvoja na nivou BiH koji će pružati podršku međuentitetskoj radnoj grupi (koja će uključivati predstavnike entiteta i Distrikta Brčko), koja će nadzirati razvoj okvira politike ruralnog razvoja BiH i izradu Nacionalnog plana ruralnog razvoja (u skladu sa zahtjevima IPA-e za ruralni razvoj) uključujući niz

okvirnih mjera koje će se primjenjivati na cijeloj teritoriji BiH. Kako bi se podržala radna grupa, MVTEO će 2008. preduzeti detaljne analize ruralnih područja i potreba (vezane za izgradnju kapaciteta za analize poljoprivredne politike) i voditi razvoj integrisane strategije i plana ruralnog razvoja za BiH (što će vremenom u implementaciju aktivnosti uključiti niz drugih vladinih i nevladinih institucija) u skladu sa regionalnim / entitetskim potrebama i prioritetima. To će takođe podržati razvoj operativnih programa na nivou entiteta i regija, kako se zahtijeva, i u skladu sa usaglašenim okvirnim prioritetima.

- (iii) *Uspostava Odbora za monitoring i evaluaciju i jedinice za podršku sektora:* MVTEO će uspostaviti Odbor za monitoring (koji će uključivati predstavnike entiteta i Distrikta Brčko) kako bi nadzirao implementaciju politike sektora. Odbor će biti podržan od strane male jedinice eksperata, koju će podržati međunarodni eksperti, a koja će koordinisati, savjetovati i pomagati uspostavu odgovarajućih entitetskih metoda i programa za monitoring i evaluaciju (M&E), uzimajući u obzir trenutnu i planiranu dostupnost pouzdanih statistika i informacija; obučavati metodama M&E relevantne MVTEO-ove uposlenike, kao i uposlenike drugih ministarstava, i po potrebi vršiti monitoring i evaluaciju projekata i programa koji se provode u cijeloj BiH.
- (iv) *Uspostava Odbora za koordinaciju poljoprivrednim informacijama i jedinice za podršku:* MVTEO će uspostaviti malu jedinicu stručnjaka, koju će podržati stručnjaci iz EU, kako bi pružala profesionalnu tehničku potporu i pomagala rad Odbora za koordinaciju poljoprivrednim informacijama, koja će uključivati predstavnike iz statističkih institucija i sektora ministarstava iz entiteta i Brčko Distrikta, kako bi se koordinirale sljedeće aktivnosti: ojačalo i unaprijedilo prikupljanje pouzdanih državnih statističkih podataka o sektoru; razviti odgovarajuće sisteme za razvoj harmoniziranih registara u sektoru i njihova međusobna veza; provesti ankete i druge pilot aktivnosti vezane za podršku monitoringa i evaluacije, ekonomsku procjenu, evaluaciju i reviziju; izvršiti inicijalno planiranje za uvođenje redovnih poljoprivrednih popisa, mreže računovodstvenih podataka poljoprivrednih gazdinstava i sistema izvještavanja o tržišnim cijenama koji se mogu razvijati i vremenom usaglasiti za zahtjevima EU; uspostaviti sistem odabira, sakupljanja i širenja drugih tržišnih informacija potrebnih proizvođačima, prerađivačima i trgovcima u BiH; i koordinisati statističkim i informacijskim aktivnostima koje provode slične entitetske jedinice za statistiku.
- (v) *Uspostava radne grupe i jedinice za pravno usklađivanje i približavanje u sektoru:* MVTEO će uspostaviti manju jedinicu za koordinaciju pravnih pitanja u sektoru, koju će podržati prevodioci, kako bi se: koordiniralo i odabrali prioriteta u aktivnostima među-entitetskog usklađivanja i usaglašavanja sa zahtjevima EU u sektorima poljoprivrede, šumarstva, prehrane, ribarstva i ruralnog razvoja; poduzele analize nedostataka (gap analyses) i pripremile tabele usklađenosti; razvio sveobuhvatni plan prioriteta za pravno približavanje u BiH; koordiniralo osiguranje pravne pomoći i prevoda za radne grupe koje provode sektorska usaglašavanja sa predstavnicima entiteta; vršio monitoring i podržala uspostava i djelovanje radnih grupa, te ostala poduzeta usaglašavanja; uspostavile veze i pomogla Direkcija za evropske integracije u izradi nacrtu i izvještaja o nacionalnim programima i prioritetima usaglašavanja; te uspostavili centralni arhiv i baze podataka relevantnog zakonodavstva EU, prevodilaca, prevedenog materijala, usaglašenih zakona i drugih relevantnih informacija.
- (vi) *Uspostava Odsjeka i radne grupe za planiranje i koordinaciju strane pomoći u sektoru:* MVTEO će uspostaviti manji Odsjek stručnjaka koji će voditi i podržavati međentitetsku radnu grupu kako bi: ustanovili prioritete za dobijanje strane pomoći u skladu sa strateškim planom; vršio monitoring i koordinisalo kontaktima svih nivoa u BiH sa stranim donatorima

(vladinim i privatnim) kada je u pitanju pružanje pomoći u područjima poljoprivrede, šumarstva, higijenske ispravnosti i sigurnosti hrane, ribarstva i ruralnog razvoja; uspostavio veze i usaglašavao sa Direkcijom za evropske integracije, sa Ministarstvom vanjskih poslova i Ministarstvom finansija kako bi se osiguralo uključanje poljoprivrednih i drugih srodnih programa pomoći u nacionalne programske planove i raspodjelu posebnih finansijskih sredstava; nadgledalo i koordinisalo implementaciju dogovorenih projekata; pripremao i predavao državni izvještaj o projektima pomoći i prioritetima u skladu sa zahtjevima; osiguralo redovnu razmjenu informacija između donatora i projekata koji se provode u sektoru; obezbijedilo obuku i informacije za zvaničnike MVTEO-a i entiteta u svrhe pripremanja programskih zahtjeva, dokumenata za planiranje, akcijskih planova, finansijske kontrole, monitoringa i izvještavanja.

- (vii) *Uspostava radne grupe i jedinice za podršku za harmonizaciju sistema plaćanja:* MVTEO će uspostaviti radnu grupu koja će uključivati predstavnike entiteta i Brčko Distrikta koja će koordinirati postepenu harmonizaciju platnih sistema. Radna grupa će biti podržana jedinicom za koordinaciju u MVTEO koja će voditi postepeno prilagođavanje i jačanje platnih sistema entiteta omogućavajući im da ispune zahtjeve EU za decentralizovanu implementaciju relevantnih komponenti Instrumenta za pred-pristupnu pomoć za ruralni razvoj (IPA-RD) i na zahtjeve drugih donatora vezanih za delegirane i decentralizovane isplate projektnih sredstava, sa konačnim ciljem uspostavljanja akreditovanog tijela (Agencija/Uprava) u skladu sa relevantnim uredbama (npr. Uredbom Komisije br. 1290/2005).
- (viii) *Uspostava radne grupe i jedinice za podršku kako bi se vršila koordinacija rada sa upravnim organizacijama na državnom nivou u oblasti veterinarstva, zaštite zdravlja bilja i sigurnosti hrane:* MVTEO će uspostaviti radnu grupu, koja će uključivati predstavnike entiteta i Brčko Distrikta, kako bi se usaglašavalo i koordiniralo implementacijom sektorskih prioriteta, primarno u oblastima veterinarstva, zaštite zdravlja bilja i sigurnosti hrane. Grupa će biti odgovorna za monitoring napretka svih izvršnih upravnih organizacija koje su značajne za sektor, u skladu sa usaglašenim radnim planovima, kvartalno i izvještavajući ministra MVTEO i relevantne entitetske ministre o njihovim nalazima i preporukama.

Ostali institucionalni prioriteti koji takođe zahtijevaju podršku sektora od strane MVTEO-a i drugih sektorskih institucija uključuju:

- *Reorganizaciju inspeksijskih službi u sektoru, u skladu sa relevantnim zahtjevima EU i drugim međunarodnim zahtjevima:* Detaljni pregled i postepena reorganizacija inspeksijskih službi u sektoru će omogućiti racionalnije korištenje ionako ograničenog broja inspektora, unaprijedit će obuku inspektora i investicija u odgovarajuću infrastrukturu, i ubrzaće napredak uvođenja standarda EU u procese granične i unutrašnje kontrole. Predviđa se da će ova postepena reorganizacija omogućiti relevantnim nadležnim organima na državnom i entitetskom nivou da ostvare direktniji autoritet nad njihovim relevantnim inspeksijskim službama u pravcu ispunjavanja strožijih međunarodnih zahtjeva u smislu odgovornosti i sljedivosti.
- *Uspostavljanje Vijeća za poljoprivredu BiH:* U cilju osiguranja procesa efikasnije konsultacije, predstavljanja, koordinacije i opravdanosti u donošenju odluka u sektoru poljoprivrede, prehrane i ruralnog razvoja, MVTEO će uspostaviti Savjetodavno vijeće koje će imati ulogu stručnog tijela. Savjetodavno vijeće će imati mandat da obezbijedi mišljenja, preporuke i savjete koje će razmatrati Ministarstvo i relevantne izvršne upravne organizacije. Savjetodavno vijeće će uključivati prepoznate stručnjake u sektoru koji dolaze iz vodećih

naučnih institucija, privatnih poljoprivrednih gazdinstava, poljoprivredne i prehrambene industrije i relevantnih nevladinih organizacija iz sektora.

- *Razvijanje detaljnog Nacionalnog plana i uspostavljanje mreže ovlaštenih i akreditovanih laboratorija za podršku sistema sigurnosti hrane u BiH u svrhu službene kontrole:* MVTEO će koordinirati razvoj plana BiH za uspostavljanje mreže ovlaštenih i akreditiranih laboratorija u BiH. Plan će odrediti zajedničke standarde i cijene, dijagnostičke, analitičke i druge laboratorijske testove koji su potrebni, u skladu sa zahtjevima EU, posebno za aktivnosti monitoringa i nadzora. Planom će se odrediti laboratorijske usluge koje će se pružati, procjena troškova i vremenski okvir potreban za poboljšanje postojećih ili uvođenje novih usluga (zasnovano na raspoloživim ili planiranim sredstvima). Kriterij za odabir laboratorija će uključivati mjesto, lokalne zahtjeve za uslugama, nivo investiranja, troškove i iznos sredstava za obuku osoblja, troškove za angažman dodatnog osoblja, postojeće i buduće operativne troškove. Plan će takođe uključiti (i dati procjenu troškova) korištenje međunarodnih akreditacijskih tijela. Plan će obezbijediti osnove za planiranje i implementaciju nadgradnje svih laboratorijskih usluga u sektoru u naredne tri godine.
- *Koordinacija drugih relevantnih izvršnih upravnih organizacija u skladu sa sektorskim prioritetima:* MVTEO će voditi, informisati i obezbijediti druge aktivnosti podrške kako bi se osiguralo da relevantne izvršne institucije na državnom nivou koje imaju tehničku ulogu i nadležnost u podršci sektoru budu u mogućnosti da ispune svoje obaveze u skladu sa usaglašenim radnim planovima i sveobuhvatnim prioritetima. Ove institucije uključuju Institut za standardizaciju, Institut za mjeriteljstvo, Institut za akreditaciju i Institut za intelektualno vlasništvo.

3.4.2. Drugo prioritetno područje: Podići kvalitet i sigurnost domaćih proizvoda uz konkurentnu prednost u proizvodnji, preradi i trgovini

Drugo prioritetno područje se fokusira na implementaciju mjera koje podižu i promovišu kvalitet proizvoda u procesu proizvodnje, prerade i trgovine, jačajući time konkurentnu prednost poljoprivrede. Ovo podrazumjeva postojanje potpuno funkcionalne međunarodne kontrole hrane i sistema sljedivosti koji osiguravaju sigurnost hrane. Takođe će se uzimati u obzir i buduće članstvo u Svjetskoj trgovinskoj organizaciji (WTO) što će zahtijevati harmonizaciju sanitarnih i fitosanitarnih mjera (SPS sporazum) sa međunarodnim standardima. Biće zahtijevano i postepeno prilagođavanje i nadgradnja određenih zakona i jačanje procedura kako bi se zadovoljile međunarodne konvencije vezane za veterinarsku zaštitu (Međunarodna kancelarija za epizootije), fitosanitarnim sistemima (Međunarodna konvencija o zaštiti biljaka) i sigurnosti hrane (*Codex Alimentarius*).

Prioriteti u veterinarstvu: Ovim prioritetima će se baviti sistemi jačanja koji obezbjeđuju zaštitu ljudi i životinja od zaraznih bolesti; osiguraće se pristup sigurnoj hrani životinjskog porijekla, veterinarski zakoni i praksa usaglasice se sa međunarodnim standardima u skladu sa zahtjevima Svjetske trgovinske organizacije i EU; poboljšaće se mogućnosti za izvoz i osigurati minimalni standardi kontrole i zaštite uvoza životinja i proizvoda životinjskog porijekla za domaće proizvođače i potrošače. Prioriteti uključuju:

- *Revidiranje Zakona o veterinarstvu BiH:* Revizija i izmjene zakona iz 2002. godine kako bi se odredile, jasno i bez dvojbe, odgovornosti i dužnosti različitih komponenti veterinarskih i drugih službi koje se bave zdravljem ljudi i životinja na nivou BiH, entiteta, kantona i opštine, a u cilju implementacije, monitoringa i jačanja mjera i aktivnosti određenih u Zakonu, uključujući i razvoj i usvajanje budućih propisa iz oblasti veterinarstva, te iz oblasti zdravlja i dobrobiti životinja. Ukoliko bude potrebno, izmijenit će se i već usvojeni ili izrađeni

podzakonski akti kako bi se osigurala usklađenost i konzistentnost na svim nivoima. To će takođe uključiti i detaljan plan implementacije i izvršenja zakona.

- *Izrada i usvajanje Zakona o veterinarskim lijekovima u BiH:* Novim Zakonom o veterinarskim lijekovima će se uskladiti postojeći entitetski propisi iz 1998. (za FBiH) i iz 2002. (za RS) o upotrebi i prometu veterinarskih lijekova. Ovaj okvirni zakon će osigurati postepeno usklađivanje svih propisa u ovoj oblasti u BiH sa propisima EU. To će takođe uključiti i detaljan plan implementacije i izvršenja zakona.
- *Revizija i poboljšanje postojećih propisa o reziduama i aditivima u mesnim proizvodima i stočnoj hrani:* Ovaj pravni okvir će biti pripremljen u skladu sa relevantnim uredbama EU (Uredba Vijeća (ECC) br. 2377/1990) i Uredba Vijeća (ECC) br. 1831/2003), kako bi se poboljšala zaštita potrošača i stvarali neophodni preduslovi za nesmetanu trgovinu proizvodima životinjskog porijekla. To će takođe uključiti i detaljan plan implementacije i izvršenja zakona.
- *Izrada i usvajanje Zakona o dobrobiti životinja u BiH:* U cilju poboljšanja općih uvjeta za postupanje sa životinjama na gazdinstvu, u skladu sa standardima EU propisanih Direktivom EU 98/58/EC, i uvođenja odgovarajućeg kodeksa dobre poljoprivredne prakse za dobrobit životinja, izradit će se i usvojiti zakon na nivou BiH i podzakonski akti. To će takođe uključiti i detaljan plan implementacije i izvršenja zakona.

Nadgradnju i unaprijeđenu odgovornost državnog Ureda za veterinarstvo: Kako bi se izvršila revizija i kadrovski unaprijedio državni Ured za veterinarstvo i time osiguralo upošljavanje osoblja u odgovarajuće discipline u cilju izvršenja trenutnih i budućih obaveza. U skladu sa međunarodnim i zahtjevima EU i prioritetima domaće politike, godišnji radni planovi i izveštaji će se usklađivati između Ureda za veterinarstvo BiH i nadležnih organa entiteta i BD. Redovno će se vršiti monitoring ovih radnih planova kako bi se osigurao napredak i općenito procijenio rad.

- *Nadgradnja i unaprijeđenje državnog sistema identifikacije životinja:* kako bi se postepeno uspostavio efikasan sistem registracije svih goveda, ovaca, koza i svinja te kontrole njihovog kretanja, u skladu sa uredbama EU.
- *Program vršenja redovnog monitoringa i nadzora životinjskih oboljenja:* kako bi se osiguralo adekvatno praćenje kretanja i kontrole određenih zaraznih bolesti životinja. Prioriteti monitoringa i nadzora će biti određeni u skladu sa međunarodnim standardima za svaku pojedinu bolest, te na osnovu raspoloživih veterinarskih i drugih resursa. U cilju određivanja stepena rizika za monitoring i nadzor, prioritet će imati zoonoze (bolesti zajedničke za ljude i životinje) i bolesti klasifikovane prema Međunarodnoj organizaciji za epizootije (OIE).
- *Izrada i donošenje planova hitnih mjera (Contingency plan):* U cilju sprečavanja širenja zaraznih bolesti u slučaju njenog izbijanja, potrebno je izraditi niz prioriternih planova hitnih mjera na nivou države. Neophodno je izraditi detaljne planove i osigurati adekvatna sredstva koja moraju biti na raspolaganju kada bude potrebno poduzeti mjere za sprečavanje širenja bolesti i finansirati programe za iskorijenjivanje bolesti, gdje je to neophodno. Uzimajući u obzir postojeća ograničenja u smislu raspoloživosti sredstava za sprečavanje širenja i iskorijenjivanja bolesti, prioritet će se u početku dati pripremanju planova za kontrolu klasične kuge svinja, bruceloze, slinavke i šapa i bjesnila.
- *Razvoj i uvođenje osnovnih mjera vakcinacije kao preventivne mjere protiv određenih bolesti:* Tamo gdje je to odgovarajuće, izradiće se detaljni planovi za prioriternu programe vakcinacije, u cilju osiguranja odgovarajućih sredstava za provođenje ovih mjera u skladu sa međunarodnim standardima.

- *Obezbjedjivanje veterinarskih dijagnostičkih/analitičkih usluga u potpunosti usaglašenih sa međunarodnim standardima:* Izradit će se i usaglasiti sa entitetima i kantonima državni plan za razvoj veterinarskih laboratorija. Plan će odrediti zajedničke standarde i cijene, te dijagnostičke, analitičke i druge laboratorijske testove u skladu sa zahtjevima EU, naročito kada su u pitanju aktivnosti monitoringa i nadzora. Plan će predvidjeti laboratorijske pretrage koje je neophodno obezbijediti, uz procjenu troškova i vremena neophodnih da se obezbijede nove pretrage ili unaprijede postojeće. Planom će se napraviti usporedba ovih troškova sa finansijskim i drugim sredstvima koja mogu biti dostupna sa svih nivoa vlasti u BiH i od strane stranih donatora. Uzimajući u obzir ograničenost sredstava, planom će se odrediti laboratorije koje treba da se unaprijede te usluge koje će one pružati (usluge mogu varirati među laboratorijama) u cilju uspostave državne mreže sa zajedničkim standardima i cijenama. Kriteriji za odabir laboratorija će uključivati: mjesto, lokalnu potrebu za uslugama, nivo investicija, iznos i troškove obuke osoblja, troškove bilo kakvog dodatnog osoblja, postojeće i buduće operativne troškove, kao i činjenice o tome da li su postojeće aktivnosti laboratorije i njeni radni standardi ograničeni neadekvatnim prihodima koji dolaze od lokalnih vlasti i industrijskih naknada. Plan će odrediti i uporediti troškove te preporučiti opcije za pribavljanje laboratorijskih akreditacija. Njime će takođe predvidjeti potrebe u pogledu vremena, ulaganja i obuke koji su neophodni za podizanje nivoa laboratorijskih usluga, standarda i djelovanja tijela za akreditaciju u BiH na međunarodno prihvatljive nivoe. Plan će razmotriti (i obezbijediti naknadu troškova) korištenje stranih tijela za akreditaciju u periodu poboljšavanja rada takvih tijela u BiH, a i poslije. Detaljni planovi za sprovođenje će biti započeti i izrađeni čim se postigne dogovor sa svim relevantnim stranama.
- *Nadgradnju veterinarske inspekcije u skladu sa standardima EU, naročito u pogledu inspekcijuskog nadzora na graničnim prijelazima:* kako bi se podigli standardi i svrha inspekcijских službi⁶⁰, uporedo sa uvođenjem unaprijeđenih sistema evidencije identifikacije i kretanja životinja (što uključuje i preduzeća za transport životinja), na nivo standarda EU u pogledu izvoza i uvoza životinja i proizvoda životinjskog porijekla. Promet životinja i proizvoda životinjskog porijekla vršit će se preko graničnih prelaza koji moraju ispunjavati međunarodno utvrđene standarde. Ovo će omogućiti racionalnije i efikasnije korištenje inspekcijских službi. Obuke inspektora i ulaganja u povezanu infrastrukturu će ubrzati napredak ka usklađivanju sa standardima EU po pitanju granične kontrole. Za povećanje efikasnosti cjelokupnog sistema inspekcijuskog nadzora i ispunjavanja standarda EU, neophodno je osigurati funkcionisanje inspekcijске službe u okviru nadležnih organa na nivou države i entiteta zaduženih za sprovođenje ove strategije.
 - a) Uspostavljanje Operativne agencije za certifikaciju proizvoda životinjskog porijekla; određivanje jedinstvenih standarda i procedura u izdavanju certifikata za izvoz proizvoda animalnog porijekla;
 - b) Donošenje planova i studija izvodljivosti za izgradnju namjenskog prostora za trajni smještaj Ureda za veterinarstvo i utvrditi planiranu dinamiku sa potrebnim kapitalnim ulaganjima po godinama;
 - c) Donošenje planova i fizibiliti studija za izgradnju Centralne veterinarske laboratorije i utvrditi planiranu dinamiku sa potrebnim kapitalnim ulaganjima po godinama.

⁶⁰ Veterinarska inspekcija u entitetima i kantonima je izdvojena iz njihovih ministarstava. Uspostavljene su uprave za inspekcijске poslove na entitetskom i kantonalnom nivou. Neophodno je uspostaviti buduću saradnju između veterinarske inspekcije i drugih tijela nadležnih za oblast veterinarstva. Postojanje ovih uprava za inspekcijске poslove nisu prepoznata u postojećim propisima o veterinarstvu, te zbog toga njihova veza i komandni lanac nisu jasno određeni. Ovo je važno pitanje, budući da po postojećim propisima cijeli niz aktivnosti i propisa se oslanja na veterinarsku inspekciju. Kako bi se izbjeglo preklapanje propisa i zadataka i poboljšala saradnja između institucija, od velikog je značaja jasno utvrđivanje nadležnosti.

Fitosanitarni prioriteti: Prema važećem zakonodavstvu u EU, države članice imenuju nadležni nacionalni organ koji je primarno nadležan za koordinaciju i kontakte u vezi svih pitanja zdravlja bilja i zaštite zdravlja bilja. Pored toga, u skladu s odredbama Međunarodne konvencije o zaštiti bilja, (BiH je ratifikovala u julu 2003. godine), BiH se obavezala da osnuje državnu upravu za zaštitu zdravlja bilja.

Ova, sada uspostavljena institucija, zahtijeva koordinaciju niza aktivnosti u ovoj oblasti. U BiH je potrebno hitno pripremiti niz značajnih mjera, usvojiti ih i provesti. Te mjere uključuju donošenje propisa u pogledu kontrole opasnih štetnih organizama čije unošenje u BiH mora biti zabranjeno ako se identifikuje na određenom bilju ili biljnim proizvodima.

Novo zakonodavstvo u BiH sada prvi put propisuje obavezu provjere zdravstvenog stanja određenog bilja i biljnih proizvoda na mjestu proizvodnje. Ipak, u propisima i njihovom izvršavanju još uvijek postoje značajne praznine, koje onemogućavaju efikasnost ovog sistema. Zbog velikog značaja trgovine biljem i biljnim proizvodima u BiH, neophodno je postepeno usklađivati ove propise sa zakonodavstvom EU, a posebno sa međunarodnim standardima za fitosanitarne mjere. Posebno postoji potreba propisa oblika, procesa i procedure za izdavanje fitosanitarnog uvjerenja (uvjerenja o zdravstvenom stanju pošiljke bilja i biljnih proizvoda i drugih regulisanih predmeta). Tijela nadležna za izdavanje fitosanitarnog uvjerenja, u pravilu, trebaju biti ovlaštena od nacionalnog tijela za zaštitu bilja.

Danas je zajednički prepoznato da je najprikladnije mjesto za obavljanje provjere zdravstvenog stanja bilja na mjestu proizvodnje. Zbog toga ti pregledi moraju biti obavezni na mjestu proizvodnje, a mogu se odnositi na veliki broj ciljeva. Da bi ovakav pregled bio moguć, svi proizvođači bilja i biljnih proizvoda moraju biti službeno registrovani. Za osiguranje efikasne primjene sistema zaštite bilja na unutrašnjem tržištu BiH, potrebno je osigurati raspoloživi ljudski potencijal, pored one iz javnih službi zaštite bilja. Obuka osoblja mora da se uskladi i finansijski podrži. Neophodno je donijeti i propis o službenim mjerama koje treba poduzeti ako rezultati pregleda nisu zadovoljavajući, vodeći računa da su ove mjere usklađene sa međunarodnim standardima ili da su naučno utemeljene. Da bi se osigurala usklađenost sistema zdravlja bilja u BiH, neophodno je uspostaviti sistem službenih kontrola koje će omogućiti stavljanje tih proizvoda na tržište. Taj sistem treba biti pouzdan i jedinstven na cijeloj teritoriji BiH. U smislu unutrašnjeg tržišta, entiteti i Brčko Distrikt trebaju uspostaviti usklađene procedure u radu osoblja nadležnog za zaštitu zdravlja bilja (napomena: u EU postoji i kodeks o provođenju fitosanitarnih postupaka). Takav okvir treba biti uspostavljen na državnom nivou. U okviru unutrašnjeg tržišta, proizvodi koji potiču iz trećih zemalja, trebaju u pravilu biti podvrgnuti provjeri zdravstvene ispravnosti bilja prilikom unošenja u BiH. Od presudnog je značaja uspostaviti i obezbijediti odgovarajuću infrastrukturu fitosanitarne inspekcije na državnom nivou – (tačkama ulaska u zemlju), i na granici i u unutrašnjosti zemlje. Potrebno je uspostaviti i sistem finansijskih doprinosa države BiH kako bi se na državnom nivou podijelio teret mogućih rizika u trgovini, i za pokriće nekih troškova potrebnih za provođenje posebnih mjera koje uvodi država kako bi eliminisala i iskorijenila štetne organizme koji dolaze iz trećih zemalja ili drugih područja u cilju naknade štete. Mora se uspostaviti sistem za pribavljanje informacija o fitosanitarnom sistemu u BiH i uslovima za stavljanje bilja i biljnih proizvoda na tržište BiH. Ispunjavanje ovih preduslova i implementacija fitosanitarnog zakonodavstva će obezbijediti okvir za postepeno usklađivanje ovog sektora sa međunarodnim standardima i zahtjevima Svjetske trgovinske organizacije i EU. Prioriteti će povodom toga uključivati:

- (i) *Nadgradnju i poboljšanje odgovornosti Uprave BiH za zaštitu zdravlja bilja:* Postoji potreba za poboljšanjem opšte transparentnosti i odgovornosti Uprave BiH za zaštitu zdravlja bilja kako bi se osiguralo izvršavanje poslova, zadataka i obaveza, u skladu sa dogovorenim prioritetima i u skladu sa zakonima i aktom o osnivanju, koji su joj dati u nadležnost. Potrebno je takođe ubrzati kadrovsko popunjavanje Uprave i osigurati zapošljavanje odgovarajućeg stručnog osoblja koje će moći izvršavati postojeće i buduće obaveze iz ove oblasti, u skladu sa međunarodnim i zahtjevima EU, i izraditi strategiju zaštite bilja, godišnje i kvartalne radne

planove, sa jasno postavljenim radnim ciljevima, uz saradnju i saglasnost nadležnih entitetskih organa i Brčko Distrikta. Takođe je neophodno izvještavati o napretku u skladu sa opštom strategijom i radnim planovima, na kvartalnoj osnovi.

- (ii) *Uspostavljanje redovnog državnog programa monitoringa i nadzora štetnih organizama, bilja, biljnih proizvoda i drugih regulisanih predmeta i proizvoda za zaštitu biljaka (pesticida) u skladu sa međunarodnim standardima (koji su definisani od strane Svjetske trgovinske organizacije, Međunarodne konvencije o zaštiti biljaka, itd.):* Implementacija propisa, na osnovu kojih će se raditi nacionalni te regionalni programi monitoringa štetnih organizama, a u skladu sa međunarodnim standardima i obavezama koje proističu iz MKZB, te Svjetske trgovinske organizacije- SPS. Ovo će doprinijeti da se zaštiti domaća proizvodnja i omogući trgovina biljem i biljnim proizvodima kako unutar BiH tako i izvan teritorije BiH, te eliminisanje stvaranja barijera od strane BiH u međunarodnoj trgovini. Puna implementacija fitosanitarnih mjera jeste preduvjet za konkurentnost ovog sektora, a i osnov za uspostavu u potpunosti funkcionalnog sistema sigurnosti hrane.
- (iii) *Uspostava i poboljšanje funkcionisanja djelotvornog sistema fitosanitarnih laboratorija i javnih službi u oblasti zdravlja koje će nuditi odgovarajuće i brze usluge u fitosanitarnoj oblasti (npr. laboratorijska i terenska testiranja, poslove osmatranja, predviđanja i sl.) u potpunosti u skladu sa međunarodnim standardima:* Donošenje i implementacija propisa na nacionalnom nivou kojima se utvrđuju uvjeti u pogledu infrastrukture, kadra i opreme za fitosanitarne laboratorije (fitopatološke, entomološke, virološke, itd),). Za izgradnju i uspostavu ovih laboratorija će biti potrebno obezbijediti značajna finansijska sredstva, te tehničku pomoć.
- (iv) *Uspostava sistema certificiranja sjemena u skladu sa međunarodnim standardima:* Usvajanje prethodno izrađenih nacrt propisa, po hitnoj proceduri kako bi se u BiH uspostavio sistem proizvodnje sjemena usklađen sa međunarodnim šemama (OECD) i standardima. Takođe se zahtijeva članstvo laboratorija za određene vrste sjemena u ISTA, te primjena laboratorijskih testiranja u skladu sa međunarodnim normama.

Izraditi detaljne analize nedostajućih propisa i razvoj programa prioritetnog zakonodavstva: Prateći uvođenje gore pomenutih propisa neophodno je uraditi analizu opštih nedostataka drugih zahtjeva fitosanitarnih propisa i izradu detaljnog plana njihove pripreme, prevođenja relevantnih propisa i standarda (proceduralnih smjernica) i smjernica za njihovo postepeno usvajanje i implementaciju. *Jačanje inspeksijskih službi za zaštitu zdravlja bilja (fitosanitarna inspekcija):* Neophodno je uskladiti inspeksijske službe sa postojećim i planiranim pravnim zahtjevima kako bi se osigurala procjena rizika i ublažavanje rizika, u skladu sa standardima EU i drugim međunarodnim standardima.

Prioriteti sigurnost i higijenske ispravnosti hrane: Prioriteti u ovoj oblasti uključivaće razvoj sistema za identifikovanje i uniformno implementiranje u cijeloj BiH ključnih prioritetnih aktivnosti za unapređenje higijene hrane, kvaliteta i sigurnosti, kako bi se zaštitilo zdravlje potrošača, olakšala međunarodna trgovina prehrambenim proizvodima i stočnom hranom, a sve u skladu sa standardima EU, Svjetske trgovinske organizacije i drugim relevantnim standardima i zahtjevima. Ove aktivnosti će podržati razvoj i implementaciju državne strategije o sigurnosti hrane. Prioriteti uključuju:

- (i) *Revidiranje, usvajanje i početak implementacije opšte strategije BiH o sigurnosti hrane:* Ovim će se uzeti u obzir prethodni nacrti strategija i uskladiće se sa sveobuhvatnim sektorskim prioritetima određenim Strateškim planom BiH i Operativnim programom na nivou države. Priprema strategije će biti koordinirana zajednički od strane Agencije za sigurnost hrane BiH i MVTEO.

- (ii) *Iniciranje redovne revizije na ministarskom nivou i nivou viših državnih službenika, na nivou države i entiteta, o napretku u jačanju sigurnosti hrane, na bazi redovnih kvartalnih izvještaja svih uključenih institucija:* MVTEO će o tome, u saradnji sa Agencijom za sigurnost hrane, izvještavati Vijeće ministara BiH i entitetska ministarstva u skladu sa dogovorenim radnim planovima, indikatorima aktivnosti i procedurama.
- (iii) *Uspostavljanje mehanizama na nivou BiH koji će koordinirati programiranje i implementaciju strane pomoći u svim oblastima vezanim za sigurnost hrane:* Ovo će biti povezano sa širom koordinacijom pomoći dodijeljenoj sektoru, u skladu sa dogovorenim strateškim prioritetima.
- (iv) *Osnivanje i kadrovsko popunjavanje ureda za informisanje i kontakte, u okviru MVTEO i Uprave BiH za zaštitu zdravlja bilja, u skladu sa zahtjevima međunarodnih ugovora čiji je potpisnik BiH:* Ovo uključuje Sanitarni i fitosanitarni (SPS) komitet za BiH Svjetske trgovinske organizacije i urede za obavještenja i informacije; FAO ured za BiH; Komitet *Codex Alimentarius* za BiH; tijela i aktivnosti koja zahtjeva Međunarodna konvencija za zaštitu biljaka (IPPC).
- (v) *Procijeniti potrebe za učlanjenje u druga međunarodna tijela i otpočeti sa mjerama koje vode ka apliciranju za članstvo. Naročito u fitosanitarnom sektoru:* To će uključiti sveobuhvatni pregled i razvoj prijedloga za buduće članstvo, posebno u fitosanitarnom sektoru.
- (vi) *Održati i povećati učešće BiH u regionalnim aktivnostima za unapređenje sigurnosti i higijenske ispravnosti hrane.*
- (vii) *Odrediti prioritete i izvršiti reviziju rokova za usvajanje podzakonskih akata u sklopu osnovnih zakona koji se tiču sigurnosti hrane:* Ovo će biti izrađeno i usaglašeno sa svim relevantnim institucijama, a koordinirano od strane Agencije za sigurnost hrane i MVTEO.
- (viii) *Izraditi planove i rasporede vezane za imenovanje i/ili zapošljavanje osoblja u tijela za nadzor i drugih tijela utvrđenih zakonima koji se tiču sigurnosti hrane.* To uključuje Upravni odbor Agencije za sigurnost hrane; Savjetodavno vijeće Agencije za sigurnost hrane; Naučno vijeće i naučne odbore Agencije za sigurnost hrane; Sektor za zdravstvo unutar Ministarstva za civilne poslove; kadrovsko popunjavanje i obuka inspekcijских službi vezana za nadzor nad sigurnošću hrane.

3.4.3. Treće priteto područje: Podržati primarnu proizvodnju uz mjere direktne podrške poljoprivrednim gazdinstvima kako bi se postepeno izjednačile i usaglasile sa mehanizmima EU

Potreba za trećim prioritetnim područjem dolazi iz postojećih razlika u tržišnim politikama i planovima, kao i iz subvencija za poljoprivredu i prehrambenu industriju koje se daju na entitetskom nivou. Različiti iznosi subvencija za podršku tržištu i za različite vrste pomoći, kakve trenutno postoje, bitno otežavaju harmonizaciju sa EU i komplikuju buduće međunarodne trgovinske pregovore i proces usklađivanja. Takođe, postoji potreba da se broj planova smanji i da se pojednostave pravila i procedure koje se provode u entitetima u cilju olakšanja procesa harmonizacije sa istima u EU. Na osnovu gore iznesenog, entiteti će postepeno usvajati zajedničke vrste šema podrške tržištu i iznose subvencija, u nastojanju da ih tako usklade sa tržišnim šemama u EU.

Treće prioritetno područje nastoji se postepeno kretati od tržišne podrške po jedinici proizvoda prema tržišnoj podršci po hektaru i po grlu stoke, tako što se poljoprivrednicima daju tzv. direktna plaćanja. Promjena koja se odnosi na davanje podrške po hektaru, a ne po jedinici proizvoda, favorizira poljoprivrednike koji nastoje imati široku proizvodnju i zadovoljiti niz okolišnih i društvenih ciljeva, naspram poljoprivrednika koji se bave intenzivnom proizvodnjom. Takođe, direktnim plaćanjem podsticaja poljoprivrednicima mogu se izričito uzeti u obzir različita područja (manje povoljna, brdovita područja), veličine poljoprivrednih gazdinstava i starost poljoprivrednika (mladi poljoprivrednici). Iako ovakav sistem podrške približava planove za poljoprivredni razvoj BiH istim u EU, upravljanje, plaćanje i kontrola direktnih isplata poljoprivrednicima iziskuje dosta zahtjevan sistem podrške u smislu vremena i sredstava, u koji bi trebali investirati entiteti i država. Planirano je da se u periodu od 2008-2010. godine uvedu sljedeće promjene:

- (i) Postepena harmonizacija subvencija među entitetima biće dogovorena i implementirana. Nivo i vrsta direktnih podsticaja namijenjenih proizvođačima baziraće se na detaljnim analizama politike koja prati zajedničke standarde MVTEO-a i entiteta. Dati podsticaji će se ograničiti na mali broj proizvoda (roba). S obzirom da su trenutno dostupne samo limitirane informacije o komparativnoj profitabilnosti posebnih biljnih kultura i stoke u BiH, u 2008. je predviđeno testiranje niza pilot programa podrške. Rezultati ovih pilot programa i svaka relevantna obaveza, predviđena međunarodnim ugovorima čiji je potpisnik BiH, uticaće na dobijanje značajnijih programa podrške za određene proizvode u 2009. Od udruženja proizvođača tražiće se da daju smjernice u cilju odabira odgovarajućih programa podrške.
- (ii) Detaljne analize uticaja postojećih programa budžetske podrške na poljoprivredne rezultate i produktivnost, kao inputa za dalje poboljšanje procesa budžetiranja, biće izvršene u 2008. Ovo će se raditi u skladu sa ekonomskim metodama, koje će biti posebno razvijene za BiH, od strane Odsjeka koji će osnovati Sektor poljoprivrede u MVTEO.
- (iii) Razvijanje metoda zajedničkog plaćanja, evidencije i registracije koje će koristiti entiteti i Brčko Distrikt, što će podržavati centralne institucije za koordinaciju, uključujući i Odjeljenje za platne sisteme koje će biti osnovano u Sektoru za poljoprivredu u MVTEO-u.

Preostala prioritetna područja 4, 5 i 6 Strateškog plana BiH bave se osnovnim prioritetima bosanskohercegovačke poljoprivrede i ruralne ekonomije, a prioriteti proističu iz SWOT analiza sektora za poljoprivredu, prehranu i ruralni razvoj, te iz analiza trenutne situacije. Ovi prioriteti takođe su vezani za ciljeve i mjere politike ruralnog razvoja (Stub 2) EU, kao i za ciljeve i vrste pomoći za ruralni razvoj za zemlje kandidate i potencijalne kandidate navedene u Uredbi IPA EC 1085/2006. Fokus, sadržaj i logički temelj svakog od ovih prioritetnih područja analitički je iznesen u nastavku teksta.

3.4.4. Četvrto prioritetno područje: Povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora kroz mjere indirektno podrške

Četvrto prioritetno područje direktno se bavi problemom slabe konkurentnosti poljoprivredno-prehrambenog sektora BiH, a razlog tome je uglavnom niska poljoprivredna produktivnost (i zemljišta i rada), što pokazuju SWOT analize. Najveća ograničenja modernizaciji i povećanju konkurentnosti sektora predstavljaju činjenice da u BiH preovladavaju manja poljoprivredna gazdinstva; zatim nedostatak modernih tehnologija i praksi na poljoprivrednim gazdinstvima; veliko prisustvo poljoprivredne proizvodnje samo u svrhe vlastitog preživljavanja usljed nedostatka prilika za posao u ruralnim područjima; neadekvatne educiranosti ljudskih potencijala i nedovoljna

finansijska sredstva; starija starosna struktura populacije u oblasti poljoprivrede; nizak nivo tehnologije i standarda u sektoru prerade hrane; nedostatak infrastrukture u poljoprivrednoj proizvodnji, trgovini i preradi poljoprivrednih proizvoda; ograničeno i neodrživo ulaganje u poljoprivredu i aktivnosti na procesu dodatne vrijednosti. Svi ovi faktori doprinose malom prisustvu komercijalnih poljoprivrednih gazdinstava u BiH i slaboj konkurentnosti sektora za preradu hrane. Bez obzira na ova ograničenja u BiH postoji veliki potencijal za povećanje produktivnosti i proizvodnju kvalitetnih proizvoda.

Sveobuhvatan pristup u cilju povećanja konkurentnosti u poljoprivredi, šumarstvu i prehrambenom sektoru će se postići kroz podrške za povećanje ulaganja na gazdinstvu i u prehrambenoj industriji u smislu modernizacije i nadgradnje tehnologije. Konkurentnost će se takođe povećati i kroz investicione poticaje za mlade poljoprivrednike, podršku za unapređenje znanja i vještina poljoprivrednika, te podršku za poboljšanje usluga obuke, zatim kroz podršku za povećanje veličine poljoprivrednih gazdinstava, plasiranje na tržište proizvoda putem grupa proizvođača i kroz druge mjere potrebne za unapređenje poljoprivrede i za nju vezanu infrastrukturu prehrambene industrije.

Implementacija mjera iz četvrtog prioritnog područja doprinijeće jačanju poljoprivrednih gazdinstava komercijalnog karaktera i povećanju produktivnosti i konkurentnosti ovog sektora.

3.4.5. Peto prioritno područje: Zaštititi ruralni okoliš BiH kroz podršku agro-okolišnim programima

Ovo prioritno područje je usmjereno na zaštitu prirodnih resursa i ruralnog okoliša. Bolje upravljanje zemljišnim resursima i ekološki prihvatljive zemljoradničke prakse će unaprijediti održiv i integrisan razvoj, zaštitu prirodnih sistema i biodiverziteta, te zaštitu prirodnih resursa (tla, voda, šuma).

To uključuje mjere za probne inicijative u agro-okolišu na poljoprivrednim gazdinstvima; razvoj Pravila dobre poljoprivredne prakse (GAP); Buduće šeme će se vjerovatno fokusirati na propadanje krajolika, prirodnih staništa i raznolikosti vrsta koji su izazvani gubitkom poljoprivrednog zemljišta (naročito travnatih površina), te degradaciju okoliša izazvanu neodgovarajućim poljoprivrednim praksama, uključujući visoku potrošnju gnojiva i pesticida (naročito na obradivim i stalnim kulturama) i neodgovarajuće upravljanje otpadom i opasnim materijalima (posebno životinjskim otpadom). Stroga pravila i standardi koji se mogu verifikirati su neophodni kao osnova za sistem inspekcije, i uključuju: (i) određivanje maksimalne gustoće životinja (određena kao maksimalna proizvodnja azota u životinjskom izmetu, isključujući zaštićena uskladištenja, po hektaru poljoprivrednog zemljišta); (ii) određivanje minimalnog kapaciteta skladišta za odlaganje životinjskog izmeta; (iii) određivanje normi za đubrivo, zasnovanim na potrebama usjeva, uzimajući u obzir rotaciju sadnje kultura, količinu nutrijenata dostupnih u tlu, zemljišnim i klimatskim uslovima itd.; (iv) određivanje perioda u kojima se ne mogu koristiti đubriva; (v) označavanje mineralnih đubriva (deklaracija vrste i količine nutrijenata); (vi) izdavanje tehničkih sertifikata da bi se osiguralo podesno funkcioniranje opreme za zaprašivanje; (vii) izdavanje licence za zaštitu bilja za poljoprivredne proizvođače i dobavljače; (viii) uspostavljanje sistema za registraciju pesticida i reguliranje marketinga za pesticide, (ix) etiketiranje stočne hrane i reguliranje neželjenih sastojaka i aditiva u životinjskoj hrani; (x) unapređenje integrisanog upravljanja štetočinama (IPM) uz ohrabrivanje na korištenje otpornih vrsta; (xi) promovisanje rotiranja usjeva, uz duboko kultiviranje zemljišta i korištenje zdravog sjemena; (xii) promoviranje unaprijeđenog upravljanja i tretmana životinjskog otpada (sa posebnim naglaskom na proizvode opasnog životinjskog otpada)

Biće neophodne i druge šeme podrške, u cilju održivog upravljanja poljoprivrednim i šumskim zemljištem, posebno u planinskim i manje povoljnim ruralnim područjima, kojima prijeti depopulacija, te će promovisanje organske poljoprivrede i okolišno prihvatljivih poljoprivrednih praksi predstavljati osnovne mjere koje će pratiti ovo prioritetno područje.

Ipak, treba napomenuti da se ove agro-okolišne mjere neće moći suočiti sa svim problemima vezanim za ruralni okoliš. Peto prioritetno područje i pomenute mjere biće dio integrisanog i balansirano pristupa ruralnom razvoju i uticaće na razvoj svijesti o konceptu održivog ruralnog razvoja. Ovakav pristup stvorice uslove za razvoj drugih ekonomskih aktivnosti (turizam, rekreacijske aktivnosti) i srodnih poslova, za koje su ruralni okoliš i ruralni pejzaž važni preduslovi. Takođe, uvođenje poljoprivredno-okolišnih mjera biće značajan prvi korak ka pred-pristupnim pripremama.

Bitno je naglasiti da će, u okviru petog prioritetnog područja, mjere kojima se jača koordinacija i osigurava održivo upravljanje državnim i privatnim šumama, usklađenim sa međunarodnim normama i zahtjevima EU, uključivati:

- (i) *Pošumljavanje ogoljenog i erozivnog zemljišta:* Ovo će obuhvatati finansiranje određenih programa sadnje u namjenski određenim i ugroženim šumskim područjima.
- (ii) *Upravljanje postojećim šumama:* Osiguranje stalne podrške kako bi se osiguralo efektivno inventorisanje, upravljanje i monitoring postojećih šumskih resursa.
- (iii) *Zaštita šuma od požara, štetočina i bolesti:* Osigurava dostupnost podrške za osnovne preventivne mjere za zaštitu postojećih šumskih resursa.
- (iv) *Priprema strategije za održivo upravljanje i korišćenje državnih i privatnih šuma, u skladu sa međunarodnim normama i zahtjevima EU:* Ovo će biti najveći izazov za sektor šumarstva nakon završetka inventure šuma u BiH za koji će se takođe tražiti i vanjska pomoć, kako bi se osigurala sredstva za vođenje i implementaciju strategije.
- (v) *Rad službe šumarske inspekcije:* Osigurava stalnu podršku kako bi se osigurala efikasna kontrola i uređenje postojećih šumskih resursa.

Takođe, u okviru petog prioritetnog područja, biće podržano i održivo korištenje i upravljanje vodnim resursima u ruralnim područjima, u skladu sa međunarodnim normama i zahtjevima EU. Prioriteti u ovoj oblasti uključuju:

- (i) *Zaštita voda, rijeka i jezera i zaštita od poplava:* Osigurava dostupnost dovoljnih sredstava kako bi se nastavile obezbjeđivati dogovarajuće službe za zaštitu voda i prevenciju poplava.
- (ii) *Priprema studija izvodljivosti:* S obzirom na činjenicu da su u sektoru voda neophodna velika ulaganja, od esencijalnog je značaja provođenje detaljne studije izvodljivosti koje će ocijeniti najprikladniji način korištenja dostupnih sredstava. U periodu 2008. godine biće proveden niz studija izvodljivosti.
- (iii) *Priprema osnovnog planskog dokumenta/državne strategije za upravljanje vodama, u skladu sa međunarodnim normama i zahtjevima EU:* Ovaj veliki poduhvat biće započet u 2008. (po mogućnosti uz stranu pomoć).
- (iv) *Projekti za navodnjavanje finansirani od strane donatora:* Tražiće se finansiranje određenog broja projekata za navodnjavanje u 2008.

Budući prioriteti će morati prepoznati neophodnost šire reorganizacije pravne i institucionalne osnove za upravljanje vodama, uključujući i prebacivanje upravnih odgovornosti za navodnjavanje na privatni sektor, te podjelu drugih nadležnosti za upravljanje vodama među ministarstvima i drugim institucijama (upravljanje vodnim područjima, korištenje gradske i industrijske vode, pitanja vezana za okoliš, itd.). Kao rezultat ovoga promijenice se neke od trenutnih nadležnosti u okviru

programa za upravljanje vodama, a to će se odraziti i na planiranje i dodjelu budžeta. Priprema za ove aktivnosti inicirat će se u 2008.

3.4.6. Šesto prioritetno područje: *Diverzifikacija* aktivnosti i poboljšanje kvalitete života u ruralnim područjima

Ovo prioritetno područje ima za cilj diverzifikaciju ekonomskih aktivnosti i prihoda u ruralnim područjima i unaprijediti kvalitet života ruralne populacije. Ruralna područja BiH suočavaju se sa problemom odlaska stanovništva, najčešće usljed nedostatka prilika za zapošljavanje i usljed ograničenih poduzetničkih kapaciteta ruralnih područja. Nedostatak prilika za zapošljavanje je osnovni faktor visokog nivoa nezaposlenosti, niskih prihoda i siromaštva u ruralnim područjima. Osim toga, značajno prisustvo poljoprivredne proizvodnje samo za vlastite potrebe utiče na nizak nivo diverzifikacije ekonomskih aktivnosti u ruralnim područjima, kao i na lošu ruralnu infrastrukturu, što pokazuju analize trenutne situacije. S druge strane, ruralna područja BiH imaju povoljne prirodne uslove i resurse, raznoliku prirodu i bogato kulturno nasljeđe, sa velikim potencijalom za unapređenje ruralnog razvoja baziranog na ruralnim povoljnostima (okoliš, pejzaž, kulturno nasljeđe, vještine lokalnog stanovništva).

Šesto prioritetno područje ima za cilj davanje podrške razvoju ruralnih područja kroz stvaranje novih mogućnosti zaposlenja i boljih uslova života (kvalitet života). Stvaranje novih mogućnosti zaposlenja ostvarivaće se kroz podršku investiranju u nepoljoprivredne aktivnosti zemljoradničke i šire ruralne populacije. Podrška za stvaranje radnih mjesta će se davati malom poduzetništvu i preduzećima kada su u pitanju ruralni turizam, obrt i preduzeća zasnovana na lokalnim resursima. Takođe, podrška će se davati i za poboljšanje ruralne infrastrukture i pristupa lokalnog stanovništva ruralnim uslugama, kao i za očuvanje kulturnog nasljeđa i tradicije. Naposljetku, razvoj ruralnih područja promovisaće se i kroz davanje podrške „odozdo prema gore“ lokalnim inicijativama za ruralni razvoj uz korištenje LEADER pristupa EU na partnerskoj i teritorijalnoj osnovi. Lokalne inicijative biće promovisane na osnovu pilot-projekata na nivou entiteta, Brčko Distrikta i na kantonalnom i opštinskom nivou. Lokalne inicijative odigraće najznačajniju ulogu u upoznavanju ljudi sa novim idejama i pristupima, ohrabrujući inovacije i poduzetništvo, te će promovisati učešće šire zajednice i obezbjeđenje lokalnih usluga. Zajednice koje su snažnije povezane mogu pomoći u širenju znanja, razmjenjivati dobra iskustva i ohrabriti inovaciju ruralnih proizvoda i usluga. Unutar EU je dokazano da prenošenje i prilagođavanje inovacija često najviše utiču na rast i zaposlenost. U ruralnim područjima, usljed niske gustoće naseljenosti, stanovništvo često ima više poteškoća u usvajanju, prilagođavanju i širenju inovacija. Promovisanje LEADER pristupa ohrabriće ovaj proces, povezujući se i potičući postojeće i novonastale grupe u zajednicama da se direktnije uključe u planiranje i implementaciju programa ruralnog razvoja. MVTEO će podržati razvoj kapaciteta na entitetskom nivou kako bi se koordinisalo institucionalnim zainteresovanim stranama na regionalnom i lokalnom nivou. Programi informisanja javnosti i davanja publiciteta biće razvijeni kako bi se omogućilo da zainteresovane strane postanu svjesne mogućnosti za dobijanje pomoći i načina da aktivno učestvuju u inicijativama u zajednici.

3.5. Zajednički okvir prioritetnih mjera

Na temelju obrazloženja i opravdanja šest (6) prioritetnih područja Harmonizirane strategije 2008-2010. i odgovarajućih intervencija kako bi se dosegli njeni ciljevi, u narednoj tabeli prikazane su indikativne mjere u okviru svakog strateškog prioritetnog područja. Ove mjere čine indikativnu listu generalnih mjera iz kojih entiteti mogu odabrati i opravdati vlastitu implementaciju zasnovanu na njihovim SWOT analizama i operativnim programskim ciljevima. Indikativne mjere prioritetnih područja 4, 5, i 6 koje su prikazane na tabeli, takođe su usaglašene i sa odredbama IPA-RD koje se

odnose na područja i vrste pomoći (član 171. Uredbe Evropske komisije o implementaciji Uredbe Vijeća br. 1085/2005 o IPA-i): Zajedničke mjere Harmoniziranog strateškog plana za poljoprivredu, prehranu i ruralni razvoj (2008-2010.)

Prioritetna područja	Sveobuhvatni ciljevi	Indikativne mjere
Prvo prioritetno područje	Uspostaviti zahtijevani institucionalni kapacitet i implementacijske mehanizme na svim nivoima.	Aktivnosti izgradnje kapaciteta i mehanizama za implementaciju Harmonizirane strategije Aktivnosti koje olakšavaju implementaciju Harmonizirane strategije (poljoprivredne statistike, registri, studije, izrada mapa itd.) Aktivnosti kako bi se harmonizirala postojeća podrška između entiteta Aktivnosti na jačanju sveobuhvatnog sistema sigurnosti hrane i kontrole kvaliteta uključujući standarde, prava intelektualnog vlasništva i akreditaciju laboratorija
Drugo prioritetno područje	Poboljšati kvalitet i sigurnost domaćih proizvoda uz konkurentnu prednost u proizvodnji, preradi i trgovini.	Aktivnosti kako bi se ojačale izvršne agencije na državnom nivou (veterinarstvo, zaštita bilja i sigurnost hrane) Podrška unapređenju kvaliteta poljoprivredno-prehrambenih proizvoda kroz podršku šemama privatnog i javnog sektora i mehanizme
Treće prioritetno područje	Podržati primarnu proizvodnju uz mjere direktne podrške poljoprivrednim gazdinstvima kako bi se postepeno izjednačili entiteti i usaglasili sa mehanizmima EU (po hektaru i plaćanje po grlu stoke).	Mjere podrške tržištu roba bazirane na zajedničkim planovima, iznosima i pravilima Postepeni prelazak na direktno plaćanje poljoprivrednicima po hektaru ili po grlu stoke Diferencirana direktna plaćanja za planinska područja
Četvrto prioritetno područje	Povećati konkurentnost poljoprivredno-prehrambenog sektora u BiH kroz indirektno mjere podrške.	Investiranje u poljoprivredna gazdinstva Investiciona podrška mladim poljoprivrednicima Investicije za preradu i plasman poljoprivrednih proizvoda Potpota za nekomercijalnu i polukomercijalnu poljoprivrednu proizvodnju Grupe proizvođača
Peto prioritetno	Zaštititi ruralni okoliš BiH kroz podršku agro-okolišnim programima, uključujući i	Aktivnosti za održivi menadžment zemljištem i šumama u planinskim

područje	organsku integrisanu proizvodnju i dobrobit životinja.	područjima Podrška za implementiranje kodeksa „dobre prakse“ za biljnu i stočarsku proizvodnju Aktivnosti na promociji organske proizvodnje
Šesto prioritetno područje	Diverzifikacija aktivnosti i poboljšanje kvaliteta života u ruralnim područjima.	Investiranje u agro-turizam, obrt, i aktivnosti koje su bazirane na resursima Investiranje u mali biznis i mala preduzeća Investiranje u ruralnu infrastrukturu Unapređenje stručnih službi i stručne obuke Aktivnosti lokalnog razvoja (pristup „LEADER“) Zaštita autohtonih vrsta biljaka i životinja Zaštita tradicionalnih proizvoda i proizvoda sa geografskim porijeklom